

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

ΑΝΤΙ

ΤΟ ΦΑΚΕΛΩΜΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

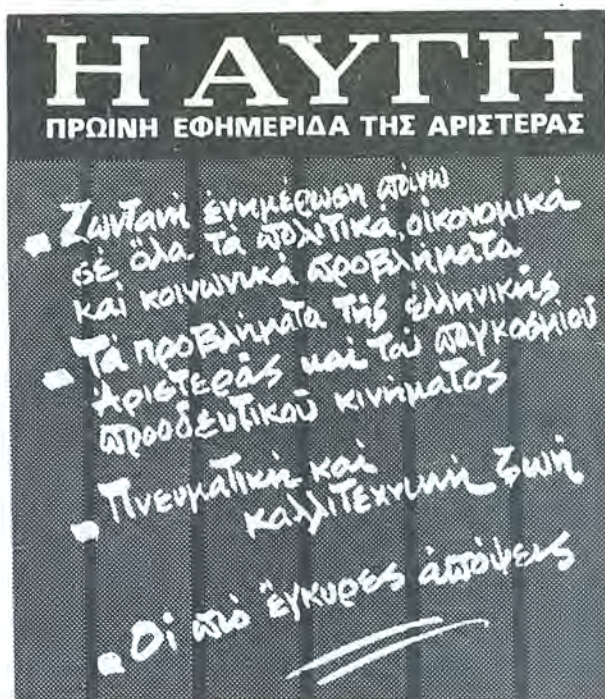
Περίοδος Β, Τεύχος 41, Σάββατο 20 Μάρτη 1976

Δρχ. 20

ΑΦΙΕΡΩΜΑ
ΣΤΟ 1821

**Καινούργια στή μορφή
Ζωντανή
στό περιεχόμενο
Μαχητική
καί ανανεωμένη
Έπαλξη για
τή δημοκρατία και
τό σοσιαλισμό
Πρωτοποριακό
όργανο αλλαγής**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ, Νικηταρά 2, τηλ. 609.150, 622.496

ΚΑΡΠΟΥ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
ΑΠΑΝΘΙΣΜΑ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΑΓΩΝΟΣ
παρουσίαση - σχολιασμός
ΘΑΛΗ ΔΙΖΕΛΟΥ

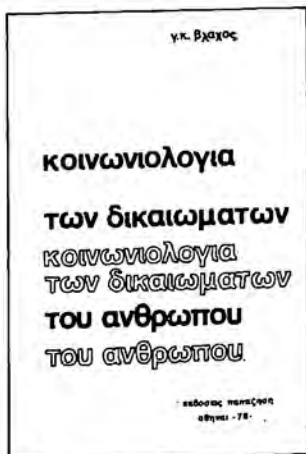
Το ντοκουμέντο που έμεινε θαμένο επί 118 χρόνια και ανακαλύφθηκε στο Παρίσι (το 1975) μετά από συνεργασία του οίκου «Παπαζήση» με τον «Ταχυδρόμο». Δημοσιεύεται τις μέρες αυτές ολόκληρο, για να φωτίσει εκατοντάδες άγνωστα και σκοτεινά γεγονότα του 1821.

Μια ζωντανή 'Ιστορία της 'Ελληνικής 'Επανάστασας γραμμένη από έναν πρωταγωνιστή της

Ειδική Προσφορά των εκδόσεων ΠΑΠΑΖΗΣΗ για την 25η Μαρτίου.

Η έκθεση μιάς πολύπλευρης προσπάθειας για την αποτροπή των καταστροφικών εξελίξεων στην Ελλάδα και την Κύπρο — εξελίξεων που όφειλονταν στην πολιτική των ΗΠΑ. Μια νέα θεώρηση της μεταπολίτευσης της 23ης 'Ιουλίου.

Σ' αυτό το βιβλίο ο καθ. Γ. Κ. Βλάχος αναπτύσσει την ιδέα ενός συστήματος προστασίας των «δικαιωμάτων του ανθρώπου» σε συσχέτισμό με τα κοινωνιολογικά δεδομένα και τους ιδεολογικούς προσανατολισμούς που συνέβαλαν στη διάπλαση αυτού του συστήματος.

Η αναζήτηση της λαϊκής αυτοσυνειδησίας και της ταυτότητας του Νέου Έλληνισμού στις ρίζες της ορθόδοξης εκκλησιαστικής παράδοσης, είναι το «πολιτικό» πρόβλημα που θέτει αυτό το βιβλίο.

Το πιο αντιπροσωπευτικό έργο του Β. Βασιλικού: 'Εδώ, πέρα από την πορεία ενός συγγραφέα, αντικατοπτρίζεται η μοίρα μιάς γενιάς, της πρώτης μετεμφυλιακής γενιάς.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Οί μιοές ἀλήθειες τοῦ κ. Ἀβέρωφ...	6
ΠΕΡ. ΝΕΑΡΧΟΥ: Τὸ Κυπριακὸν.....	9
ΜΑΡΙΑΣ ΗΛΙΟΥ: Ἡ Ἀ.Δ. τοῦ Κογ- κὸ	11
ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ 1821	17

ΣΠ. ΑΣΔΡΑΔΑΣ: Ζητήματα Οἰκο- νομικῆς Ἱστορίας στὴν Τουρκοκρα- τία	18
ΣΤΑΜ. ΚΑΡΑΤΖΑ: Ἡ «Ἑλλην. Ἐταιρεία» τοῦ Παρισιοῦ	22
ΑΛ. ΠΟΛΙΤΗ: Τὸ Δημοτικὸ Τρα- γοῦδι	27
Γ. ΠΕΤΡΗ: Ἡ εἰκονογραφία τοῦ Ἰωάννου	28
Θ. ΚΑΤΣΑΝΕΒΑ: Ἀρχουσα τάξη καὶ ἐπιρροὲς	33
Ν. ΨΥΡΟΥΚΗ: Ξένη ἐξάρτηση καὶ κηδεμονία	35
Χ. ΡΙΧΤΕΡ: Προβλήματα Σύγχρο- νης Ἱστορίας	41
ΑΛΚΗΣ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ - ΝΕΣΤΟ- ΡΟΣ: Γὰρ τὸ Λαϊκὸ Πολιτικὸν	44
Καλλιτεχνικὲς σελίδες	46

Τὸ χαρακτηριστικὸ τοῦ ἐξωφύλλου, εἶναι
ἀπὸ τὴ συλλογὴ «ΣΠΑΝΟΥ»-

Κάθε ἐνυπόγραφο ἀρθρο ἐκφράζει
τὴν προσωπικὴ γνώμη τοῦ συγγραφέα του.

ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΠΙΘΕ-
ΩΡΗΣΗ: Δημοχάρους 60, Ἀθήνα 601.

Τηλ: σύντ. 732-819 - διαχ. 732-713.

● Ἰδιοκτήτης - Ἐκδότης - Διευθυντής:
ΧΡΗΣΤΟΣ Γ. ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΣ, Δεινοκρά-
τους 131. ● Ὑπεύθυνος Τυπογραφείου:
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΠΑΝΟΥΣΗΣ, Αἰγαίου 16,
Ἄνω Καλαμάκι. ● Διαφημίσεις: ΕΥΑΓ.
ΘΕΟΦΥΛΑΚΤΟΠΟΥΛΟΥ. ● Ἀτελιέ: Α. Σ.
ΚΟΥΝΔΟΥΡΑΚΗ, Πετσόβου 12. ● Τὸ
«ΑΝΤΙ» τυπώνεται ἀπὸ τὴν ΕΚΔΟΤΙΚΗ
ΕΤΑΙΡΕΙΑ «Ι. ΚΑΜΠΑΝΑΣ» Α.Ε., Φιλαδε-
λφείας 4.

πιέσεις καὶ ἐκβιασμοὶ

Ἡ ἐπίθεση τῶν βιομηχάνων δὲν ἦταν οὔτε τυχαία οὔτε ἐπιπό-
λαιη. Παρ' ὅλο πού ἡ Κυβέρνηση προσπάθησε νὰ τὴν κουκουλώσει,
δίνοντας τίς διαστάσεις μιᾶς μικροδιαμάχης ἀτακτων καὶ ἀμνα-
λων παιδιῶν, ἡ ἐπίθεση ἦταν καθαρὰ πολιτικὴ. Δὲν πρόβαλαν
συγκεκριμένα οἰκονομικὰ ἢ παραγωγικὰ αἰτήματα, ἀλλὰ βάλλουν
ἐναντίον ἀκόμα καὶ τοῦ σημερινοῦ συντηρητικοῦ καὶ, κύρια ἀν-
τεργατικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ κοινωνικοῦ συστήματος. Δὲν θέλουν
κάτι, τὰ θέλουν ὅλα. Ἐπιδιώκουν μιὰ βιομηχανοκρατία, ὅπως
κάποιοι ἄλλοι τὴ στρατοκρατία καὶ τὴν ἀστυνομοκρατία. Ἐπι-
μένουν ὅτι μοναδικὸ μέτρο γιὰ νὰ ἀξιολογηθοῦν τὰ πάντα εἶναι
ἡ στάση πού παίρνει ἡ κοινωνία, τὰ κόμματα καὶ οἱ πολίτες
ἀπέναντι στὴ βιομηχανία, ὅπως ἄλλοι ἐπιμένουν ὅτι μοναδικὸ
μέτρο κρίσης εἶναι ἡ στάση ἀπέναντι στὸν στρατὸ ἢ στὴν Ἀσφά-
λεια.

Ὡς τώρα συμπεριφέρονται σὰν θιγμένοι καὶ πειραγμένοι, "δὲν
παίζουν". Γιατί; Γιατί, ἀπλούστατα, ἔχασαν τὴ χούντα. Αὐτὴ
τοὺς χάριζε τὸ εὐνοϊκὸ ταξικὸ κλίμα, τὴν "τάξη", καὶ τοὺς ἐξα-
σφάλιζε τὴν ἀπρόσκοπτη συρροὴ κερδῶν. Τὰ ἐνοχλημένα παιδιά, κα-
κομαθημένα καὶ ἀναιδῆ, ἔδειξαν ἀμέσως, μὲ τὸ πρῶτο ἐργατικὸ
αἶτημα, τὴν ταξικὴ κακοτροπία τους. Ἀνίκανοι νὰ ἐπιβιώσουν
ἔστω καὶ σὲ ἕνα ἀπόλυτα ἀστικὸ καθεστῶς, πού τοὺς παρέχει τὰ
πάντα, ἀναζητοῦν τὴ φασιστικὴ προστασία τῶν στρατοκρατῶν.

Ἀπορροφῶν δάνεια δεκάδων δισεκατομμυρίων, δὲν πληρώνουν
φόρους, δασμοὺς, καὶ ἀπαιτοῦν δλόκληρη ἡ κοινωνία, ἡ οἰκono-
μία καὶ τὸ κράτος νὰ τοὺς προσφέρει τὰ πάντα. Τὸ ἀρπακτικὸ
ταξικὸ τους συμφέρον ντύνεται πολιτικὰ μὲ τὴν ἰδεολογία τῶν
δικτατοριῶν, τῶν φακέλων, τῆς ἐθνικοφροσύνης.

Κοντόφθαλμοι, μικρόνοες, ἀνεξέλικτοι, στήνουν τὸ μεταποιη-
τικὸ μαγαζάκι τους μὲ οἰκονομικοὺς ὅρους καὶ κοινωνικὲς προῦ-
ποθέσεις βιοτεχνίας, τὸ μεγαλώνουν ποσοτικὰ καὶ ἀπαιτοῦν ἀπὸ
ἄλλους νὰ τὸ ὑπηρετοῦν γιὰ τὸ "ἐθνικὸ συμφέρον". Ἡ κερδοσκο-
πία τους γίνεται ἐθνικὸς στόχος ὡς τὸ πρῶτο ἀποθησαυριστικὸ
στάδιο. Ἀμέσως ζητοῦν νέα δάνεια, πού ἔχουν μάθει νὰ μὴν τὰ
ἐξυπηρετοῦν ποτέ - γιατί καὶ δὲν τοὺς ζητήθηκαν ποτέ - γιὰ νὰ
ἀνανεώσουν τὸν ἐξοπλισμὸ ἢ νὰ ἐπεκτείνουν τίς ἐργασίες τους.
Οἰκονομικὰ παρασιτοῦν, κοινωνικὰ διατάσσουν καὶ καταπιέζουν
ἐνῶ πολιτικὰ ἐνισχύουν τίς ἀντιλαϊκὲς καὶ φιλοξενικὲς παρα-
τάξεις.

Μεγάλος τους ἐχθρὸς εἶναι πάντα ἡ ἐργατικὴ ἀμοιβή. Ἡ περιο-
ρισμένη ἀντίληψή τους, καταδίκασε τὴν ἑλληνικὴ οἰκονομία στὸν
ὕπαναπτυστικὸ μαρasmus τῆς καὶ ἐστειλε ἑκατοντάδες χιλιάδες χέ-
ρια στίς ξένες ἀγορές ἐργατικῆς δύναμης μὲ τὴν ἰδιότητα τοῦ
μετανάστη-ἐργάτη. Τῶρα, κάνουν ἀποχὴ ἐπενδύσεων, ἀγανακτοῦν
μὲ τίς μικροαυξήσεις, ζητοῦν οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατοχύ-
ρωση, θέλουν νὰ ὑπαγορεύσουν τίς θελήσεις τους. Διεκδικοῦν
γιὰ τὴ μικρὴ κᾶστα τους τὸ δικαίωμα νὰ ἀποφαίνονται, νὰ ρυθ-
μίζουν καὶ νὰ "σῶζουν" τὸν τόπο, ὅπως καὶ οἱ ἄλλοι θλιβεροί,
ταυτόσημοι μ' αὐτοὺς, ὁρμητοὶ.

ὁ ἐκδότης

● ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ: ἐξάμηνη 260 δρχ. - ἐτήσια 520 δρχ. Ἐτήσια
Ὁργανισμῶν, Τραπεζῶν, κ.λπ. 1.000 δρχ. - Γὰ μαθητὲς, σπουδαστὲς ἐκ-
πτώση 15%. ● ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ: Εὐρώπη - Μεσογ. χώρες: ἐξά-
μηνη: ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 13 - ἐτήσια: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 25-
Η.Π.Α. - Καναδὰς - Ἀνατ. Ἀσία: ἐξάμηνη: ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 17-
ἐτήσια: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 34 - Αὐστραλία - Ὁκεανία: ἐξάμηνη:
ἀπλὴ δολ. 10, ἀεροπ. δολ. 24-ἐτήσια: ἀπλὴ δολ. 20, ἀεροπ. δολ. 47 ●
Ἐμβάσματα, τραπεζικὲς ἐπιταγές: ΧΡΗΣΤΟΝ ΠΑΠΟΥΤΣΑΚΗΝ, Δημοχά-
ρους 60, ΑΘΗΝΑ 601. ΤΙΜΗ ΤΕΥΧΟΥΣ δρχ. 20.

Κεντρικὴ διάθεση τοῦ «ΑΝΤΙ»
γιὰ τὰ βιβλιοπωλεῖα τῆς Ἀθῆνας:
Στὰ γραφεῖα
τοῦ «ΑΝΤΙ»
Δημοχάρους 60, τηλ. 732.713
● γιὰ τὰ βιβλιοπωλεῖα Β. Ἑλλάδος:
Βιβλιοπωλεῖο «Ξένος Τύπος»,
Ν. Κοτζιάς καὶ Σία Ο.Ε.
Τσιμισκὴ 78, τηλ. 279-720, Θεσ/νίκη

Τρεῖς Βαλκάνιοι σὲ κρίσιμες ὥρες καὶ ἡ ἀνάγκη «ἀντερεισμάτων»

ΤΡΕΙΣ μεγάλοι Βαλκάνιοι—ὁ Νικολαΐ Τσαουσέσκου, πρόεδρος τῆς Σοσιαλιστικῆς Δημοκρατίας τῆς Ρουμανίας, ὁ Τόντορ Ζίβκωφ, πρόεδρος τοῦ Κρατικοῦ Συμβουλίου τῆς Λαϊκῆς Δημοκρατίας τῆς Βουλγαρίας, καὶ ὁ Ἰωσήφ Μπρόζ Τίτο, πρόεδρος τῆς Σοσιαλιστικῆς Ὁμόσπονδης Δημοκρατίας τῆς Γιουγκοσλαβίας — θὰ βρισκονται στὴν Ἀθήνα μεταξὺ 26 Μαρτίου καὶ 6 Μαΐου. Ἐπίσημα, οἱ ἐπισκέψεις τους χαρακτηρίζονται σὰν «ἀνταποδοτικές». Ὅμως ἡ σημασία τους ξεπερνᾷ, ὅπωςδήποτε, τὸ ἐπίπεδο ἐθιμοτυπίας τῶν ὅποιων διακρατικῶν σχέσεων. Ἀλλωστε, γιὰ πρώτη φορά στὰ ἑλληνικὰ διπλωματικὰ χρονικά, συνέπεσε τρεῖς ἀρχηγοὶ κρατῶν — τρεῖς γείτονες... — νὰ ἐπισκεπτονται ἀλληλοδιάδοχα τὴ χώρα μας, σὲ χρονικὸ διάστημα μικρότερο τῶν 45 ἡμερῶν. Καὶ ἡ σύμπτωση αὐτή, ἐκ τῶν πραγμάτων, δημιουργεῖ ἤδη κάποιον κλίμα...

Τὸ κλίμα αὐτό, καλεῖται νὰ διευρύνει καὶ προωθήσει, πρὶν ἀπ' ὅλους, ὁ ἴδιος ὁ κ. Καραμανλῆς. Καὶ ἂς ἔχει πιστωθεῖ, μέχρι τώρα, μὲ κάποια πρῶτα «ἀνοίγματα» στὸν βαλκανικὸ καὶ ἀραβικὸ χώρο, κι ἂς εἶναι δική του ἐμπνευση ἡ διαβαλκανικὴ τῶν Ἀθηνῶν. Γιατὶ τελικά, πέραν ἀπὸ τὴν εὐφορία κάποιων ὠραίων πρωθυπουργικῶν διακηρύξεων, ὅ,τι ἔχει ἀξία καὶ μένει, εἶναι ὅχι ἀπλῶς ἡ προσπάθεια, ἀλλὰ ἡ ἀποτελεσματικότητά, τὸ ἔργο.

Κρίσιμες ὥρες

Κατὰ κοινὴ παραδοχή, οἱ ἐπισκέψεις τῶν προέδρων τῆς Ρουμανίας, Βουλγαρίας καὶ Γιουγκοσλαβίας, πραγματοποιοῦνται σὲ κρίσιμες γιὰ τὸ ἔθνος ὥρες. Καὶ τὴν κρίσιμότητα αὐτή, υπογράμμισε — ὅπως λέγεται — ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργὸς στὴν ἡγεσία τῶν ἐνόπλων δυνάμεων, κατὰ τὴν τελευταία σύσκεψη στὸ Πεντάγωνο. Οἱ ἐπιστημονεῖς δὲν λείπουν: Ἡ ἀπτή — καὶ καθόλου σηματική — ἀπειλὴ ἀπὸ μέρους τῆς Τουρκίας. (Ἡ Ἀγκυρὰ ἐπιμένει νὰ προωθεῖ τὴν ἀδιαλλαξία της καὶ στὰ θέματα τοῦ ἑναερίου χώρου τοῦ Αἰγαίου, καὶ στὸ θέμα τῆς ὑφαλοκρηπίδας, καὶ στὸ πρόβλημα, τώρα, τῆς αἰγιαλίτιδας (ζώνης). Οἱ νέες ἀμερικανοτουρκικὲς πιέσεις στὸ Κυπριακό. Τὸ φανερὸ βάρος τῶν πολεμικῶν δαπανῶν (35 δις) ποὺ ἐξαναγκάζεται — λόγω, ἀκριβῶς, τῆς τουρκικῆς ἀπειλῆς — νὰ σηκώσει ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία, σὲ βάρος τῶν ἀναπτυξιακῶν προγραμμάτων της. Καί, τέλος, ἡ ἐκτίμηση σειρᾶς πολιτικῶν καὶ στρατιωτικῶν παραγόντων τῆς χώρας ὅτι, ἂν συνεχιστεῖ ἡ πορεία αὐτή, δὲν πρέπει νὰ ἀποκλεισθεῖ ἡ κάποια — ἔστω βραχύβια — ἑλληνοτουρκικὴ «τοπικὴ ρήξη» μὲ ὅλες τὶς ἀβυσσολέες ἐπιπτώσεις της. (Στὴ συνέντευξή του πρὸς τὸ «ΑΝΤΙ», ὁ στρατηγὸς Σιαπκαρῆς ὑποστήριξε πῶς γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ὁ «τοπικὸς πόλεμος μὲ τὴν Τουρκία, ἔχει ἤδη ἀρχίσει»).

Ἡ δημιουργία «ἀντερεισμάτων»

Κάτω ἀπὸ τὰ δεδομένα αὐτά, ἡ διεύρυνση τῶν ὀριζόντων τῆς ἐξωτερικῆς μας πολιτικῆς, ἡ θαρραλέα ἀναζήτησή — καὶ δημιουργία — «ἀντερεισμάτων» στὸν βαλκανικὸ, ἀραβικὸ, ἀδέσμευτο ἢ σοσιαλιστικὸ κόσμον, ἡ ἀναστάθμιση τῶν σημερινῶν ἀτλαντικῶν δεσμεύσεων τῆς χώρας, ἡ ἐμμονή, σὲ ὅ,τι ἀφορᾷ τὸ Κυπριακό, στὶς ἀποφάσεις τοῦ ΟΗΕ, διανοίγουν, ὅπωςδήποτε, μιὰν ἄλλη προοπτική. Τὴν ὁποία μπορεῖ νὰ ἐνισχύσει π ρ α κ τ ι κ ἡ ἡ παρουσία στὴν Ἀθήνα τῶν τριῶν Βαλκάνιων ἡγετῶν.

Φυσικὰ θὰ προδίδε περισσὴ ἀφέλεια κάθε σκέψη ὅτι τὰ προβλήματα τοῦ χώρου μας θὰ λύσουν ἡ Ρουμανία, ἡ Βουλγαρία ἢ ἡ Γιουγκοσλαβία. Ὅπως εἶναι λογικὸ νὰ ὑποθέσει κανεὶς ὅτι καὶ τὸ Βουκουρέστι, καὶ ἡ Σόφια, καὶ τὸ Βελιγράδι, ἀνησυχοῦν τὸ ἴδιο μὲ ἡμᾶς, γιὰ τὸ ἐνδεχόμενο ἐνός «τοπικοῦ πολέμου» στὰ Βαλκάνια. Ὅτι γνωρίζουν, μαζί μὲ μᾶς, ποῖος

ὑποθάλλει, καὶ γιὰ ποῖον σκοπὸ, τὸν τουρκικὸ ἐλεγκτατισμὸ στὸ Αἶγαίον ἢ στὴν Κύπρο. Ὅτι θὰ ὑποστηρίξουν κάθε τυχόν δική μας πρωτοβουλία πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς πλήρους, ἀδέσμευτης ἀνεξαρτησίας, ἀντὶ τῶν σημερινῶν «ἰδιοτύπων» σχέσεων μὲ τὴς ΗΠΑ καὶ τὸ ΝΑΤΟ.

Μία πολὺπλευρὴ πείρα

Μέσα στὸ πλαίσιο αὐτό, θὰ μπορούσε νὰ θυμίσει κανεὶς μιὰ διατύπωση τοῦ Ἑλλήνα πρωθυπουργοῦ, ἀμέσως μετὰ τὴ συνάντησή του μὲ τὸν Γιουγκοσλάβο πρόεδρο, τὸν περασμένο Ἰούνιο, στὸ Μπρένο τῆς Σλοβενίας:

«Εἶμαι εὐτυχῆς — εἶπε — διότι εἶχα τὴν εὐκαιρία, κατὰ τὴν παραμονή μου ἐδῶ, νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς πολὺπλευρῆς πείρας τοῦ προέδρου Τίτο ἐπὶ διεθνῶν προβλημάτων».

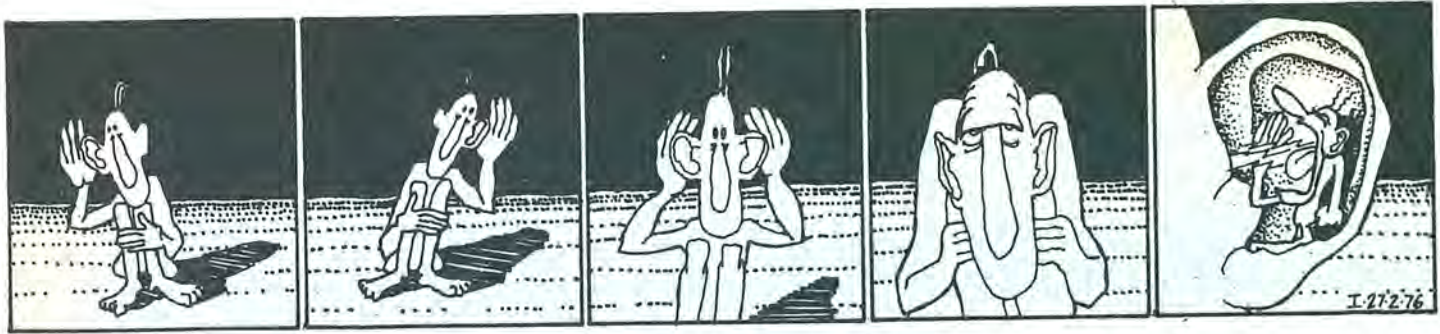
Ἡ παράθεση δὲν γίνεται γιὰ μιὰ ὁποιαδήποτε μεταφορὰ «μοντέλων» ἢ «ἐμπειριῶν» ἀπὸ τὸ Βελιγράδι στὴν Ἀθήνα... Ὅμως αὐτὴ «ἡ νίκη ποὺ κατήγαγε» ὁ Τίτο ὅταν κλήθηκε, ἀπὸ τὰ πράγματα, ν' ἀντιταχθεῖ στὴν κυριαρχία καὶ ἡγεμονία τοῦ Στάλιν (ἀλλὰ καὶ τοῦ ἀμερικανικοῦ ἱμπεριαλισμοῦ), αὐτὸ τὸ ὄνομα, καὶ κύρος, ποὺ ἀπέκτησε ἡ Γιουγκοσλαβία μὲ τὴν ἀδέσμευτή της πολιτική, θὰ μπορούσε νὰ δώσει λαβὴ γιὰ κάποιους προβληματισμοὺς καὶ στὸν ἑλληνικὸ κυβερνητικὸ χώρο. Κάτω ἀπὸ τὴν ἴδια συλλογιστική, θὰ μπορούσε νὰ ἐλπίσει κανεὶς, ὅτι τὸ σημερινὸ δράμα τοῦ προέδρου Τσαουσέσκου, γιὰ μιὰ «ζῶνὴ εἰρήνης καὶ καλῆς γειτονίας στὴ Βαλκανική», ἀπαλλαγμένη ἀπὸ πυρηνικὰ ὅπλα, ξένες βάσεις, κ.ἄ., θὰ ἦταν δυνατόν νὰ ἐμπνεύσει καὶ τὴν ἑλληνικὴ κυβερνητικὴ ἡγεσία, παγιδευμένη σήμερα μέσα στὸ σκληρὸ πλαίσιο τῶν ἑλληνοαμερικανικῶν διαπραγματεύσεων γιὰ τὶς βάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἡ διαβεβαίωση ποὺ ἔδωσε ὁ Ζίβκωφ στὸν Καραμανλῆ, τὸν περασμένο Ἰούλιο, στὴ Σόφια (ὅπως τὴν κατέγραψαν οἱ «Τάιμς» τοῦ Λονδίνου), γιὰ τὸ «ἀπαρτίαστο τῶν ἑλληνοβουλγαρικῶν συνόρων σὲ περίπτωση ἑλληνοτουρκικοῦ πολέμου», ἀποτελεῖ ἓνα μέτρο τῆς εὐκρίνειας — καὶ ἀξίας — τῶν αἰσθημάτων τῶν Βαλκάνιων φίλων μας. Κάτι πολὺ περισσότερο, λοιπόν, ἀπὸ μιὰ ἀπλή «ἀνταπόδοση», μποροῦν νὰ δώσουν οἱ ἐπισκέψεις Τσαουσέσκου-Ζίβκωφ-Τίτο στὴν Ἑλλάδα. Ἀρκεῖ, βέβαια, καὶ μεῖς νὰ ἐργασθούμε, γιὰ ν' ἀνθίσουν ὅλες οἱ δυνατότητες ποὺ ἀντικειμενικὰ ὑπάρχουν.

Τὰ ἄλλα θέματα

Πέραν ἀπὸ τὰ μεγάλα θέματα τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, δὲν χωρεῖ ἀμφιβολία πῶς ἡ ἔλευση τῶν τριῶν Βαλκάνιων ἡγετῶν στὴν Ἀθήνα, θὰ εἶναι μιὰ ἀκόμη εὐκαιρία γιὰ τὴν προώθηση τῆς διαβαλκανικῆς συνεργασίας καὶ τὴν παραπέρα ἐντατικοποίηση, θὰ λέγαμε — τῶν διμερῶν σχέσεων. Τὸ διάγραμμα τῶν διμερῶν αὐτῶν, ἔχει ἤδη καθορισθεῖ ἀπὸ τὰ κοινὰ ἀνακοινωθέντα ποὺ ἐσφράγισαν τὶς ἐπισκέψεις τοῦ Ἑλλήνα πρωθυπουργοῦ στὸ Βουκουρέστι, Βελιγράδι καὶ Σόφια: Ἀπὸ τὴ διαρθρωτικὴ βελτίωση τῶν ἀνταλλαγῶν, μέχρι τὶς κοινὲς ἐπενδύσεις καὶ κοινὲς ἐπιχειρήσεις στὴ βιομηχανία, τὴν ἐνέργεια, τὶς μεταφορές, τὴ γεωργία. Ὅ,τι ἀπομένει, συνεπῶς, εἶναι οἱ καλὲς προαιρέσεις νὰ σπᾶσουν τὸ φράγμα τῆς γραφειοκρατίας, ποὺ βαρὺ ἐξακολουθεῖ νὰ ρίχνει τὴ σκιὰ του καὶ στὶς τέσσερις χώρες....

Κατὰ τὰ ἄλλα, οἱ Ἕλληνες ἐτοιμάζουν στοὺς τρεῖς προέδρους, ὑποδοχὴ φίλων πρὸς φίλους. Μὲ πρῶτο στὴ σειρά τὸν Νικολαΐ Τσαουσέσκου, ποὺ μιὰ εὐτυχῆς συγκυρία τὸν φέρνει στὴν Ἀθήνα τὴν ἐπομένη τῆς ἐθνικῆς μας ἐπετείου. Τὸν Προῦθο ὅταν τὸν διάβαινε ὁ Ὑψηλάντης, ἀνοίγει ἓνα δρόμο στὴ λευτεριά...

ΑΝΤΙΛΑΟΙΟΣ

ΑΝΤΙ ΘΕΣΕΙΣ

ΒΑΣΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΥ

Με καμιά υπεύθυνη πληροφόρηση δεν έχει τιμηθεί ακόμα ο ελληνικός λαός για το ζήτημα των αμερικανικών βάσεων. Μια μυστικοπάθεια, άοριστα μισόλογα και μεθοδική συσκότιση καλύπτουν το θέμα, σά να πρόκειται για άσήμαντη λεπτομέρεια, σάν οι πυρηνικές κεφαλές, τὰ πεδία βολής πυραύλων και τὸ ηλεκτρονικό δίκτυο κατοπττεύσεως νὰ μὴν σχετίζονται ἄμεσα μετὰ τὴν ὕπαρξη αὐτοῦ τοῦ τόπου καὶ τῆ ζωῇ τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ. Ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι βέβαιοι ὅτι ἡ συστηματικὴ ἐξαπάτηση συνεχίζεται μετὰ τὸ πρόσχημα τῶν διαπραγματεύσεων καὶ στὴν ἀναζήτησι κάποιας παραπλανητικῆς «φόρμουλας». Εἶναι κοινὸ μυστικὸ ὅτι οἱ βάσεις μένουν, ἰσχυροποιούνται καὶ ἐκτελοῦν ἀπρόσκοπτα τὸ ἀμερικανικὸ ἔργο τους. Μόνο μερικὲς φραστικὲς ἐπιδιορθώσεις στὴν προκλητικὴ παρουσία τους θὰ θεωρηθοῦν ἱκανὲς γιὰ νὰ συνεχισθεῖ ἡ ἐξαπάτηση. Τὰ πυρηνικὰ ὅπλα, τὰ στρατηγικὰ σχέδια, τὸ τεχνολογικὸ ὕλικό, οἱ πληροφορίες ἀπὸ τὰ μεγάλα κατασκοπευτικὰ ἠλεκτρονικὰ δίκτυα καὶ ἡ περίφημη ἐξανδραποδιστικὴ ἑτεροδικία τοῦ ἀμερικανικοῦ προσωπικοῦ θὰ παραμένουν προνόμια τῶν Ἀμερικανῶν. Θὰ μποροῦν ἀνενόχλητα, καὶ μετὰ νομικὴ κατοχύρωση, νὰ δηλητηριάζουν τὴ ζωὴ τοῦ τόπου, νὰ ὑπονομεύουν τὴν ἀνεξαρτησία του καὶ νὰ ἀπλώνουν τὴν ὑποψία στοὺς γύρω λαούς.

ΚΥΠΡΟΣ - ΔΙΖΩΝΙΚΗ

Πίση ἀπ' ὅλες τὶς πλευρὲς ἐξασκεῖται πάνω στὸ Μακάριο γιὰ νὰ ὑποχωρήσει στὴ διζωνική. Ἀμέτοχη, δυστυχῶς, δὲν φαίνεται νὰ εἶναι καὶ ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα. Αὐτὸ εἶχε προβάλει ζωντανὰ ἀπὸ κείνες τὶς ἀπροκάλυπτες δηλώσεις τοῦ Ἑλληνα ὑφυπουργοῦ τῶν Ἐξωτερικῶν κ. Σταυρόπουλου, ποὺ ἐπέμενε νὰ πείσει τὸν καθένα ὅτι ἡ διζωνικὴ ἀποτελεῖ ντὲ φάκτο κατάσταση. Κι ἀργότερα, διαπλατύνθηκε ἀπὸ τὴν ἐκστρατεία τῶν

ψιθύρων», ποὺ γι' αὐτὴν εἶχε μιλήσει τόσο καθαρὰ ὁ κ. Σωμερίτης σὲ μιὰ ἀνταπόκρισή του ἀπὸ τὸ Παρίσι. Καὶ οἱ «ψιθύροι» προσπαθοῦν νὰ παρουσιάσουν τὸν κ. Κληρίδη σὰ διαλλαχτικό, χρήσιμο γιὰ τὴν «πρόοδο», ἐνῶ, ἀντίθετα, τὸν Μακάριο τὸν παρουσιάζουν σάν σκληροτράχηλο, ἀντίμαχο τῆς διζωνικῆς καὶ ἐμπόδιο στὴ λύση.

Ἀλλὰ εἶναι καὶ τὸ ἄλλο, τὸ πιὸ σημαντικό, ποὺ πρέπει νὰ προσεχτεῖ. Οὔτε ὁ Μακάριος οὔτε ἡ ἐλληνικὴ κυβέρνησις δικαιοῦνται νὰ προχωρήσουν σὲ ἀποφάσεις ποὺ θὰ ἐπισημοποιοῦσαν τὸ διαμελισμό.

Ὑπάρχουν στὴν πορεία τῶν κρίσεων στιγμὲς σημαντικές, ποὺ πρέπει ὁ λαὸς νὰ καλεῖται γιὰ νὰ πεί τὸ λόγο του. Μιὰ τέτοια στιγμή — σημαντικὴ καὶ ἱστορικὴ — εἶναι καὶ ἡ τωρινή.

«ΛΕΥΚΟΙ» ΚΑΙ «ΕΝΤΙΜΟΙ»

Τὰ «σταγονίδια» τοῦ κ. Ἀβέρωφ πληθύνονται τόσο ποὺ κινδυνεύουμε ἀπὸ πλημμύρα. Καὶ οἱ καταιγίδες ἀπὸ σταγονίδια ἀποτελοῦνται, ὅπως καὶ οἱ χείμαρροι καὶ οἱ ὠκεανοί. Πολλὰ σταγονίδια ποὺ μᾶς καταβρέχουν τὶς τελευταῖες μέρες εἶναι ἀσφαλῶς μόνο ἐνδεικτικά, γιατί ὁ οὐρανός μας εἶναι κατάκλειστος ἀπὸ βαριὰ μαῦρα σύννεφα. Ἀλλὰ εἶναι ἀπὸ δηλητηριῶδες καὶ καυστικὸ ὑγρὸ, ἔτσι ὥστε μολύνουν ὁλόκληρη τὴν ἀτμόσφαιρα.

Οἱ ἀθώωσεις κάθε εἴδους εἶναι σαφεῖς καὶ ἀπερίφραστες πολιτικὲς ἐνέργειες. Ὁ ὑπερνομικισμὸς ἀποτελεῖ τὸ πρόσχημα. Δὲν εἶναι στραβοπατήματα, πλάνες ἢ ἰδιοτροπίες ἐνὸς περίτεχνου δικανικοῦ συλλογισμοῦ ποὺ προκαλεῖ τὸ δημόσιο αἶσθημα, ὑβρίζει καὶ προσβάλλει ἕναν ὁλόκληρο λαὸ καὶ διακωμωδεῖ τὰ δεινὰ καὶ τὴν ταπείνωσή του. Κανεὶς δὲν μπορεῖ νὰ ἐπικαλεσθεῖ τυπικὰ ἐλαφρυντικά. Εἶναι πράξεις ποὺ προέρχονται ἀπὸ υπεύθυνη σαφὴ βούλησι καὶ ἐπιδιώκουν σαφὴ σκοπὸ. Βλέπει ἄραγε τὸν σαφὴ αὐτὸ σκοπὸ ἡ Κυβέρνησις καὶ ὁ κ. Ἀβέρωφ;

ΓΙΑ ΤΟ ΦΑΚΕΛΩΜΑ
ΤΗΣ ΥΠΑΙΘΡΟΥ

Μισές αλήθειες πάλι κ. ύπουργέ;

Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ Έθνικης Άμυνας κ. Ε. Άβέρωφ - Τοσίτσας, για μιá ακόμη φορά, ΔΕΝ είπε όλη τήν αλήθεια. Άπέκρυψε από τήν κοινή γνώμη τήν πραγματικότητα γύρω από ένα τεράστιο ζήτημα - τó φακέλωμα τής υπαίθρου. Καί κάτι περισσότερο: θέλησε νά καλύψει καί τή... χούντα, για τά όσα στόν τομέα αυτό έκανε!...

ΤΟ «ΑΝΤΙ», στό τεύχος 31, αποκάλυψε τó φακέλωμα, από τó Στρατό, ένδς χωριού, του Γερακαριού Κιλκίς. Ούτε ó κ. Άβέρωφ, ούτε κανένας άλλος άρμόδιος, καταδέχτηκαν νά πούνε «κάτι», τότε. Στό επόμενο (32) τεύχος, τó «ΑΝΤΙ» αποκάλυψε μιάν ολόκληρη περιοχή φακελωμένη, καί έγραψε καθαρά ότι τó θέμα είναι γενικότερο: ολόκληρη ή ύπαιθρος είχε φακελωθεί από τή χούντα, καί καμιά ένδειξη δέν υπήρχε ότι ή ιστορία είχε τελειώσει...

ΤΟΤΕ, (3-11-75) ένας βουλευτής του ΠΑΣΟΚ, ó κ. Άπ. Κακλαμάνης, καί δύο βουλευτές του ΚΚΕ, οί κ.κ. Κ. Κάππος, Δ. Γόντικας, κατέθεσαν έπερώτηση καί έρώτηση, αντίστοιχα, για τόν ύπουργό Έθνικης Άμυνας.

● Καί οί τρεις, διερωτώντο, πέρα από όλα τ' άλλα, μήπως ή περίπτωση του Γερακαριού έχει γενικευθεί.

ΣΤΙΣ 19-2-76, ó κ. Άβέρωφ απάντησε στην έρώτηση των δύο βουλευτών του ΚΚΕ. Από τά έπίσημα πρακτικά τής Βουλής αντιγράφουμε :

Έπί τής από 7.11.75 έρωτήσεως των βουλευτών κ.κ. Κων/νου Κάππου καί Δημητρίου Γόντικα σχετικώς με δημοσιεύματα του περιοδικού «ΑΝΤΙ», παρὰ του Υπουργού Έθνικης Άμυνας, έδόθη ή εξής απάντησις (Άρ. ΒΕ 865):

«1. Έκ τής διεξαχθείσης έρεύνης διεπιστώθη ότι ούδεμία έπίσημος διαταγή είχε έκδοθι διά τήν συγκέντρωση πληροφοριών άφ'ορισών εις τήν μορφήν συνθέσεως του πληθυσμού ή τά κοινωνικά φρονήματα των κατοίκων του έν λόγω χωριού, ή έτέρων τινός έδαφικού διαμερίσματος τής Χώρας.

2. Πληροφοριακά έντολα διά τόν σκοπόν αυτόν είναι πολυ πιθανόν νά είχαν δοθι κατά τήν διάρκεια τής δικτατορίας, τούτο άλλωστε αποτελεί χαρακτηριστικόν των πάσης μορφής άπολυταρχικών καθεστώτων.

3. Έξ άνεπισήμων σημειωμάτων τά όποια εύρέθησαν εις τó άρχείο τής οικείας Στρατιωτικής Άρχής, προέκυψε ότι πράγματι είχαν συγκεντρωθι ήρσιμένα στοιχεία διά τó χωριόν «Γερακαριόν» άναφερόμενα εις τήν σύνθεσιν του πληθυσμού, τήν προέλευσιν του, τήν οικονομικήν κατάστασιν των κατοίκων, τó θρησκευτικόν των φρόνημα, τας πολιτικάς των πεποιθήσεις (άνευρέθησαν κατάλογοι τόσον δεξιώς τοποθετήσεως άτόμων,

1

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΤΡΑΤΩΤΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΚΥΡΕΥΣΕΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ: 120
ΗΜΕΡΑ: 19/2/76

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

2

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΤΡΑΤΩΤΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΚΥΡΕΥΣΕΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ: 120
ΗΜΕΡΑ: 19/2/76

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

3

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΣΤΡΑΤΩΤΙΚΗΣ ΑΣΦΑΛΕΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΣΕΚΥΡΕΥΣΕΩΣ

ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΡΩΤΟΚΟΛΛΟΥ: 120
ΗΜΕΡΑ: 19/2/76

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

ΑΠΑΝΤΗΣΗ: Ο ΥΠΟΥΡΓΟΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ, ΕΠΙ ΤΗΣ ΑΠΑΝΤΗΣΗΣ ΤΟΥ Κ. ΑΒΕΡΩΦ - ΤΟΣΙΤΣΑΣ, ΣΤΗΝ ΕΡΩΤΗΣΗ ΤΩΝ Κ. ΚΑΠΠΟΥ ΚΑΙ Δ. ΓΟΝΤΙΚΑ, ΣΤΙΣ 19/2/76, ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΑ, ΓΙΑ ΤΟΝ ΥΠΟΥΡΓΟ ΕΘΝΙΚΗΣ ΑΜΥΝΑΣ.

•

περισσότερο, σήμερα. Θα περιμένουμε μια υπεύθυνη απάντηση του κ. Υπουργού — άσχετα αν μέχρι τώρα δεν μας έδωσε, είτε απευθυνθήκαμε σ' αυτόν με την ιδιότητα του Υπουργού, είτε με την ιδιότητα του συγγραφέα. Βέβαια, το πρόβλημα δεν είναι μόνο δικό του, ούτε είναι η πρώτη φορά που ο κ. 'Αβέρωφ εκθέτει κατ' αυτό τον εκπληκτικό τρόπο την κυβέρνηση. Μήπως έφτασε ή ώρα να κόψει τίς... γέφυρες μαζί του;

ΕΝΑ ΑΚΟΜΑ ΕΡΩΤΗΜΑ ΓΙΑ ΤΟΝ κ. ΑΒΕΡΩΦ:

Οι τραπεζικοί λογαριασμοί είναι — ως γνωστόν — άπόρητοι. Για μας. Όχι βέβαια και για έναν Υπουργό 'Εθνικής 'Αμύνης... Τον ρωτάμε, λοιπόν: τί σχέση μπορεί να έχει με «σταγονίδια» ο λογαριασμός 545.003 της 'Εθνικής Τράπεζας 'Ελλάδος (υποκατάστημα Θεσ/νίκης, Έρμου 34); Και περιμένουμε...

και γι' αυτό το έγγραφο τί λέτε κ. 'Αβέρωφ:

ΤΟ «ΑΝΤΙ» αποκαλύπτει ένα ακόμα, εκπληκτικό έγγραφο, χαρακτηριστικό της νοοτροπίας που υπάρχει σε μερικούς αξιωματικούς ΚΑΙ σήμερα στο Στρατό. Τό έγγραφο το αφιερώνουμε στον κ. Ε. 'Αβέρωφ, με τη βεβαιότητα ότι ή δεν πρόκειται να απαντήσει ή αν απαντήσει κάποτε (υποχρεωτικά, λόγω μιάς π.χ. έρωτήσεως στη Βουλή) ή απάντηση του θα είναι ανάλογη μ' αυτή που δημοσιεύεται

ΜΕ ΣΤΟΧΟ τούς έπαρχιακούς φοιτητικούς συλλόγους, αυτή τη φορά, αναδειχεται ανάγλυφο τὸ πνεύμα τής στρατοκρατικής νοοτροπίας, που θεωρεί ότι είναι αρμόδια να έπεμβαίνει στην πολιτική ζωή. Καί αυτό τὸ πνεύμα — που φαίνεται να κυριαρχεί παντού — δεν εκπορεύεται από τὸν λογία κάποιας παραμεθόριας μονάδας: είναι συνταγμένο στό... διπλανό γραφείο του κ. Ε. 'Αβέρωφ κάπου στο 'Αρχηγείο Στρατού ή τὴν ΑΣΔΕΝ. ΤΟ ΕΚΠΑΛΗΚΤΙΚΟ είναι ότι στο έγγραφο χαρακτηρίζονται «αναρχικά» οί εκδηλώσεις για:

- τὸ Κυπριακό
- τὸ έτος γυναίκας
- τὰ άγροτικά προβλήματα
- τὸ «στήσιμο βιβλιοθηκῶν σέ ὅσα χωριά είναι δυνατόν»
- τὰ «πανδημοκρατικά αίτήματα διά άποχουντοποίησιν καί εκδημοκρατισμόν»!!

ΑΚΟΜΑ, ὁ συγγραφέας τοῦ εγγράφου ζητάει να πληροφορεῖται έγκαίρως «περί τῶν προγραμματιζομένων καί πραγματοποιουμένων σχετικῶν εκδηλώσεων» — κι ἐδῶ, νομίζουμε, είναι τὸ «ζουμί»...

ΚΑΙ μιὰ άφελής έρώτηση: ένα «ήγετικόν στέλεχος αναρχικής ὁργανώσεως» στέλνει γράμμα σέ φοιτητή, επίσης «ήγετικόν στέλεχος αναρχικής ὁργανώσεως», στή Θεσσαλονίκη — ένα γράμμα, με τό... «γενικόν διάγραμμα τῶν αναρχικῶν εκδηλώσεων τοῦ θέρους» κ.ά. τρομερά καί φοβερά. Πῶς βρέθηκε στά χέρια τῶν στρατιωτικῶν άρχῶν; Μήπως... 'Ο κ. 'Αβέρωφ, πάντως, λέει ότι ή συγκέντρωση πληροφοριῶν «άφορωσῶν εἰς τὴν μορφήν συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ ή τὰ κοινωνικά φρονήματα», άποτελεῖ «χαραριστικόν τῶν πάσης μορφῆς άπ. λυταρχικῶν καθεστώτων»...

ΤΟ ΕΓΓΡΑΦΟ έχει ὡς εξής:

2ον 'Επιτελικόν Γραφεῖον

Τηλ. 816.441

'Αριθ. Φ 119/2/52139

ΑΣχ. 247

'Αθήναι 7 Αύγουστου 1975

ΚΟΙΝ...

ΘΕΜΑ: Διάφορα Πολιτικῆς 'Ασφαλείας

ΣΧΕΤ.: α. ΑΠ Φ 119/5 'Ιουλ. 75/ΑΣ/2ον ΕΓ

β. ΑΠ Φ 119/15 'Ιουλ. 75/ΑΣΔΕΝ/2ον ΕΓ

1. Γνωρίζεται ότι, εἰς ΑΣ, περιήλθεν ή πληροφορία, καθ' ήν ήγετικόν στέλεχος ένταῦθα αναρχικής ὁργανώσεως, δι' έπιστολῆς του πρὸς φοιτητήν, ήγετικόν στέλεχος αναρχικής ὁργανώσεως εἰς Θεσ/κην, γνωρίζει τὸ καταρτισθέν γενικόν διάγραμμα τῶν αναρχικῶν εκδηλώσεων κατὰ τὴν περίοδον τοῦ θέρους, τὸ ὁποῖον έχει ὡς ἀκολούθως:

α. 'Εκδηλώσεις διά τὸ Κυπριακόν, εν συσχετισμῷ με τὴν πολιτικὴν ἀλλαγὴν τοῦ 'Ιουλίον καί τὰ Πανδημοκρατικά αίτήματα διά άποχουντοποίησιν καί εκδημοκρατισμόν.

β. 'Εκδηλώσεις διά τὸ διεθνές έτος τῆς γυναίκας, (ὀμιλίας διά τὴν θέσιν τῆς γυναίκας εἰς τὴν κοινωνίαν κλπ.).

γ. Καμπάνιες καί εκδηλώσεις διά τὸ «'Αγροτικόν» προσηρμοσμένα, ἀναλόγως τῶν συνθηκῶν εκάστης περιοχῆς ('Αγροτικοὶ Συνεταιρισμοί, 'Ενώσεις, Σύλλογοι κλπ.).

δ. Βιβλιοθήκη τοῦ χωριοῦ «Στήσιμο βιβλιοθηκῶν σέ ὅσα χωριά είναι δυνατόν».

ε. 'Εκδηλώσεις Μορφωτικά, Λογοτεχνικά, Καλλιτεχνικά κλπ.

2. 'Ωσαύτως εκ τῆς έπιστολῆς εξάγονται τὰ ἀκόλουθα:

α. Τὸ ὡς άνω διάγραμμα περιλαμβάνει τὰς βασικάς εκδηλώσεις, αἱτινες θά εκτελεσθοῦν ὑφ' ἀπάντων σχεδόν τῶν τοπικῶν Συλλόγων.

β. Αἱ ἀκριβεῖς ήμερομηνίαί δὲν έχουν καθορισθῇ.

γ. 'Εκαστος τοπικός Σύλλογος δύναται να προγραμματίσῃ καί έτέρας εκδηλώσεις ή να επεκτείνῃ καί να εμπλουτίσῃ τὰς αποφασισθείσας τοιαύτας.

δ. Θά τηρηθοῦν ὑπὸ τῶν Συλλόγων ὀνομαστικά καταστάσεις τῶν μελῶν μετὰ τῶν διευθύνσεων τοῦ τόπου διαμονῆς κατὰ τὸ θέρος.

ε. Θά προπαρασκευασθῇ σύστημα έπαφῆς καί ἀμέσου προειδοποιήσεως διά περιπτώσεις ἀνάγκης.

3. Κατόπιν τῶν άνωτέρω παρακαλοῦμεν ὅπως πληροφορίας περὶ προγραμματιζομένων καί πραγματοποιουμένων σχετικῶν εκδηλώσεων περιέχωνται ήμῖν έγκαίρως.

'Ακριβές 'Αντίγραφον

Ταξ/χος Δημ. Παναγόπουλος

Διοικητής

Σάβ. 'Αθανασιάδης

'Επίλοχος Δ/ντῆς 2ον ΕΓ

Έγκυρες πληροφορίες από τη Λευκωσία σχετικά με το παρασκήνιο των διακοινοτικών έπιβεβαιώνουν τους φόβους και τις ανησυχίες ότι με το πρόσχημα των «διακοινοτικών» προωθείται στην ουσία ή πολιτική Κίσιινγκερ για την Κύπρο, με αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού και προώθηση της διζωνικής, παρουσιαζόμενης σιγά-σιγά στην κοινή γνώμη της Ελλάδας και της Κύπρου σαν της μόνης «ρεαλιστικής» και «έντιμης» λύσης.

Για την έπιβολή της διζωνικής έπιστρατεύονται φυσικά και οι Εύρωπαίοι «σύμμαχοι» (μ' έπικεφαλής τη δυτική Γερμανία), και οι «καλές ύπηρεσίες» του Βαλντχάιμ.

Υπάρχουν πληροφορίες ότι ο τελευταίος, στον 5ο γύρο των συνομιλιών Κληρίδη-Ντενκτάς στη Βιέννη, παρουσίασε χάρτη της Κύπρου με σημειωμένες τουρκικές «έδαφικές παραχωρήσεις» γύρω στο 10% στην περιοχή Άμμοχώστου (δεν διευκρινίζεται αν περιλαμβάνεται σ' αυτές και ή πόλη) και στη Μόρφου. Ο Βαλντχάιμ πρότεινε τον χάρτη σαν βάση συζήτησης του «έδαφικού». Ο Ντενκτάς περιορίστηκε απλώς να ρωτήσει τον Κληρίδη αν συμφωνεί με την πρόταση Βαλντχάιμ ή αν την αποδέχεται σαν τελική «λύση». Σε έρώτηση του Κληρίδη για το θέμα της κεντρικής κυβέρνησης, ο Ντενκτάς διευκρίνισε ότι όταν μιλά για ίση συμμετοχή στην Κεντρική Κυβέρνηση, έννοει ίση φωνή σε όρισμένα βασικά θέματα και ότι τη φόρμουλα θα τη βρουν οι συνταγματολόγοι. Πάντως ανέφερε σαν κριτήρια για μιá «λύση»:

α) Την αναλογία πληθυσμού, περιλαμβανομένων όμως και των Τουρκοκυπρίων «μεταναστών»! (Με δηλώσεις του στην Άγκυρα τους είχε υπολογίσει γύρω στις 200.000!)

β) Την άμυντική δυνατότητα και την ασφάλεια της τουρκικής ζώνης. Υπενθυμίζουμε σχετικά ότι ή Άγκυρα, παρά τις διαψεύσεις, άρχισε την κατασκευή μεγάλης αεροπορικής βάσης στον Άγιο Επικτήτο, κοντά στην Κυρήνεια.

γ) Το ποσοστό ακίνητης ιδιοκτησίας. Είναι γνωστοί σχετικά οι τουρκοκοι ισχυρισμοί ότι είναι κάτοχοι δήθεν του 30% περίπου της ακίνητης ιδιοκτησίας, ενώ με βάση τα έπίσημα στατιστικά στοιχεία, τα σημερινά και της άγγλικής διοίκησης, το ποσοστό αυτό είναι μόνο 12,56%.

δ) Την οικονομική βιωσιμότητα της περιοχής. Υπενθυμίζουμε πώς τα κατεχόμενα αντιπροσωπεύουν τα 70% των πλουτοπαραγωγικών πόρων της Κύπρου.

ε) Έπικοινωνία μεταξύ της τουρκικής και της ελληνικής ζώνης, χωρίς άλλες διευκρινίσεις για το είδος αυτής της «έπικοινωνίας».

στ) Άνταλλαγές και αποζημιώσεις στο θέμα των ακίνητων περιουσιών.

ζ) Το θέμα της «διαμονής» να έπιλυθεί από τους συνταγματολόγους!

ΚΥΠΡΙΑΚΟ

'Ασφυκτικές πιέσεις και έκβιασμοί για αποδοχή της διζωνικής

Του Περικλή Νεάρχου

Καμιά δηλαδή άπάντηση στο θέμα της έπιστροφής των προσφύγων. Στα πλαίσια αυτά ο Ντενκτάς πρότεινε τη δημιουργία «τετραμερών» έπιτροπών (Έλλάδα, Τουρκία, Έλληνοκύπριοι, Τουρκοκύπριοι) με μετάκληση Έλλήνων και Τούρκων έμπειρογνομόνων.

ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΠΟΔΟΧΗ;

Η θέση Ντενκτάς σημαίνει με άλλα λόγια προκαταβολική αποδοχή από την έλληνική πλευρά της διζωνικής και παραπομπή της ουσίας του θέματος σε «συνταγματολόγους» και σε «τετραμερείς» έπιτροπές. Για τον Ντενκτάς αυτό δεν θα ήταν μόνο αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού αλλά και παρουσίασή του διεθνώς σαν θέματος απλώς «συνταγματικής ύφης» και διαφανώς μεταξύ των δύο «κοινοτήτων» του νησιού, και όχι σαν θέματος ξένης εισβολής και κατοχής σε βάρος μιás μικρής αδέσμευτης χώρας, όπως καταγγέλλει στον ΟΗΕ σήμερα ή Κύπρος. Η Κυβέρνηση Καραμανλή, ενώ έπίσημα νίπτει τὰ χέρια δηλώνοντας ότι την πρωτοβουλία την έχουν οι Κύπριοι, άνειπίσημα συμπλέει με τὰ σχέδια Κίσιινγκερ-ΕΟΚ για «σύντομη λύση» του Κυπριακού με βάση τη διζωνική και άσθενή Κεντρική Κυβέρνηση.

Δέν ήταν τυχαίες οι δηλώσεις πριν λίγο καιρό του ύφυπουργού Έξωτερικών Σταυρόπουλου, με τις όποιες γινόταν προσπάθεια να παρουσιαστεί ή διζωνική σαν «συμφέρουσα» λύση, άσχετα αν μετά διαψεύτηκαν. Δέν είναι έπίσης τυχαίο το γεγονός ότι παρά την άντίθετη γνώμη όλων, περιλαμβανομένου και του Άρχιεπισκόπου Μακαρίου, ό όποιος τό δήλωσε

άνοιχτά, ή κυβέρνηση Καραμανλή έξακολουθεί να ισχυρίζεται ότι τό έθνικό συμφέρον, δήθεν, δέν έπιτρέπει τό άνοιγμα του φακέλου της προδοσίας της Κύπρου και τη διεξαγωγή της δίκης των πρωταίων. Η κυβέρνηση Καραμανλή δέν θέλει άκριβώς να «ύπονομεύσει» τη «δαιτησία» του Κίσιινγκερ για τη «λύση» του Κυπριακού. Δικαιολογείται μάλιστα κάθε φόβος ότι φυλάσσεται ή δίκη της Κύπρου στο ψυγείο για να χρησιμοποιηθεί εκ των ύστερων σαν πυροτέχνημα, με ένόχους μερικούς αποδιοπομπαίους, για να δημιουργήσει ψεύτικες έντυπώσεις στην κοινή γνώμη πάνω στην πραγματική πολιτική της κυβέρνησης στο Κυπριακό και στο κλείσιμό του με άναγνώριση και νομιμοποίηση των τετελεσμένων γεγονότων στα πλαίσια μιás διζωνικής «λύσης».

Δέν είναι έπίσης τυχαίο το γεγονός ότι έναμιση χρόνο μετά την τουρκική εισβολή και ενώ ή κυπριακή Έθνοφρουρά παραμένει έπίσημα κάτω από τον διοικητικό έραρχικό έλεγχο του ΓΕΣ, δέν έχει γίνει καμιά ούσιαστική προσπάθεια για την άμυντική θωράκιση της Κύπρου, ενώ υπάρχουν οι πληροφορίες ότι ή Άγκυρα ένισχύει καθημερινά τη στρατιωτική παρουσία της στο νησί. Έκτός από τις ύπολογιζόμενες 40.000 τακτικού στρατού, ή Άγκυρα έγκαθιστά χιλιάδες έφέδρους σαν έποίικους και έπεκτεινεί τις στρατιωτικές της έγκαταστάσεις.

ΕΚΣΤΡΑΤΕΙΑ ΚΑΤΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ

Είναι φανερό πώς στα πλαίσια της έκστρατείας πιέσεων και έκβιασμών για προώθηση της διζωνικής, τὰ πυρά στρέφονται κατ' άρχήν ενάντιον του Άρχιεπισκόπου Προέδρου Μακαρίου. Καταγγέθηκε πριν λίγο καιρό στον τύπο ή διπλωματική έκστρατεία ψιθύρου στις εύρωπαϊκές πρωτεύουσες, ότι τό έμπόδιο για τη «λύση» του Κυπριακού είναι μόνο ό «άδιάλλακτος» Άρχιεπίσκοπος Μακάριος. Σύμφωνα με τις καταγγελίες αυτές, στην άντι-Μακαριακή έκστρατεία συμμετείχαν μεταξύ άλλων Έλληνικοί και Κυπριακοί διπλωματικοί παράγοντες. Το φαινόμενο αυτό έξηγείται απλώς με τό γεγονός ότι ούσιαστικά δέν έγινε καμιά κάθαρση, ιδιαιτέρως στο διπλωματικό σώμα, και της Έλλάδος και της Κύπρου. Είναι εκδήλωση έπίσης ενός κλίματος «συμβιβασμού» και «συνθηκολόγησης» που προωθείται συστηματικά από την άμερικανο-νατοϊκή πολιτική στο όνομα του «ρεαλισμού» και με ύποβολή της άπειλής για «χειρότερα άκόμη».

Η πολεμική ενάντιον του Μακαρίου βρίσκεται σε άντίθεση με τον έγκωμιασμό του κ. Κληρίδη από τον άγγλοσαξωνικό και γενικά τον φιλονατοϊκό τύπο σαν «διαλλακτικό» και «ρεαλιστή» πολιτικό.

Ο παραμερισμός του Μακαρίου και ή ύποκατάστασή του από τον Κληρίδη θα άνοιγε τό δρόμο στην πολιτική Κίσιινγκερ να καταλύσει τό ένιαίο άνεξάρτητο κράτος που άναγνωρίζεται σήμερα διεθνώς στο πρόσωπο του Άρχιεπισκόπου Μακαρίου και να τό ύποκαταστήσει με δύο χαλαρά συνομόσπονδα κρατίδια, ένα έλληνοκυπριακό κι ένα τουρκοκυπριακό,

μ' επικεφαλής τους Κληρίδη και Ντεν-
κτάς, στα πλαίσια μιας διζωνικής μπανα-
νίας.

Η αντίθεση του κ. Κληρίδη στον Μακά-
ριο έξυπηρετεί και έναν άλλο τακτικό
πολιτικό στόχο, τη διάσπαση του κυπρια-
κού έλληνισμού και ιδιαίτερα των προσ-
φύγων.

Το θέμα αυτό παίρνει δραματικές δια-
στάσεις όταν έρχεται η στιγμή οι φορείς
του «συμβιβαστικού» «ρεαλιστικού» αυ-
τού πνεύματος να κάνουν εισηγήσεις για
«ρεαλιστικές» προτάσεις της ελληνικής
πλευράς στις διακοινοτικές.

Είναι γνωστό πώς συμφωνήθηκε στη
Βιέννη ένας βος γύρος διακοινοτικών
συνομιλιών τον Μάιο και η υποβολή μέσα
σε έξι βδομάδες γραπτών προτάσεων.
Είναι επίσης γνωστό ότι η ελληνική πλευ-
ρά υπέβαλε από πέρσι γραπτές προτά-
σεις, ενώ η τουρκική δεν έχει υποβάλει
ακόμη. Ο κ. Μπίτσιος όμως συμφώνησε
στη συνάντησή του με τον κ. Τσαλαγιαν-
γκιλ στις Βρυξέλλες να υποβάλει πάλι,
πρώτη, η ελληνική πλευρά προτάσεις,
άσχετα αν κατά τα άλλα η κυβέρνηση
Καραμανλή ισχυρίζεται ότι υπεύθυνη για
τον χειρισμό του Κυπριακού είναι η κυ-
πριακή ήγεσία. Τις προτάσεις θα εγκρίνει
το Έθνικό Συμβούλιο της Κύπρου για να
υποβληθούν στον 6ο γύρο των διακοινο-
τικών;

Έγκυρες πληροφορίες από τη Λευκω-
σία προκαλούν μεγάλη ανησυχία για τις
άσκούμενες πιέσεις για υποβολή προτά-
σεων με βάση τη «Νέα Πραγματικότητα»

που δημιουργήθηκε με τα τετελεσμένα
γεγονότα της εισβολής και της μεταφοράς
των Τουρκοκυπρίων στον κατεχόμενο
Βορρά.

ΟΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΛΥΣΣΑΡΙΔΗ

Στη συνεδρίαση του Έθνικού Συμ-
βουλίου για ενημέρωση πάνω στα άποτε-
λέσματα του 5ου γύρου της Βιέννης και
για συζήτηση της μελλοντικής πορείας,
έγιναν θυελλώδεις συζητήσεις και ο αρ-
χηγός του κόμματος της ΕΔΕΚ Β. Λυσ-
σαρίδης απείλησε να αποχωρήσει από το
Έθνικό Συμβούλιο και να καταγγείλει
στον λαό κάθε είδους προτάσεις που θα
γίνονταν με βάση την κατοχική και όχι τη
φυσική πραγματικότητα του νησιού. Ο
Β. Λυσσαρίδης, αφού ανέλυσε τους στό-
χους της τουρκικής πολιτικής, που απο-
βλέπουν μακροπρόθεσμα στην κατάληψη
ολόκληρης της Κύπρου, τόνισε την ανά-
γκη για:

- α) Άμυντική θωράκιση
 - β) Προετοιμασία για αγώνα
 - γ) Άξιοποίηση όλων των παρεχομέ-
νων έρεισμάτων και αναζήτηση νέων.
- Στην Κύπρο δίνεται και πρέπει να
δοθεί η πρώτη μάχη εναντίον του
τουρκικού έπεκτατισμού, είπε.

Καθόρισε στη συνέχεια τις έξι αρχές,
πάνω στις οποίες πρέπει να βασίζονται οι
προτάσεις στις διακοινοτικές:

1. Έλεύτερη διακίνηση και εγκατά-
σταση
2. Επιστροφή όλων των περιουσιών
στούς κατόχους τους. Επιστροφή
δλων των προσφύγων.
3. Η Κύπρος ένιαιος οικονομικός
χώρος.
4. Αποκλεισμός συνομοσπονδίας.
5. Ισχυρή κεντρική κυβέρνηση.
6. Το έδαφος κάτω από τουρκική
διοίκηση δεν πρέπει να υπερβαίνει
20% και τούτο θα κριθεί (αύξομείω-
ση) ανάλογα με τους πόρους κάθε
περιοχής.

Το Ένιαίο Κόμμα του Κληρίδη φέ-
ρεται διατεθειμένο να προτείνει 20% στο
Βορρά και τοποθετεί το όλο θέμα σε
βάση απλώς ποσοτών.

Το ΑΚΕΛ φέρεται διατεθειμένο να
προτείνει τρία τουρκικά καντόνια στο
Βορρά που να καλύπτουν το ίδιο ποσο-
στό. Προτάσεις με βάση τη φυσική και
όχι τη σημερινή πραγματικότητα θα μάς
έξεθεται σαν ανεδαφικούς, εκτιμά το
ΑΚΕΛ, σύμφωνα με τις ίδιες πληροφορίες.
Με έντολη του Αρχιεπισκόπου Μα-
καρίου δημιουργήθηκε υποεπιτροπή για
τη σύνταξη των προτάσεων που θα συζη-
τούνταν σε μια άλλη συνεδρίαση του
Έθνικού Συμβουλίου.

Με βάση τα παραπάνω δεδομένα είναι
φανερό πώς κορυφώνονται οι πιέσεις
τόσο στην Έλλάδα όσο και στο «έσωτερι-
κό μέτωπο» της Κύπρου για «γρήγορη»
λύση του Κυπριακού με βάση τη διζωνι-
κή. Η προώθηση της λύσης διαλαμβάνει
φυσικά και τον παραμερισμό στην ανά-
γκη με τη βία κάθε εμπόδιου.

Δεν είναι παράξενο λοιπόν που ξα-
νάρχισε ο Κυπριακός τύπος να γράφει
για νέες απόπειρες δολοφονίας εναν-
τίον του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου...

ΠΟΛΥΤΙΜΟ ΑΠΟΚΤΗΜΑ

ΔΕΥΤΕΡΟΣ ΤΟΜΟΣ Α' ΕΞΑΜΗΝΟ 1975

● Σε πολυτελή πανόδετο
τόμο με πλήρη πίνακα
περιεχομένων,
κυκλοφόρησαν τα τεύχη 10
έως και 22 της Β' περιόδου
(Α' εξάμηνο του 1975)
Σελίδες 740 Τιμή 300 δρχ.

● Το καλύτερο δώρο για
σας και τους φίλους σας:

● Ένας πανόδετος τόμος
του περιοδικού «ANTI»

πλέθρον
για
εκθεση βιβλίου
πισω απ το
πολυτεχνείο
τοσιτσα 1

ΕΙΔΙΚΕΣ ΤΙΜΕΣ ΣΕ ΦΟΙΤΗΤΕΣ

βιβλία

Η ΛΑΪΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΤΟΥ ΚΟΓΚΟ

ΜΕΡΟΣ Β'

ΕΞΑΡΤΗΣΗ

ΚΑΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ ΑΠΟΔΕΣΜΕΥΣΗΣ

Στο Κογκό, Λαϊκή Δημοκρατία από το 1969, η πολιτική ήγεςία δέ διαχωρίζεται βασικά από την ήγεςία του Κογκολέζικου Κόμματος 'Εργασίας. Κόμμα μαρξιστικό - λενινιστικό, σύμφωνο με τὸ καταστατικό του, τὸ Κόμμα τῆς 'Εργασίας ξεκίνησε σὰν κόμμα στελεχῶν ἢ προσπάθεια νὰ ἐκφράσει καὶ νὰ ἀντιπροσωπεύσει τὶς μάξες ἔγινε κυρίως «ἐκ τῶν ἄνω». Τὰ μέλη τοῦ κόμματος ἦταν 277 στὸ τέλος τοῦ 1972 καὶ ἔγιναν 1497 τὸν Ἀπρίλη τοῦ 1974. Ἀπὸ τὴν ἱδρυσή του, τὸ Κόμμα τῆς 'Εργασίας βρέθηκε στὴν ἐξουσία. Τὶς μέρες τῆς πολιτικῆς κρίσης, τὸν περασμένο Δεκέμβρη, ὁ πρωθυπουργὸς καὶ μέλος τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κόμματος, ἀναφερόμενος στοὺς ἀγῶνες τοῦ ἐλληνικοῦ λαοῦ ἔλεγε : «Δὲν εἶχαμε ἐμεῖς τὴν τύχη νὰ σφυρηλατήσουμε τὸ κόμμα μας μέσα στὴν παρανομία»...

Ἡ Α.Δ. τοῦ Κογκό κληρονόμησε τὴν ἀγωνιστικὴ παράδοση πολλῶν γενεῶν. Λαὸς μαχητικὸς, πολιτικοποιημένος, ὁ κογκολέζικος λαὸς εἶναι σὲ συνεχή ἐγρήγορση.

Ἡ τόλμη τῆς αὐτοκριτικῆς τῆς πολιτικῆς του ήγεςίας συναντᾷ τὸ θάρρος τῆς γνώμης τῶν ἀντιφρονούντων. Καὶ ἡ κάθε ἐπίσημη θέση, ὅπως καὶ ἡ προσωπικὴ στάση τῶν ὑπεύθυνων παραγόντων, κοσινίζονται χωρὶς ἀναστολὲς στὶς ἀνοιχτὲς συγκεντρώσεις, στὶς μπουραρίες ἢ στὶς αὐλὲς τῶν σπιτιῶν. Εἶναι φανερό πὼς αὐτὲς οἱ ἀντιδράσεις, ὀργανωμένες ἢ μὴ, ἐπιδροῦν στὶς πολιτικὲς ἀποφάσεις καὶ ἐξελίξεις.

Ὅλη αὐτὴ ἡ ἀγωνιστικότητα ἐξαν-

ΜΕΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

- Πληθυσμός : 1.300.000. Πυκνότητα πληθυσμοῦ : 3,8 κατ. χμ².
- Ἀστικὸς πληθυσμός : 38%.
- Μισθωτοί : 90.000 (ἐργάτες : 55.000, υπάλληλοι : 35.000).
- Τὰ 2/3 τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος προέρχονται ἀπὸ τὸν τριτογενῆ τομέα.
- Ἀσφαλτοστρωμένοι δρόμοι σὲ χμ. : 68 τὸ 1963, 534 τὸ 1973.
- Τὰ δάση καλύπτουν τὸ 60% τῆς ἐπιφάνειας τοῦ Κογκό καὶ ἡ ξυλεία ἀντιπροσωπεύει τὸ 75% τῶν ἐξαγωγῶν του. Τὸ 80% τῆς παραγωγῆς ξυλείας ἀνήκει σὲ Γάλλους ἰδιῶτες.
- Τὸ ἐμπόριο ἐλέγχεται ὁλόκληρο σχεδὸν ἀπὸ ξένες ἐταιρίες ποὺ εἶχαν τὸ 1972 κύκλο ἐργασιῶν ἀνώτερο ἀπὸ τὸν κρατικὸ προϋπολογισμό (24 δισεκατομμύρια ἀφρ. φράγκα).

τλεῖται συχνὰ στὸ ἐπίπεδο τοῦ λόγου. Γιατὶ τὸ Κογκό σέρνει καὶ μιὰ ἄλλη, βαριά, κληρονομιά : τὴν ἐξάρτησή του ἀπὸ τοὺς ξένους, ποὺ ἀποτελεῖ μιὰ καθοριστικὴ πραγματικότητα γιὰ τὴν πορεία του. Τὸ πλέγμα τῆς ἐξάρτησης ποὺ δεσμεύει σήμερα τὸ νεαρὸ κράτος, τρέφεται ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα ποὺ συσώρευσε ἡ προηγούμενη μορφή ἐξάρτησης, ἡ καθαρὰ ἀποικιακή.

Οἰκονομικὴ ἐξάρτηση

Τὸ Κογκό εἶχε ὀνομαστῆ «ἡ Σταχτοπούτα τῆς Γαλλικῆς Αὐτοκρατορίας», γιατί ἡ ἐκμετάλλευσή του δέ συνοδεύτηκε ἀπὸ ἐπενδύσεις γιὰ μιὰ στοιχειώδη οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη, ὅπως ἔγινε σὲ ἄλλες ἀποικίες. Ἔτσι, ὅταν τοῦ δόθηκε ἡ ἀνεξαρτησία, βρέθηκε νὰ ἔχει μιὰ οἰκονομία ὃχι μόνο ἐξαρτημένη, ἀλλὰ ἰδιαίτερα «δύσμορφη» : τριτογενὲς τομέας ἐξογκωμένος γιατί ἡ Μπραζαβὶλ συγκέντρωνε ὑπηρεσίες γιὰ ὅλη τὴ γαλλικὴ ἰσημερινὴ Ἀφρική, ἀγροτικὴ παραδοσιακὴ οἰκονομία σὲ φθίνουσα κατάσταση, ρεῦμα ἀστυφίας καὶ ἀνεργία σὰν ἀποτέλεσμα αὐτῶν τῶν στοιχείων, ἐλάχιστες βιομηχανικὲς καλλιέργειες (ζάχαρη, λάδι φοινικόδεντρου, κακάο), ὑποτυπώδης βιομηχανία μεταποίησης, ἀλλὰ ἐντατικὴ ἐκμετάλλευση τοῦ δασικοῦ πλούτου. Φυτεῖες, βιομηχανίες, δασικὴ ἐκμετάλλευση, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐμπόριο καὶ οἱ μεταφορές, ἔμειναν στὰ χέρια τοῦ γαλλικοῦ ἰδιωτικοῦ κεφάλαιου καὶ μετὰ τὴν παραχώρηση τῆς πολιτικῆς ἀνεξαρτησίας.

Ὁ τρόπος ἐκμετάλλευσης τῆς χώρας, σὲ συνδυασμὸ καὶ μετὰ τὶς γεωγραφικὲς καὶ δημογραφικὲς ἰδιαιτερότητες, δημιούργησε μεγάλες διαφορὲς ἀνάμεσα στὶς περιοχὲς τοῦ Κογκό. Οἱ οἰκονομικὲς ἀνισότητες εἶχαν τὴν προέκτασή τους καὶ στὸ πολιτισμικὸ πεδίο (ἰδιαίτερα ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρόσβαση στὴν ἐκπαίδευση) καὶ βρέθηκαν ἔτσι οἱ ἔθνο-

τητες του νότου, που είναι ή σχετικά πιό αναπτυγμένη περιοχή, σε πλεονεκτητική θέση απέναντι στις εθνότητες του βορρά. Το πρόβλημα της ανισόμερης ανάπτυξης και των εντάσεων που είναι δυνατόν να προκληθούν εξ αιτίας της ανάμεσα στις ομάδες που είχαν διαφορετική τύχη, είναι βασικό στοιχείο για τη διαμόρφωση του πολιτικού και οικονομικού προγραμματισμού της κογκολέζικης κυβέρνησης.

Η πολιτική ήγησης επιζητεί να κινητοποιήσει το λαό για να αντιμετωπίσουν οι πλόκαμοι της εξάρτησης. Στην προσπάθεια συνειδητοποίησης έγγραφεται ή ανοιχτή πληροφόρηση. Ο ίδιος ο άρχηγός του κράτους (δὲ γνωρίζουμε άλλο τέτοιο παράδειγμα, κι ἂς μὴν είναι μόνο το Κογκό εξαρτημένη χώρα) έχει δηλώσει επανειλημμένα: «ή οικονομία μας ἐλέγχεται ἀπὸ τὸ ξένο κεφάλαιο. Εἴμαστε χώρα νεοαποικιακή».

«'Ας πάψει νά 'ναι ή χώρα μου συμπλήρωμα χώρας ἄλλης, δρυχεῖο, σπηλιά, ἀποθήκη, νταμάρι, δελάρι γεμάτο καρπὸν γιὰ τοὺς ἄλλους καὶ γιὰ μᾶς κόλαση».

Ἀπὸ τὸ θεατρικὸ ἔργο «Βεατρίκη» τοῦ Κογκό» τοῦ ἀφρικανοῦ Μπερνάρ Νταντιέ

Ἡ οικονομία λοιπὸν ἐλέγχεται ἀπὸ τοὺς ξένους. Ἀλλὰ καὶ ή κρατική μηχανή δὲν ἐλέγχεται ἀπὸ τὴν ἐξουσία. Ἀποτελεῖ συνέχεια τῆς παλιᾶς ἀποικιακῆς διοίκησης, καὶ στὰ πρόσωπα βέβαια, ἀλλὰ κυρίως στὶς δομές καὶ στὶς νοοτροπίες. Ἡ διαχωριστική γραμμή ἀνάμεσα στὴν ἀντικειμενική στήριξη τῆς ὑποτέλειας καὶ στὴν προσπάθεια ἀποδέσμευσης μέσα σὲ μιὰ προοπτική ἐθνικῆς πορείας δὲν εἶναι πάντα καθαρή, ὅπως φαίνεται καὶ ἀπὸ τὸ ἀκόλουθο κείμενο τοῦ Προέδρου τῆς Δημοκρατίας: «'Ας μοῦ συγχωρεθῇ τὸ ὅτι θὰ ἀναφερθῶ στὴν προσωπική μου ἐμπειρία. Ἀλλὰ ή διπλή μου ιδιότητα τοῦ ἀρχηγοῦ τοῦ Κράτους καὶ τοῦ Κόμματος με κάνει νὰ ζῶ ἔντονα αὐτὴ τὴ βία ἀντίθεση πὺ ἀφορὰ τὸ ἐπαναστατικὸ πρωτοποριακὸ μας κόμμα ἀπὸ τὴ μιὰ, τὸ νεοαποικιακὸ ἀκόμα κράτος μας ἀπὸ τὴν ἄλλη. Ἀρνοῦμαι τὴ συμφιλίωτική λύση. Χρειάζεται ἀντίθετα νὰ ἐπισπεύσουμε τὴ διαλεκτικὴ διαδικασία».

Πολιτισμικὴ ἐξάρτηση

Ἔτσι, τὸ Κογκό βρίσκεται ἐγκλωβι-

Μαθητὲς σὲ χωριὸ στὰ ὁάση τῆς Σαγκά.

σμένο μέσα σ' ἓνα σύστημα ἐξάρτησεων. Κύρια διάσταση αὐτοῦ τοῦ συστήματος, ή πολιτισμικὴ ἐξάρτηση, ποὺ συμπληρώνει καὶ στηρίζει τὴν οικονομική, ὑποθηκεύοντας καὶ τὸ μέλλον μέσω τοῦ ἀνθρώπινου κογκολέζικου δυναμικοῦ.

Ἐκπαιδευτικὸ σύστημα τὸ γαλλικὸ, ὀλοφάνερα ξένο σῶμα στὸ Κογκό, ἀποσπᾷ τοὺς μαθητὲς ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς καὶ πολιτισμικὲς τοὺς ρίζες καὶ δὲν ἀντιστοιχεῖ οὔτε στὶς τωρινὲς ἀνάγκες οὔτε στὶς προοπτικὲς τῆς οικονομικῆς ἀνάπτυξης τῆς χώρας. Τὸ κογκολέζικο σχολεῖο θὰ ἔλεγε κανεὶς πὼς δουλεύει γιὰ τὴ Γαλλία: σ' αὐτὴν θὰ πᾶνε τὰ καλύτερα προϊόντα τοῦ γιὰ ἀνώτερες σπουδὲς καὶ ἂν δὲν ἐγκατασταθοῦν γιὰ πάντα στὸν ξένο τόπο, θὰ γυρίσουν γαλλοποιημένοι Κογκολέζοι, «μούντελε», ὅπως τοὺς λέει ὁ κόσμος, δηλαδὴ «ἄσπροι».

Τὸ γλωσσικὸ πρόβλημα στὸ Κογκό, ὅπως καὶ στὰ ἄλλα ἀφρικανικὰ κράτη, εἶναι πελώριο. Λεξικὸ καὶ γραμματικὴ τῆς γλώσσας τοῦ βασιλείου τοῦ Κογκό, ποὺ μιλιέται ἀκόμα στὸ μισὸ Κογκό, ὑπάρχει ἀπὸ τὸ 16ο αἶώνα. Ἀντίστοιχα βοηθήματα ὑπάρχουν καὶ γιὰ τὴ δεύτερη βασικὴ γλώσσα τοῦ Κογκό, ποὺ καλύπτει τὴν ὑπόλοιπη χώρα. Κατόρθωσαν ὅμως οἱ Γάλλοι νὰ ὑποβάλουν στοὺς ἴδιους τοὺς Ἀφρικάνους τὴν περιφρόνηση τῆς γλώσσας τοῦς. «Ἦρθαν κι ἄναψαν πυρκαγιά στὶς γλώσσες μας καὶ στοὺς πολιτισμούς μας. Κι ή πυρκαγιά δὲν ἐσβησε ἀκόμα», ἔγραψε ἓνας διανοούμενος. Θὰ χρειαστεῖ ἐπίπονος ἀγώνας γιὰ νὰ πετύχει ή κογκολέζικη πρωτοπορία — ἐγκαλλισμένη καὶ αὐτή, ἀλλὰ με συνείδηση τῆς πολιτισμικῆς της ἀποξένωσης — νὰ εἰσαχθεῖ ή κογκολέζικη «δημοτική» στὰ σχολεῖα.

Ἡ ἔντεχνη λογοτεχνικὴ παραγωγή ἐκφράζεται στὰ γαλλικά. Ἡ παρακί-

νηση τῆς Ἐπιτροπῆς Πολιτισμοῦ τοῦ Πολιτικοῦ Γραφείου τοῦ Κόμματος πρὸς τοὺς διανοούμενους νὰ γράψουν «στὴ γλώσσα ποὺ τοὺς νανοῦριζε ή μάνα τοῦς», χωρὶς νὰ θεωροῦν τὰ γαλλικά «προϋπόθεση γιὰ τὴ δημιουργία ἀριστουργημάτων», δὲ φαίνεται νὰ βρῇ-κε ἀκόμα ἀνταπόκριση.

Στὸ μεταξύ, ή γαλλικὴ γλώσσα, ἐπίσημη γλώσσα τοῦ κράτους, ὄχι μόνο λειτουργεῖ πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς ὑποτέλειας καὶ τῆς ἐξάρτησης, ἀλλὰ καὶ ἐπεκτείνει τὶς ἀνισότητες ἀνάμεσα στὶς κοινωνικὲς τάξεις καὶ τὶς ἐθνότητες: ὁ ἐγκαλλισμὸς γίνεται πασαπόρτι γιὰ τὸ κοινωνικὸ ἀνάβασμα καὶ τὴ ζηλευτὴ «θέση».

Προσπάθεια οικονομικῆς ἀποδέσμευσης

Ἡ πολιτικὴ πλατφόρμα ποὺ διαμορφώθηκε στὸ συνέδριο τοῦ Κόμματος τὸ 1972, τονίζει τὴν ἀναγκαιότητα τῆς δημιουργίας μετώπου ὅλων τῶν πατριωτικῶν δυνάμεων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ ἰδεολογικὴ τοποθέτηση, γιὰ τὴν ἀντιμετώπιση τῆς «κύριας ἀντίθεσης» ποὺ ἀντιπαράθετε στὸν κογκολέζικο λαὸ τὸ ξένο κεφάλαιο, ἰδιαίτερα τὸ γαλλικὸ. Δευτερεύουσες ἀντιθέσεις χαρακτηρίζονται ὅσες φέρνουν ἀντιμέτωπες τάξεις ή ομάδες στὸ ἐσωτερικὸ τοῦ Κογκό. Στὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς μετώπου ἐγγράφεται ή πλήρης ἐλευθερία συνειδήσεως στὰ θέματα θρησκείας: πολλὲς ἐκκλησιᾶς συνυπάρχουν στὸ Κογκό καὶ οἱ λειτουργοὶ τοὺς τιμοῦνται ἀπὸ τὸ κράτος.

Ἀπὸ τὸ 1963, τὸ Κογκό ἀγωνίζεται νὰ ἀποκτήσει τὸν ἐλεγχὸ τῆς οικονομίας τοῦ

— δημιουργώντας κρατικὲς ἐπιχει-

ρήσεις (Έθνικός οργανισμός εμπορίου, Έθνικός οργανισμός εμπορευματοποίησης των αγροτικών προϊόντων, αγροτικοί συνεταιρισμοί, Ασφαλιστική εταιρία, Έταιρία για την εκμετάλλευση του κογκολέζικου πετρελαιο, δύο ύφαντουργικές βιομηχανίες κλπ.)

— έθνικοποιώντας ιδιωτικές ξένες επιχειρήσεις (κυρίως φυτείες και πρακτορεία μεταφορών)

— επιβάλλοντας την κογκολέζικη κρατική συμμετοχή (και όταν είναι δυνατό την πλειοψηφία) στις ξένες ιδιωτικές και πολυεθνικές επιχειρήσεις (τράπεζες).

Αλλά είναι μακρύς ο δρόμος για την οικονομική αποδέσμευση. Ο βασιικός πλοῦτος του Κογκό, ή ξυλεία, βρίσκεται ακόμα σχεδόν όλος στα χέρια των Γάλλων. Οι κρατικές επιχειρήσεις δεν καταφέρνουν να γίνουν ανταγωνιστικές των ξένων ιδιωτικών (Μερικές αιτίες: έλλειψη μέσων και καταρτισμένων, έμπειρων στελεχών από τη μιά, πολιτική πρόσληψης και μισθοδοσίας έργαζομένων με βάση κοινωνικοπολιτικά και όχι οικονομικά κριτήρια από την άλλη) και είναι συχνά έλλειμματικές. Μελλοντική αύξηση του κρατικού οικονομικού τομέα προϋποθέτει την έξυγιανση των κρατικών επιχειρήσεων που λειτουργούν τώρα. Η πλήρης ανυπαρξία συσσώρευσης κεφάλαιου στα χέρια ιδιωτών Κογκολέζων στα χρόνια της αποικιακής εξάρτησης δεν επέτρεψε τη δημιουργία ιδιωτικών κογκολέζικων επιχειρήσεων. Το επόμενο «κοσμικό γεγονός» χαρακτηρίζει και το επίπεδο του κογκολέζικου κεφάλαιου και την κρατική ενθάρρυνση στην ιδιωτική πρωτοβουλία: στα εγκαίνια του πρώτου κογκολέζικου φαρμακείου, πριν δύο χρόνια (μέχρι σήμερα όλα τα άλλα φαρμακεία ανήκουν σε Γάλλους), παρέστησαν: οι εκκλησιαστικές και δημοτικές αρχές, ο πρόεδρος της Βουλής, τα μέλη του Πολιτικού Γραφείου του Κόμματος, όλοι οι ύπουργοί, μέχρι και ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας...

Ένα άλλο στοιχείο που εγγράφεται στην πολιτική της οικονομικής απαγκίστρωσης, είναι η συνειδητή διαφοροποίηση της τεχνικής βοήθειας και των πηγών δανειοδότησης: Κουβανέζοι στελέχωσαν την έθνικοποιημένη φυτεία ζαχαροκάλαμου, Σοβιετικοί χτίσαν το Άγροτικό Λύκειο, το μαιευτήριο της Μπραζαβίλ, την κρατική ξενοδοχειακή επιχείρηση, Κινέζοι δημιούργησαν και παράδωσαν με ύψηλους ρυθμούς παραγωγής κρατικά αγροκτήματα και το μεγάλο εργοστάσιο ύφαντουργίας, Ιταλοί άνοιξαν το μεγάλο δρόμο προς τις περιοχές του βορρά, Ρουμάνοι εκπαιδεύουν τους Κογκολέζους στη χρήση των ρουμάνικων αγροτικών μηχανών, Βορειοκορεάτες κά-

νουν γεωλογικές έρευνες, Γιουγκοσλαῖοι μελετούν σχέδια καταμέτρησης και διατήρησης του δασικού πλούτου. Στο ξένο εκπαιδευτικό προσωπικό μέσης και ανώτερης εκπαίδευσης πλειοψηφούν οι Γάλλοι. Στη Σχολή του Κόμματος και τη Σχολή συνδικαλιστικών στελεχών οι τεχνικοί σύμβουλοι είναι Σοβιετικοί. Στον κρατικό προγραμματισμό, ο ειδικός σύμβουλος είναι Ρουμάνος. Βούλγαρος προσκλήθηκε για να οργανώσει τον τουρισμό, Ρουμάνος για να στήσει τη σχολή ανώτερων δι-
οικητικών υπαλλήλων που εγκαίνια-
στηκε πριν τρεις μήνες.

Πρός την ανάκτηση της πολιτισμικής ταυτότητας

Ο λαϊκός κογκολέζικος πολιτισμός είναι ολοζώντανος. Κοινές συμπεριφορές, ανεξάρτητα από τις επί μέρους πολιτισμικές διαφορές των εθνοτήτων, εκφράζουν στην καθημερινή ζωή μία κοινή θεώρηση του κόσμου και την πολιτισμική ένότητα των κογκολέζικων πληθυσμών. Η μουσική και ο ρυθμός είναι για όλους στοιχεία ζωής, πρωταρχικό εκφραστικό μέσο, τρόπος κοινωνικής συμμετοχής. Το βλέπει κανείς στα ρυθμικά παιχνίδια των παιδιών, στους όμιλους χοροῦ που σχηματίζονται τα βράδια στις γειτονιές, ακόμα και στις κηδείες και στα μνημόσυνα. Με κογκολέζικους ρυθμούς και χορευτικές κινήσεις ύμνείται ο Θεός στις καθολικές εκκλησίες, παραφράζονται και διαδίδονται οι πολιτικοί λόγοι και τα συνθήματα. Οι πανάρχαιες αφρικάνικες δοξασίες συνυπάρχουν με τη χριστιανική πίστη και συνδυάζονται με τη σοσιαλιστική ιδεολογία.

Υπαίθριο ραψάδι.

Η διάβρωση που προκαλεί η πολιτισμική εξάρτηση, δεν πρέπει να συγχέεται με τη φυσική εξέλιξη ενός λαϊκού πολιτισμού που αφομοιώνει και ξένες επιδράσεις. Η εξάρτηση υποβάλλει στα άτομα την έννοια της απάξίας του δικού τους πολιτισμικού συστήματος και δημιουργεί αλλοίωση της πολιτισμικής φυσιογνωμίας ενός λαού, αλλοίωση που εκφράζεται με τη μίμηση, πριν καταλήξει στην καρικατούρα.

Η προσπάθεια της κογκολέζικης πρωτοπορίας σήμερα τείνει στο να γεφυρώσει το χάσμα ανάμεσα στους θεσμούς ενός συγχρονισμένου κράτους και στο λαϊκό πολιτισμό, πριν αυτός

Λαϊκός μουσικός.

ORGANE CENTRAL DU PARTI CONGOLAIS DU TRAVAIL

TOUT
POUR
LE PEUPLE
RIEN
QUE
POUR
LE PEUPLE

Etumba (= 'Αγώνας). Κεντρικό όργανο του Κογκολέζικου Κόμματος της 'Εργασίας. Συνθήματα : Προλετάριοι όλων των χωρών, έθνοι και λαοί καταπιεσμένοι, ενωθείτε. "Όλα για το λαό, μόνο για το λαό.

«Δέν μπορούμε νά αναγκάσουμε τούς ανθρώπους νά μὴ πιστεῦουν στὸ θεό... Πηγαίνετε στὸ Πότο - Πότο (γειτονιά τῆς Μπραβαζίλ), θά δείτε δύο ἐκκλησίες, τῇ μιᾷ ἀπέναντι στὴν ἄλλη, πού καθημερινά γεμίζουν ἀπὸ ἑκατοντάδες, χιλιάδες Κογκολέζους. Στὶς διάφορες γειτονιές καὶ στὰ χωριά, οἱ μάγοι ἔχουν κι αὐτοὶ τούς πιστοὺς τους. Αὐτὰ εἶναι πραγματικότητες, πού πρέπει νά πά- ρουμε ὑπ' ὄψη καὶ πού δέν μποροῦν νά ἀλλάξουν μὲ ἓνα σκέτο διάταγμα. "Ετσι

λοιπόν, παίρνοντας ὑπ' ὄψη αὐτὲς τὲς ἀντικειμενικὲς πραγματικότητες, πρέπει νά πείσουμε τούς μάγους, τούς πιστοὺς καὶ τούς ἄθεους νά συναντη- θοῦν στὸν κοινὸ ἀγῶνα ἐθνικοῦ συμ- φέροντος : τὴν ἀπελευθέρωση τοῦ Κογ- κὸ ἀπὸ τὴν κυριαρχία τοῦ κεφάλαιου, τοῦ γαλλικοῦ κεφάλαιου». Ταγματάρχης Μαριέν Νγκουαμπί, Πρόεδρος τῆς Δημοκρατίας, Πρόεδρος τοῦ Κογκολέζικου Κόμματος τῆς 'Εργασίας.

ἀπολιθωθεῖ σὲ φολκλόρ. Οἱ κογκολέ- ζικες γλῶσσες ἄρχισαν νά χρησιμο- ποιοῦνται στὶς πολιτικὲς συγκεντρώ- σεις, τὰ κογκολέζικα τραγούδια νά τραγουδιοῦνται στὰ σχολεῖα. Δημιουρ- γήθηκαν ὅμιλοι μελετῶν γιὰ τὲς κογκο- λέζικες γλῶσσες καὶ τῇ συλλογῇ τῆς προφορικῆς παράδοσης.

Μόλις πέρασι ἀποδόθηκαν τὰ παλιά τοπωνύμια στὶς βαφτισμένες μὲ γαλ- λικὰ ὀνόματα πόλεις. Καὶ τὰ σχολεῖα πού διαιωνίζαν ὀνόματα Γάλλων (ἐξε- ρευνητῶν, διοικητῶν, ἐπισκόπων...), πῆραν τὰ ὀνόματα Κογκολέζων ἡρώων τῆς ἀντίστασης, γεγονότων τῆς κογκο- λέζικης ἱστορίας, Κογκολέζων προδρό- μων : τοῦ πρώτου δάσκαλου, τοῦ πρώ- του νοσοκόμου...

'Αλλὰ ἡ σοβαρότερη προσπάθεια ἀφορᾷ τὸ σχέδιο ἐκπαιδευτικῆς μεταρ- ρύθμισης. 'Αποφασίστηκε ἐπίσημα νά ἀντικατασταθεῖ τὸ ξενόφερτο καὶ ἀσυμ- βίβαστο μὲ τὲς κογκολέζικες πραγμα- τικότητες ἐκπαιδευτικὸ σύστημα ἀπὸ ἓνα «Λαϊκὸ Σχολεῖο». Στόχος τοῦ νέου σχολείου, νά προετοιμάσει καὶ νά ἐκ- φράσει τὲς διαδικασίες τῶν κοινωνικο- οικονομικῶν ἀλλαγῶν στὰ πλαίσια τῶν προοπτικῶν ἀποδέσμευσης τῆς χώρας. Τολμηρὸ σχέδιο, γιὰ τὸ ὁποῖο ἔγιναν οἱ πρῶτες μελέτες, καὶ πού ἡ τύχη του θά ἐξαρτηθεῖ ἀπὸ τὸ συσχετισμὸ τῶν

κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν δυνάμεων, ὅπως θά λειτουργήσει στὸ ἐπίπεδο τῆς πολιτικῆς πρακτικῆς.

Ὁ σοσιαλισμὸς μὲ κογκολέζικα χρώματα;

'Αλλὰ ποιὲς εἶναι αὐτὲς οἱ δυνάμεις; Οἱ κοινωνικὲς διαφοροποιήσεις στὸ Κογκὸ δὲ φαίνεται νά κατέληξαν ἀκόμα στὴν ἀποκρυστάλλωση συμπαγῶν κοι- νωνικῶν τάξεων. Στὸ οἰκονομικὸ ἐπί- πεδο, ὁ «οἰκογενειακὸς τρόπος παρα- γωγῆς» συνυπάρχει μὲ τὴ δημιουργία τῶν πρώτων καπιταλιστικῶν ἐπιχει- ρήσεων. Τὰ ἴδια ἄτομα περνοῦν περιο- δικά, μὲ μεγάλη εὐκολία, ἀπὸ τὴ μία στὴν ἄλλη οἰκονομικὴ δραστηριότητα — ἢ στὴν ἀνεργία. Καὶ ἀντίστροφα.

Τὸ κοινωνικὸ τοπίο τῆς Λ.Δ. τοῦ Κογκὸ παρουσιάζεται στὸ εἰκονιζόμενο σχῆμα 1.

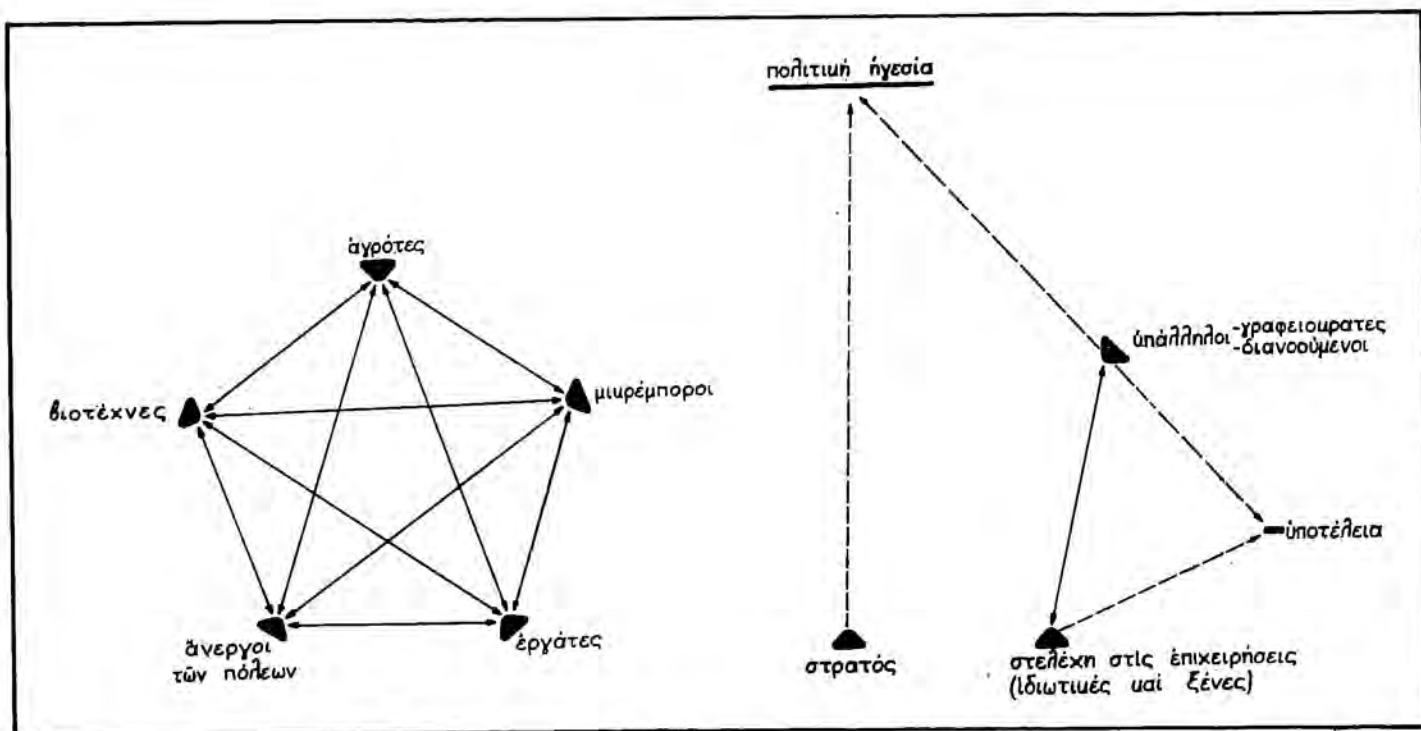
Τὰ στελέχη τοῦ Κόμματος καὶ τῆς Κυβέρνησης προέρχονται κυρίως ἀπὸ δύο κοινωνικὲς ὁμάδες : τούς διανοού- μενους καὶ τὸ στρατό. 'Αλλὰ καὶ ὅσοι ἀποσκοποῦν στὴ διαδοχὴ τῆς ἐξουσίας, προέρχονται καὶ αὐτοί, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἰδεολογικὴ τους τοποθέτηση, ἀπὸ τὲς ἴδιες κοινωνικὲς ὁμάδες.

Τὸ ὅτι ὁ κοινωνικὸς σχηματισμὸς τοῦ Κογκὸ εἶναι ὑπὸ διαμόρφωση εὐ- νοεῖ τὴ δράση τῶν παραγόντων τῆς ἐξάρτησης. Συχνὰ ἡ κογκολέζικη ἡγε- σία βρίσκεται μπροστὰ σὲ πιέσεις ἀντί- θετων ρευμάτων πού ἔχουν σὰν ἀπο- τέλεσμα νά ἐξουδετερώνουν οἰαδήποτε λήψη ἀπόφασης. Παράδειγμα : Οἱ οἰ- κονομικὲς διεκδικήσεις ὁρισμένων ὁμά- δων εἶναι τελείως ἀσυμβίβαστες μὲ μία πολιτικὴ ἀποδέσμευσης πού θά ἀπαι- τοῦσε περιορισμὸ τῶν καταναλωτικῶν κυκλωμάτων. Καὶ εἶναι περίεργο νά βλέπει κανεὶς, ὅτι κινήσεις πού ἀπο- σκοποῦν στὴ ριζοσπαστικοποίηση τοῦ καθεστώτος χρησιμοποιοῦν σὰ μέσο πολιτικῆς πίεσης τὴν ὑπερθεμάτιση σὲ τέτοιου εἴδους διεκδικήσεις. 'Ο οἰκο- νομικὸς στόχος τῶν μὲν πού ὀδηγεῖ κατ' εὐθείαν στὴν ὑποτέλεια καὶ ὁ πο- λιτικὸς στόχος τῶν δὲ πού εἶναι ἡ σο-σιαλιστικὴ ἐπανάσταση, καλύπτονται κάτω ἀπὸ τὸ ἴδιο ἐπαναστατικὸ λεξι- λόγιο.

Ἡ κρατικὴ μηχανὴ ταυτίζεται μὲ τὸ στρώμα τῶν γραφειοκρατῶν πού βρίσκονται σὲ στενὴ σχέση μὲ τὰ στε- λέχη τῶν ἰδιωτικῶν (κυρίως ξένων) ἐπιχειρήσεων. Καὶ αὐτὴ ἡ κρατικὴ μη- χανὴ ἀδρανεῖ, ὅταν δὲν τορπιλλίζει ἀνοιχτὰ τὲς κυβερνητικὲς ἀποφάσεις. Πόσες ἀπὸ αὐτές, ἐπίσημα δημοσιευ- μένες, ξαναπαίρνονται καὶ ξαναδημο- σιεύονται ὁλόδιες, ἓνα ἢ δύο χρόνια μετὰ...

Σισύφεια μορφή παίρνει καὶ ἡ ἀνά- λυση καὶ αὐτοκριτικὴ τῆς κογκολέζικης ἡγεσίας. Καὶ ὅταν κάθε τόσο διαπι- στώνεται, ἄλλη μιὰ φορά, ἡ ἀπόσταση

Οι συνεχόμενες γραμμές δείχνουν τις μεταβάσεις από τη μία στην άλλη δραστηριότητα. Οι διακεκομμένες γραμμές εκφράζουν την προέλευση των στοιχείων που παίζουν αποφασιστικό ρόλο στο διπτυχό: αποδέσμευση-υποτέλεια. Στους γραφειοκράτες περιλαμβάνουμε και τα στελέχη των κρατικών επιχειρήσεων. Οι διπλωματούχοι «ελεύθερων» επαγγελματιών συμπεριλαμβάνονται στους διανοούμενους που είναι κυρίως εκπαιδευτικοί. Μισθοδοτούνται και αυτοί συνήθως από το κράτος: γιατροί στα νοσοκομεία, δικαστικοί κλπ.

ανάμεσα στη θεωρία και στην πράξη, ανάμεσα στις προθέσεις και τις πραγματοποιήσεις, ανάμεσα στις αρχές και την εφαρμογή τους, αναρωτιέται κανείς, αν η αυτοκριτική είναι μέσο συνειδητοποίησης των προβλημάτων και συσπείρωσης προς την κατεύθυνση ενός κοινού στόχου ή, αντίθετα, μέσο εκτόνωσης των εντάσεων και ακύρωσης των ανησυχιών. Το πιθανότερο είναι πως λειτουργεί και προς τις δύο κατευθύνσεις.

Η σημερινή κατάσταση εκφράζεται από μία ισορροπία της ακινησίας. Στο μέτρο που οι δυνάμεις του πρίσματος (Α) που δέ φαίνεται να έχουν σήμερα άμεση πρόσβαση στην εξουσία, θεωρήσουν ότι εκφράζονται από την πολιτική ηγεσία, στο μέτρο που οι αρχές της λαϊκής κυριαρχίας λειτουργήσουν αποτελεσματικά και γεφυρωθεί το κενό που παρουσιάζει το σχήμα μας με μία ακόμα διακεκομμένη γραμμή, ή πλάστιγγα θα βαρύνει και η σημερινή «ισορροπία» θα ανατραπεί προς όφελος των λαϊκών δυνάμεων. Η δημιουργία ενός λαϊκού μετώπου αποτελεί προϋπόθεση για τις διαδικασίες αποδέσμευσης. Στο μεταξύ, οι έπιστατοι εκπρόσωποι της κογκολέζικης ηγεσίας υπογραμμίζουν: «Το Κογκρέ δεν είναι ακόμα σοσιαλιστικό. Στο τωρινό στάδιο πρέπει να κάνουμε την έθνική και δημοκρατική μας επανάσταση. Και να βρούμε τα μέσα και το δρόμο προς μία σοσιαλιστική κογκολέζικη κοινωνία».

«Εάν πολλά από τα στελέχη μας δεν είναι μαρξιστές, αυτό δεν είναι δικό τους λάθος. Δεν είχαν ίσως ποτέ την ευκαιρία να έρθουν σε επαφή με τη μαρξιστική ιδεολογία. Η τους την παρουσίασαν παραμορφωμένη. Τέλος, κάθε μη μαρξιστής δεν είναι αυτόματα και αντιδραστικός. Υπάρχει ολόκληρη σκάλα ανάμεσα στους δύο πόλους. Κανείς δε βγαίνει από την κοιλιά της μάνας του όπλισμένος με τη σκέψη του Μάρξ. Ούτε καν οι γιοι των εργατών και αγροτών.

Τί σημασία έχει από πού έρχεσαι; Σημασία έχει από πού πᾶς».

Μαριέν Νγκουαμπι

Το έμβλημα της οργάνωσης της νεολαίας.

Ο ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ «ΜΕΛΙΣΣΑ» καί τὸ '21

κυκλοφοροῦν

ΙΣΤΟΡΙΚΟΝ ΛΕΥΚΩΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΩΣ

(Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν).

Γιὰ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ οἱ ἡρώϊκὲς Μορφὲς καὶ σκηνὲς τοῦ ΜΕΓΑΛΟΥ Αἰῶνα σὲ μιά συγκλονιστικὴ εἰκονογράφισι.

● Ἡ ἀνάστασις τοῦ Γένους ἀπεικονίζεται ὁλόκληρη στὴ μοναδικὴ καὶ μνημειώδη αὐτὴ ἔκδοσι.

● Γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις κυκλοφόρησαν χιλιάδες συγγράμματα. ΛΕΥΚΩΜΑ ὅμως μὲ τὴν ὁλοκληρωμένη αὐτὴ μορφή, κυκλοφορεῖ γιὰ ΠΡΩΤΗ ΦΟΡΑ.

Τὸ λεύκωμα ἀποτελεῖται ἀπὸ 2 μεγαλοπρεπεῖς τόμους (σὲ γιγαντιαῖο σχῆμα 32×43) καὶ περιλαμβάνει: 700 Πολύχρωμες σελίδες ἀπὸ Ἰλλουστράσιδων καρτὶ τῶν 155 γραμμ. 400 Περίπου πεντάχρωμες καὶ ἐξάχρωμες εἰκόνες. 600 Περίπου σπάνιες γκραβοῦρες καὶ ἱστορικοὺς χάρτες. Τὸ Ἡμερολόγιο τοῦ Ἀγῶνα.

ΔΗΜΗΤΡΗ ΦΩΤΙΑΔΗ «Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21»

«Ἡ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ '21» εἶναι μιά οὐσιαστικὴ προσφορὰ στὴ μελέτη καὶ ἱστοριογραφία τοῦ '21. Εἶναι ἔργο σύγχρονο καὶ ἐπιστημονικόν, ρίχνει νέο φῶς στὰ γεγονότα ποὺ ἔπαιξαν ἀποφασιστικὸ ρόλο στὸν Ἀγῶνα, ἐξετάζει τὰ βαθύτερα αἰτίαι τους καὶ τὰ ἀξιολογεῖ ἱστορικά.

Οἱ 4 τόμοι τοῦ ἔργου περιλαμβάνουν συνολικά: 2200 σελίδες, 1500 ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες ἱστορικὲς εἰκόνες, σχεδιαγράμματα μαχῶν, πλήρη εὐρετήρια, βιβλιογραφία καὶ χρονολογικὸ πῖνακα ἀπὸ τὸ 1453 ὡς τὸ 1831.

ΔΙΟΝ. Α. ΚΟΚΚΙΝΟΥ (Ἀκαδημαϊκοῦ) Ἡ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

(Βραβεῖο Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν)

ΤΟ ΠΛΗΡΕΣΤΕΡΟ - ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΩΤΕΡΟ - ΤΟ ΜΟΝΑΔΙΚΟ ΕΡΓΟ ΓΙΑ ΤΟΝ ΜΕΓΑΛΟ ΑΙΩΝΑ

Τὸ μοναδικὸ αὐτὸ ἱστορικὸ ἔργο περιλαμβάνει: 6 χρυσοδερματόδετους τόμους μεγάλου σχήματος 21,5×29. 1500 ἔγχρωμες καὶ ἀσπρόμαυρες ἱστορικὲς εἰκόνες. Πολύχρωμους χάρτες. Σχεδιαγράμματα μαχῶν. 4500 σελίδες. Πλήρη εὐρετήρια καὶ βιβλιογραφία.

ΑΘΗΝΑΙ: Πανεπιστημίου 34, τηλ. 611.692, 635.096 ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ: Τοιμσκή 41, τηλ. 229.010

«Ἡ ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη». Λιθογραφία, 49 × 285 ἐκ.

ΑΦΙΕΡΩΜΑ ΣΤΟ 1821

Κείμενα:

ΣΠΥΡΟΣ ΑΣΔΡΑΧΑΣ

ΣΤΑΜΑΤΗΣ ΚΑΡΑΤΖΑΣ

ΘΟΔΩΡΟΣ ΚΑΤΣΑΝΕΒΑΣ

ΓΙΩΡΓΗΣ ΠΕΤΡΗΣ

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

Ἐπιμέλεια ἀφιερώματος: Πωλίνα Λάμψα.

ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΚΟΚΡΑΤΙΑΣ

Του Σπύρου Ι. 'Ασδραχά

Οί σελίδες που ακολουθούν αποτελούν την εισαγωγή σε μία σειρά παραδόσεων στο Τέταρτο Τμήμα της *Ecole Pratique des Hautes Etudes* που πραγματοποιήθηκαν στο σχολικό έτος 1974-1975 με αντικείμενο τις πηγές και τα προβλήματα της οικονομικής ιστορίας της Ελλάδας στην εποχή της οθωμανικής κυριαρχίας· καθώς οι παραδόσεις αυτές στεγάζονται κάτω από τον τίτλο «Ιστορία της μεταβυζαντινής Ελλάδας, χρειάστηκε να σχολιασθεί το περιεχόμενο αυτού του επιθέτου.

Η ελληνική διατύπωση του κειμένου ανήκει στο συγγραφέα.

Τί σημαίνει «μετα-βυζαντινή Ελλάδα»; Αυτή ή έννοια μπορεί βέβαια να γίνει συλληπτή στο πεδίο των συνεχειών· ωστόσο, αυτό που κάνει την ιστορία είναι ή ασυνέχεια. Η ασυνέχεια μάς οδηγεί σε μία άλλη πραγματικότητα, στη νέα Ελλάδα που είναι «μετα-βυζαντινή» στο βαθμό όπου ή τομή πραγματοποιείται κατά επίπεδα που δεν αφορούν το σύνολο των οικονομικών, κοινωνικών και νοοτροπικών πραγματικοτήτων, κατά επίπεδα που εγγράφονται σε διαφορετικές ιστορικές διάρκειες. Έτσι, μπορεί κανείς να μιλά για συνέχεια ορισμένων θεσμών διαμορφωμένων στο πλαίσιο της βυζαντινής Αυτοκρατορίας, κυρίως την εκκλησία και το δίκαιο, για έμμονη ορισμένων ιδεολογικών ή νοοτροπικών στάσεων, μάλιστα για ορισμένη αντίληψη του κόσμου, που κι αυτή ορίζεται από τη θρησκευτική διδασκαλία, αλλά θα ήταν άδικαιολόγητο να περιλάβει κανείς όλα αυτά στην έννοια «Μετα-βυζάντιο», της οποίας το πολιτισμικό περιεχόμενο δε θα ήταν ικανό να καλύψει καταστάσεις που ανήκουν στο πεδίο της οικονομίας και, ειδικότερα, σε ένα ιδεολογικό πεδίο έντονα χρωματισμένο από την απόρριψη της παραδοσιακής αυθεντίας και από τους εθνικούς προσανατολισμούς.

Για τη σύγχρονη ιστορία το πρόβλημα δε συνίσταται στην παρακολούθηση των ίχνων του παρελθόντος σε ένα παρόν που το ίδιο δεν αποτελεί το κεντρικό αντικείμενο του σκοπού της, του σκοπού της ιστορίας· αντίθετα, το πρόβλημα γι' αυτή συνίσταται, σχετικά με την ύπαρξη του παρελθόντος μέσα στο παρόν, στον καθορισμό αυτού του παρελθόντος ως στοιχείου σύνθεσης ή αντίφασης από τη σκοπιά του παρόντος· αυτό κάνει επίκαιρη την έπιστήμη της ιστορίας.

Μία «μετα-βυζαντινή Ελλάδα» υπάρχει στο βαθμό που υπάρχει επίσης μία νέα Ελλάδα στο Βυζάντιο — πράγμα πιθανό· υπάρχει έξισου, αν παραδεχθεί κανείς ότι για τους υπόδουλους το Βυζάντιο, ως πολιτισμική οντότητα, αποτελούσε τον πόλο αναφοράς τους· αν όμως αυτό είναι αληθινό, ή αναφορά δεν επιτελείται παρά μέσα στο πλέγμα των εκκλησιαστικών θεσμών και στο σύνολο των ιδεολογικών τους συνδρόμων. Ωστόσο, ακόμα κ' εδώ, δεν πρόκειται παρά για ένα «αποβυζαντινισμένο» Βυζάντιο, γιατί ή εκκλησία ανήκει σε μία διάρ-

κεια αποδεσμευμένη από την κρατική και πολιτισμική οντότητα του Βυζαντίου — είναι μία οντότητα που σχηματίζεται σύμφωνα με τους δικούς της μηχανισμούς.

Τό «μετα-βυζαντινό» είναι μία διατύπωση ειδωμένη από την άποψη του Βυζαντίου· στην πραγματικότητα υπάρχει μία διαδικασία αποδέσμευσης από μία ά-εθνική προς μία έθνική οπτική: ά-εθνική οπτική, δηλαδή βυζαντινή ή οθωμανική, έκφρασμένη από θεσμούς που επιδιώνουν πέρα από τη βυζαντινή αυτοκρατορία, γιατί ανήκουν σε μακρόζωες πραγματικότητες που δεν εξαρτώνται από κρατικές μορφές· έθνική οπτική που περνά μέσα από την τομή που προκαλεί ή υποδοχή των Φώτων και που διαμορφώνεται μέσα από διαδοχικές προσαρμογές με την παράδοση — απ' όπου ή ανακάλυψη του Βυζαντίου στον ΙΘ' αιώνα.

Είναι φανερό ότι πρόκειται για εφαρμογές όρων ή επίκληση πραγματικοτήτων που δεν παρουσιάζουν παρά μερική αντιστοιχία ανάμεσά τους: συνέχειες, ναι· ασυνέχειες, ναι — με τον όρο ότι τις αντιλαμβάνεται κανείς και τις δυο σε επίπεδα ανισου εύρους. Ωστόσο κι αυτές κ' εκείνες δε μπορούν να ταξινομηθούν κάτω από ρουμπρικές που αναφέρονται σε κάτι τό «βυζαντινό» ή τό «μετα-βυζαντινό», γιατί ούτε ή οικονομία ούτε ή κοινωνία που ανακαλούν ορίζονται ως «βυζαντινές» ή «μετα-βυζαντινές». Αν ό όρος «μετα-βυζαντινός» μπορεί να έχει μία συμβατική εφαρμογή, αυτό ισχύει μόνο για να χαρακτηρισθούν ορισμένες όψεις μίας μακράς μετάβασης από τό ά-εθνικό προς τό έθνικό, μετάβαση που πραγματοποιείται μέσα στο πλέγμα της ξένης κυριαρχίας στην Ελλάδα και στην έπαφή με τον κόσμο της Δύσης: αλλά βρισκόμαστε κιόλας σε πλήρη νεοελληνισμό που τον διατρέχουν ισχυρά βυζαντινά πολιτισμικά ρεύματα που δεν είναι «μετα-βυζαντινά» παρά γιατί τό Βυζάντιο δεν ήπληρχε πιά ως έννοια κρατική. Πρόκειται για ένα πολιτισμικό Βυζάντιο που αποτελεί ένα φαινόμενο μακράς διάρκειας σε μία νεοελληνική ιστορία που οι ρίζες της, ή μερικώς απ' αυτές πολιτισμικής και ιδεολογικής, επίσης, τάξης, βυθίζονται στο Βυζάντιο, με την κύρια σημασία της λέξης Βυζάντιο. Πρόκειται για ένα «Μετα-βυζάντιο» που οι βυζαντινολόγοι έχουν αιτίες να παρακολουθούν τις τύχες του αλλά μέσα στο πλαίσιο της βυζαντινής οπτικής που δε συμπίπτει με τη νεοελληνική οπτική· οι δυο οπτικές συναντιώνται κι αυτή ή συνάντηση δείχνει τη συνέχεια.

Μέ αυτή τη «μετα-βυζαντινή» Ελλάδα, μάλιστα οθωμανική, τελικά νέα σε μακρά μετάβαση, δεν έχουμε να άσχοληθούμε παρά ως προς την οικονομία της. Αυτό δε σημαίνει καθόλου ότι θεωρούμε πώς ή περιοδολόγηση της πολιτικής ιστορίας είναι κατάλληλη για την οικονομική ιστορία. Για να είναι έγκυρη μία περιοδολόγηση για την οικονομική ιστορία, όφείλει να στηρίζεται στις αλλαγές και στις προσαρμογές του τρόπου παραγωγής· τό δεύτερο στοιχείο προσφέρει επίσης τό κριτήριο για την περιοδολόγηση στο έσωτερικό του ίδιου τρόπου παραγωγής.

Τό γεγονός μιάς κατάκτησης και μιάς ξένης κυριαρχίας δέ συνεπάγεται υποχρεωτικά την εμφάνιση των στοιχείων που θα μιάς επέτρεπαν να μιλήσουμε για την έναρξη μιάς νέας οικονομικής εποχής· ωστόσο, στο βαθμό όπου υποτάσσεται κανείς στην όλική ιστορία και στο βαθμό όπου η κατάκτηση αποτελεί μέγιστο γεγονός από την άποψη της όλικής ιστορίας, ή οικονομία μπορεί να θεωρηθεί παίροντα ως σημείο έναρξης την κατάκτηση. Στην περίπτωση της όθωμανικής κατάκτησης έχουμε επιπρόσθετο λόγο να τη θεωρήσουμε ως χρονολογικό όρόσημο, γιατί συνεπείφερε παραλλαγές στον τρόπο παραγωγής, μολονότι δέν ήταν ικανές να τον μεταβάλλουν ή να αλλάξουν τό θεμελιώδη χαρακτήρα της παραγωγής που είναι πάντα μιά παραγωγή άγροτική. Έχουμε λοιπόν να κάμουμε με μιά περίοδο που πάει από τόν ΙΕ΄ ως τόν ΙΘ΄ αιώνα, για μιά περίοδο οικονομικής ιστορίας σηματοδευμένης από τροποποιήσεις που δέν αλλάζουν τό συνολικό σύστημα, αλλά που τό προσαρμόζουν είτε σε μεταβολές που επιτελούνται στο έσωτερικό της κυριαρχίας κοινωνίας είτε στις αλλαγές της συγκυρίας που δημιουργεί ή δραστική και, στον έμπορικό τομέα, καθοριστική παρουσία των δυτικών οικονομιών. Στο πλαίσιο αυτό κινούνται οί κυριαρχούμενοι, οί κατακτημένοι : θα προσπαθήσουμε να δούμε τά πράγματα από τη δική τους την άποψη.

Μιά οικονομία κυριαρχούμενη από τό άγροτικό στοιχείο και ένας τρόπος παραγωγής που χαρακτηρίζεται από την πραγματοποίηση προσόδων φεουδαλικού τύπου και γαιοπροσόδων στο πλέγμα ενός κοινωνικού σχηματισμού όπου ή πρόσβαση σ' αυτές τίς προσόδους είναι άποτέλεσμα της λεηλατικής λειτουργίας του όθωμανικού κράτους, να σέ τί θα μπορούσε να συνοψισθεί ή οικονομία του όθωμανικού κράτους. Αυτό δέν αποκλείει ούτε την ύπαρξη μιάς βιοτεχνίας και ενός έμπορίου σέ περιφερειακή και διεθνή κλίμακα, την ύπαρξη λοιπόν μιάς αγοράς, ούτε την ύπαρξη ενός φυσικού τομέα, στην πραγματική σημασία με την όποία πρέπει να καταλαβαίνει κανείς αυτή την έννοια.

Ό λεηλατικός χαρακτήρας του κράτους συνίσταται στο ότι έχει τη δυνατότητα να εισπράττει με μορφή προσόδων και φόρων ένα τμήμα των αγαθών που παράγουν οί άμεσοι παραγωγοί, καθώς και ένα τμήμα από τη μάζα του χρήματος που μπαίνει στο κύκλωμα των ανταλλαγών. Αυτό έχει μιά σημασία που ξεπερνά τό πεδίο των οικονομικών μηχανισμών για να έγγραφεί στο συνολικό σύστημα της κυριαρχίας κοινωνίας και, κατά συνέπεια, στους μηχανισμούς της κατάκτησης και της διαίωνισής της. Νοεί κανείς ως λεηλατικό κράτος ένα κράτος που έδράζεται σέ μιά δομή που είναι συνάρτηση και άποτέλεσμα της δυνατότητας να κυριαρχεί σέ μιά άλλη κοινωνία και να εισπράττει ένα τμήμα των αγαθών που παράγει για να τά ανακατανείμει κάτω από τό έσωτερικό της κυριαρχίας κοινωνίας. Χωρίς όλη ή κοινωνική δομή του όθωμανικού κράτους να είναι μιά στρατιωτική δομή, τό όθωμανικό κράτος ήταν συνάρτηση μιάς στρατιωτικής δομής αναπαραγόμενης με την ιδιοποίηση του υπερποϊόντος της κυριαρχούμενης κοινωνίας και μιάς γραφειοκρατικής δομής αναπαραγόμενης, επίσης, με την ιδιοποίηση και την ανακατανομή του υπερποϊόντος. Η δυνατότητα, λοιπόν, που έχει αυτό τό κράτος να εισπράττει προσόδους προκύπτει από ένα έξω-οικονομικό γεγονός, την κατάκτηση ή ανακατανομή αυτών των προσόδων στο έσωτερικό της όθωμανικής κοινωνίας, στρατιωτικής και γραφειοκρατικής, αποτελεί επίσης ένα γεγονός που καθιστά τον έξω-οικονομικό παράγοντα κύριο τροχό του οικονομικού μηχανισμού της αυτοκρατορίας.

Στόν όθωμανικό κοινωνικό σχηματισμό (και έννοούμε ως κοινωνικό σχηματισμό τόν τρόπο παραγωγής και την ύπερδομή) στην κάρπωση των προσόδων οδηγεί ή λειτουργία ή πρόσβαση στις λειτουργίες προκύπτει από την κρατική έξουσία που δέν αποτελεί την έκφραση της έξουσίας της έκμεταλλεύτριας τάξης αλλά την προϋπόθεσή της: αυτό δέ σημαίνει ότι βασιλεύει μιά άρμονική διχοτομία ανάμεσα στη δυναστεία και στην έκμεταλλεύτρια τάξη. Η έκμεταλλεύτρια τάξη αποτελεί τμήμα της κυριαρχίας τάξης που εκπροσωπεί τό σύνολο της κατακτητικής κοινωνίας και που παρουσιάζει μιά έντονη κλιμάκωση περιουσιών και εισοδημάτων ή οικονομικά κυρίαρχη τάξη, ή έκμεταλλεύτρια τάξη, προκύπτει τόσο από τό μηχανισμό της ανακατανομής των προσόδων όσο και από τό

παιχνίδι της αγοράς στην όποία συμμετέχουν επίσης και τά εισοδήματα που προκύπτουν από την ανακατανομή των προσόδων. Όλα αυτά δείχνουν την άξια των έξω-οικονομικών παραγόντων στο συνολικό σύστημα της όθωμανικής κοινωνίας και ιδιαίτερα στους μηχανισμούς της κατάκτησης. Η κάθετη κοινωνική κινητικότητα άποκτά μιά συμπεριφορά αντίθετη από εκείνη που θα περίμενε κανείς αν είχε να κάμει με ένα άλλο σύστημα, όπου θα υπήρχε επίσης μιά κάθετη κοινωνική κινητικότητα. ύπαγορευμένη όμως από την όρίζοντα — δηλαδή από την ποσοτική διαδικασία που οδηγεί στην οικονομική κυριαρχία.

Είπαμε ότι ή έκμεταλλεύτρια τάξη δέν ταυτίζεται με τό σύνολο της κυριαρχίας τάξης· άς επαναλάβουμε ότι ή μιά και ή άλλη βρίσκονται να άσκοούν την ίδια λειτουργία άπέναντι σέ εκείνον που είναι υποταγμένος στην καταβολή των προσόδων, όταν πρόκειται για την έκμεταλλεύτρια τάξη που έχει προκύψει από τη στρατιωτική και γραφειοκρατική δομή του κράτους. Όστόσο, ή έκμεταλλεύτρια τάξη ύφίσταται επίσης έξω από τά όρια της κυριαρχίας τάξης, αλλά τούτο δέ συνεπάγεται υποχρεωτικά ότι κάθε έκμεταλλεύτρια τάξη έχει τη δυνατότητα πρόσβασης σέ όλες τίς βαθμίδες κοινωνικής κυριαρχίας που εκφράζεται από την κρατική έξουσία. Οί τροχοπέδες που έμποδίζουν αυτή την πρόσβαση βρίσκονται τόσο στο χαρακτήρα της όθωμανικής κρατικής έξουσίας όσο και στη συνολική δομή της κυριαρχίας κοινωνίας και των κατακτημένων λαών· δίπλα σ' αυτές τίς τροχοπέδες λειτουργούν, επίσης, μηχανισμοί προσαρμογής που επιτρέπουν στους κατακτημένους να άσκοούν στο έσωτερικό των κοινοτήτων τους μιά διαδικασία κοινωνικής κινητικότητας που άποκτά διαφορετικούς χαρακτήρες. Οί τροχοπέδες ενεργούν ως παράγοντες ίσορροπίας και τούς βρίσκει κανείς, ανάμεσα σέ άλλα πεδία, και στους συντεχνιακούς περιορισμούς και στο γεγονός ότι τό καθεστώς του κυριαρχούμενου δέν επιτρέπει την υπέρβαση κάποιων όρίων: έδώ, ή θρησκεία άποτελεί έναν άλλο τροχό του μηχανισμού της διαίωνισης της κατάκτησης.

Ολα αυτά συμβαίνουν παρά την ύπαρξη μιάς ισχυρά έκχρηματισμένης οικονομίας ή, σωστότερα, μέσα στο πλέγμα μιάς ισχυρά έκχρηματισμένης οικονομίας στην όποία, ωστόσο, τό χρήμα δέν άποτελεί τόν όρο της παραγωγής και, άκόμη, της έμπορευματοποίησης, μιά και ή τελευταία πραγματοποιείται σέ μεγάλο βαθμό με βάση τίς προσόδους, δηλαδή με βάση αγαθά χρήσης που δέν περνούν στο κύκλωμα των ανταλλαγών παρά άφου τά ιδιοποιηθούν εκείνοι που καρτώνονταν τό υπερποϊόν στον κύριο τομέα της οικονομίας, την άγροτική παραγωγή. Η εικόνα της οικονομίας της όθωμανικής αυτοκρατορίας μάς καλεί να ξεετάσουμε τίς δυνατότητες αντίστασης που μπορούσε να έχει αυτή ή οικονομία άπέναντι στις πιέσεις που έκδηλώνονται είτε στο επίπεδο των τάσεων για δημιουργία μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών είτε στο επίπεδο μιάς ζήτησης δημιουργημένης από τη συγκυρία που την προκαλεί τό έξωτερικό έμπόριο.

Η δημιουργία μεγάλων έγγειων ιδιοκτησιών προκύπτει τόσο από την ιδιοποίηση γαιών στις όποιες είχε κανείς μόνο δικαιώματα φεουδαλικού τύπου (ή «φορολογικές προσόδους» σύμφωνα με άλλη κατηγοροποίηση που εκφράζει ωστόσο στην ουσία αυτό που δηλώνουμε με τη διατύπωση «πρόσοδοι φεουδαλικού τύπου») είτε από διαδικασίες που περνούν, λίγο-πολύ, από συναλλαγές της αγοράς. Η δημιουργία μεγάλων ιδιοκτησιών συνεπάγεται την επέκταση των γαιοπροσόδων. Χωρίς να άναφερθούμε έδώ στη χρονολογία αυτής της διαδικασίας ή, περισσότερο, χωρίς να άναφερθούμε στο ρυθμό συχνότητας αυτής της διαδικασίας, γιατί ή μεγάλη έγγεια ιδιοκτησία άποτελεί μιά σταθερή της εποχής που ξεετάζουμε, μπορεί κανείς να έπιχειρήσει να κάμει μιά πρώτη θεωρητική προσέγγιση.

Η τυπική άγροτική έκμετάλλευση πραγματοποιείται σέ μιά γή δοσμένη σέ νομή και ύποκείμενη στην ύποχρέωση να παρέχει προσόδους στο πρόσωπο εκείνο στο όποιο τό κράτος είχε παραχωρήσει την κάρπωση των προσόδων αυτών. Δηλαδή, τό κράτος δέν παραχωρούσε τό δικαίωμα ιδιοκτησίας της γής στο πρόσωπο αυτό, που μπορούσε να άνήκει στο στρατιωτικό ή γραφειοκρατικό μηχανισμό του κράτους, αλλά

του παραχωρούσε μόνο ένα εισόδημα που μπορούσε να προέρχεται είτε από μία γή είτε από μία άλλη πηγή. Ο άμεσος παραγωγός που, ανεξάρτητα από το καθεστώς των γαιών, υπόκειται στην καταβολή των προσόδων, εξασφαλίζει μία παραγωγή που τμήμα της περνά αναγκαστικά από την αγορά για να μεταπωληθεί σε χρήμα χρησιμοποιήσιμο στην καταβολή της διαφορικής προσόδου. Στην περίπτωση του άμεσου παραγωγού που δουλεύει μία γή που ανήκει σε άλλον και που, κατά συνέπεια, παρέχει γαιοπρόσοδο, αυτή ή τελευταία δίνεται, κατά κανόνα, σε είδος. Έδω τίθενται δυο προβλήματα:

α) Χρειάζεται να ερευνηθεί σε ποιο βαθμό ο άμεσος παραγωγός δουλεύει σε μία γή που ανήκει σε ένα ιδιοκτήτη διαφορετικό από το κράτος χάρι σε μία διαδικασία οικονομικής διαφοροποίησης που επιτελείται στο έσωτερικό της αγροτιάς ή στο έσωτερικό της κυρίαρχης κοινωνίας και των εκμεταλλευτριών τάξεων. Αν αυτή η διαφοροποίηση επιτελείται πραγματικά με συχνότητες που μπορούν να οριστούν χρονολογικά, πρέπει να κοιτάξει κανείς να ιδεί τι γίνεται προς την κατεύθυνση της αγροτικής αποπώλησης. Σ' αυτή την υπόθεση, βρίσκουμε μπροστά σε μία πίεση στην οποία υπάρχει μία απάντηση από την πλευρά του συνολικού οικονομικού μηχανισμού: αυτή η απάντηση δεν πρέπει να είναι υποχρεωτικά πρωτότυπη.

β) Η φυσική γαιοπρόσοδος δίνει, πιθανότατα, το χαρακτήρα της απάντησης και το βαθμό προσαρμογής του συνολικού συστήματος στις πιέσεις που ανέκυπταν από τη διαδικασία δημιουργίας μεγάλων έγγωνων ιδιοκτησιών. Σ' αυτή την υπόθεση, οι μηχανισμοί εξισορρόπησης θα διακρίνονταν τη συνολική δομή αποκλείοντας από την αγορά των άμεσο παραγωγό χάρι του ιδιοκτήτη της γής που θα εμπορευματοποιούσε ένα αγαθό στην παραγωγή του οποίου η δική του επένδυση θα οριζόταν από τη συζητήσιμη αξία που έχει η γή μέσα σε ένα σύστημα έξω-οικονομικών, κυρίως, ιδιοποιήσεων.

Η ζήτηση που την προκαλεί το έξωτερικό εμπόριο γεννά επίσης πιέσεις για τον απλό λόγο ότι φέρνει αντιμέτωπες αξίες που δημιουργούνται μέσα σε διαφορετικές οικονομικές καταστάσεις. Η εξέταση της κίνησης των τιμών είναι ένα καλό θερμομέτρο, ικανό να μας δείξει τη λειτουργία των μηχανισμών προσαρμογής. Υπενθυμίζουμε πρώτα την ισχυρή διαφορά τιμών ανάμεσα στις χώρες που εξάγουν βιοτεχνικά αγαθά και στις χώρες που εξάγουν αγροτικά προϊόντα και πρώτες ύλες, την οθωμανική αυτοκρατορία και τις υπόδοιες χώρες, διαφορά δυσμενής για τις δεύτερες. Μνημονεύουμε κατόπιν την ύπαρξη στις χώρες της αυτοκρατορίας, μάλιστα στην Ελλάδα, δυο αγορών που χωρίζονται, επίσης, από ισχυρές διαφορές τιμών: μία έσωτερική αγορά και μία αγορά που σχηματίζεται ενόψει του εξαγωγικού εμπορίου. Ακόμη κ' έδω πρόκειται για κάποιες πρώτες προσεγγίσεις που ζητούν την επαλήθευσή τους από ένα επαρκή αριθμό τεκμηρίων: ωστόσο, μπορεί να προσθέσει κανείς, μία άλλη ένδειξη: η έσωτερική αγορά μπορεί να προσαρμόζεται, ως προς τις τιμές, στα επίπεδα της αγοράς που σχηματίζεται ενόψει του εξαγωγικού εμπορίου. Μία πρώτη ερμηνεία θα απόδιδε αυτό το φαινόμενο στην απουσία κοινωνικών καταναγκασμών, συντεχνιακών περιορισμών, κρατικής πολιτικής. Εκείνο που πρέπει να συγκρατήσει κανείς είναι ότι βρίσκουμε μπροστά σε μηχανισμούς προσαρμογών: η παρέκκλιση που μνημονεύσαμε προσφέρει μία συμπληρωματική βεβαίωση, άλλ' επίσης και την απόδειξη για την ύπαρξη δυνατοτήτων τωμών.

Επιμείναμε ήδη στο γεγονός ότι εκείνοι που καρπώνονται τις γαιοπροσόδους και τις προσόδους φεουδαλικού τύπου συμμετέχουν στην αγορά εμπορευματοποιώντας τα εμπορεύματά τους, δηλαδή μεταπωλώνοντας σε αξίες ανταλλαγής αγαθά που είχαν παραχθεί ως αξίες χρήσης. Αυτό σημαίνει ότι το εμπόριο αυτού του είδους είναι το αποτέλεσμα μιας πλατειά φυσικής οικονομίας όπου η αυτοκατανάλωση συνιστά τον κανόνα, μιας οικονομίας με λίγες ανταλλαγές στον κύριο της τομέα, παρόλη την υποχρεωτική εμπορευματοποίηση και παρόλα τα δυνατά μικτά εισοδήματα: αυτό το εμπόριο, βασισμένο ουσιαστικά στο γεγονός ότι κάποιος παράγει χωρίς να περνά από την αγορά, ή δεν περνά παρά με μερικό τρόπο, δεν έχει καμιά πιθανότητα να συμπεριφερθεί ως παράγοντας αλλαγής με ε σ α στον τρόπο παραγωγής: αντίθετα, δέ μπορεί να υφίσταται παρά μ ε σ α σ' αυτόν τον τρόπο παραγωγής του

οποίου είναι παραπλήρωμα. Για να το κατορθώσει, πρέπει ο κύριος δράστης στην αγορά να είναι ένα πρόσωπο διαφορετικό από τον παραγωγό: τον βρίσκουμε με δυο όψεις, ως καρπωτή των προσόδων και ως κάτοχο ενός εμπορικού κεφαλαίου, δηλαδή ενός κεφαλαίου που δεν είναι ακριβώς κεφάλαιο.

Γιατί το εμπορικό κεφάλαιο υπάρχει και προσαρμόζεται. Ακριβολογώντας, έχει μία ορισμένη λειτουργία έναρμονισμένη με το σύνολο. Το πρόβλημα είναι να γνωρίζουμε ποιά είναι αυτή η λειτουργία του χρήματος σε μία προκαπιταλιστική οικονομία, στον τύπο της οικονομίας που μας άπασχολεί.

Το εμπόριο αποτελεί ένα από τα μέσα του σχηματισμού αυτού του «προκαπιταλιστικού», αν μπορεί να πει κανείς, κεφαλαίου: η εννοκίαση των εισοδημάτων του κράτους αποτελεί ένα άλλο μέσο, επιφυλαγμένο στους εκπροσώπους της κυρίαρχης όσο και της κυριαρχούμενης κοινωνίας: μπορεί να προσθέσει κανείς ορισμένη βιοτεχνική παραγωγή που κυριαρχείται, με τη σειρά της, από το εμπορικό κεφάλαιο: τέλος τις χρηματιστικές έπιχειρήσεις, μάλιστα τοκογλυφικές, που κι αυτές επίσης είναι συνδεδεμένες με το εμπορικό κεφάλαιο. Αυτό το κεφάλαιο δεν απουσιάζει παρά σε μία περίπτωση: τις παραγωγικές επενδύσεις. Βεβαίως υπάρχει αρκετή δόση υπερβολής. Τό να έχει κανείς μία βιοτεχνική έπιχείρηση, σημαίνει ότι έχει επενδύσει στην αγορά των μέσων παραγωγής: τό να έχει κανείς ένα πλοίο, σημαίνει ότι υπάρχει και επένδυση στις ναυτικές κατασκευές και πάει λέγοντας. Σημαντική λεπτομέρεια, ότι τό σταθερό κεφάλαιο ήταν παρακάτω, και κατά πολύ, από τό κυκλοφορούμενο. Πρόκειται έδω για μία προφάνεια, πράγμα που δέ σημαίνει ότι αυτή η βεβαίωση είναι άπαλλαγήμένη από την ανάγκη έμπειρικής επαλήθευσης.

Υπάρχουν ορισμένα σημεία των διαπιστώσεων που γίνονται από τη μελέτη της δομής του εμπορίου, τά όποια χρειάζεται να τά συγκρατήσουμε: στοιχεία που υποδεικνύουν ορισμένους προσανατολισμούς αναφορικά με τη λειτουργία του εμπορικού κεφαλαίου. Πρώτα, τη μορφή των εμπορικών εταιριών όπου βρίσκουμε την εξίσωση κεφαλαίου και εργασίας: ύστερα ότι η έργασία σε ορισμένους κλάδους της βιοτεχνικής παραγωγής δεν αμείβεται με ήμερομίσθιο αλλά με κάποια συμμετοχή στά κέρδη. Όλα αυτά μάς καλούν σε ερμηνείες λιγότερο ειδυλλιακές από εκείνες της συνεργασίας της εργασίας και του κεφαλαίου και μάς υποδεικνύουν να εξετάσουμε, μέσα στην ίδια τάξη ιδεών μ' εκείνη που έχουμε ακολουθήσει, τις μορφές που μπορεί να πάρει η άπλη εμπορευματική παραγωγή, όπου ο παραγωγός είναι σύγχρονα ιδιοκτήτης των μέσων παραγωγής και πωλητής του εμπορεύματος που δημιουργεί: δηλαδή, να ιδούμε μία ακόμη προσαρμογή που αποσκοπεί να εξισορροπήσει τη σπανιότητα του κεφαλαίου με την πρόσκληση μιας αγοράς, ή όποια κάποτε βρίσκεται έξω από την έσωτερική αγορά και είναι συνδεδεμένη με τό εμπόριο των μεγάλων αποστάσεων. Στόν ίδιο, προφανώς, μηχανισμό εδράζονται άλλα φαινόμενα της ίδιας φύσης: αν, παραδείγματος χάρι, συγκρίνουμε την καμπύλη τιμών μιας πρώτης ύλης και του τελικού προϊόντος, του προορισμένου για εξαγωγή, βλέπουμε ότι οι διακυμάνσεις της πρώτης δεν αντανακλώνται στη συμπεριφορά της δεύτερης. Πρόκειται για πίεση στά ήμερομίσθια: Τό λίγο που μπορούμε να ξέρουμε σχετικά με τά έξοδα κατασκευής αυτού του τελικού προϊόντος φαίνεται ότι την αποκλείουν: δεν απομένει παρά να κάνουμε έπίκληση στις υποθέσεις που διατυπώσαμε.

Μιλώντας για χρήμα, για κεφάλαιο (κατ' έξοχή «προκαπιταλιστικό»), σκέφτεται κανείς νομίσματα: υπάρχουν κάθε λογής, αλλά τό παιχνίδι παίζεται ανάμεσα σ' εκείνο με τό όποιο πληρώνεται η εργασία, τό μικρό νόμισμα που υποτιμείται συνεχώς, και τό άλλο που δεν κυκλοφορεί παρά στίς ανταλλαγές που έχουν ορισμένες διαστάσεις και σε σχέση με τό όποιο τό νόμισμα του ήμερομίσθιου υποτιμείται. Αυτό σε μία γενική σύλληψη των οικονομιών της έποχής που μάς άπασχολεί, δυτικών και οθωμανικής, για τις προσδέσεις των όποιων οι εργασίες του José Gentil Da Silva άνοίγουν μία πλούσια προβληματική. Μέσα στην οικονομία που θέλουμε να εξετάσουμε τό χρήμα παρουσιάζει όλα τά χα-

ρακτηριστικά του νομίσματος: είναι ένα εμπόρευμα ανάμεσα στα άλλα εμπορεύματα, άλλ' επίσης ένα γενικό ισοδύναμο. Είναι σπάνιο, απ' όπου και οι διαδοχικές του υποτιμήσεις, γιατί ανήκει σε μία οικονομία που παρουσιάζει μία ανισορροπία, ανάμεσα στην παραγωγή αξιών ανταλλαγής και στις νομισματικές ανάγκες που συνεπάγεται μία κρατική δομή υπερφορτωμένη από ύπηρεσίες: είναι σε μειονεκτική κατάσταση απέναντι στο ξένο νόμισμα που, μεταμορφωμένο σε προϊόν, δηλαδή έχοντας επενδυθεί στην παραγωγή, έντείνει την άνιση ανταλλαγή στο εμπόριο.

Αυτή η άνιση ανταλλαγή συνδυάζεται με την άνιση ανταλλαγή που ισχύει στην εσωτερική αγορά σύμφωνα με το μηχανισμό που προσπαθήσαμε να σκιαγραφήσουμε και που συνίσταται στο χωρισμό του άμεσου παραγωγού από τη διαδικασία μεταμόρφωσης των αξιών που δημιουργεί σε αξίες ανταλλαγής. Σ' αυτό το πλέγμα τοποθετούνται κι από το πλέγμα αυτό έρμηνεύονται όριζόμενα παράδοξα, καθώς το ενεργητικό εμπορικό ισοζύγιο της Ανατολής, ή πώση των τιμών των εισαγομένων προϊόντων, πτώση που επιτρέπεται άκριτως από τους ευνόικους όρους ανταλλαγής για τις ξένες χώρες, για τις κυρίαρχες οικονομίες — όρους που κατέδειξε στη «Θεσσαλονίκη» του ο Νίκος Σδορώνος. Φαινόμενα όπως η ανισορροπία ανάμεσα στην παραγωγή αξιών ανταλλαγής και νομισματικών αναγκών, σε μία αγορά όπου η νομισματική κυκλοφορία είναι άργη, που έρμηνεύουν καλύτερα από την άποψη αιτίας τη δίψα της ανατολικής αγοράς για το ισχυρό δυτικό νόμισμα, αυτό το νόμισμα που δεν είναι μοιραίο να αντικατασταθεί στις εισαγωγές αποκλειστικά από το εμπόρευμα, γιατί αυτό το εμπόρευμα κυκλοφορεί άργα και σε ένα μεγάλο βαθμό μέσω του τρόκ, μολονότι ανα-αξιοποιείται απέναντι στα ντόπια εμπορεύματα.

Τό χρήμα, άλλωστε, δεν είναι το καλύτερο μοιρασμένο πράγμα στον κόσμο, και η αξιολόγησή του είναι συνάρτηση της κάθε οικονομίας με την οποία έρχεται σε επαφή: κάθε τάξη, καθώς και κάθε ανθρώπινη κοινότητα, μολονότι αποτελούν μέρος του ίδιου οικονομικού συστήματος και της ίδιας οικονομικής γεωγραφίας, διαθέτουν μία διαφορετική κλίμακα αξιών αναφορικά με το χρήμα. Έδω εμφανίζονται οι ανισορροπίες στο εσωτερικό της παραδοσιακής τυπικής οικονομίας, κάθε φορά που διογκώνεται ο χρηματικός τομέας από έξω-οικονομικούς καταναγκασμούς: από τη φορολογία, έναντι του φυσικού τομέα: ή αποξένωση των χωρικών από τη γη τους και η φορολογική επανάσταση αποτελούν δύο δυνατές απαντήσεις και η ανατροπή των αξιών μία τρίτη, για την οποία ο έξιλαμισμός που προκαλείται από οικονομικούς λόγους προσφέρει μία εικόνα.

Αυτή η κατόπτευση του όριζοντα που δεν ήταν παρά μία υπόμνηση γνωστών πραγμάτων, παρουσιασμένων σε μία αφαίρεση υποχρεωτική για μία σκιαγραφία αυτού του είδους, έγινε με την πρόθεση να δείξει τα ζητήματα γύρω από τα οποία θα στρεφόταν μία έρευνα της οικονομίας των ελληνικών τουρκοκρατούμενων περιοχών, στην περίπτωση μας μία έρευνα βασισμένη σε όρισμένη κατηγορία πληροφοριακών πηγών και της οποίας τα συμπεράσματα θα παρουσιαστούν από άλλη θέση. Δέ θα είχε να προσθέσει κανείς παρά ελάχιστα πράγματα σχετικά με τη μεθοδολογία, που την επιβάλλει ο ίδιος ο χαρακτήρας των πηγών. Πρώτο, ότι ο χαρακτήρας των πηγών επιβάλλει μία πορεία διαδοχικών προσεγγίσεων σ' μαρτυρίες, πράγμα που σημαίνει μία διαδικασία πολλαπλών επαληθεύσεων που γίνονται έχοντας ως αφετηρία συγκεκριμένες περιπτώσεις. Δεύτερο, ότι σ' αυτή την πορεία δεν κρατά κανείς παρά λίγα πράγματα ως αρχές, γιατί οι αρχές υπόκεινται πάντα σε επαλήθευση, και κυρίως λίγα πράγματα ως γενικούς οικονομικούς νόμους. Είναι φανερό ότι χρειάζεται να έχει κανείς κάποιες ιδέες στο κεφάλι του πριν ζητήσει από τις πηγές να τον πληροφορήσουν για το οικονομικό μοντέλο ορισμένης εποχής. Έτσι, μπορεί κανείς να έπεξεργαστεί και ερωτηματολόγια, με την προϋπόθεση όμως ότι αυτά στηρίζονται σε ζητήσεις εφαιρόσιμες σε κάθε δοκιμή συγκρότησης του μοντέλου κάθε οικονομίας με την προϋπόθεση επίσης ότι παίρνει κανείς υπόψη το γλωσσάρι των πηγών, συνάρτηση του οποίου είναι και η πληροφοριοδοτική τους ικανότητα με την προϋπόθεση ότι παίρνει υπόψη την

οικονομική δομή και τη δομή των νοοτροπιών που δέ γίνεται παρά να αντανakλώνται στη δομή της πηγής. Πέρα απ' αυτές τις μεθοδολογικές αρχές δεν υπάρχουν παρά τεχνικές και έδαφος για δι-έπιστημονικές προσεγγίσεις.

Αυτό που μάς χρειάζεται να ζητήσουμε για να εξετάσουμε την οικονομική θεωρία, αλλιώς: για να ανασυγκροτήσουμε έναν οικονομικό μηχανισμό, τό έχει κάλλιστα καθορίσει ο Witold Kula: συνοψίζω:

α) τους νόμους που ρυθμίζουν τον όγκο του οικονομικού πλεονάσματος και την ιδιοποίησή του·

β) τους νόμους που ρυθμίζουν την κατανομή των παραγωγικών δυνάμεων, των μέσων παραγωγής και, κυρίως, του πλεονάσματος·

γ) τους νόμους που ρυθμίζουν την προσαρμογή της οικονομίας στις αλλαγές των κοινωνικών όρων, δηλαδή τη δυναμική στη βραχεία περίοδο·

δ) τους νόμους της δυναμικής στη μακρά περίοδο και, κυρίως, τις εσωτερικές αιτίες που καθορίζουν την άποσύνθεση ενός δοσμένου οικονομικού συστήματος και τη μεταμόρφωσή του σε ένα άλλο.

Νά τί χρειάζεται να ζητήσουμε από τις πηγές: αυτό δέ σημαίνει ότι θα έχουμε πάντοτε πανέτοιμες απαντήσεις, αυτό δέ σημαίνει ότι οι πηγές έχουν γίνει με τό σκοπό να απαντούν σ' αυτές τις ζητήσεις. Δεν είναι ώστόσο δυνατό, παρά ξεκινώντας απ' αυτές τις ζητήσεις, να αποκρυπτογραφήσουμε τις πηγές και να τις μεταμορφώσουμε σε όργανα εργασίας.

ΣΟΛΩΝΟΣ Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ 1941-1974

(ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΗ)

ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΓΕΡΜΑΝΟΥΣ ΩΣ ΤΟΝ ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟ

ΤΟΜΟΣ 1ος: ΚΑΤΟΧΗ	1941 - 1943
• 2ος: ΚΑΤΟΧΗ - ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΙΣ	1943 - 1945
• 3ος: ΕΝΟΠΛΙΟΣ ΑΝΑΜΕΤΡΗΣΙΣ	1945 - 1948
• 4ος: ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	1950 - 1967
• 5ος: ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (Επιβολή και άκμή)	1967 - 1969
• 6ος: ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (Αποτελματώσεις)	1969 - 1973
• 7ος: ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ (Κατάρρευσις)	1973 - 1974

ΤΟΜΟΙ ΕΠΤΑ — ΔΡΑΧ. 2.800 ΜΕ ΕΥΚΟΛΙΕΣ

**Όλοκληρώθηκε η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑΣ
σε τρεις τόμους χαρτόδετους**

ΕΚΔΟΣΕΙΣ: Κ. ΚΑΠΟΠΟΥΛΟΣ ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 24 - ΤΗΛ. 636.482

Τὰ Προπύλαια (1790).

Η «ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ» ΤΟΥ ΠΑΡΙΣΙΟΥ 1828~1831

Του Σταμάτη Καρατζά,
Καθηγητή του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, μαζί μὲ τὴν κοινωνικὴ μεταρρύθμιση ποὺ ἔφερε στὴ Γαλλία, πέτυχε νὰ ἐμπνεύσει καὶ τὰ ἐθνικιστικὰ κινήματα τῶν ὑποδουλωμένων λαῶν. Ὁ ἐλληνικὸς λαός, ποὺ ἦταν σκλαβωμένος ἀπ' τοὺς Τούρκους ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 15ου αἰῶνα, ὀργάνωνε μιὰ στρατιωτικὴ ἀντίσταση, ἀλλὰ ἀκόμα δὲν εἶχαν δημιουργηθεῖ οἱ προϋποθέσεις γιὰ ἓνα νικηφόρο ἀπελευθερωτικὸ πόλεμο.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου αἰῶνα τὰ ναυτικὰ κέντρα τοῦ σκλαβωμένου ἐλληνισμοῦ γνωρίζουν ἀξιοσημείωτη ἀν-θηση, ὅπως ἀλλωστε καὶ τὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῶν ἐλληνι-κῶν παροικιῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δημιουργήθηκε ἔτσι μιὰ πλούσια ἀστικὴ τάξη, ποὺ πῆρε ἡγετικὴ θέση στὸν ἀγῶνα ποὺ ἔδινε ἤδη ὁ λαὸς σποραδικά. Ὄργανώνεται ἓνα ἐπαναστατικὸ κίνημα. Ἡ Ἐταιρία ποὺ εἶχε ἰδρυθεῖ στὰ ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Νότιας Ρωσίας ἄρχισε νὰ ἀπλώνε-ται στὴν Ἑλλάδα καὶ ἀλλοῦ. Στὶς κυριότερες πόλεις τῆς Ἑλλάδος ἰδρύονται σχολεῖα καὶ νέοι στέλλονται νὰ

σπουδάζουν στὸ ἐξωτερικὸ. Οἱ περισσότεροι κάνουν τὶς σπουδὲς τους στὸ Παρίσι, μὰ κι αὐτοὶ ἀκόμα ποὺ σπούδα-ζουν ἔξω ἀπ' τὴ Γαλλία ἀναπνέουν ἐλεύθερὸ ἀέρα καὶ μονοῦνται στὶς ιδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης.

Ἕλληνες διανοούμενοι, συγκεντρωμένοι γύρω ἀπ' τὸν Κοραή, ποὺ ἦταν ἤδη παγκόσμια γνωστός, παίρνουν τὸν ἀναγκαῖο ἰδεολογικὸ ἐξοπλισμό. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰῶνα, καὶ ἰδιαίτερα ἀπ' τὶς ἀρχὲς τοῦ 19ου, κάνουν ἐκστρατεία γιὰ νὰ ἐλευθερώσουν τὸν ἐλληνισμό.

Μέσα στὸ πολιτικὸ κλίμα ποὺ εἶχε δημιουργήσει ἡ Γαλλικὴ Ἐπανάσταση, μέσα στὰ πλαίσια τοῦ θαυμασμοῦ τῶν διανοουμένων γιὰ τὴν Ἀρχαία Ἑλλάδα, ποὺ ὑπῆρχε ἀπ' τὴν ἐποχὴ τῆς Ἀναγέννησης, δὲν ἔμενε παρὰ ἡ ἔκρηξη τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης, τὸν Μάρτη τοῦ 1821, γιὰ νὰ προκληθεῖ ἓνας ἀληθινὸς ἐνθουσιασμός γιὰ τοὺς ἥρωες τῆς Ἀνεξαρτησίας. Μὲ κέντρο τὸ Παρίσι γεννιέται σ' ὅλη τὴν Εὐρώπη ἓνας μεγάλος φιλελληνι-σμός.

Με πρωτοβουλία του Κοραή ιδρύεται στο Παρίσι η Φιλελληνική 'Επιτροπή, που πρόσφερε ανεκτίμητες υπηρεσίες στον αγώνα των 'Ελλήνων. Παριζιάνες κυρίες οργανώνουν έρανους για τον αγώνα των 'Ελλήνων, και οι μεγαλύτεροι διανοούμενοι της εποχής, όπως ο Ούγκο και ο Μπάϋρον, προσφέρουν το ταλέντο τους στην υπηρεσία του μαχόμενου ελληνισμού.

"Όταν η «'Ιερά συμμαχία» στέκεται εμπόδιο στο ελληνικό απελευθερωτικό κίνημα, οι εύρωστοι διανοούμενοι, εκφράζοντας τις ανησυχίες και τις εύχες των λαών, αντιτίθενται στις ερήνευτικές θέσεις και χειροκροτούν τα ελληνικά γεγονότα.

"Ετσι, μετά την καταστροφή των Ψαρών απ' τους Τούρκους, ο Γάλλος ποιητής Guirard γράφει:

«'Εμπρός, πρεσβευτές των χριστιανών μοναρχών,
"Απιστοι ύποστηρικτές της 'Ιερᾶς Συμμαχίας,
Τό Σεράι που θριαμβεύει σὰς καλεῖ στις γιορτές του.»

και για την απελευθέρωση της 'Αθήνας:

«'Η 'Αθήνα εἶναι ἐλεύθερη σὲ πείσμα τῶν βαρβάρων,
'Η 'Αθήνα εἶναι ἐλεύθερη σὲ πείσμα τῶν βασιλιάδων μας.»
'Ο Sebastien Pruche (1826), στο βιβλίο του «'Ο Φιλέλλην»,

γράφει:

«... Οἱ "Ελληνες κατὰ λαβαν αὐτῇ τῇ σκληρῇ ἐγκατάλειψη (τῶν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων)... Τούς ἔλειπαν τὰ οικονομικά μέσα γιὰ νὰ ἐτοιμάσουν καὶ νὰ συντηρήσουν τίς πρώτες ἐπιτυχίες μιᾶς τόσο ὁμορφῆς ἐπιχειρήσεως, ἀναγκάστηκαν νὰ καταφύγουν στὴ γενναιοδωρία, ὅχι τὴν εὐρωπαϊκῶν κυβερνήσεων, ἀλλὰ τῶν λαῶν. Κι ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς τὸς τελευταίους βρῆκαν ἀληθινούς φίλους ποὺ πῆγαν νὰ μοιραστοῦν τὴ δόξα καὶ τοὺς κινδύνους τους· ἄλλοι πάλι ἀρκέστηκαν νὰ τοὺς προσφέρουν τοὺς θησαυροὺς τους...»

Αὐτὸς ὁ φιλελληνισμός, ποὺ ἐκδηλώθηκε μὲ τόσο ἔντονο τρόπο σ' ὅλο τὸ διάστημα τῆς 'Ελληνικῆς 'Επανάστασης, ἐξακολούθησε καὶ μετὰ τὴν ὑπογραφή τοῦ πρωτοκόλλου τοῦ Λονδίνου (1827) μὲ τὸ ὅποιο ἡ Γαλλία, ἡ 'Αγγλία καὶ ἡ Ρωσία ἀναγνώριζαν τὸ ελληνικὸ κράτος.

Στὸ Παρίσι, οἱ "Ελληνες διανοούμενοι καταλάβαιναν πῶς μιὰ χώρα ποὺ εἶχε μείνει ὑποδουλωμένη σ' ἓναν κατακτητὴ κάπου τέσσερις αἰῶνες καὶ εἶχε καταστραφεί ἀπὸ ἓναν ὀχταετὴ πόλεμο, δὲν θὰ μπορούσε νὰ ὀρθοποδήσει εὐκόλα. 'Η ἀμάθεια ὅπου εἶχε βυθιστεῖ ὁ λαὸς δὲν βοηθοῦσε γιὰ μιὰ γρήγορη ἀνόρθωση τῆς χώρας.

'Αποφάσισαν νὰ ιδρῦσουν ἓναν Γαλλο-'Ελληνικὸ Σύλλογο ποὺ θ' ἀναλάβαινε «τὴ διάδοση τῶν φῶτων στὴν 'Ελλάδα».

'Η δραστηριότητα αὐτοῦ τοῦ συλλόγου, ποὺ ὀνομαζόταν «'Ελληνικὴ 'Εταιρία τοῦ Παρισιῦ», μᾶς ἦταν ἀγνωστὴ ὡς τώρα. Τὸ 1948 ἀνακάλυψα, στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ 'Ινστιτούτου τῆς Γαλλίας, τὰ χειρόγραφα ὁρισμένων πρακτικῶν τῶν συνεδριάσεων. Θὰ 'θελα νὰ παρουσιάσω ἓνα δείγμα αὐτῶν τῶν ἐργασιῶν.

Στὶς 8 Νοεμβρίου 1828, λίγο μετὰ τὸ πρωτόκολλο τοῦ Λονδίνου, συγκεντρώθηκαν, μὲ ελληνικὴ πρωτοβουλία, τρεῖς Γάλλοι καὶ ἔντεκα "Ελληνες γιὰ νὰ ιδρῦσουν αὐτὴ τὴν 'Εταιρία. Σκοπὸς τους ἦταν ἡ «ἐθνικὴ βελτίωση τῆς 'Ελλάδος στὸν τομέα τῶν ἠθικῶν καὶ πολιτικῶν 'Επιστημῶν, τῶν Τεχνῶν καὶ τῶν Γραμμάτων». Σκέφτηκαν νὰ ἐκδώσουν γι' αὐτὸ τὸ σκοπὸ σὲ καθομιλούμενη ελληνικὴ γλῶσσα τὰ στοιχειώδη ἔργα ποὺ θὰ χρειαζόταν τὸ ἀναγεννώμενο ἔθνος. Σκόπευαν ἐπίσης νὰ ἐκδώσουν κι ἓνα μηνιαῖο δελτίο στὴ δημοτικὴ.

Τὰ μέλη, ποὺ ἀρχικὰ ἦταν ἐλάχιστα, αὐξήθηκαν κατόπιν, ιδιαίτερα μὲ τὴν παρότρυνση τοῦ γραμματέα τοῦ συλλόγου Κωνσταντίνου Νικολόπουλου, φιλόλογου καὶ λογοτέχνη ἀποσπασμένου στὴ Βιβλιοθήκη τοῦ 'Ινστιτούτου τῆς Γαλλίας.

Στὶς ἀρχὲς τοῦ 1829, ἀνάμεσα στὰ μέλη τῆς 'Ελληνικῆς 'Εταιρίας ὑπῆρχαν διάσημα ὀνόματα, στὴ μεγάλη πλειοψηφία τους Γάλλοι, ποὺ ἀνήκαν στὸ ἔθνος τῆς λογοτεχνίας, τῆς τέχνης καὶ τῆς φιλολογίας.

Νὰ ἔνας κατάλογος ἀπὸ τοὺς πιὸ γνωστὸς ἑταίρους:

Γραφεῖο: Πιέρ Νταβὶν πρόεδρος. Πουκεβίλ καὶ Α. Φερρ: ν-Ντιντό, ἀντιπρόεδροι. Νικολόπουλος καὶ Λαντουά, γενικοὶ γραμματεῖς. Νικολαΐδης-Λειβαδεύς, εἰδικὸς γραμματέας, καὶ Ταγιέ, ταμίας.

Μέλη, κατὰ ἐθνικότητα:

Γάλλοι: Μπερζέ ντὲ Ξιβρέ, ἐλληνιστῆς· Μπρυνέ ντὲ Πρέλ, ἐλληνιστῆς· Κουζέν, καθηγητῆς φιλοσοφίας· Κουζινερύ, ἀρχαιολόγος· Ζυλ Νταβὶν ἐλληνιστῆς· Νταβὶν ντ' 'Ανζέρ, γλύπτης· βαρῶνες Ντεζεράντο, σύμβουλος 'Επικρατείας, μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου· Ντυπρέ, ζωγράφος· Φωριέλ, ἐλληνιστῆς· Φουρκάντ, πρῶην πρόξενος τῆς Γαλλίας στὴ Σμύρνη· βαρῶνος, Γκρό, ζωγράφος, μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου· Hase, ἐλληνιστῆς· μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου· "Ενγκρ, ζωγράφος· Λαμπόρντ, σύμβουλος 'Επικρατείας, μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου· κόμης ντὲ Λαστερρί, μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου· Μαρτέν, βασιλικὸς ἱατρός· ντὲ Πορταλίσ, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης· Ραούλ Ροσέτ, ἀρχαιολόγος· Ρενώ, ἀνατολιστῆς· Βιλλμαίν, φιλόλογος, σύμβουλος 'Επικρατείας, μέλος τοῦ 'Ινστιτούτου.

Γερμανοί: Μπέκ, ἐλληνιστῆς, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Βερολίνου· Χέρμαν, ἐλληνιστῆς, καθηγητῆς στὸ Μπρέσλαου· Χούφελαντ, ἱατρός τοῦ βασιλιά τῆς Πρωσίας·

Λέβε: Νόμαν, καθηγητῆς τῆς ἱστορίας στὸ Μόναχο· Πάσσωβ, ἐλληνιστῆς στὸ Μπρέσλαου· Σλάιερμαχερ, καθηγητῆς τῆς θεολογίας στὸ Βερολίνου· Τίρς, ἐλληνιστῆς, καθηγητῆς στὸ Πανεπιστήμιο τοῦ Μόναχου.

"Αγγλοί: Κέσσελ, περιηγητῆς.

'Ολλανδοί: Μάρρον, διαμαρτυρόμενος ἀρχιεπίσκοπος· κυρία Βύττενμαχ, θερμὴ φιλελληνίς.

'Ελβετοί: 'Ευνάρδος, τραπέζης, προσωπικὸς φίλος τοῦ Καποδίστρια· ντὲ Σιννέρ, λόγιος.

'Ιταλοί: Μπουττούρα, ποιητῆς, φίλος τῶν 'Ελλήνων, συγγραφέας φιλελληνικῶν ποιημάτων.

'Η 'Εταιρία χωρίζεται σὲ τρία τμήματα: 'Επιστῆμες καὶ Τέχνες, Λογοτεχνία καὶ Δίκαιο.

Τὰ περισσότερα μέλη τῆς ἀνῆκαν «στὴν ὑψηλότερη κοινωνικὴ τάξη», σύμφωνα μ' ἓνα μανιφέστο ποὺ εἶχε δημοσιευθεῖ τὸ 1829, καὶ εἶχαν γιὰ τὴν 'Ελλάδα μιὰ ἀρκετὰ ρομαντικὴ ἰδέα. 'Εκτὸς ἀπὸ μερικὲς προσωπικότητες ποὺ εἶχαν ὑπηρετήσει σὰν διπλωμάτες στὴν 'Ανατολή, ἀπὸ μερικοὺς ταξιδιώτες καὶ τοὺς "Ελληνες, ποὺ οἱ περισσότεροι ζοῦσαν μακριὰ ἀπ' τὴν 'Ελλάδα ἀπὸ πολλὰ χρόνια, οἱ ἄλλοι δὲν εἶχαν ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὸν ἐλληνισμό.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, τὸ ελληνικὸ στοιχεῖο, ποὺ ἀποτελοῦσε καὶ τὸν πυρῆνα τῆς 'Εταιρίας, διαποτισμένο ἀπὸ τίς ἰδέες τῆς Γαλλικῆς 'Επανάστασης καὶ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, προσπάθησε νὰ κάνει στὴν 'Ελλάδα ἓνα χρήσιμο ἔργο.

Στὶς ἐκθέσεις ποὺ ὑποβλήθηκαν στὶς συγκεντρώσεις τῆς 'Εταιρίας, βλέπουμε κανεῖς αὐτὴ τὴ φροντίδα, ποὺ ἦταν ἄλλωστε καὶ ἡ φροντίδα τοῦ Κοραή, τοῦ ὁποῖου μαθητὲς ἦταν ὅλα σχεδὸν τὰ δραστήρια ἐλληνικὰ μέλη τῆς 'Εταιρίας.

Οἱ πιὸ καθαρὲς προτάσεις διατυπώθηκαν ἀπὸ "Ελληνες ἐπιστήμονες, βλῆτε ἀπὸ ἱατροὺς. "Ετσι, ὁ ἱατρός Κωνσταντίνος Καραθεοδωρῆς, σὲ μιὰ εἰσήγησή του, τὸν Δεκέμβριο 1828, ποὺ προσδιόριζε τίς ἀρχὲς ποὺ πᾶν τοὺς ἔπρεπε νὰ στηρίζονται οἱ ἐργασίες τῆς 'Εταιρίας, προτείνει τὴν ἀκόλουθε βάσεις:

1) Κάθε ἓνας ποὺ κάνει μιὰ πρόταση πρέπει νὰ τὴ γνωρίζει σὲ βάθος καὶ νὰ τὴν ὑποστηρίζει μὲ ἰσχυρὰ ἐπιχειρήματα μπροστὰ στοὺς ἀκροατὲς ἢ ἀναγνώστες του.

2) Κάθε πρόταση πρέπει νὰ εἶναι τέτοια ποὺ νὰ μπορεῖ, ὅταν γίνεται γνωστὴ στοὺς "Ελληνες μέσα ἀπ' τίς ἐφημερίδες ἢ μὲ ἄλλα μέσα, νὰ ἐφαρμόζεται. Κάθε ἄλλη πρόταση, ὅσο ὠραία καὶ σοφὴ κι ἂν εἶναι, εἶναι ἀχρηστὴ, μὲ τὴ σημερινὴ κατάσταση τῆς 'Ελλάδας.

3) Οἱ εἰσηγητὲς πρέπει νὰ ἀποφεύγουν τίς ἐξεζητημένες φράσεις καὶ νὰ φροντίζουν νὰ εἶναι ἀπλοῖ, σύντομοι καὶ κατανοητοί.

Στὴν ἡμερήσια διάταξη μιᾶς ἀπ' τίς πρώτες συνεδριάσεις ὑπάρχει ἐπίσης ἡ συζήτηση ἐνὸς ὑπομνήματος τοῦ Κωνσταντίνου Φιλιππέσκου πᾶν στὴν Πολιτικὴ Οἰκονομία.

Μερικοὶ εἰσηγητὲς ἐνδιαφέρονταν γιὰ τὴν ἀνάπτυξη μιᾶς ἐθνικῆς βιομηχανίας, ποὺ θὰ ἔδινε στὴν 'Ελλάδα τὴν ἱκανότητα νὰ ἐκμεταλλεῖται ἡ ἴδια τοὺς πόρους της. 'Ο Νικολαΐδης-Λειβαδεύς, ποὺ ἔγινε ἀργότερα καθηγητῆς τῆς ἱατρικῆς στὸ Πανεπιστήμιο τῶν 'Αθηνῶν, ἀφοῦ τίμησε τοὺς Γάλλους φιλέλληνες καὶ τὸν πρόεδρο Πιέρ Νταβὶν, εἶπε σὲ μιὰ ἐκθεση ποὺ παρουσίασε σὲ μιὰ συνεδρίαση τοῦ Νοέμβρη 1828:

«... Δὲν μᾶς λείπει τὸ βιομηχανικὸ πνεῦμα. 'Αναφέρω σὰν παραδείγματα τὴν βιομηχανία τῆς θεσσαλικῆς ἀκτῆς, τὴν βιομηχανία βαφῆς τῶν 'Αμπελακίων, τὰ σαποῦνια τῆς 'Αθήνας καὶ τῆς Κρήτης, ποὺ γιὰ νὰ τὰ παρασκευάσουμε ἀγοράζουμε ποτὰς ἀπ' τὸ ἐξωτερικὸ, ἐνῶ θὰ μπορούσαμε νὰ τὴ βροῦμε στὰ φυτὰ τῆς χώρας μας... "Αλλοτε πετούσαμε τὸν ἀρνύλλο, ποὺ χρησιμεύει γιὰ νὰ κατασκευαστοῦν ἓνα σωρὸ πράγματα... Οἱ ἔξνοιο λαοὶ ἐπωφελοῦνταν, γι' αὐτὸ καὶ ἤθελαν νὰ μένουμε γιὰ πάντα σκλάβοι. Τὸ ριζάρι, ὁ σπόρος ποὺ χρωματίζει, τὸ λάδι, τὸ μαλλὶ τῆς Λειβαδῆς καὶ τὰ καρύδια ἀποτελοῦσαν ἔσοδα γιὰ τοὺς ξένους ἐμπόρους, κι ἐμεῖς δὲν ξέραμε τὴν τέχνη νὰ αὐξήσουμε τὴν παραγωγή τῆς ρετσίνας καὶ τοῦ κατσαμιῦ ποὺ παράγουν οἱ πευκῶνες ποὺ ἀπλώνονται στὴν ἀκτὴ τῆς Μεγαρίδος καὶ τῆς Βορείου Εὐβοίας. "Αν μιὰ ἐταιρία σὰν τὴ δική μας ὑπῆρχε ἀπὸ πιὸ παλιά, θὰ εἶχε κατορθώσει νὰ διαφωτίσει κάπως τὴν 'Ελλάδα. Τὸ "Εθνος ἱδρυσε ἓναν ἐνδοξο Ναὸ τῆς 'Ελευθερίας, ὅλος ὁ κόσμος λατρεύει αὐτὴ τὴ θεά, μὰ δὲν ξέρουμε ἀκόμα τὰ δόγματα αὐτῆς τῆς καινούργιας θρησκείας...»

"Όπως βλέπουμε, στὸ νοῦ τοῦ ἱατροῦ Νικολαΐδης, ἡ 'Ελευθερία, πάντα ἐπικαλούμενη θεά, βρίσκεται στὶς ἐθνικὲς βιομηχανίες. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀντίληψη τῆς ἀστικής τάξης ποὺ πῆρε στὰ χέρια τὴν ἡγεσία τοῦ πολέμου γιὰ τὴν 'Ανεξαρτησία.

Μέσα στὴν 'Ελληνικὴ 'Εταιρία εἶχε γίνεи κατανοητὸ λοιπὸν πῶς ἦταν ἀναγκαῖος αὐτὸς ὁ ὅρος γιὰ νὰ πετύχει μιὰ ἀνεξαρτησία κερδισμένη μὲ αἷμα.

Στὴν ἴδια σειρά ἰδεῶν, ὁ γραμματέας Νικολόπουλος εἶχε προτείνει στὴ συνεδρίαση ποὺ ἔγινε στὶς 3 Ἰανουαρίου 1829, νὰ δημοσιεύουν τρία ἐκλαϊκιστικὰ συγγράμματα ποὺ θεωροῦσε πολὺ σημαντικὰ γιὰ τὴν κατάσταση ποὺ ἐπικρατοῦσε ἐκείνῃ τὴ στιγμῇ στὴν 'Ελλάδα: «Πῶς κατασκευάζεται τὸ ψωμί», «Πῶς κατασκευάζεται τὸ κρασί», καὶ «Πῶς κατασκευάζεται τὸ λάδι».

Ο λείων της Χαιρωνείας
Σχέδιο του DUPRÉ, από το βιβλίο του POUQUEVILLE «GRÈCE» Παρίσι 1835

«Αν, όπως τὸ ἐλπίζω, εἶπε ὁ Νικολόπουλος, τὰ ἐκδώσετε, θὰ ἀποδείξετε στὸν ἑλληνικὸ λαὸ ὅτι προσπαθεῖτε κυρίως νὰ τὸν μορφοποιήσετε σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς οἰκιακῆς καὶ ἐμπορικῆς οἰκονομίας, καὶ ὅλος ὁ πολιτισμένος κόσμος θὰ ἀποκτήσει ἐπὶ τὴν πρὶ ἐννοικίᾳ ἰδέα γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἑταιρία». Αὐτὰ τὰ σχέδια ἐγίναν δεκτὰ ἀπὸ τοὺς Γάλλους ποὺ ἦταν μέλη τῆς Ἑταιρίας. Οἱ φιλέλληνες δούλευαν γιὰ τὴν Ἑλλάδα, σὰν νὰ ἦταν δική τους χώρα.

Στὸν γραμματέα Λαντουά καὶ στὸν Δρ. Βαβασσέρ, Γάλλους καὶ τοὺς δύο, ἀνατίθεται νὰ γράψουν τὸ «Πῶς κατασκευάζεται τὸ ψωμί».

Πιστὸς στὸ σχέδιό του, ὁ νεαρὸς Νικολαΐδης προτείνει τὴ σύνταξη ἐνὸς ἔργου γιὰ τὴ γεωργία. Ὁ πρόεδρος Νταβίντ τὸν παροτρύνει νὰ ἀρχίσει ἀμέσως τὴ συγγραφή τοῦ ἔργου καὶ νὰ τὸ παρουσιάσει στὴν Ἑταιρία.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἑταιρία ἐνδιαφέρεται πολὺ καὶ γιὰ ἕνα ἄλλο θέμα, τὴ δημόσια ὑγεία. Ὁ γιατρὸς Καραθεοδωρῆς προτείνει καὶ γράφει ἕνα ἐκλαϊκευτικὸ βιβλίο, ποὺ καλύπτει ὅλα τὰ σχετικὰ μὲ τὴν ὑγεία θέματα. Προτείνει ἐπίσης νὰ εἰσαχθεῖ σ' ὅλα τὰ ἑλληνικὰ σχολεῖα ἕνα μάθημα ὑγιεινῆς ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ τὸ παρακολουθήσουν ὅλοι οἱ πολῖτες, καὶ κυρίως οἱ οἰκογενειάρχες. Ἐξ ἄλλου, ὁ γιατρὸς Λαζαράς προτείνει νὰ μεταφράσει ἑλληνικά ἕνα σύγγραμμα σχετικὰ μὲ τὸ ἐμβόλιο καὶ τὴ χρήση του.

Αὐτὲς οἱ προτάσεις, ἐκτὸς ἀπὸ τὸν ἱατρικὸ χαρακτῆρα τους, ἐκρυσάλαν ἐπίσης μιὰ ἐθνικὴ ἀνησυχία: μόνο ὑγιεῖς πολῖτες θὰ μπορούσαν νὰ ὑπερασπιστοῦν τὴν πατρίδα τους, καὶ ὁ Καραθεοδωρῆς παραθέτει, στὴν ἐκθεσὶ του, τὰ λόγια ἐνὸς Γάλλου γιατροῦ:

«... ἡ σωτηρία ἢ ἡ καταστροφή τῶν Αὐτοκρατοριῶν ἐξαρτήθηκε πολλές φορές ἀπὸ τὴ διατροφή ἢ τὸ ντύσιμο τῶν πολιτῶν...»

Ἀνησυχούσαν γιὰ τὸ δημογραφικὸ πρόβλημα, ποὺ ἀεῖζε νὰ τὸ προσέξουν ἔχοντας στὸ νου τὰ διδάγματα τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἀμερικῆς. Οἱ Γάλλοι τῆς Ἑταιρίας ἐνδιαφέρθηκαν πολὺ γι' αὐτὸ τὸ θέμα κι ἔδωσαν τὴ γνώμη τους.

Ἕνα χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο γιὰ τοὺς προβληματισμοὺς καὶ τὴν κοινωνικὴ προέλευση τῶν εἰσηγητῶν, συνάγεται ἀπὸ τὰ γραφόμενα τοῦ Καραθεοδωρῆ, σχετικὰ μὲ τὴ μετάφραση καὶ προσαρμογὴ στὶς ἑλληνικὲς ἀνάγκες τοῦ βιβλίου τοῦ Γάλλου γιατροῦ Σανσερότ «Συμβουλὲς γιὰ τὴν Ὑγεία».

«Σ' αὐτὸ τὸ βιβλίο», λέει ὁ Καραθεοδωρῆς, «πρέπει νὰ προστεθεῖ ἐπίσης ἕνα κεφάλαιο γιὰ τὶς ἐνδυμασίες. Αὐτὸ εἶναι ἀπαραίτητο γιὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ εἶναι ἀκόμα πρὶ ἀπαραίτητο τώρα ποὺ οἱ ὠραῖες μας Ἑλληνίδες καθὼς ἀπολαμβάνουν τὰ ἀγαθὰ μιάς ἡμερῆς καὶ οἰκουρῆς ἐλευθερίας, ποὺ τοὺς ἔφεραν ὁ Γάλλος, θὰ βιαστοῦν νὰ μιμηθοῦν στὸ ντύσιμο τὶς κομψὲς Παριζιάνες. Αὐτὴ ἡ ἀλλαγὴ στὸν τρόπο τοῦ ντυσίματος δὲν μπορεῖ παρὰ νὰ ἔχει σοβαρὰ μειονεκτήματα γιὰ τὴν ὑγεία. Καὶ γιὰ νὰ σὰς τὸ ἀποδείξω αὐτὸ, θὰ σὰς πῶ λίγα λόγια μόνο γιὰ τὴν χρῆση τοῦ κορσέ. Ἡ χρῆση του εἶναι ἐντελῶς ἀγνωστὴ στὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ θὰ χρησιμοποιηθεῖ σύντομα ἀπὸ τὸ ὠραῖο φύλο, γιὰ

δείχνει τὴ μέση πολὺ πρὶ κομπή ἀπ' ὅσο εἶναι στὴν πραγματικότητα. Ἡ χρῆση λοιπὸν τοῦ κορσέ στὴν πολιτισμένη Εὐρώπῃ δὲν ἔχει πολὺ δυσάρεστες συνέπειες, γιὰ οἱ νέες κοπέλες τὸν φοροῦν ἀπὸ πολὺ νεαρὰ ἡλικία καὶ ἔτσι ἡ ἀνάπτυξη τῶν ὀργάνων ποὺ βρίσκονται μέσα στὸν θώρακα γίνεται ἀνάλογα μὲ τὶς διαστάσεις τῆς κοιλότητος, καὶ δὲν ἔχει δυσάρεστες ἐπιπτώσεις. Μὰ τὰ πράγματα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικὰ ὅταν ὁ κορσὲς ἀρχίζει νὰ φοριέται σὲ ἤδη προχωρημένη ἡλικία. Ὁ θώρακας, ἀφοῦ δὲν ἔχει ἐνοχληθεῖ μέχρι τότε ἀπὸ κανένα ξένο σῶμα, ἔχει ἀναπτυχθεῖ ἐντελῶς. Ἔτσι, γιὰ νὰ φανεῖ κομπή ἢ μέση, πρέπει νὰ σφίχτεῖ ὁ κορσὲς πολὺ περισσότερο παρὰ στὴν περίπτωσιν ποὺ μιὰ κοπέλα ἔχει ἀρχίσει νὰ φοράει τὸν κορσὲ ἀπὸ παιδικὴ σχεδὸν ἡλικία. Αὐτὸ ἔχει σὰν συνέπεια τὴ δυσκολία στὴν ἀναπνοὴ καὶ στὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, καὶ ἡ ἀλλοίωση αὐτῶν τῶν δύο λειτουργιῶν μπορεῖ νὰ δημιουργήσῃ πολὺ σοβαρὲς ἀρρώστιες: στηθαϊκὲς φλεγμονές, πυμαΐωση... Οἱ Ἑλληνίδες πρέπει λοιπὸν νὰ προσέξουν πολὺ τὴ χρῆση τοῦ κορσέ ἂν δὲν θέλουν νὰ γίνουν θύματά της...»

Τὰ προβλήματα, τῆς παιδείας, καὶ ἰδιαίτερα ἡ ἐκπαίδευση, ἀποτελοῦσαν ἐπίσης μιὰ ἀπὸ τὶς πρώτες φροντίδες τῆς Ἑλληνικῆς Ἑταιρίας. Ἡ μακρὰ ἐργασία ποὺ εἶχε προηγηθεῖ καὶ οἱ διαμάχες πάνω στὴ γλῶσσα εἶχαν ἐπιτρέψει στὰ μέλη τῆς Ἑταιρίας νὰ διαμορφώσουν μιὰ γνώμη.

Οἱ Ἕλληνες τῆς Ἑταιρίας ἦταν ὅλοι μαθητὲς τοῦ Κοραῆ, καὶ ἦταν ἐμπνευσμένοι ἀπὸ τὰ δικά του ἔργα. Ἡ Ἑλλάδα εἶχε ἕνα ἀποθαρρυντικὸ ποσοστὸ ἀναλφάβητου πληθυσμοῦ. Πρότειναν τὴν ἐπίσημη καθιέρωση τῆς ἀλληλοδιδασκτικῆς μεθόδου στὰ σχολεῖα. Ἀλλὰ ἡ διδασκτικὴ μέθοδος δὲν ἀποτελοῦσε τὸ μόνο πρόβλημα. Στὴν Ἑλλάδα ὅλα ἔπρεπε νὰ ξαναγίνουν ἀπ' τὴν ἀρχή. Καὶ πρώτα ἀπ' ὅλα, ἔπρεπε νὰ λυθεῖ τὸ ζήτημα τῆς γλώσσας. Ὁ γιατρὸς Λαζαράς, εἰσηγητῆς σ' αὐτὴ τὴ συζήτηση, ἀποκρούει τὶς εὐκόλες προτάσεις, καὶ προτείνει τὴ σύνταξη μιᾶς Γραμματικῆς καὶ ἐνὸς Λεξικοῦ σύμφωνα μὲ τὶς ἀντιλήψεις τοῦ Κοραῆ.

Ἡ πνευματικὴ ἀναγέννηση τῆς Ἑλλάδας δημιουργοῦσε πολυάριθμα προβλήματα. Αὐτὰ ἔδιναν ἀφορμὴ γιὰ θεωρητικὲς συζητήσεις στὶς συνεδριάσεις τῆς Ἑταιρίας.

Γιὰ νὰ μπορέσει ἡ χώρα νὰ φτάσῃ σὲ ἕνα ἱκανοποιητικὸ ἐπίπεδο χρειαζόταν νὰ μεταφραστοῦν πολλὰ ξένα βιβλία. Αὐτὸ ἔθετε τὸ πρόβλημα τῆς προσαρμογῆς στὰ ἑλληνικὰ τῶν ὀνομάτων προσώπων καὶ τοποθεσιῶν. Μέχρι τότε δὲν εἶχε τηρηθεῖ κανένας κανόνας. Γιὰ νὰ ἀποφευχθοῦν οἱ ἀκρότητες (ὅπως λόγου χάριν ἡ μετάφραση τοῦ ὀνόματος τοῦ Boileau σὲ Ὑδροπότης), ὁ γιατρὸς Λαζαράς προσηγόρευσε νὰ διατυπώσῃ τὸ πρόβλημα καὶ νὰ τοῦ δώσῃ μιὰ λύση.

Ἀπὸ τῆς γαλλικῆς πλευρᾶς, ὁ Μπερζὲ ντὲ Ξιβρὲ ἔθεσε τὸ πρόβλημα τῆς προφορᾶς τῶν ἀρχαίων ἑλλήνων, θέμα ποὺ συζητιόταν πολὺ στοὺς κύκλους τῶν ἑλληνιστῶν τῆς ἐποχῆς. Οἱ ἀπόψεις ἦταν μοιρασμένες ἀνάμεσα στὴν ἐρασμιακὴ καὶ τὴ σύγχρονη προφορὰ. Ὁ Μπερζὲ ντὲ Ξιβρὲ, ὁπαδὸς τῆς δευτέρας προφορᾶς, ἐπωφελεῖ-

ται από την ύπαρξη της 'Ελληνικής 'Εταιρίας για να τραβήξει την προσοχή στο αγαθό αποτέλεσμα που οι νεαροί Γάλλοι θα άντλούσαν από μια άμεση επαφή τους με τους "Ελληνες λογίους. Από την προφορά της σύγχρονης ελληνικής γλώσσας θα καταλάβαιναν την άρμονία της αρχαίας.

Εκτός από τις θεωρητικές συζητήσεις, η 'Εταιρία ενδιαφέρθηκε για προβλήματα που άφορούσαν την πνευματική πρόοδο της Ελλάδας. Ο πρόεδρος Πιέρ Νταβίντ, πρώην πρόξενος της Γαλλίας στη Σμύρνη, που γνώριζε καλά την κατάσταση στην Ελλάδα, πρότεινε να συγκεντρωθούν και να φυλαχθούν σε σίγουρο μέρος όλα τα σπάνια χειρόγραφα και βιβλία που ήταν σκορπισμένα σ' όλη την Ελλάδα. Αυτή η πρόταση θα διαβιβάζονταν στην κυβέρνηση του Καποδίστρια.

Ταυτόχρονα, η 'Εταιρία προσπάθησε να ιδρύσει μια βιβλιοθήκη και, σύμφωνα με τα πρακτικά, συγκέντρωσε πολλά βιβλία από φιλέλληνες, και έμπιστεύθηκε τη φύλαξη τους στον γραμματέα της Νικολόπουλο. Αυτά τα έργα πρέπει να βρίσκονται σήμερα, στη Βιβλιοθήκη της 'Ανδρίτσας, στην οποία ο Νικολόπουλος κληροδότησε την προσωπική του 'Επιθεώρηση.

Κάθε τι που άφορούσε την πολιτισμική πρόοδο της Ελλάδας γινόταν αντικείμενο συζητήσεων στις συνεδριάσεις. Είχε ανακοινωθεί, λόγω χάρη, η επαφή ανάμεσα στον βαρώνο Φουρνιέ, γραμματέα της 'Ακαδημίας των 'Επιστημών, και τον πρύτανη της 'Ιονικής 'Ακαδημίας Καραντινό, που ετοίμαζε την ελληνική μετάφραση γαλλικών βιβλίων μαθηματικών. Είχαν ανακοινωθεί επίσης, πράγμα που προκάλεσε την ικανοποίηση των μελών της 'Εταιρίας, τα βιβλία των ανθρώπων που δούλευαν αποτελεσματικά για την αναγέννηση, όπως η 'Ιστορία του Κωνσταντίνου Κούμα.

Η 'Ελληνική 'Εταιρία έγινε έτσι ένα κέντρο επαφής ανάμεσα σε "Ελληνες και Γάλλους διανοούμενους. Συνήθιζαν να διαβάζουν εκεί διάφορα φιλολογικά έργα που είχαν γραφτεί από μέλη της: Ο Πιέρ Νταβίντ είχε απαγγείλει αποσπάσματα από το έπικό ποίημά του «'Αλεξανδριάς»· ο κόμης Μοντεσκιού σκηνές από την τραγωδία του «Καντακουζηνός»· ο Γεώργιος Ράλλης, δύο ώδες στα γαλλικά σχετικές με τη γαλλική αποστολή στην Πελοπόννησο· ο Κωνσταντίνος Νικολόπουλος, ήθικους και διδακτικούς μύθους κατ' απομίμηση της ανατολικής φιλολογίας.

Στους κόλπους της 'Εταιρίας, διαμορφώνονται φιλίες και γίνονται πιο στενοί οι δεσμοί ανάμεσα στους "Ελληνες και στους Γάλλους. "Ετσι ο γραμματέας Νικολόπουλος, διαβάζοντας την απάντηση του Πιέρ Νταβίντ σ' ένα γράμμα που του είχε στείλει και όπου ανέφερε τη φιλελληνική δραστηριότητά του στη Σμύρνη στις αρχές της 'Επανάστασης, προφέρει τις ακόλουθες λέξεις:

«Ο κ. Πιέρ Νταβίντ είναι διακεκριμένος ποιητής και φιλόλογος, πρώην πρόξενος της Γαλλίας στη Σμύρνη, μεγάλος ευεργέτης του ελληνικού έθνους, άνθρωπος γεμάτος ύψηλα αισθήματα, που με την ύπεροχή του άφοσίωση κατάφερε να αποσπάσει τον θαυμασμό όλου του κόσμου, αληθινός Γάλλος 'Ιππότης, που άσπληψε τον θάνατο για να σώσει τη ζωή σεβάσιμων γερόντων, απειλισμένων γυναικών, άθώων παιδιών· κατόρθωσε να επιβληθεί με το ήρωικό θάρρος του σε μια όρδη βαρβάρων, σ' ένα συνοθύλευμα ληστών και δολοφόνων. Μα τί λέω; Η μεγάλη του άρετή, σαν την λύρα του 'Ορφέως, κατόρθωσε να ήμερώνει τις τίγρεις. Αιώνια τιμή και δόξα στον Πιέρ Νταβίντ. Μια μέρα, ή πόλη της Σμύρνης, αυτή ή άρχαία πατρίδα του 'Ομήρου, θα ύψώσει άνδριάντα στον αωτήρα της άνθρωπότητας. Σεβαστέ άνθρωπε, δεχθείτε με καλοσύνη την άδύναμη αυτή έκφραση της εύγνωμοσύνης μας».

Από τη γαλλική πλευρά, βλέπομε τον φιλελληνισμό να χάνει καμιά φορά την επαφή του με την πραγματικότητα και να παίρνει μάλιστα κωμική όψη, με τις επεμβάσεις όρισμένων μελών της 'Εταιρίας. Νά ένα απόσπασμα από τα πρακτικά μιάς συζήτησης που έγινε στις 20 του Δεκέμβρη 1828:

«Ο κ. Καραθεοδωρής ζητάει τον λόγο για να διαβάσει την έκθεσή του σχετικά με το εκλαϊκευτικό βιβλίο του Δρος Κασσάλ, που έφερε τον τίτλο «Λαϊκή 'Υγιεινή»... 'Αναγγέλλει πρώτα πως ή έκθεσή του είναι γραμμένη στα γαλλικά, για να μπορούν να τον καταλάβουν όλα τα μέλη χωρίς εξαίρεση.

Ο κύριος Πρόεδρος, του οποίου γνωρίζουμε τον ένθουσιασμό για τη γλώσσα του 'Ομήρου, που κατέχει τόσο καλά, έναντιώνεται μ' όλες του τις δυνάμεις, στο να γίνει αυτή ή άνάγνωση, λέγοντας ότι έφ' όσον ή 'Εταιρία είναι ελληνική κι ο κύριος Καραθεοδωρής "Ελληνας ή έκθεσή του δεν πρέπει να γράφεται παρ' μόνο "Ελληνικά. Ο κύριος Καραθεοδωρής άπαντά σ' αυτούς τους ισχυρισμούς και υπερασπίζεται τον έαυτό του με τη θέρμη ενός νέου πολεμιστή: διεκδικεί με σταθερότητα το έδαφος και δεν καταθέτει τα όπλα. Σύντομα ή υπεράσπιση μετατρέπεται σε επίθεση. Νομίζει ότι βρίσκεται κάτω άπ' τα τείχη της Τροίας. Πρόκειται για την τιμή του, αν ύποχωρήσει έστω κι ένα βήμα. Θυμάται σίγουρα τα ώραία λόγια του μεγάλου τραγικού (Ευριπίδη)

«'Αν ήρ όπλίτας δούλος έστί των δπλων
θνήσκειν θελήσω γάρ ένίσχυση βάρους
τού γήν παρ' έσθλοίς άνδράσι νομίζεται.

Ο 'Ολιβιέ Βουντιέ στην πολιορκία των 'Αθηνών.

Δηλαδή: "Ενας πολεμιστής είναι σκλάβος των όπλων του θέλω να πεθάνω πάνω στην άσπίδα μου. Γιατί ή ντροπή είναι για τους γενναίους ένα άνυπόφορο βάρος.

Τελικά, καθώς ή νίκη έμεινε άναποφάσιστη, τα περισσότερα μέλη βαρέθηκαν να περιμένουν το τέλος της μάχης, και πρότειναν μια συνθηκολόγηση.

«Όταν άποκαταστάθηκε ή είρήνη, πήγαν στις κάλπες...»

«Όσα είδαμε μέχρι τώρα δείχνουν μόνο την έσωτερική δραστηριότητα της 'Ελληνικής 'Εταιρίας. "Επρεπε ώστόσο να εφαρμοστούν τα έπεξεργασμένα σχέδια. Με τί όμως μέσα; 'Επικοινωνήσαν, πρώτα, με τον κόμη Καποδίστρια, τον κυβερνήτη της Ελλάδας, μέσω του Γεωργίου Ράλλη, ένός από τους ιδρυτές της 'Εταιρίας που πήγε στην Ελλάδα, όπου διορίστηκε πρώτος γραμματέας του 'Ακυρωτικού Δικαστηρίου. Ο Καποδίστριας, που είχε την εκτίμηση των 'Ελλήνων της 'Ελληνικής 'Εταιρίας, ένέκρινε το καταστατικό και τους στόχους της. Σκέφτηκε, μάλιστα, να ιδρυθούν και στην Ελλάδα άνάλογες έταιρίες που να διατηρούν επαφή με την έταιρία του Παρισιού. Η Διοικητική 'Επιτροπή της 'Εταιρίας άπευθύνθηκε με γράμματα στον "Ελληνα κυβερνήτη προτείνοντάς του όρισμένα μέτρα που θα συνέβαλλαν στο έκπολιτιστικό έργο που γίνονταν στην Ελλάδα, όπως ή συλλογή σπάνιων βιβλίων και χειρογράφων. Σύμφωνα, επίσης, με το πρόγραμμα, έπρεπε να δημοσιευτούν τέ εκλαϊκευτικά βιβλία που χρειαζόταν ή Ελλάδα.

Στον τομέα αυτό το μόνο έργο που, όσο γνωρίζω, πραγματοποιήθηκε είναι «Οι κανόνες 'Υγιεινής» του γιατρού Καραθεοδωρή τυπωμένοι στο τυπογραφείο του Firmin-Didot, το 1828, με επίτιτλο «'Ελληνική 'Εταιρία». Αυτό το μικρό βιβλίο, σε 80 178 σελίδων περιλαμβάνει όλες τις ένδειξεις για τους τρόπους προστασίας της ύγείας. Είναι γραμμένο άπλά, σε μια γλώσσα που χωρίς να είναι λόγια, δεν είναι ούτε λαϊκή, και ταιριάζει περισσότερο στη μικτή γλώσσα που χρησιμοποιούσαν οι όπαδοί του Κοραή. Πάντως και ο συγγραφέας και ή 'Εταιρία, που είχε τον έλεγχο της έκδοσης γύρευαν να καταστήσουν την άνάγνωση αυτού του βιβλίου προσιτή στο λαό. Για ό,τι άφορά τη δημοσίευση ενός μηνιαίου δελτίου της 'Εταιρίας, τα άρχεία του Νικολόπουλου δεν περιέχουν κανέναν στοιχείο, και οι προσωπικές μου έρευνες δεν έχουν ακόμα όλοκληρωθεί.

Από τις αρχές του 1830 ή δράση της 'Εταιρίας άρχισε, σύμφωνα με τα ντοκουμέντα που ύπάρχουν, να έξασθενεί. Μια έγκύκλιο παρακαλεί όλα τα μέλη να πληρώσουν την εισφορά τους. 'Αλλιώς διάλυση θα ήταν άναγκαία. Αυτή ή άνακοίνωση άνησύχισε μερικές εύαισθητες ψυχές, όπως τον άκαδημαϊκό Rougens, φιλόλογο και

λαογράφο, που έγραψε στον γραμματέα στις 27 Φλεβάρη 1830:

«Δέν μπορώ νά άνεχθώ ούτε την παραμικρή ιδέα μιάς διάλυσης της 'Ελληνικής 'Εταιρίας μας' είναι μιά ιερή ένωση και ή συνέχισή της άποτελεί ένα έπίσημο χρέος. 'Η έμμονή είναι τό κύριο χαρακτηριστικό των άληθινών φίλων της έλευθερίας.»

Όσοτόσο τά άρχεία του Νικολόπουλου δέν έχουν στοιχεία σχετικά μέ την 'Εταιρία μεταγενέστερα από τόν 'Απρίλιο του 1830. Είναι γεγονός ότι όλα τά μέλη δέν πήραν έξίσου μέρος στις έργασίες της. Οι έταίροι που δέν έμεναν στό Παρίσι, και κυρίως όσοι δέν έμεναν στή Γαλλία, δέν μπορούσαν νά συνεργαστούν άποτελεσματικά. Περιοριζόνταν στό νά πληρώνουν τή συνδρομή τους, νά στέλνουν βιβλία, και νά υπογράφουν, ίσως, μανιφέστα. Έξ άλλου, πολλοί κάτοικοι του Παρισιού δέν ήταν μέλη της 'Εταιρίας παρά μόνο γιατί τό όνομά τους ήταν γραμμένο στους καταλόγους της και γιατί πληρώναν τή συνδρομή τους. "Ετσι ή δουλειά έπεφτε στους ώμους λίγων ατόμων, κι όπως σ' άλλες τις ανάλογες περιπτώσεις αυτή ή κατάσταση είχε σαν άποτέλεσμα νά μειωθεί ή δραστηριότητά της.

Στό μεταξύ στή Γαλλία έγιναν πολιτικές μεταβολές και στήν 'Ελλάδα ή κατάσταση χειροτέρευσε. Φαναριώτες, που είχαν ύποστηρίξει τόν Σουλτάνο στήν Κωνσταντινούπολη, γαιοκτήμονες των επαρχιών που είχαν συνεργαστεί μέ τόν κατακτητή, έλπιζοντας νά τόν διαδεχτούν, πράκτορες των ξένων δυνάμεων που ήθελαν νά έξυμνηρήσει ή 'Ελλάδα τά συμφέροντά τους, όλοι αυτοί, έπωφελομένοι από τό διώξιμο των Τούρκων και από μιά κερδοσιμένη μέ λαϊκές θυσίες έλευθερία, ήθελαν νά ίκανοποιήσουν τις δικές τους φιλοδοξίες.

Έκμεταλλεύόμενοι τις συγκρούσεις συμφερόντων και τις διαφωνίες που υπήρχαν ανάμεσα στους άρχηγούς των άγωνιστών της 'Ανεξαρτησίας, συντηρούσαν ένα πολιτικό χάος.

Ο Καποδίστριας, πρώην διπλωμάτης της ρωσικής μοναρχίας, έπιχειρούσε νά επιβάλει μέ δικτατορικά μέσα τήν τάξη, μερικές φορές σέ βάρος αυτών που είχαν χύσει τό αίμα τους γιά τήν 'Ελλάδα και πρós όφελος μιάς άριστοκρατίας που συγκεντρώνονταν γύρω του. Αυτά τά μέτρα προκαλούσαν κλυδωνισμούς, μεγάλωναν τήν άναρχία και έθλιβαν τους φίλους της 'Ελλάδας, κυρίως εκείνους που, άγνοώντας τις αιτίες του κακού, περίμεναν, μετά τήν άπελευθέρωση, ένα καινούργιο έλληνικό θαύμα.

Η 'Ελληνική 'Εταιρία ήταν συγκροτημένη από καλλιτέχνες, διανοούμενους, και από μέλη που άνηκαν στους έπίσημους κύκλους, μετείχαν στή διοίκηση του κράτους και τηρούσαν μιά όρισημένη πολιτική σχετικά μέ τό έλληνικό πρόβλημα. Πολλοί 'Ελληνες μέλη της 'Εταιρίας διατηρούσαν προσωπικές σχέσεις μέ τόν Καποδίστρια.

Η άπογοήτευση των διανοουμένων και των καλλιτεχνών που έβλεπαν τήν άναρχία στήν 'Ελλάδα χωρίς νά μπορούν νά τήν εξηγήσουν: ή έπιφυλακτικότητα των ύψηλων προσωπικοτήτων, ή δυσφορία των 'Ελλήνων μελών της 'Εταιρίας, δέν επέτρεπαν μιά καθαρή τοποθέτηση και όδηγούσαν τήν 'Εταιρία σέ μιά σιωπηλή διάλυση: "Ο όγδονάχρονος Κοραής, που όταν πρωτοϊδρύθηκε τό έλληνικό κράτος είχε στηρίξει πολλές έλπίδες στον Καποδίστρια, βλέποντας τις μεθόδους που χρησιμοποιούσε γιά τήν άσκηση της έξουσίας, άρχισε νά άγωνίζεται εναντίον του, ύπέρ των έλευθεριών του λαού. Θρεμμένος άπ' τή Γαλλική 'Επανάσταση, συνεχίζοντας

αδιάκοπα τις προσπάθειές του γιά άνανέωση, σχημάτισε γύρω του ένα φιλελεύθερο κύκλο, αντίθετο σέ κάθε τυραννία, σέ κάθε προσπάθεια νόθευσης του δημοκρατικού χαρακτήρα του πολέμου της 'Ανεξαρτησίας, σέ κάθε ξένη επέμβαση στις έσωτερικές ύποθέσεις της 'Ελλάδας.

Και ενώ τά άρχεία δέν παρέχουν καμιά ένδειξη γιά τό τί γινόταν στους έλληνικούς κύκλους του Παρισιού αναφορικά μέ τά γεγονότα της 'Ελλάδας και τις μηχανορραφίες των Αύλών της Εύρώπης, ένα άπρόσμενο ντοκουμέντο ρίχνει λίγο φώς. Πρόκειται γιά ένα μανιφέστο γραμμένο έλληνικά, τυπωμένο στο τυπογραφείο Elehard στό Παρίσι, άχρονολόγητο. Σύμφωνα μέ τό περιεχόμενο, πρέπει νά είναι του 1831.

Τό μανιφέστο αυτό άπευθύνεται σέ όλους τους 'Ελληνες έξ όνόματος της 'Ελληνικής 'Εταιρίας του Παρισιού. "Ανάμεσα στις ύπογραφές, δέν υπάρχει κανένα γαλλικό όνομα. Πρόκειται λοιπόν αυτή τή φορά γιά ένα καθαρά έλληνικό όργανισμό, που διαδέχεται μάλλον τήν όμώνυμή του 'Εταιρία και που έχει καθαρά πολιτικό χαρακτήρα. Οι θεωρίες που τό εμπνέουν είναι οι ίδιες που ένέπνευσαν τό πρώτο έλληνικό Σύνταγμα του 1827, όταν ό πόλεμος της 'Ανεξαρτησίας δέν είχε τελειώσει ακόμα. Μόνο ένας άπ' αυτούς που υπέγραψαν, ό Ψύχας (άπ' τή Χίο) άνηκε στήν προηγούμενη 'Ελληνική 'Εταιρία. Δύο άλλοι συμπατριώτες του, ό Σκαρμαγκάς κι ό Σεκιάρης, είχαν επίσης ύπογράψει τό μανιφέστο, πράγμα που δείχνει ότι ό Κοραής, που ήταν σ' έπαφή μαζί τους, είχε έγκρίνει και μάλιστα εμπνεύσει αυτή τήν κίνηση. "Ας σημειώσουμε ακόμα τή συμμετοχή στή νέα 'Εταιρία του Φ. Πυλαρινού, ενός σοσιαλιστή άπ' τήν Κεφαλονιά. Καθηγητής της Φιλοσοφίας άργότερα στο Πανεπιστήμιο 'Αθηνών έγινε θύμα διωγμών κι έχασε τή θέση του γιά τις ιδέες του. Είναι φανερό ότι ή 'Ελληνική 'Επανάσταση, μετά από στόν δρόμο του άγνού και λίγο ρομαντικού φιλελληνισμού των ιδρυτών της, τρέπεται πρós τήν πολιτική δράση. Θά δώσω μιά συνοπτική εικόνα του περιεχομένου αυτού του ντοκουμέντου.

Μετά από γενικές διαπιστώσεις γιά τήν ανθρώπινη φύση, τήν κοινωνία, τις ύποχρεώσεις του ανθρώπου, τά δικαιώματά του, τις έννοιες της δικαιοσύνης, της έλευθερίας, και της καλής διακυβέρνησης, όλες εμπνευσμένες άπ' τή Γαλλική 'Επανάσταση, μετά από μιά υπενθύμιση των Ιστορικών μεταλλαγών του έλληνισμού και των αιτίων που τό στέρησαν τήν άνεξαρτησία του, οι συντάκτες έκθέτουν τήν πολιτική κατάσταση της σημερινής 'Ελλάδας. "Ακολουθεί μιά έκκληση πρós τους 'Ελληνες:

«'Ελληνες, κατορθώσατε νά φτάσατε τόν σωστό στόχο σας, σπάσατε τις άλυσίδες σας, ρίξατε τόν ζυγό που βάρανε άπάνω σας, χύνοντας τό αίμα σας έπτά χρόνια. Αυτό τό αίμα που χύθηκε, σάς έκανε πολιτικά και ήθικά κύριους της ζωής σας, της ιδιοκτησίας σας, της τιμής, της έλευθερίας σας, και των μέσων που θά σάς έπιτρέψουν νά τήν εξασφαλίσετε, και νά τή διατηρήσετε στο μέλλον.

Κανείς δέν έχει τό δικαίωμα νά άπαιτήσει νά άναμινγνέται στις ξένες ύποθέσεις, και πολύ περισσότερο στις πιό ιερές, έκτός κι άν είναι άπιστος ή παλιάνθρωπος.

Δείξατε σέ όλο τόν κόσμο ότι έχετε αυτό τό δικαίωμα κι ότι τό γνωρίζετε. Γιατί μόνοι, χωρίς καμιά έπιρροή, φτιάξατε τό καθεστώς σας, βασισμένο στήν ισότητα των πολιτών. 'Η τωρινή τυραννία σάς έκανε νά επαναστατήσετε εναντίον της και νά ζητήσετε από τόν τύραννο και σφετεριστή κυβερνήτη σας, τόν σεβασμό του καθεστώτος και της 'Εθνοσυνέλευσής σας, πράγμα που θά τερματίσει τις δυστυχίες σας»!!

Και τό κείμενο συνεχίζεται στον ίδιο τόνο γιά νά κάνει τους 'Ελληνες νά συνειδητοποιήσουν τά δικαιώματά τους και τις ύποχρεώσεις τους, και νά τους προφυλάξει από τις ξένες επέμβσεις, που έξηγοούνται μόνο μέ τά συμφέροντα των κυβερνήσεων. "Ο τόνος, βίαιος μερικές φορές, έμψυχώνεται άπ' αυτή τήν άνακατεμένη μέ πικρία, ένθουσιαστική πνοή που βρίσκουμε στα γραπτά του μεγάλου πατριώτη Κοραή.

Υπήρξαν λοιπόν δύο 'Εταιρίες μέ τό όνομα «'Ελληνική 'Εταιρία», ιδρυμένες στή Γαλλία. Μέ τήν πρώτη μορφή ή 'Ελληνική 'Εταιρία καθρεφτίζει τόν ένθουσιασμό και τήν έλπίδα, που είχαν γεννηθεί στήν ψυχή των 'Ελλήνων, Γάλλων και ξένων φιλελλήνων. Σκοπός της ήταν νά διαφωτίσει τους 'Ελληνες γιά τις κατακτήσεις της δυτικής έπιστήμης, τά γράμματα, τις τέχνες, και τους ξένους γιά τήν έλληνική κατάσταση.

Μέ τή δεύτερη μορφή της, ή 'Ελληνική 'Εταιρία, έκφράζει τις άνησυχίες αυτών που, περιμένοντας νά βρουν τήν εύτυχία και τήν εύημερία σέ μιά χώρα που άπελευθερώθηκε από τεσσάρων αιώνων σκαβιά, βρέθηκαν μπρός σέ άπροσδόκητες πολιτικές περιπλοκές.

Σ' αυτή τήν πόλη, τό Παρίσι, λίκνο της έλευθερίας, του άνθρωπισμού και της προόδου, που ό Κοραής συνέκρινε μέ τήν άρχαία 'Αθήνα, ή άναγεννημένη 'Ελλάδα είχε βρεί ένα στήριγμα γιά νά έκφράσει τους πόθους της.

Τό κείμενο μεταφράστηκε από τό περιοδικό «France-Grèce», φθινόπωρο 1952, σελ.6 και έξής. Τή μετάφραση έκανε ή ΠΩΛΙΝΑ ΛΑΜΨΑ.

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗΣ ΤΟΥ 1821

- 'Αστική ή Λαϊκοδημοκρατική 'Επανάσταση;
- 'Επανάσταση της αστικής τάξης, ή επανάσταση που πρόδωσε ή αστική τάξη;

Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ανάμεσα στους "Ελληνες μαρξιστές ιστορικούς γιά τό χαρακτήρα της επανάστασης, του 21, σημάδεψε τήν έλληνική μαρξιστική ιστοριογραφία, και άποτελέσε τό έπίκεντρο όξύτατων συζητήσεων που άρχισαν πριν από πενήντα περίπου, χρόνια, και που, μέ ήπιότερη μορφή, διαρκούν ως τις μέρες μας.

Η ΒΙΑΙΟΤΑΤΗ πολεμική, ανάμεσα στον κομμουνιστή ήγήτη και θεωρητικό ΓΙΑΝΝΗ ΖΕΥΓΟ και στον ΓΙΑΝΝΗ ΚΟΡΔΑΤΟ, συγγραφέα της «Κοινωνικής σημασίας της επανάστασης του 1821», άποτελεί τήν ούσιαστική έναρξη της συζήτησης και τήν πρώτη πλήρη έπισήμανση της διαφωνίας.

ΤΟ «ΑΝΤΙ» θά παρουσιάσει έκτενή άποσπάσματα από τή συζήτηση αυτή.

ΣΤΟ έπόμενο τεύχος:

ΓΙΑΝΝΗΣ ΖΕΥΓΟΣ: «Ο Γ. Κορδάτος σαν ιστορικός της 'Επανάστασης του 21».

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΡΔΑΤΟΣ: «Παραχαράκτες κειμένων και κομπογιαννίτες του Μαρξισμού».

- Κείμενα παρουσιασμένα από τόν Φίλιππο 'Ηλιού.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΥΣΤΕΡΑ

Του 'Αλέξη Πολίτη

Τὸ 1838 γιορτάστηκε, γιὰ πρώτη φορά, ἡ ἐορτὴ τοῦ Εὐαγγελισμοῦ σάν ἐπέτειος τῆς Ἐπανάστασης. Καθιερώθηκε μάλιστα γιὰ ἐθνική γιορτὴ. «Σήμερα εἶναι ἡ ἐπέτειος τῆς ἀναγεννήσεως τῆς Ἑλλάδος. Ὁ Βασιλεὺς τὴν ἀνεκήρυξεν ἐθνικὴν ἐορτὴν... Ἐκ πάντων τῶν περὶ ξωρίων εἶχον προσέλθει οἱ χωρικοὶ μέ τὰς κυανολεύκους τῶν σημαίας... Μετὰ ταῦτα συνηγορήθησαν ὑπὸ τὸν ἐξώστην ἐπὶ τοῦ ὁποῖου οἱ Βασιλεῖς ἴσταντο, καὶ μετ' ὀλίγων ἤρχισεν ὑπὸ τὸν ἦχον τῆς χωρικῆς μουσικῆς ἡ ἐκτέλεσις τοῦ, ὅτε μέν ὑπὸ δύο, ὅτε δὲ ὑπὸ πλειόνων προσώπων χορευομένου, τοσοῦτον ἰδιορρυθμοῦ ἑλληνικοῦ χοροῦ».

Ἐτοὶ περιγράφει τὴ γιορτὴ στὴν ἀλληλογραφία τῆς μιά γερμανίδα Κυρία τῶν τιμῶν τῆς Ἀμαλίας. Ὁ γιορτασμός παράλλαξε σήμερα. Ἀπὸ τὸ χορὸ, τὸ πανηγύρι, τὰ δημοτικά τραγούδια βρῆκαν διαφορετικὴ θέση: ἔγιναν κείμενα ἀπαγγελίας.

Τὰ δημοτικά τραγούδια ἀπὸ τὴν πλατεία τοῦ χοροῦ πέρασαν λοιπὸν στὸν ἐξώστη, στὸ βῆμα. Ἐπαψαν νὰ εἶναι ἔκφραση τῶν χωρικῶν καὶ ἔγιναν τμήμα τῆς παιδείας τῶν λογίων. Ἡ ἐνσωμάτωσή τους στὸν γραπτὸ καὶ ἐπίσημο πολιτισμὸ μας πραγματοποιήθηκε κυρίως στὴ διάρκεια τοῦ 19οῦ αἰῶνα. Πέρασε λοιπὸν — ἀναγκαστικά — μέσα ἀπὸ τοὺς ἰδεολογικοὺς σχηματισμοὺς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης καὶ σφραγίστηκε ἀπὸ τὰ χαρακτηριστικά της. Ἐτοὶ ὅταν σήμερα λέμε «δημοτικὸ τραγούδι» ἀναφερόμαστε πῶς πολὺ στὸ γραμματολογικὸ εἶδος ποὺ δημιουργήθηκε ἀπὸ τοὺς λόγιους τῶν περασμένων γενεῶν, παρὰ στὴν προφορικὴ λογοτεχνία ἐνὸς ἀγροτικοῦ κυρίως πληθυσμοῦ. Κάθε προσπάθεια λοιπὸν γιὰ νὰ ξαναποθετηθούμε τὰ δημοτικά τραγούδια στὸ πραγματικὸ τους πλαίσιο — τουλάχιστον ὅπως τὸ ἀντιλαμβανόμαστε μὲ τὰ σημερινὰ δεδομένα τῆς σκέψης μας — περνάει ἀναγκαστικά ἀπὸ μία ἐπισκόπηση τῆς διαδικασίας ἐνσωμάτωσής μιᾶς προφορικῆς λογοτεχνίας στὴ γραπτὴ.

Τὰ ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια ἔγιναν γνωστά στὴν Εὐρώπῃ τὸ 1824, μέσα στὴν Ἐπανάστασι. Ἐνὰς Γάλλος φιλόλογος, ὁ Φοριέλ, δημοσίεψε τὴν πρώτη συλλογὴ ποὺ ἔγινε, σὲ δύο τόμους, μὲ τὰ ἑλληνικά κείμενα, γαλλικὴ μετάφραση, εἰσαγωγὴ καὶ σχόλια. Παλαιότερα λίγα πράγματα ἦταν γνωστά: μικροδημοσιεύσεις σὲ ἐφημερίδες, ὀρισμένες χειρόγραφες συλλογές, ποὺ κυκλοφοροῦσαν σὲ στενοὺς κύκλους, καὶ τὸ 1823 οἱ μεταφράσεις ἑξι-ἑπτὰ τραγουδιῶν ἀπὸ τὸν Γκαίτε.

Οἱ λόγοι τῆς Εὐρώπης ξέρουσε πὼς ἐντυπωσιάστηκαν ἀπὸ τὴ συλλογὴ φυσικά, ἀφοῦ εἶχε ἔρθει στὴν ὥρα της. Τὸ ρομαντικὸ κίνημα γύρευε ν' ἀπελευθερωθεῖ ἀπὸ τὰ πλαίσια ποὺ συνάντησε καὶ ἀναζητοῦσε καθεὶ ποὺ διεύρυνε τὸν ποιητικὸ ὅριζο. Πρωτότυπα τραγούδια ἐξωτικών ἢ ἐξασημένων λαῶν, ἀκόμα καὶ — αὐτὸ εἶναι πῶς ἀποκαλυπτικὸ — φανταστικὲς μεταφράσεις ἀπὸ ἀνύπαρκτα πρωτότυπα, ἦταν τότε τοῦ συρμοῦ. Ὅ,τι ξέφευγε ἀπὸ τὸ συνθησιαμὸν, ὅ,τι τόνιζε κάποιο τοπικὸ χρῶμα, εἶχε τὴ θέση του στὴν ποιητικὴ βιτρίνα. Ἐτοὶ καὶ τὰ ἑλληνικά δημοτικά τραγούδια. Παράλληλα εἶναι καὶ ὁ ἥρωϊκὸς ἀγῶνας τῶν Ἑλλήνων — ἢ, γιὰ τοὺς πολιτικὰ πῶς συντηρητικούς, τῶν χριστιανῶν — ἐνάντια στοὺς Τούρκους. Ἡρωισμός καὶ ἀφελὴς ποίηση οἱ περιστάσεις ἦταν ἑτοιμὲς νὰ δεχτοῦν

καὶ τὰ δύο. Στὰ πλούσια προλεγόμενα τῆς συλλογῆς, ὅπου ὑπῆρχαν τὰ σπέρματα γιὰ προεκτάσεις ποὺ θὰ προσπαθοῦσαν νὰ συλλάβουν ὁλόκληρὴ τὴν κοινωνία ποὺ ἔβγαλε τὰ δημοτικά τραγούδια, ὁ Φοριέλ ἀνάπτυξε περισσότερο αὐτοὺς τοὺς δύο δρόμους, ποὺ ἀποτελοῦσαν τίς αἰχμές τῶν ἀναζητήσεων τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τοῦ φιλελληνισμοῦ. Ὅ,τι μᾶς ἐνδιαφέρει εἶναι πὼς οἱ ἴδιοι δρόμοι — τὰ δημιουργήματα τῆς ἐποχῆς — ἀκολουθήθηκαν ἔκτοτε. Ἡρωισμός καὶ ποίηση: οἱ ἀρετὲς τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἔναζοῦσαν στοὺς γνήσιους — κανεὶς δὲν ἀμφιβάλλει ἀκόμα γι' αὐτὸ — ἀπόγονους. Ἡ συλλογὴ τοῦ Φοριέλ προσφέρει καινούργια ἐπιχειρήματα στοὺς φιλέλληνες.

Οἱ Ἕλληνες ἀντίθετα δὲ φάνηκε νὰ ἐντυπωσιάστηκαν — οἱ Ἕλληνες λόγοι δηλαδὴ. (Οἱ ὑπόλοιποι φυσικά δὲν πληροφορήθηκαν τίποτε. Ὡστόσο τὰ τραγούδια τοὺς ὀνομάστηκαν «δημοτικά τραγούδια», καὶ ἔπαψαν ν' ἀνήκουν μονάχα σ' αὐτούς). Οὔτε ἡ ἴδια ἡ συλλογὴ, οὔτε οἱ συγκεκριμένες προτροπὲς τοῦ Φοριέλ «νὰ βασιστοῦν νὰ συλλέξουν ὅ,τι δὲν ἔχει χαθεῖ ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια, ὥστε μιά μέρα νὰ μποροῦν νὰ συσχετίσουν μὲ τὰ προϊόντα μιᾶς ποίησης λόγια καὶ καλλιεργημένης αὐτὰ τὰ ἀπλά μνημεῖα τῆς ἰδιοφυΐας, τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐθίμων τῶν πατέρων τους» καρποφόρησαν. Ὅρισμένοι δημοτικιστὲς βέβαια βρῆκαν ἕνα λαμπρὸ ὄπλο, καὶ ὁ Σολωμὸς τίμησε μὲ τὸν τρόπο του τὰ τραγούδια. Ἀλλὰ μὴτε ἐπανεκδόση, μὴτε καινούρια συλλογὴ ἐπιχειρήθηκε. Ἀργότερα σὲ ὀρισμένες «Ἀνθολογίες», βιβλία γιὰ «λαϊκὴ χρῆσι», ἀνατυπώθηκαν μερικά, καὶ τίποτε περισσότερο.

Ἔως τὰ μέσα τοῦ 19οῦ αἰῶνα ὅλες οἱ πρωτότυπες συλλογές καὶ οἱ ἀνατυπώσεις πραγματοποιήθηκαν ἀπὸ ξένους. Καμιά ὅμως δὲν ἀνοίξε διαφορετικοὺς δρόμους: γιὰ ὅ,τι εἶχε νὰ κερδίσει ἡ λόγια Εὐρώπη ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια τῶν Ἑλλήνων ἡ συλλογὴ τοῦ Φοριέλ ἀρκοῦσε, ὥστε μονάχα περιθωριακοὶ λόγοι καταπιάστηκαν νὰ συμπληρώσουν τὴν καταγραφὴ, καὶ ἀπὸ αὐτοὺς δὲν μποροῦσε νὰ προκύψει μεταστροφή ἢ ἐμπλουτισμὸς στὴν ἐρμηνεία. Ἡ ποίηση καὶ ὁ ἥρωϊσμός παρέμειναν οἱ αἰχμές τοῦ ἐνδιαφέροντος.

Στὰ 1850 καὶ στὰ 1852 κυκλοφόρησαν οἱ δύο πρώτες συλλογές τυπωμένες στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο. Καμωμένες καὶ οἱ δύο ἀπὸ ἐφτανήσιωτες — τοὺς πῶς εὐρωπαϊκοὺς Ἕλληνες τότε — στηρίζονται σὲ παλαιότερες ξένες συλλογές καὶ δὲν προσφέρουν καινούρια τραγούδια. Ἡ παρουσία τους ὡστόσο εἶναι δηλωτικὴ πὼς τὴν ἑλληνικὴ λογοσύνη προετοιμάστηκε τὸ ἔδαφος. Ἡ

πρῶτη, τοῦ Ἀντῶν Μανούση, κινεῖται στὸν αἰσθαντικὸ χῶρο τῆς ποίησης, ἔργο νεανικὸ, δίχως ἰδιαίτερο βάρος. Ἐξαίστηκε γρήγορα. Ἡ δεύτερη ἀντίθετα, τοῦ Σπυρίδωνος Ζαμπέλιου, εἰσάγει τὰ δημοτικά τραγούδια γιὰ πρώτη φορά στὴ γραπτὴ παράδοση, καὶ συνάμα διαστέλλει τὴ «λόγια» ἀπὸ τὴ «λαϊκὴ» παράδοση, γιὰ πρώτη ἐπίσης φορά. Ὁ Ζαμπέλιος εἶναι ἄλλωστε ἀπὸ τοὺς κύριους μοχλοὺς ποὺ θὰ πραγματώσουν τὴ στρόφη τῆς νεοελληνικῆς σκέψης πρὸς ἕναν ἱστορικοκρατούμενο ρομαντισμό. Ἑλληνοκεντρικός καὶ βυζαντινός, στὴν πολυσέλιδη εἰσαγωγὴ του στὰ Δημοτικά Ἀσματα — ὅπου πρώτη, θαρρῶ, φορά ἐμφανίζεται ὁ ὅρος «ἑλληνοχριστιανικός» — θὰ προσπαθῇ νὰ ἀντλήσει ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια τὴν πίστη του γιὰ τὰ πεπρωμένα τοῦ ἔθνους: «Δὲν εἶναι συγκινητικόν, δὲν εἶναι συγχρόνως καὶ παράδοξον, ὅτι αἱ λέξεις ΠΙΣΤΙΣ καὶ ΠΑΤΡΙΞ ἠχοῦσιν εἰς τὸ στόμα τῶν τελευταίων κληρονόμων τοῦ ρωμαϊκοῦ θρόνου μὲ τὴν αὐτὴν ἐκείνην γοερὰν μελωδίαν μεθ' ἧς ἐξεφέρθησαν ἐσχάτως ὑπὸ ἀπλῶν ὁρμητολῶν κατὰ τὸν ὑπερ ἀπελευθερώσεως ἀγῶνα».

Μὲ τὸν Ζαμπέλιο θὰ καθοριστοῦν οἱ ἄρμοι τῆς σύνδεσης τοῦ δημοτικοῦ τραγουδιοῦ μὲ τὴν ἐπίσημη παιδεία. Ἄρμοι ρομαντικοὶ πάντα, ἔτσι ποὺ κάθε ἱστορικός συσχετισμός τοῦ τραγουδιοῦ μὲ τοὺς τραγουδιστὰς ἢ τοὺς ἀκροατὰς του, θὰ γίνεται ἀπὸ ἕνα ρομαντικὸ πρίσμα, θὰ ἀποσκοπεῖ εἴτε στὴν ἱστορικὴ δικαίωση τοῦ ἑλληνισμοῦ — τὴν καταγωγὴν του ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνες, ποὺ τώρα πιά ἀμφισβητεῖται — εἴτε στὴν πραγματοποίηση τῆς ἀποστολῆς του, τὴν κυριαρχία τῆς ἀνατολῆς. Κάτι τέτοιο δὲ συνεπάγεται πὼς ἡ ἐνασχόληση μὲ τὰ δημοτικά τραγούδια ἀποτελεῖ τεκμήριο ρομαντισμοῦ. Λόγιοι μὲ ποικίλες στάσεις ἐνδιαφέρθηκαν: ὡστόσο εἴτε οἱ ρομαντικοὶ στάθηκαν περισσότεροι — πῶς ἐναρμονισμένοι δηλ. μὲ τίς ἀπαιτήσεις τοῦ εὐρύτερου κοινοῦ — μιά φορά τὸ ἀποτέλεσμα εἶναι πὼς αὐτοὶ ἐχάραξαν τὸν δρόμο καὶ ἐδῶ, ὅπως καὶ σὲ κάθε προσπάθεια ἱστορικοῦ προβληματισμοῦ.

Παράλληλα ἡ φυσικὴ ζωὴ τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν ἐσθῆνε σιγά-σιγά, καὶ οὔτε ἦταν τρόπος νὰ παραταθεῖ. Ἡ ἑλληνικὴ λαογραφία, ὅπως ὀνομάστηκε ἡ εἰδικὴ ἐπιστὴμὴ ποὺ γεννιέται λίγα χρόνια ἀργότερα, δὲν μπόρεσε ν' ἀνοίξει καινούριους δρόμους γιὰ τὴ μελέτῃ τῶν τραγουδιῶν: φυσικά, ἀφοῦ ἡ κοινωνία δὲν τῆς ζητοῦσε κατὰ τέτοιο. Ὁ ἑλληνοκεντρὸς προφορικὸς πολιτισμός δὲν μελετήθηκε, κορφολογήθηκε μονάχα, ἀρχειοθετήθηκε, καὶ ἀναζητήθηκαν ἐκεῖνα τὰ σημεία τοῦ ποὺ δὲν ἀδυνατοῦσαν στὴν ἀτογνωσία παρὰ στὸν αὐτοέπαινο.

«Ἡ ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἦν τὸ ὕψιστον ποῖημα τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, καὶ ὁ ποιητὴς αὐτοῦ λαὸς κατέπεσε διὰ μιᾶς εἰς νάρκην πεζότητος; Ἀλλὰ καὶ πὼς; Μετὰ τὴν νίκην του δὲν σπεύδει γοργῶς βῆματι δι' εὐγενὲς ἀγῶνων, δι' ἐπικὴν καλλιέργειαν τῆς παιδείας, δι' ὕλικὴν καὶ νοητικὴν ἀναπτύξεω εἰς τὸ νὰ ἀναρριχηθῇ εἰς τὸ ὕψος τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ; Δὲν ἔχει ὄνειρα δόξης καὶ μέλλοντος ἐνώπιόν του πρὸς ἃ αἵρουσιν αὐτὸν αἱ προφοιτάσεις τῆς φαντασίας του καὶ οἱ θερμότετοι τῆς καρδίας του πόθοι; Τίς τολμᾷ μεμψιμοίρως ν' ἀρνῇθῃ τὴν ἀλήθειαν ταύτην;»

Ἐτοὶ κλείνει στὰ 1877 ὁ Ἀλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβῆς: μεμψιμοίροι ὅσοι ζητοῦν μίαν διαφορετικὴ ἀλήθεια ἀπὸ τὴ δική του.

Ἡ ἐπέτειος τῆς 25ης Μαρτίου δὲν στάθηκε οὔτε καὶ αὐτὴ ἀφετηρία γιὰ ἐρευνα, ἀλλὰ εὐκαιρία γιὰ ρητορεία. Πλαισιώθηκε λοιπὸν εὐλόγα ἀπὸ τὰ δημοτικά τραγούδια, ποὺ στόλιζαν τὴ γιορτὴ δίχως νὰ ἀποκλίνουν ἀπὸ τὴ γραμμὴ της.

Ο ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Η ΕΙΚΟΝΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΗΣΑΪΑ

Του Γιώργη Πετρή

Ο ρουμελιώτης αγωνιστής του '21 Μακρυγιάννης, σύνταξε ένα έκτεταμένο Απομνημόνευμα, με βάση κυρίως βιογραφική, κι εκεί εξιστορούσε τα γεγονότα που έζησε. Έπειδή όμως έδινε ιδιαίτερη σημασία στα πολεμικά περιστατικά του αγώνα εκείνου, υπαγόρευε στον Παναγιώτη Ζωγράφο το ύλικό για τις εικόνες που παρίσταναν μονάχα μάχες, μα τη φορά τούτη όχι με βάση αυτοβιογραφική. Ο τεχνίτης εκείνος, χρησιμοποίησε για τον σκοπό αυτό την παραδοσιακή τέχνη, τουλάχιστο όπως είχε διαμορφωθεί στην εποχή του. Ένας γιός του Π. Ζωγράφου, ο Δημήτριος, ξέρουμε σίγουρα πώς κατασκεύασε δύο σειρές, μ' αντίγραφα που σώθηκαν, ή μια στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη κι ή άλλη στον Πύργο του Γουίνισσορ, στην Αγγλία.

Στο ίδιο περιβάλλον έχουμε επισημάνει εκτός από τους Ζωγράφους, πατέρα και γιό, που συνεργάστηκαν με το Μακρυγιάννη, κι άλλους ανθρώπους που έχουν το ίδιο επώνυμο: τον Δημ. Ζωγράφο, που βρίσκουμε σημειωμένη τη δράση του σε λεξάντες, που συνοδεύουν εικόνες στην ίδια σειρά και παριστάνουν πολεμικά περιστατικά στην Πελοπόννησο, τον «ἐκ Βορδωνίας Ζωγράφων», που αναφέρει στ' ανέκδοτα απομνημονεύματά του ο Δ. Δημητρακάκης, και που ἐγὼ ὑπόθεσα πώς μπορεί να είναι ο συνεργάτης του Μακρυγιάννη, το Ζωγράφο, που φοιτούσε στο σχολείο Ἰγνογραφίας, μετὰ τὸ 1840, που ταυτίζει ὁ Κ. Η. Μπίρης στην «Ἱστορία τοῦ Μετσοβείου Πολυτεχνείου», και τὸ παραδέχεται κι ὁ καθηγητὴς Βακαλόπουλος (νομίζω κι οἱ δυὸ ὄχι εὐστοχα), με τὸν γνωστό μας συνεργάτη τοῦ Μακρυγιάννη, ἕναν ἄλλο Ζωγράφο που κλείστηκε στὸ σπίτι τοῦ Μακρυγιάννη, στὴν ἄμυνα που ἀντέταξε ξημερώνοντας ἢ 3η Σεπτεμβρίου, τὸν Κ. Ζωγράφο, γνωστὸ πολιτικὸ τῆς ἐποχῆς κ.λπ. Ἀς μὴν ξεχνῶμε πὼς ὑπῆρχε μιὰ μεγάλη ἀθηναϊκὴ οἰκογένεια Ζωγράφοι, ἦταν ὅλοι τους ἀγιογράφοι και πὼς γενάρχης τους ἦταν ὁ Παντελέον, και σύγχρονος ἀπόγονος ὁ Παντελῆς, που τ' ἀρχικά τοῦ βαφτιστικοῦ τους βρίσκουμε σὲ εἰκόνες και μπορεί νὰ μᾶς ὁδηγήσουν σὲ σφαλερές ἐκτιμήσεις, κλπ. κλπ. Χρειάζεται ἐπίμονη ἱστορικὴ και τεχνολογικὴ ἐρευνα γιὰ νὰ ξεδιαλέξουμε τὰ προβλήματα που βάζουν ὅλοι αὐτοὶ οἱ Ζωγράφοι, μα γιὰ τὴν ὥρα ἂς περιοριστοῦμε νὰ θεωρήσουμε τὴν πληθωρικὴ ὑπαρξὴ τους σὰν ἐνδειξὴ πὼς ὑπῆρχαν πολλοὶ τεχνίτες, περισσότεροι ἀπ' ὅσους ὑπολογίζουμε, που ἐξασκοῦσαν τὴ ζωγραφικὴ σὰν ἐπάγγελμα στὴν Ἑλλάδα, κι ἴσως σ' ὅλες τὶς φάσεις τῆς Τουρκοκρατίας. Μποροῦμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι πὼς

ΕΙΝΑΙ πολὺ γνωστὴ ἡ περὶπέτεια που γνωρίζε ἡ εἰκονογραφία τοῦ Μακρυγιάννη, μιὰ σειρά ἀπὸ 24 εἰκόνες που παριστάνουν μάχες ἀπ' τὸν πόλεμο γιὰ τὴν ἀνεξαρτησία, και που ὁ ἀγωνιστὴς ἐκεῖνος ὑπαγόρευε σ' ἕνα ζωγράφο τῆς ἐποχῆς, ὅταν στὴν προσπάθειά του νὰ τὶς τυπώσει, συνεταιρίστηκε μ' ἕνα δάσκαλο, τὸν Ἀλέξανδρο Ἡσαΐα. Ἡ προσπάθεια αὐτὴ πρέπει νὰ ἐρμηνευτεῖ σὰν ὁλότελα συνεπὴς μετὰ τὸ «λαϊκὸ» προορισμὸ που ὁ Μακρυγιάννης ἀπόδινε στὸ ἔργο ἐκεῖνο. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη νὰ ἐκθέσουμε τὸ ζήτημα με λεπτομέρειες. Χρειάζεται ὡστόσο νὰ θυμηθοῦμε, με λίγα λόγια, τὰ κυριότερα σημεία του, ὅ,τι μᾶς χρειάζεται γιὰ τὸ σύντομο τοῦτο μελέτημα.

τὸ οἰκογενειακὸ αὐτὸ ὄνομα προέρχεται ἀσφαλῶς ἀπὸ τὴν ἐπαγγελματικὴ τους ἀπασχόληση. Ὅπως στὸ ἀπομνημόνευμα, ἔτσι και στὶς εἰκόνες, ὁ Μακρυγιάννης δὲν ἀρχισε, μα κατάληξε νὰ τὶς θεωρήσει σὰν μέσο που θὰ διασφάλιζε τὴν ἀλήθεια τῶν περιστατικῶν, ὅπως τὸ λέγει σ' ἕνα δημοσίευσμά του, (νὰ ἐξαχθῇ εἰς φῶς ἡ ἀλήθεια και νὰ ἀποδοθῇ ὅ,τι εἰς ἕκαστον ἀνήκει) (ἐκδοσὴ Βλαχογιάννη τόμ. Β' σελὶς 497). Γιὰ νὰ ἐνισχύσει τὴν κατανοητικότητα τῆς νέας αὐτῆς μορφῆς τῆς πολεμικῆς ἀφίγησός του, ὁ Μακρυγιάννης ἐφοδιάσε τὶς εἰκόνες σ' ὅλες τὶς σειρὲς μετ' ἀντίγραφα μ' ἕνα μακρὸν ἐπεξηγηματικὸ κείμενο, λεξάντες, και γιὰ νὰ φτάσουν σὲ περισσότερα χέρια ἀποφάσισε νὰ τὶς τυπώσει και γι' αὐτὸ συνεταιρίστηκε μετὰ τὸν Ἀλέξανδρο Ἡσαΐα. Τὸ συμφωνητικὸ που ἔκαναν ἀνάμεσά τους, εἶναι πασίγνωστο, ὥστε νὰ τὸ θεωρήσουμε ὡς δοσμένο. Ἀναφέρουμε μόνο πὼς σὰν ἰσχυρότερο μέσο που θὰ ἐξασφάλιζε τὴν ἀuthenticότητα τῶν περιστατικῶν, κριθῆκε τὸ κείμενο τῆς λεξάντας. Ὁ δάσκαλος δὲν μπορούσε ν' ἀλλάξει τίποτα ἀπ' αὐτό. Ἀς θυμηθοῦμε ἀκόμα πὼς γιὰ ἰσχυρότερη κύρωση τοῦ συμφωνητικοῦ, ὑπογράφηκε κι ἕνας ὅρκος ἀπὸ τὸν Ἡσαΐα, που εἶναι κι αὐτὸ κάποιο πρόσθετο στοιχεῖο γιὰ τὴν ὠφελμιστικὴ πλευρὰ τῆς θερησκευτικότητας τοῦ Μακρυγιάννη. Ὁ ὅρκος ἐκεῖνος ἔδινε στὸν ἴδιο, σὲ περίπτωση παράβασής του ἀπὸ τὸν συνεταῖρο του, τὸ δικαίωμα νὰ ἐπιβάλλει μόνο κοινωνικὲς κυρώσεις, δηλ. νὰ τὸν καταγγεῖλει μέσον τοῦ τύπου.

Τὴ συνέχεια τὴ μαθαίνουμε ἀπ' τὸ Μακρυγιάννη. Ὁ Ἡσαΐας, τάχα γιὰ νὰ ἐνοχοποιήσει τὸ Μακρυγιάννη, τοῦ ἔστειλε ἀπ' τὴν Πάτρα μιὰ ζωγραφιὰ που ἐνοχοποιῶσε τὸν παραλήπτη πὼς ἤθελε Σύνταγμα, που ἦταν λαϊκὸ αἷτημα τῆς ἐποχῆς, κι ἔτσι τὸν ξεφορτωνότανε μιὰ και καλή, ὅπως ὑποθέτει ὁ ἴδιος. Ληγιέται ἀόριστα πὼς εἶδε κι ἔπαθε νὰ διασκεδάσει τὶς ὑποψίες τῶν Μπαβαρέζων. Ὁ Ἡσαΐας ὡστόσο, παραβίασε κι ἄλλῶς κατὰφωρα τὶς συμφωνίες: Ἀντὶ νὰ πάει στὸ Παρίσι, προτίμησε τὴ Βενετία, κυκλοφόρησε μιὰ πρώτη εἰδοποίηση (προκήρυξη) πὼς θὰ τυπώσει τὶς ζωγραφίες τοῦ Μακρυγιάννη σὲ μιὰ δεύτερη εἰδοποίηση, τὸ ζήτημα φαίνεται πιὸ μεροδεμένο, κι ὁ Μακρυγιάννης γράφει πὼς «ἐγὼ πλάστογράφος κατὰ τὴν θέλησιν και ὁδηγίαν τῶν φίλων μου... ἀντάμωσε και μίλησε και μ' ἄλλους ἀγωνιστὲς και θὰ τυπώσει νέες εἰκονογραφίες μετὰ τὶς ἰδέες ἐκείνων... ὁ θεός, ὁ δίκαιος, τῶκοψε τὴ ζωή». Ἀς μὴ μᾶς διαφύγει πὼς ὅταν ὁ Μακρυγιάννης ἐκφέρει

«Η μάχη της Αλαμάνης». Λιθογραφία, 50 × 31,5 εκ.

αυτές τις κρίσεις του, δὲν ἔχει δεῖ ἀκόμα τὶς εἰκόνες ποὺ τύπωσε ὁ Ἡσαΐας, γνωρίζει τὴν προκίρυνση, μὰ ὄχι τ' ἀντικείμενα ποὺ προέκυψαν, ὅσο κι ἂν εἶχαν ἤδη τυπωθεῖ. Κι ὁμοῦς εἶναι σίγουρος πὼς ἔχουν νοθέψει τὴν ἰδεολογία του. Σὲ κάποιο μεταγενέστερο ἄρθρο του γραμμένο στὶς 7 Ἀπριλίου 1840 καὶ δημοσιευμένο στὴ γνωστὴ ἐφημερίδα «ὁ Φίλος τοῦ Λαοῦ» (φύλλο ἀρ. 65 [22-8-1840]) ὁ Μακρυγιάννης, ἀνασκευάζοντας μὲ τὸν τύπο τὶς ἱστορικὲς ἀνακρίβειες ποὺ ἔγραψαν ἐναντίον του σύγχρονοί του ἱστορικοὶ τοῦ ἀγῶνα, συγκεκριμένα ὁ Περραιβὸς καὶ ὁ Κάρπος, στὸ ἴδιο κείμενο, ἀνακαλεῖ τὶς ἀποδείξεις ποὺ πρόσφερε στὴ σχετικὴ ἔρευνα, γιὰ νὰ βγεῖ στὸ φῶς ἡ ἀλήθεια μὲ τὶς εἰκόνες του, καὶ τότε καταγγέλλει καὶ τὴν πλαστογραφία ποὺ ἔκανε σὲ βάρος του «ὁ πρὸ τινος καιροῦ ἐν Τεργέστη ἀποβιώσας Ἀλέξανδρος Ἡσαΐας» καὶ συμπληρώνει: «ἀλλ' ὁ ἄνθρωπος οὗτος ἐκ τῆς ραδιουργίας ὅπως δι' ὅλου παρεκτραπείς... παρεμύρφωσε τὰς εἰκόνας εἰς Τεργέστην, παρήλλαξε αὐτὰς καὶ ἐνόθευσε διὰ πλαστογραφίας... ὥς ἐκ τῶν εἰς Ἀθήνας ἐλθόντων ἀντιτύπων ἐκ Τριεστίνου τρανώτατα φαίνεται...» (Ἀρχεῖον Μακρυγιάννη Τόμ. Β' σελ. 498). Κι ὅπως πρόβλεπε ὁ ὅρκος τοῦ Ἡσαΐα, ὁ Μακρυγιάννης τὸν κατακεραυνώνει στὸ ἴδιο δημοσίευμα: «ἀποκηρύττω πᾶσαν πρᾶξιν τοῦ ἐν Τεργέστη ἀποθανόντος Ἀλεξάνδρου Ἡσαΐα, ἀφορῶσαν τὰς εἰρημένους εἰκονογραφίας μου, ὡς ὅπως ἀσύμφωνον μὲ τὰς πρωτοτύπους καὶ ψευδῇ καὶ πλαστογραφημένην καὶ ἐκ φατριαστικοῦ πνεύματος καὶ σκοποῦ παραμεμορφωμένην καὶ τέλος ἐχθρὰν τῆς ἀληθείας». «Ὡστε ὁ Μακρυγιάννης πιστοποιεῖ πὼς οἱ εἰκόνες ἔφτασαν στὴν Ἀθήνα» τὶς ξέρει καὶ κρίνει πὼς ὄχι μόνο παραχάραξαν τὶς δικές του, μὰ καὶ πὼς ἀντικειμενικὰ εἶναι πλαστές, δηλ. ἱστορικά, ἄρα καὶ ἰδεολογικά.

Ἐνδειξη γι' αὐτὸ φαίνεται νὰ εἶναι ἡ παράλειψη τοῦ Ἡσαΐα, γιὰ νὰ μείνουμε στὸ γράμμα τοῦ συμφωνητικοῦ,

νὰ τυπώσει τὶς λεζάντες. Ἄς θυμηθοῦμε πὼς στὰ χαρτιά τοῦ Μακρυγιάννη, ὁ Βλαχογιάννης βρῆκε ἓνα 12φυλλο σημεῖωμα «ἀγνώστου γραφῆς». Τὸ σχετικὸ σχόλιο τοῦ Βλαχογιάννη εἶναι πολὺ χαρακτηριστικό: «ἡ περιγραφή αὐτῶν εἰκόνων τῶν ὑπὸ τοῦ Μακρυγιάννη κατασκευασθέντων, ὑπηρετοῦν ὑπ' αὐτοῦ, ἐχρησίμευσε δὲ καὶ εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ συμβολαίου, τοῦ μεταξὺ Μακρυγιάννη καὶ Ἀλ. Ἡσαΐα πρὸς τύπωσιν τῶν ἐν λόγῳ εἰκόνων» (Ἀρχ. Τόμ. Β' σελ. 506). Στὴν πραγματικότητα πρόκειται ἀπλὰ γιὰ τὶς γνωστὲς μας λεζάντες τῶν εἰκόνων κι ἴσως νὰ ἔκανε αὐτὸ τὸ ἀντίγραφο, γιὰ τὸν εἰδικὸ λόγον ποὺ ἀναφέρει ὁ Βλαχογιάννης. Θὰ παραθέσουμε καὶ μιὰ χαρακτηριστικὴ κρίση τοῦ Βλαχογιάννη ποὺ ὑπάρχει στὸ ἴδιο κείμενο, κι εἶναι ἡ μοναδική ποὺ ὁ λόγιος ἐκεῖνος ἐκφέρει γιὰ τὶς εἰκόνες τοῦ Π. Ζωγράφου, καὶ γενικότερα γιὰ τὴν παραδοσιακὴ μας ζωγραφικὴ: «εἶναι δὲ πᾶσαι ἀφελεῖς καὶ ἄνευ προοπτικῆς γεγραμμέναι. Ἡ τέχνη αὐτῶν, ἢ μᾶλλον ἡ ἀτεχνία, ἀναμνησθεὶς τὰς ἀπειροκάλους ἀγιογραφίας τῶν ἐμπειρικῶν ζωγράφων, οἷος ἦτο ὁ κατασκευαστὴς τῶν εἰκόνων». Ὁ Βλαχογιάννης, ἓνας ἀπὸ τοὺς πιὸ πληροφορημένους ἀνθρώπους τῆς ἐποχῆς του, ζώντας μέσα σὲ μιὰ γενικότερα μεταβατικὴ ἐποχή, δὲν τὰ καταφέρει νὰ ἔχει μιὰ συνεπὴ καὶ ὁλότελα ξεκαθαρισμένη στάση μπροστὰ στὴ ζωγραφικὴ τῆς. Ἡ κρίση του εἶναι τόσο ἀντιφατικὴ ὅσο καὶ ἡ ἐποχή του. Ὅμως ἐδῶ ἔχουμε καὶ κάποια κατηγορηματικὴ καὶ ὑπεύθυνη μαρτυρία πὼς ὁ Παναγιώτης Ζωγράφος ἦταν ἀγιογράφος, κι εἶναι πιὰ καθήκον τῆς ἔρευνας νὰ ἐντοπίσει καὶ τὰ ἄλλα ἔργα του.

Μὰ γιὰ νὰ δεθοῦμε μὲ τὸ θέμα μας, οἱ λεζάντες ποὺ ὀφείλαν νὰ συνοδεύουν ἀσυνήτητα τὶς εἰκόνες ποὺ θὰ τύπωνε ὁ Ἡσαΐας, δὲν εἶχαν τὴ θέση τους παρὰ μονάχα σὲ εἰκόνες ποὺ θὰ παριστοῦσαν ἀκριβῶς τὰ ἴδια πράγματα, καὶ θὰ ἔτανε συνθεμένες μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Ὡστε μόνο κι

ἀπ' αὐτὸ τὸν ὄρο καθοριζόταν τὸ ἴδιο τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, ὁ πλαστικός της χώρος, ὅσο κι ἂν οἱ δύο συμβαλλόμενοι δὲν εἶχαν καθαρὰ τὴ συνείδηση τοῦ προβλήματος. Γιατί, κατὰ τὴ δυτικὴ ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς, ἦταν ἀδύνατο νὰ χωρέσουν σὲ κάθε εἰκόνα ὅλα τὰ διανοητικὰ στοιχεία πὺν περιείχαν οἱ εἰκόνες τοῦ Π. Ζωγράφου. Ὅταν ὁ Ἡσαΐας ἦρθε σ' ἐπαφὴ μὲ τὴ δυτικὴ ζωγραφικὴ, ἴσως γιὰ πρώτη φορὰ ὑπεύθυνα, κατάλαβε πὺς δὲν τοῦ ἔφταναν οἱ «ἐπιδιορθώσεις τῶν θέσεων προσώπων καὶ λοιπῶν» πὺν τοῦ παραχώρησε ὁ Μακρυγιάννης στὸ συμφωνητικό, μὰ τοῦ χρειάζονταν ριζικὴ ἀλλαγὴ, κυρίως στὸ χῶρο τῆς ζωγραφικῆς. Ἀπὸ τὴν ὥρα πὺν ἐγκατάλειψε τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς, μέσα στὶς καινούργιες εὐρωπαϊκὲς συνθήκες, ἦταν ἀναπόφευκτο ἐπακόλουθο νὰ μὴν μπορεῖ νὰ χρησιμοποιήσῃ οὔτε τίς λεζάντες, πὺν, ἐπιμένουμε, μπορούσαν νὰ συνοδεύουν μόνο μιὰ διανοητικὴ ζωγραφικὴ. Ὑποθέτουμε πὺς τὸ ζήτημα αὐτὸ δὲν τὸ συνειδητοποίησε παρὰ μόνο ὅταν βρέθηκε στὴν Ἱταλία. Ἀβίαστα μπορούμε νὰ διαπιστώσουμε πὺς, ἂν ὁ Ἡσαΐας ἦταν ζωγράφος, δὲν θ' ἀποδεχότανε μὲ τόση ἀφέλῃ προθυμία τεχνολογικοῦς ὁρους πὺν ἦταν ἀπαραγματοποίητοι καὶ δὲν θὰ ὑπόγραφε τέτοιον συμφωνητικό. Γιατί, ὅπως καὶ νὰ 'ναι, δὲν τοῦ ἦτανε εὐχάριστο νὰ πέσει στὸ στόμα τοῦ Μακρυγιάννη, πὺν δὲν συγχωροῦσε τέτοια σφάλματα, ἔστω κι ἂν αὐτὰ εἶχανε καθαρὰ ἀντικειμενικὴ προέλευση. Αὐτὰ πὺν ἰσχυρίζεται ὁ Μακρυγιάννης πὺς ὁ Ἡσαΐας καὶ ἡ παρέα του ἦτανε «ἀπατεῶνες, καὶ παραλυμένοι κι ἐγωῖστές, ὅπου μ' ἔκαναν κι ἔχασα τριῶν χρόνων ἔξοδα κι ἀγῶνα καὶ πονοκέφαλους», μπορεῖ νὰ 'ναι σωστὰ στὸ δεῦτερο σκέλος, πάντως ὅχι γιὰ τίς ἰδιότητες πὺν ἀποδίδει στὸν Ἡσαΐα κι ὅσους βοήθησαν νὰ τυπωθῶν οἱ εἰκόνες του.

Ἄς θυμηθοῦμε τώρα τὸν ἴδιο τὸν Ἡσαΐα. Ἐλάχιστα πράγματα γνωρίζουμε σχετικὰ μ' αὐτόν, κι αὐτὰ πάλι περασμένα ἀπ' τὸν Μακρυγιάννη, πὺν τὴ στάση του ἀπέναντι στὸν πρῶν συνταξιοῦ του δὲν θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ τὴν περιμένει ἀντικειμενικὴ. Γιὰ τὴν ταυτότητά του μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος πὺς «ἦταν φίλος τοῦ Καποδίστρια, τὸν εἶχε δάσκαλο ὁ Κυβερνήτης εἰς τ' Ἀναπλιῶν τὸ σχολεῖον... ἐγὼ δὲν τὸν γνώριζα μὺν τὸν σύστησαν φίλοι».

Ἀντιφατικὰ εἶναι τὰ στοιχεῖα πὺν μπορούμε νὰ υποθέσουμε ἀπ' τίς γενικὲς αὐτὲς πληροφορίες. Στενὸς φίλος τοῦ Καποδίστρια θὰ πῇ τουλάχιστον ὁμοιδεότητά του, ἄρα μὴ συνταγματικός. Ἀλλάξε στὸ μεταξὺ ιδέες κι ἔγινε συνταγματικός, πράγμα ὁλότελα φυσικὸ γιὰ κάθε ἄνθρωπο, ἢ ἔστειλε ἐπίτηδες στὸ Μακρυγιάννη τὴν εἰκόνα πὺν παρίστανε τὸ πούλι μὲ τὴ λέξη «συνταγμα» γραμμένη ἑλληνικὰ καὶ γαλλικὰ, μόνο καὶ μόνο γιὰ νὰ τὸν ἐνοχοποιήσῃ, ὅπως ἰσχυρίζεται ὁ ἴδιος; Δὲν μπορούμε νὰ τὸ ξέρουμε. Μὰ, ἀκόμα, ποῖος ἔκανε αὐτὴν τὴν εἰκόνα; Πρόκειται γιὰ εἰκόνα τυπωμένη, πὺν θὰ μπορούσε νὰ θεωρηθεῖ καὶ σὰν δεῖγμα γιὰ τὸ τί λογῆς θὰ εἶναι τὰ τυπώματα πὺν θὰ προκύψουν ἀπ' τίς εἰκόνες τοῦ Μακρυγιάννη, ἢ ἦταν καμωμένη μὲ τὸ χέρι, λ.χ. τοῦ Ἡσαΐα ἢ κάποιου φίλου του, τὸ πιθανότερο «συνταγματικοῦ», μὰ καὶ ὑποπτευόμαστε πὺς τέτοιο κοινωνικο-ιδεολογικὸ κίνημα δὲν ἔπαυε νὰ λανθάνει στὴν Ἑλλάδα πρὶν καὶ μετὰ τὴν «ἀποκατάσταση»; Λίγες ἐλπίδες ἔχουμε πὺς θὰ μπορούσαμε ποτὲ νὰ ξεδιαλέξουμε τέτοια πράγματα. Δὲν ἔχουμε ἀνάγκη ἀπὸ ἄλλα βιογραφικὰ του στοιχεῖα. Τὸ μόνο πὺν πρέπει νὰ πούμε εἶναι πὺς δὲν ἔχουμε ἀπὸ πουθενὰ καμιάν ἔνδειξη οὔτε πὺς ζωγράφιζε ὅπως - ὅπως, καὶ οὔτε πὺς ἦταν ζωγράφος, ὅπως μαρτυροῦν οἱ ζωγραφίες πὺν τύπωσε καὶ ὑπόγραψε στὸ Τριῆστι.

Δουλειά μας εἶναι τώρα νὰ δοῦμε τί μπορούμε νὰ βγάλουμε ἀπ' τίς ἴδιες τίς εἰκόνες τοῦ Ἡσαΐα. Εὐτυχῶς ἔχουμε αὐτὴ τὴν εὐχέρεια, καθὼς ἐδῶ καὶ λίγα ἀκόμα χρόνια ἐντοπίστηκαν οἱ εἰκόνες αὐτὲς, καὶ μερικὲς δημοσιεύτηκαν σὲ πρόσφατες ἐκδόσεις. Προσωπικὰ νομίζουμε πὺς ὁ Ἡσαΐας

δὲν ἦταν ζωγράφος καὶ πὺς τὸ ἄτομο πὺν ζωγράφιζε τίς μακέτες γιὰ τίς λιθογραφίες, ἐνδεχόμενα κατ' εὐθείαν πάνω στὶς ἐπιφάνειες πὺν χρησιμοποιήθηκαν γιὰ τὰ τυπώματα (μιὰ πλάκα γιὰ κάθε χρῶμα), δὲν μπορούσε νὰ 'ναι ὁ Ἡσαΐας. Ἡ τεχνολογία αὐτὴ ἀπαιτεῖ πρόσθετη γνώση, εἰδικότητα πὺν δὲν τὴ διέθετε ὁ ρωμῶς δάσκαλος. Δὲν ἦταν πολὺ μακριὰ ἀπ' τὴν εἰδικότητα αὐτή, τὸ νὰ ζωγραφίσει ἔστω μιὰ μακέτα, δηλ. ἓναν πίνακα πὺν νὰ μπορεῖ νὰ γίνῃ εὐκόλα λιθογραφία. Ἐχουμε τὴν πρόσθετη ἐντύπωση πὺς καὶ τ' ἀντίγραφα ἀπ' τίς ζωγραφίες τοῦ Παν. Ζωγράφου, πὺν κομβάλασε μαζί του ὁ Ἡσαΐας, δὲν προσφερόντανε εἰδικὰ γι' αὐτὴ τὴν τεχνολογία ἀναπαραγωγῆς. Πιστεύουμε πὺς τίς λιθογραφίες τοῦ Ἡσαΐα τίς ζωγράφιζε καὶ τίς τύπωνε κάποιος Ἱταλὸς ζωγράφος, ἔστω καὶ λαϊκός, πὺν γνώριζε ἀπὸ τέτοια πράγματα. Οἱ ζωγραφίες πὺν βλέπουμε παρουσιάζουν κάποια φανερὴ τεχνολογικὴ ἄνεση. Δὲν εἶναι καμωμένες ἀπὸ πριτόρη. Τὸ πρῶτο πράγμα πὺν χτυπᾷ στὸ μάτι εἶναι πὺς οἱ εἰκόνες αὐτὲς, οὔτε σὰν γνώση οὔτε σὰν ὄραση, δὲν ἀνήκουν οὔτε κατὰ τὸ ἐλάχιστο στὴ ρωμέικη παραδοσιακὴ τέχνη, δηλ. τὴν τέχνη ἔστω καὶ ὅπως διαμορφωνότανε κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἡσαΐα στὴν Ἑλλάδα. Τὸ ὅτι ὁ Ἡσαΐας εἶναι δάσκαλος (αὐτὸ εἶναι ἀπόλυτα πιστοποιημένο) θὰ μπορούσε, μὲ τὰ σημερινὰ μέτρα, νὰ δημιουργήσει τὴν ἐντύπωση πὺς εἶχε καὶ κάποια γνώση σχεδίου, γιατί οἱ σημερινοὶ δάσκαλοι ἀποκοτῶν γνώσεις, μερικὰ γενικὰ τεχνικὰ στοιχεῖα, πὺν τοὺς ἐπιτρέπουν νὰ διδάσκουν στὰ παιδιά ἱερογραφία καὶ χειροτεχνία. Μὰ τέτοια πράγματα εἶναι πολὺ ἀμφίβολο πὺς ἀκολουθοῦσαν τὴν ἴδια πορεία σὲ ἐκείνη τὴν ἐποχὴ. Οἱ δάσκαλοι, ὅσο νομίζουμε πὺς ξέρουμε, τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, διδάσκανε κατὰ κανόνα μονάχα γράμματα. Αὐτὰ μαθαίνανε. Ἡ παράδοση ἔξ ἄλλου προσεχότανε ἀπ' τὸ δάσκαλο-κληρικὸ, κι ἀκόμα κι ὡς τὰ σήμερα στὰ χωριά φωνάζουν τὸν παπὰ «δάσκαλε», κι ἂς μὴν ἔχει καμιά σχέση μὲ σκολειὰ καὶ διδασκαλίες. Γι' αὐτὸ κι ἂν κανένας τέτοιος κληρικὸς-δάσκαλος (κληρικοὶ ἦταν ὅλοι οἱ λόγιοι στὴν ὕστερη Τουρκοκρατία) ξέφευγε ἀπ' τὰ καθιερωμένα: τὸ ψαλτήρι, τὸ κτωίχι, τὸ μηνιαῖο, ἢ τίς προφητείες, πὺν ἀποτελοῦσαν τὴν «διδακτέα ἐλξη», ὅπως μαρτυρεῖ κι ὁ Κολοκοτρώνης στὸ κείμενο πὺν ὑπαγόρευσε στὸν Τερτσέτη, καὶ ξανοιγότανε λιγάκι πρὸς πῶς ἐφαρμοσμένες περιοχὲς γνώσης, δίδασκε τίποτα μαθηματικὰ ἢ καὶ στοιχεῖα φυσικῆς, γινότανε πάντα σκάνδαλο, γιατί βέβαια τὰ πράγματα αὐτὰ ἐρχόντανε, ὅσο καὶ νὰ πῆς, σ' ἀντίθεση μ' ἐκεῖνα πὺν δίδασκε ἡ Γραφή κι ἡ Ἱερὰ Παράδοση. Τὸ σκολειὸ εἶχε βέβαια τώρα πῶς χειροφετηθεῖ ἀπ' τὴν κηδεμονία τῆς ἐκκλησίας, κι αὐτὸ σημείωσε ἐπὶ τέλους τὸ ὄριο πὺν βάζουν οἱ ξένοι σοφοὶ γιὰ τέρμα τοῦ Μεσαίωνα, ὅπου καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀξιολογικὴ ἢ ἡ ἱστορικὴ θέση πὺν τοῦ ἀποδίδουν. Ὁ ἑλληνικὸς λοιπὸν Μεσαιῶνας ὅπωςδήποτε δὲν τελείωσε μὲ τὴν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πὺν τὴ θεωροῦσαν ὄριο οἱ δυτικοὶ ἐρευνητές, μὰ κι ἐνισχύθηκε. γινώρισε τὸ τυπικὸ τέλος του πολὺ ἀργότερα, στὴν τάχα ἐλευθέρη Ἑλλάδα. Τὸ παράδειγμα τοῦ μάρτυρα Καίτη, πὺν πλήρωσε μὲ τὴ ζωή του τὴν ἐλευθεριάζουσα σκέψη του, εἶναι ἀρκετό. Πασίγνωστο εἶναι πὺς βρίσκουμε ἀπομεινάρια του ὡς τίς μέρες μας, λ.χ. στὴν οἰκονομία, κι ὁ καθένας μπορεῖ νὰ καταλάβει τὴ σημασία τους· μὰ κι ἂν ὑποθέσουμε πὺς ὁ Ἡσαΐας εἶχε κάποια τεχνολογικὴ-ζωγραφικὴ μόρφωση, δὲν ἦταν δυνατό νὰ ἔφτανε σὲ πλήρη καλλιτεχνικὴ διαμόρφωση, τουλάχιστο ὡς τὸ σημεῖο πὺν μαρτυροῦν οἱ εἰκόνες τῆς Τεργέστης. Δὲν ἦταν δυνατό νὰ εἶναι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ζωγράφος καὶ ἡ ἰδιότητά του αὐτὴ νὰ μείνῃ τόσο καιρὸ ἀχρησιμοποίητη, κι ἐπομένως ἀχρηστική. Στὰ πρῶτα μεταπελευθερωτικὰ χρόνια, ὅπου ἦτο μεγάλη ζήτηση γι' αὐτὸ τὸ εἶδος, γιὰ ζωγράφους πὺν ἤξεραν μάλιστα τὴ δυτικὴ τέχνη, τουλάχιστο ἀνάμεσα στοὺς ἀστούς, τοὺς ὅποιους ἀστούς τῆς μεταπρατικῆς ἐκείνης κοινωνίας, καὶ γι' αὐτὸ

τὸ λόγο ἦρθαν καὶ δούλεψαν καὶ τόσοι ξένοι ζωγράφοι, καὶ μάλιστα καὶ πολλοὶ μέτριοι. Ἄν ὁ Ἡσαΐας ἤξερε νὰ ζωγραφίζει ὥς αὐτὸ τὸ σημεῖο, δὲν θὰ ἔτανε γνωστός σὰν δασκαλὸς μὰ σὰν ζωγράφος.

Ἡ παραδοσιακὴ τέχνη ἔδωσε τὴ μάχη ἀπὸ παλιότερα μὲ τὴ δυτικὴ, καὶ τὸ κυριότερο μετερίζι ὅπου κυρίως ἀναμετρήθηκαν τὰ δύο συστήματα, ἦταν ὁ πλαστικὸς χώρος. Αὐτὸς σημεῖωνε πάντα τὴν τομὴ σ' αὐτὴ τὴ σύγκρουση. Οἱ Ἕλληνες ζωγράφοι δανείστηκαν ἀπ' τοὺς δυτικούς πολλές παραστάσεις, μὰ τὶς ἐνσωμάτωναν πάντα μέσα στὸν παραδοσιακὸν ὡρὸν. Ἔτσι τὰ πάντα ἀφομοιώνονταν μὲ τὴν παραδοσιακὴν ζωγραφικὴν. Κι ὁ χώρος πὺν μέσα του δομεῖ τὶς εἰκόνες του ὁ Ἡσαΐας, εἶναι ὁ δυτικὸς, ὁ χώρος πὺν χρησιμοποιοῦσε ἡ ἀκαδημαϊκὴ ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς, μὲ πλάνα πὺν ἦταν διευθετημένα μὲ τρόπο πὺν ὁ χώρος νὰ κλιμακώνεται σὲ βάθος. Αὐτὸ τὸ θεωροῦσαν οἱ καλλιτέχνες πὺς παρίστανε τὸ «φυσικὸν» ὡρὸν, χωρὶς νὰ καταλαβαίνουν πὺς ὅσοι τὸν χρησιμοποιοῦσαν, ἐγκαταλείπανε τὴ μιὰ σύμβαση, γιὰ νὰ τὴν ἀντικαταστήσουν μὲ κάποια ἄλλη. Αὐτὴ τὴν κανονικὴ διαδοχὴ τῶν ἐπιπέδων, πὺν ὁποσδήποτε ἦταν κοντύτερα στὸ φυσικὸ, παρόσο ἡ ὑπερθετικὴ διάρθρωση σὲ ἀλλεπάλληλα ἐπίπεδα, πὺν ἐφάρμοζε ἡ παραδοσιακὴ τέχνη, τὴ χρησιμοποιεῖ ὁ καλλιτέχνης γιὰ νὰ παραστήσει ὁπτικά, κι ὄχι ἀπλὰ γιὰ νὰ σημεῖνει τὴν τρίτη διάσταση, ὅπως κάνει ὁ παραδοσιακὸς τεχνίτης. Μέσα ἐκεῖ βρίσκουμε ἐνσωματωμένο τὸ θέμα τῆς εἰκόνας τοῦ Ἡσαΐα, καὶ πάλι μὲ τρόπο συνεπὴ πρὸς τὴ δυτικὴ τεχνολογία. Στὸ πρῶτο μόνον πλάνο βρίσκουμε τὰ σοβαρὰ περιστατικά, τὴ δράση, ὄχι τοῦ λαοῦ, μὰ τοῦ προσώπου, ἡ παρὰσταση τοῦ γεγονότος εἶναι ἓνα στιγμιότυπο. Ἔτσι στὴν κάθε εἰκὼνα συμβαίνει ἓνα καὶ μόνον γεγονός, κι αὐτὸ βασικὰ στὸ πρῶτο πλάνο. Ἀκόμα κι ἂν σημειώνονται στ' ἄλλα πλάνα κι ἄλλα περιστατικά, δὲν ἔχουν ἀπαιτῆσι πρῶτον ὅλον, εἶναι βοηθητικά, δευτερεύοντα, καὶ τὸ κυριότερο νοοῦνται σὰν συγχρονικά μὲ τὸ πρῶτο. Πολλὲς γάσεις τοῦ ἴδιου περιστατικοῦ, πάνω στὴν ἴδια εἰκὼνα, πὺν συμβαίνει σὲ διαφορετικὴ χρονικὴ στιγμὴ, δὲν γίνεται στὴ ζωγραφικὴ αὐτῇ, δηλ. στὴν ἀκαδημαϊκὴ ζωγραφικὴ τῆς ἐποχῆς.

Ἡ ἀντίληψη τοῦ ζωγράφου γιὰ τὸν ὡρὸν, ἀποτελεῖ μιὰ πολὺ σημαντικὴ ἐνδειξη, μὰ δὲν εἶναι κι ἡ μοναδικὴ σύνδεση ἀνάμεσα στὶς εἰκόνες τοῦ Ἡσαΐα καὶ τὴ δυτικὴ ζωγραφικὴ. Βρίσκουμε νὰ λειτουργοῦν κι ἄλλα στοιχεῖα ὁλότελα συγκεκριμένα. Καθὼς εἶναι γνωστό, ἡ ρομαντικὴ Εὐρώπη τῆς ἐποχῆς, συγκινήθηκε βαθιὰ ἀπὸ τὸ κίνημα τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας, κι ἀπὸ κεῖ δημιουργήθηκε τὸ γνωστὸ φιλελληνικὸ κίνημα, πὺν ἀγκάλιασε ὅλους τοὺς λαοὺς στὶς διάφορες χῶρες τῆς Εὐρώπης. Μέσα στὸ κίνημα αὐτὸ ἐντάσσεται κι ἡ πλατιὰ διάδοση πὺν γνώρισαν ἔργα τέχνης, κυρίως λιθογραφίες, πὺν ἐκλαίκευαν τὸν ἔθνικὸ νεοελληνικὸ ἀγῶνα, κι ἐνδεχόμενα δημιουργοῦσαν καὶ μερικὸν πόρους γιὰ τὶς ἀνάγκες τοῦ ἀγῶνα. Οἱ δυτικοὶ καλλιτέχνες ζωγράφιζαν πρᾶματα γανταστικά καὶ σύμφωνα μὲ τὶς ὁπτικὲς ἐμπειρίες πὺν εἶχαν ἀπ' τὶς χῶρες τους, γιὰτὶ κανεὶς δὲν εἶχε δεῖ μὲ τὰ μάτια του τὰ περιστατικά καὶ τὰ πρόσωπα πὺν εἰκονογραφοῦσε. Οἱ φιγούρες πὺν παρίσταναν τοὺς ἀρχηγοὺς καὶ τοὺς στρατιῶτες τοῦ πολέμου, ἦταν ντυμένες σὰν τὶς κοῦκλες πὺν συναντοῦμε σήμερον, λ.χ. στὰ διάφορα μουσεῖα, νὰ φοροῦν τὶς ἐθνικὲς φορεσιές. Ἦταν ὅλοι γραφικοί, καθαροί, πομπώδεις καὶ θεατρικοί, κυριολεκτικὰ ἀτσαλάκωτοι. Ὁ Παλαιὸν Πατρὸν Γερμανὸς λ.χ. εἰκονίζεται σὲ μιὰν εἰκὼνα τοῦ Α. Φρήντελ, μέσα σὲ μιὰ γοτθικὴ μητρόπολη. Ὁ κορμασμένος πατριάρχης Γρηγόριος ὁ Ε' εἶναι χωρὶς γένια, σὰν καθολικὸς ἐπίσκοπος, ὁ γνωστός Βαβαρὸς Ἔς, σὲ μιὰ γελοιογραφίᾳ σχετικὴ μὲ τὴν ἦττα πὺν ἔπαθε ὁ Μακρυγιάννης στὸ Ἀνάτο, τὸν παριστάνει νὰ τρέχει κυνηγημένος ἀπ' τοὺς Τούρκους, καὶ πάνω στὴν τρεχάλα, νὰ φεύγει ἡ... περὸνκα του! Κάθε εἰκὼνα, εἰκο-

νογραφεῖ κι ἀπὸ μιὰ παρεξήγηση. Τὸ ἴδιο γίνηκε ἀκόμα κι ἀπὸ γνωστοὺς ζωγράφους, πὺν συγκινήθηκαν ἀναμφίβολα ἀπ' τὸν ἑλληνικὸ ἀγῶνα, μὰ δώσανε ἀνάλογες ψεύτικες εἰκόνες ἀπ' τὴν ἀγωνιζόμενη Ἑλλάδα. Κι ὁ Γάλλος Ντελακρουὰ στοὺς γνωστοὺς του πίνακες, στόλισε μὲ γραφικὰ στοιχεῖα τὶς παραστάσεις του. Σ' ἓναν πίνακα τοῦ Ἰταλοῦ Λιππαρίνι, πὺν εἰκονίζει τὸ θάνατο ἐνὸς Σουλίου ἀγωνιστῇ, ἡ παρὰσταση εἶναι τέτοια πὺν ὁ θεατὴς φοβᾶται μίπως λερωθεῖ ἡ ἄποψη φορεσιὰ τοῦ ἐτοιμοθάνατου χρυσοστολισμένου ἀγωνιστῇ καθὼς εἶναι πεσμένος καταγῆς. Χρυσοστολισμένοι καὶ ἄπογοι εἶναι κι ὁ πολεμιστὴς τοῦ '21 ὅπως τὸν ζωγράφησε ὁ Γάλλος ζωγράφος Λουὶ Ντυπρέ. Μὰ γιὰτὶ νὰ πηγαίνουμε τόσο μακριά; Μίπως κι οἱ πίνακες τοῦ Ἑλλήνα Βουζάκη (1814-1878) δὲν εἶναι κι αὐτοὶ καμωμένοι μὲ τὴν ἴδια ἀντίληψη; Ὁ ζωγράφος, παιδὶ ἀκόμα, ἔζησε στὴν Ἑλλάδα τὴν ἐπανάσταση ἀπὸ κοντά, καὶ μὲ τὴν πιὸ τραγικὴ ὄψη τῆς: οἱ Τούρκοι κρέμασαν τὸν πατέρα του, πὺν ἦταν πρόκριτος στὴ Θήβα, κι ὁ ἴδιος μεγάλωσε στὸ γνωστὸ Ὁρφανοτροφεῖο τῆς Αἴγινας. Ὑστερὰ ἀπὸ σπουδὲς στὸ Μόναχο, ἐνίωσε τὴν ἀνάγκη νὰ ξαναδεῖ τὴν Ἑλλάδα, πρὶν ζωγραφίσει σκηνὲς ἀπ' τὴν ἐπανάσταση τοῦ '21, προφανῶς γιὰ νὰ δώσει πιστότητα στὸ ἔργο του. Στὸν πίνακά του βρίσκουμε τὴν πιὸ ἐντονὴ πλαστογραφίαν, κι ἀπὸ κάθε πλευρὰ, σχετικὰ μὲ τὴν ἑλληνικὴ πραγματικότητα. Οἱ ἴδιες κοῦκλες ντυμένες μὲ ἄπογα χρυσὰ καὶ πλούσια ροῦχα, ἔστω κι ἂν πρόκειται γιὰ τυφλοὺς ζητιάνους. Οἱ γνωστὲς πολύνεκρες μάχες μεταβάλλονται σὲ συγκεντρώσεις κλειστοῦ χώρου, καὶ οἱ πολεμιστὲς ζωγραφίζονται ἀπὸ μεταμφιεσμένα μοντέλα μέσα στὸ ἐργαστήρι του. Στὸν πίνακα πὺν εἰκονίζει τὴ μάχη στὰ Δερβενάκια, οἱ ἄτακτοι Τούρκοι μεταμορφώνονται σὲ εὐρωπαϊκὸ τακτικὸ στρατὸ μὲ ὁμοιόμορφες στολὲς καὶ ὅπλισμό! Ὁ ζωγράφος δούλεψε πολλὰ ἔργα του ἀντιγράφοντας, σχεδὸν ὁλότελα πιστά, συνθέσεις ἀπὸ ἔργα Βαβαρῶν ρομαντικῶν ζωγράφων, πὺν ὁποσδήποτε γνώριζαν τὴν πραγματικότητα πολὺ λιγότερο ἀπὸ τὸν ἴδιο. Γιὰ νὰ ἀποδειχτεῖ γι' ἄλλη μιὰ φορὰ πὺς ἡ ζωγραφικὴ σύμβαση μιὰς ἐποχῆς εἶναι σὲ μερικὲς περιόδους ἰσχυρότερη ἀπὸ κάθε αὐθεντικὴ ὁπτικὴ ἐμπειρία.

Οἱ εἰκόνες πὺν τύπωσε στὸ Τριέστι ὁ Ἡσαΐας, δὲν ξεφεύγουν βασικὰ ἀπ' αὐτὸ τὸ κλίμα. Ἑλληνες καὶ Τούρκοι μεταβάλλονται κι ἐδῶ σὲ χρυσοστολισμένους κοῦκλες. Ὑπογραμμίζεται ἀκόμα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῶν Τούρκων. Ἡ εἰκὼνα πὺν παριστάνει τὴν «Ἐκστρατεία τοῦ Δράμαλη» εἶναι μιὰ θεατρικὴ ἀναπαράσταση τῶν Τούρκων πασάδων, προφανῶς τοῦ Δράμαλη καὶ τοῦ ἐπιτελείου του. Ἑλληνες δὲν φαίνονται πονθενά! θὰ ἔλεγε κανεὶς πὺς ὁ ζωγράφος μένει ἐκστατικὸς μπροστὰ σὲ τέτοιο μεγαλειῶδες θέαμα. Καὶ μονάχα ἂν κανεὶς γνωρίζει, ἔξω ἀπὸ τὴν εἰκὼνα, πὺς οἱ Ἑλληνες τοὺς ξολόθρεψαν ἀργότερα, ἡ παρὰσταση αὐτὴ ἀποκτὰ μιὰ κάποια σημασίαν. Σὲ κάποια ἄλλη εἰκὼνα, πὺν παριστάνει ἀκριβῶς τὴν «Καταστροφὴ τοῦ Δράμαλη εἰς Κόρινθον», ὁ θεατὴς βλέπει Ἑλλήνες νὰ μάχονται δίπλα σ' ἀρχαῖα ἐρείπια, ἴσως τῆς Κορίνθου, κι οἱ Τούρκοι ἔχουν ὁλότελα ἐξαφανιστεῖ μέσα στὸν καπνὸ. Πάντως πονθενὰ δὲν φαίνεται πὺς οἱ λιγοστοὶ Ἑλληνες, πάλι καλοφορεμένοι, ξολόθρεψαν τοὺς Τούρκους. Τὸ μόνον πὺν μπορεῖ νὰ συμπεράνει ὁ θεατὴς εἶναι πὺς αὐτοὶ οἱ λίγοι Ρωμιοὶ ἀμύνονται ἡρωικὰ ἐνάντια στοὺς πολλοὺς Τούρκους. Ἐχὼ ὑποδείξει σὲ ἄλλη ἐκτενέστερη μελέτῃ μου πὺς ἡ παρὰσταση τούτῃ ἔχει ἀντιγραφεῖ ἐλεύθερα ἀπὸ κάποια γνωστὴ εἰκὼνα τοῦ Κρατσάδιν, μεταλλαγμένη στὸ πιὸ λαϊκὸ: ἔχουν προστεθεῖ κι ἄλλες φιγούρες. Οἱ λοιπὲς διαφορὲς πὺν διαπιστώνουμε εἶναι τῆς τάξης τῶν ἀλλαγῶν πὺν βρίσκουμε πάντα ἀνάμεσα σ' ἓνα ἔργο πρωτότυπο καὶ τὸ ἀντίγραφό του. Μὲ ἀνάλογο τεχνολογικὸ τρόπο εἶναι διατυπωμένες κι ἄλλες εἰκόνες ἀπ' αὐτὲς πὺν τυπώθηκαν στὸ Τριέστι. Π.χ. μιὰ μάχη προφανῶς στὸν Πειραιᾶ ποὶ ὁμως ἀκριβῶς, καὶ

«Η μάχη των Ἀθηνῶν». Λιθογραφία, 50 x 315 εκ.

ποιὸς νίκησε, δὲν φαίνεται πονθενά. Κι αὐτὴ ἡ ἀοριστία προέρχεται, νομίζω, ἀπὸ δυτικὰ πρότυπα. Στὸ πρῶτο - πρῶτο πλάνο τῆς εἰκόνας αὐτῆς εἰκονίζεται μιὰ ἐντονη σύρραξη, καὶ μέσα στὸν καπνὸ ὑποπτεύεται ὁ θεατὴς πὼς δοοῦν κι ἄλλοι σχηματισμοί. Ἕλληνες καὶ Τοῦρκοι στὸ μεσαῖο πλάνο, ἐνῶ πρέπει νὰ ράξει πολὺ προσεχτικά γιὰ νὰ μαντέψει στὸ τελευταῖο πλάνο τὸ λόγο μὲ τὴν Ἀκρόπολη, εἰκονιστικὸ σῆμα τῆς ταυτότητας τοῦ χώρου πὸν ὁ Παναγιώτης Ζωγράφος τὸ βάζει νὰ κυριαρχεῖ στὶς δυὸ εἰκόνες τὸν, ἔστιν κι ἂν βοίσκεται, γνωστικά, στὸ πίσω πλάνο. Τέτοια, ἢ ἀνάλογα στοιχεῖα, ἔστιν κι ἄτεχνα, μποροῦν νὰ μᾶς ὁδηγήσουν ὅτῃ σκέψη πὼς ὁ ζωγράφος ἀπ' τὸ Τριέστι δὲν ἦταν κανένας δολότελα λόγιος, μὰ λαϊκός, κατὰ τὸν τρόπο πὸν ὑπάρχουν πάντα τέτοιοι ζωγράφοι σὲ κάθε ἐποχή, καὶ σὲ κάθε χώρα. Μὰ ὁ χῶρος πὸν χρησιμοποιεῖ τὸν τοποθετεῖ μέσα στὴ δυτικὴ τέχνη, καὶ μ' ἀρκετὴ συνέπεια, παρ' ὅλη τὴν εὐκαιριακὴ ἀφέλειά του. Βέβαια τὰ ἔργα αὐτὰ τὰ ὑπογράφει ὁ ἴδιος ὁ Ἡσαΐας μὰ ὑποπτευόμαστε πὼς αὐτὸ τὸ 'κανε κάτω ἀπὸ παρότρυνση πὸν θὰ τοῦ δημιουργήθηκε ἀπ' τὸ παράδειγμα τοῦ Μακρυγιάννη. Ὅλες οἱ εἰκόνες πὸν αὐτὸς τοῦ εἶχε δανείσει ἦταν φαροδιὰ - πλατιά ὑπογραμμένες ἀπ' τὸ ροιμελιώδη ὀπλαρχηγό, προφανῶς γιὰ πίστωση τῆς ἀuthenticότητάς τους.

Ὡστε ὁ Ἡσαΐας δὲν πλαστογράφησε τὶς εἰκόνες τοῦ Μακρυγιάννη, τὸ πολὺ - πολὺ πλαστογράφησε ὀπτικά τὸν ἀγῶνα τοῦ '21. Ἀδικα φονοκίστηκε ὁ πεισματάρης ροιμελιώτης. Κι ἀκόμα, δὲν φαίνεται ἀπὸ πού ὁ ζόριζος συνεταιρὸς διαπίστωσε τὶς ιδέες ἄλλων ἀγωνιστῶν, καὶ μάλιστα πνεῦμα φατριαστικό! Ἡ γνώμη μας εἶναι πὼς ἀπὸ κεῖ πρέπει νὰ βγάλουμε, γι' ἄλλη μιὰ φορὰ, πὼς ἡ δυσπιστία προέρχεται φανερά ἀπ' τὸ εἶδος τῆς ζωγραφικῆς κι ἀπ' τὴν ιδέα πὸν ἔχουν ὅλοι οἱ ἀγρόμαμοι, πὼς μόνο οἱ δικές τους διατυπώσεις, μὲ τὸ λόγο ἢ τὴν εἰκόνα, λένε τὴν ἀλήθεια. Πὼς ἡ ἀλήθεια τους ἔχει μιὰ καὶ μοναχὴ ὄψη. Διαφορετικὴ διατύπωση ἀπ' τὴ δική τους, δὲν χωρεῖ. Ἐχουμε, ἀπ' τὴν ἄλλη, βásiμες ἐνδείξεις πὼς ὁ ζωγράφος τῆς Τεργέστης ἀντέγραφε φανερά, ἀκόμα κι εἰκόνες Φιλελλήνων, κι ἀπ' τὶς πρωτότυπες παραστάσεις τους. Καὶ φυσικά, δὲν φαίνεται γι' αὐτὸ καθόλου ἐνοχλημένος, γιατί

εἶναι κι αὐτὲς μέσα στὸ γνώριμο κλίμα τὸν εἶναι ἀκαδημαϊκές.

Μὲ τὸ σημεῖωμα τοῦτο δὲν ἐξαντλήσαμε τὸ θέμα, ἀπλῶς περιχαρακίσαμε τὴν περιοχὴ τὸν πάντα ἐλπίζουμε πὼς θὰ ἔχουμε μελλοντικὰ τὸν καιρὸ γιὰ μιὰ πληρέστερη ἀντιμετώπιση του.

Ἡ εἰκονογράφηση — ἔργα τοῦ Ἀ. Ἡσαΐα — εἶναι παρμένη ἀπὸ τὸ λεύκαμα τοῦ Ἀνδρέα Ἰωάννου «Ἡ ἑλληνικὴ ζωγραφικὴ — 19ος αἰώνας» (Ἐκδ. «Μέλισσα»). Τὰ ἔργα βρίσκονται στὸ Ἱστορικὸ καὶ Ἐθνολογικὸ Μουσεῖο.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ «ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ»

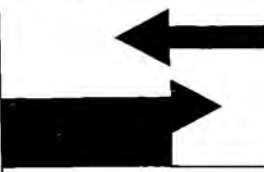
Ἰπποκράτους 6 — Τηλ. 601.956
Ἀθήνα

κυκλοφοροῦν

σαρλ
μπetteλεμ

...εἰς τὴν «ἐκδοτικήν» τὴν
ἐκδόσιν τὴν «ἐκδοτικήν» τὴν
καὶ τὴν «ἐκδοτικήν» τὴν
ἐκδόσιν τὴν «ἐκδοτικήν» τὴν

μελέτες
& ἀρθρα

ΣΤΟΧΑΣΤΗΣ
ἐκδόσεις

ἡ οἰκοδομησὴ
τοῦ σοσιαλισμοῦ
στὴ Κίνα

σαρλ
μπetteλεμ
κακ
σαριερ
ἐλεν
μορσιζιο

ἰπποκράτους 6 ἑορφοφ ἀθήνα τηλ. 601.956

Ἡ ἐξάρτηση τοῦ τόπου μας ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις δὲν εἶναι καινούριο φαινόμενο. Οἱ ρίζες εἶναι βαθειὰ χωμένες μέσα στὴν ἱστορικὴ μας παράδοση. Ἀποφασιστικὸς ἦταν ὁ ρόλος τῶν ξένων ὑπερ-δυνάμεων τῆς ἐποχῆς στὴν πράξη γέννησης τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους. Ὅπως ἔχει γραφεῖ καὶ ἀπὸ τὸ Βασ. Φίλια [1] στὸ ANTI, «τὰ κανόνια τοῦ Ναυαρίνου στὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἀντίστροφη ὅψη τῆς νίκης τῆς Γαλλικῆς ἐπανάστασης στὸ Βαλμύ. Ἐνῶ τὸ Βαλμύ κλείνει ὀριστικὰ τὸν δρόμο στὴν ξένη ἐπέμβαση στὰ ἐσωτερικὰ τῆς Γαλλίας, τὸ Ναυαρίνο ἐπιβεβαιώνει καὶ ἐπισημοποιεῖ τὸν κυριαρχικὸ ρόλο τῶν ξένων στὰ Ἑλληνικὰ πράγματα».

Ἀπὸ τὴν στιγμή ἐκείνη τὸ νεογέννητο κράτος ἦταν ἀδύνατο νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸν «στοργικὸ» ἐναγκαλισμὸ τῶν ξένων. Σὰν πτόνι τῆς δυτικῆς διπλωματίας στὴν περίοδο τοῦ διαμελισμοῦ τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, σὰν ναυτικὴ βάση γιὰ τὸν ἔλεγχο τῶν Δαρδανελλίων, σὰν ἑπάλξη τοῦ Δυτικοῦ κόσμου στὴ μάχη του κατὰ τοῦ κομμουνισμοῦ καὶ τὸν στρατιωτικὸ ἔλεγχο τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἡ χώρα μας πλήρωσε ἀκριβὰ τὸ ἀντίτιμο τοῦ διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος ποὺ ἔχει προκαλέσει. [2]

Τόσο ἡ γεωγραφικὴ θέση, ὅσο καὶ ἡ πράξη γέννησης τοῦ νέου Ἑλληνικοῦ κράτους συνδέονται ἄμεσα μὲ τὴν ἐξάρτηση μας ἀπὸ τὶς ξένες δυνάμεις. Ὅμως δὲν ἐπαρκοῦν γιὰ τὴν ἐξήγηση τοῦ φαινομένου. Ἄλλοι παράγοντες οἰκονομικοπολιτικοῦ χαρακτήρα پاίξαν ἐπίσης ἀποφασιστικὸ — ἂν ὄχι κυρίαρχο ρόλο.

ΚΑΙ ΟΙ ΞΕΝΕΣ ΕΠΙΡΡΟΕΣ

τοῦ Θόδωρου Κατσανέβα

Ἰδιαίτερα ἀποφασιστικὴ ἦταν ἡ προέλευση καὶ ὁ οἰκονομικὸς ρόλος τῆς ἀρχουσας τάξης τοῦ διεθνοῦς Ἑλληνισμοῦ, πρὶν καὶ ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση. Οἱ Ἑλληνες τῆς διασπορᾶς (3), οἱ Πάριοι, οἱ Φαναριῶτες, καὶ σὲ μικρότερο βαθμὸ οἱ Ἑβραῖοι καὶ οἱ Ἀρμένιοι κατάρθρωσαν νὰ μονοπωλήσουν τὸ ἐμπόριο καὶ τὶς βασικὲς οἰκονομικὲς λειτουργίες τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ ἀρχουσα Ὄθωμανικὴ τάξη, ἥδη, ἀπὸ τὴν νομισματικὴ κρίση ποὺ ἀκολούθησε τὴν ἐποχὴ τῶν μεγάλων ἀνακαλύψεων, τηροῦσε μιὰ περιφρονητικὴ στάση ἀπέναντι στὴν ἐμπορικὴ καὶ ναυτικὴ δραστηριότητα. Στρατιωτικὲς ἀνάγκες καὶ ἡ φύση τοῦ Ὄθωμανικοῦ πλέγματος ἀξιών ποὺ συνδέονταν μὲ ἀκαμπτές ταξικὲς διαφοροποιήσεις, περιόρισε τὸν ρόλο τῆς σὲ ἀγροτικὲς στρατιωτικὲς καὶ διοικητικὲς ἐνασχολήσεις (4).

Κατὰ τὸ ἴδιο χρονικὸ διάστημα ἐνῶ διάφορες ἄλλες ἐθνότητες, ὅπως οἱ Σλάβοι, ἦταν περισσότερο πολυάριθμοι στὰ ἐσωτερικὰ τοῦ Ὄθωμανικοῦ κράτους, οἱ Ἑλληνες βρισκόνταν συγκεντρωμένοι σὲ μεγαλύτερες πόλεις καὶ κυρίως κοντὰ στὶς ἀκτές. Σὰν μερικὸ ἀποτέλεσμα τῶν πολέμων μετὰ τὴν Τουρκίαν καὶ Περσίαν τὸ ἐμπορικὸ κέντρο τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας εἶχε μετατοπιστεῖ πρὸς τὸν βορρᾶ, στὴ Σμύρνη, Κωνσταντινούπολη, Θεσσαλονίκη, Ἀδριανούπολη, ὅπου κυριαρχοῦσε τὸ Ἑλληνικὸ στοιχείο. Ταυτόχρονα ἡ οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη τῆς δυτικῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ τέλος τοῦ 17ου

συνέπεσε μὲ τὴν εὐρεῖα ζήτηση προϊόντων ποὺ παράγονταν στὴν Ἀνατολή. (5).

Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν τῶν ἀνακατατάξεων ἦταν ἡ κυριαρχία τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου στὸ διαμετακομιστικὸ ἐμπόριο μετὰ τὴν Ἀνατολὴ καὶ Δύση. Ἰδιαίτερα μὲ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα ἡ Ἑλληνικὴ μπουρζουαζία ἀπέκτησε ἔντονο ἐμποροκρατικὸ καὶ διεθνιστικὸ χαρακτήρα. Ἀπὸ τὴ Σμύρνη στὴ Μασσαλία, ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια στὴν Ὀδυσσό, ἀναπτύχθηκε μὲ γοργὸ ρυθμὸ μιὰ σειρά ἀπὸ Ἑλληνικὲς ἐμπορικὲς ἀποικίες.

Ὅμως αὐτὴ ἡ «Ἑλληνικὴ πρόκληση» λόγῳ ἀκριβῶς τοῦ ἐμποροκρατικοῦ τῆς χαρακτῆρα εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ἐξάρτηση τῆς Ἑλληνικῆς μπουρζουαζίας ἀπὸ τὰ ξένα οἰκονομικὰ συμφέροντα. Τὸ βιομηχανικὸ κεφάλαιο τῆς Δύσης τὴν χρησιμοποίησε σὰν μέσο γιὰ τὴν διείσδυσή του στὶς μαζικὲς ἀγορές τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ προνομιούχα θέση τοῦ Ἑλληνικοῦ στοιχείου μέσα στὸ οἰκονομικὸ κύκλωμα τῆς Ὄθωμανικῆς αὐτοκρατορίας ἐπαίξε ἀποφασιστικὸ ρόλο πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση.

Μὲ αὐτὸ τὸν τρόπο ἀναπτύχθηκαν ἰδιαίτεροι δεσμοὶ ἀνάμεσα στὸ Ἑλληνικὸ ἐμπορο-ναυτικὸ κεφάλαιο καὶ στὰ ξένα βιομηχανικὰ καὶ κατ' ἐπέκταση, πολιτικὰ συμφέροντα. Οἱ δεσμοὶ αὗτοι συνεχίστηκαν — ἀφοῦ πέρασαν μέσα ἀπὸ διάφορες ἱστορικὲς διαφοροποιήσεις — καὶ μετὰ τὴν πράξη γέννησης τοῦ Ἑλληνικοῦ κράτους.

Παρ' ὅλο τὸν ταξικὸ ξεσηκωμὸ τῶν κατωτέρων στρωμάτων τοῦ Ἑλληνικοῦ πληθυσμοῦ στὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα, ἡ κυρίαρχη τάξη ποὺ ἐπιβλήθηκε μετὰ τὶς μετεπαναστατικὲς ἐξελίξεις προερχόταν σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν ἀρχουσα τάξη. Ἡ ἔλλειψη συνοχῆς καὶ παράδοσης ποὺ τὴν χαρακτηρίζει συνδέονταν μὲ τὴν ἐμπορικὴ καὶ διεθνιστικὴ τῆς προέλευση. Βασικὸ τῆς στοιχείο ἦταν ἡ ἐπιδίωξη τοῦ εὐκόλου κέρδους ποὺ συνήθως χαρακτηρίζει τὰ λεγόμενα αὐτοδημιουργήτα άτομα. Σὰν ἀποτέλεσμα τὸ «πλέγμα ἀξιών» τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας ἐπηρεάστηκε σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τὴν αἰδεολογία τῆς τάξης. Τὸ λεγόμενο ἐπιχειρηματικὸ δαιμόνιο τοῦ Ἑλλήνα, καὶ ἡ ἀνταγωνιστικὴ ἀτομικὴ συμπεριφορὰ ἐντάσσονται μέσα στὸ ἴδιο πλαίσιο.

Παρόμοια ἐπίδραση εἶχε πάνω στὸ πλέγμα ἀξιών καὶ ἡ ἐντονη κοινωνικὴ κινητικότητά ἀνάμεσα στὰ διάφορα στρώματα τοῦ πληθυσμοῦ. Καὶ τοῦτο λόγω κυρίως τῆς ιδιομορφίας τῆς Ἑλληνικῆς ἀγροτικῆς οἰκονομίας ποὺ τὴν χαρακτηρίζει ἡ ἔλλειψη ἑνῶν φεουδαρχικῶν παραδόσεων (ἐκτὸς ἴσως στὴν περίπτωση τῆς Θεσσαλίας). Ἡ ἀγροτικὴ κοινότητα, τὸ χωριό, τὸ κεφαλοχώρι, ἡ μικρὴ πόλη, βρισκόνταν σὲ διαρκὴ σύγκρουση μὲ τὸ κέντρο τῆς διοικητικῆς ἐξουσίας. Στὴν περίοδο τῆς Τουρκοκρατίας οἱ φόροι ἐπιβάλλονταν στὴν τοπικὴ κοινότητα στὸ σύνολό τῆς καὶ ὄχι στὰ ἐπὶ μέρους άτομα. Σὰν συνέπεια ἦταν ἡ δημιουργία μιᾶς «ψευδοῦς ἐνότητας σκοποῦ» (False Purpose

of Unity) ανάμεσα στους τοπικούς προύχοντες και στα κατώτερα στρώματα του πληθυσμού, που από κοινού είχαν να αντιμετωπίσουν την οικονομική και διοικητική πίεση του κέντρου. Με την ανάπτυξη του νεοελληνικού κράτους (Καποδιστριας, "Οθώνας και αργότερα), ο ανταγωνισμός μεταξύ έπαρχιας και κέντρου συνεχίστηκε με αποτέλεσμα την διοχέτευση της ταξικής συνείδησης των κατώτερων στρώματων προς άλλη κατεύθυνση. Στη συνείδηση του αγρότη την θέση του πραγματικού του ταξικού αντιπάλου, δηλ. του προύχοντα-τσιφλικά, έπαιρνε η κεντρική εξουσία. Σάν συνέπεια της κοινής αντιμετώπισης των εξωτερικών πιεσών από το κέντρο ήταν η αναγκαστική εξάρτηση του πρώτου από τον δεύτερο. Οι δεσμοί που αναπτύχθηκαν κάτω από αυτές τις συνθήκες ανάμεσα στα διάφορα στρώματα του πληθυσμού επέτρεπαν μέχρις ένα όρισμένο βαθμό την λειτουργία μιας ιδιαίτερης κοινωνικής κινητικότητας, δηλ. την μεμονωμένη κοινωνική άνοδο όρισμένων ατόμων που προερχόταν από τις κατώτερες τάξεις.

Ακόμη η κοινωνική κινητικότητα ενισχύθηκε από την σχετικά πρόωρη διείσδυση του μεταπρατισμού (έμπορ. ανταλλαγών), στις τοπικές κοινότητες (6). Ιδιαίτερη τέλος σημασία προς την ίδια κατεύθυνση με την κατατεμάχιση της μεγάλης αγροτικής ιδιοκτησίας.

Μέσα σ' αυτό το «πλέγμα αξιών» του ατομισμού, της ανταγωνιστικής συμπεριφοράς και της έντονης κοινωνικής κινητικότητας θα πρέπει να ενταχθεί και το σύστημα

του ρουσφετιού και της εκλογικής πελατείας. Ο τοπικός κομματάρχης, πρόεδρος κοινότητας ή δήμαρχος που αντικατέστησε τον παλιό προύχοντα, ανέπτυσε ιδιαίτερο δεσμό με πολιτικούς εκπροσώπους της κεντρικής εξουσίας. Η νοοτροπία αυτή εύκολα μπορούσε να ξεπεράσει τα εθνικά σύνορα. Η ιδεολογία ευαίσθητη στους δεσμούς της με τις ξένες δυνάμεις. Το ατομικό συμφέρον πολύ συχνά έπαιρνε την ετικέτα του εθνικού συμφέροντος προς χάριν του οποίου επιτρέπονταν κάθε είδους ακροβατισμοί ακόμη και ή ύποταξη στις ξένες επιρροές.

Κάτω από ένα τέτοιο πλέγμα αξιών ο μεταπρατικός και παρασιτικός χαρακτήρας της Ελληνικής οικονομίας δεν μπορούσε να ξεφύγει από την αποτελμάτωση. Η πολιτική και κοινωνική υπανάπτυξη αντικατόπτριζε την οικονομική υπανάπτυξη του τόπου. Το έμπορικό κεφάλαιο όχι μόνο ήταν κυρίαρχο κατά την πρώτη μεταπευλευθερωτική περίοδο, αλλά αποδείχτηκε απόρροιο να μετασχηματιστεί σε βιομηχανικά συμφέροντα δεν άφηναν πολλά περιθώρια προς την κατεύθυνση αυτή. Η φιλοσοφία του εύκολου και άμεσου κέρδους που χαρακτηρίζει τον έντονο μεταπρατισμό και παρασιτισμό της οικονομίας μας έχει άμεσα συνδεθεί με το πλέγμα των αξιών και την ιδεολογία της σύγχρονης Ελληνικής κοινωνίας. Η έλλειψη βαρειάς βιομηχανίας, και η διογκωμένη παρυσία του τομέα παροχής υπηρεσιών, ασφαλώς έπαιξε άρνητικό ρόλο στην μετέπειτα

ανάπτυξη της ταξικής συνείδησης του Έλληνα εργαζόμενου.

Σε γενικές γραμμές η οικονομική και πολιτική ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας δημιουργήσε ένα ιδιόμορφο πλέγμα αξιών που στη συνέχεια επέδρασε πάνω στην περαιτέρω οικονομική και πολιτική της εξέλιξη. Ο οικονομικός ρόλος της άρχουσας τάξης, ο διεθνής και εμποροκρατικός της χαρακτήρας συνδέονται άμεσα με το παραπάνω κύκλωμα. Η εξάρτηση του τόπου μας από τις ξένες επιρροές δεν μπορεί παρά να ενταχθεί μέσα στο ίδιο πλαίσιο.

1. Βασ. Φίλια, άρθρο για τις κοινωνικές δομές της επανάστασης του 1821, ANTI, 16-11-74.

Επίσης βλ. του ίδιου: Η νόθα αστικοποίηση.

2. K. Tsoucalas: The Greek Tragedy, σελ. 15 Penguins.

3. Βλ. N. Ψυρούκη: Το σύγχρονο ελληνικό παροικιακό φαινόμενο.

4. J. Campell and Ph. Sherrard: «Modern Greece» κεφ. 1, 2.

5. K. Μοσκόφ: Η Έθνη και η κοινωνική συνείδηση στην Ελλάδα 1830-1909.

6. N. Mouzelis, M. Attalides: Greece, in Contemporary Europe, Class, Status and Power, (ed.) by M. Archer and S. Giner.

N. Mouzelis: Greek and Bulgarian Peasants (ἀνέκδοτη μελέτη).

Στις Έκδόσεις ΙΚΑΡΟΣ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ή ΘΑΝΑΤΟΣ
17 Ξυλογραφίες
του

A. ΤΑΣΣΟΥ

ΜΑΝΟΛΗ ΑΝΔΡΟΝΙΚΟΥ
ΠΑΙΔΕΙΑ ή ΥΠΙΝΟΠΑΙΔΕΙΑ
Δοκίμια

ΓΙΑΝΝΗ ΣΙΔΕΡΗ
ΑΡΧΑΙΟ ΘΕΑΤΡΟ
ΣΤΗΝ
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

Στις εκδόσεις
ΙΚΑΡΟΣ

Βιβλία για όλη τη ζωή σας

«ΔΩΡΙΚΟΣ»

ΖΩΟΔΟΧΟΥ ΠΗΓΗΣ 2·4
ΤΗΛ. 629.675 ΑΘΗΝΑΙ

Η ΕΘΝΙΚΗ ΕΝΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΤΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ ΤΗΣ ΞΕΝΗΣ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ

Β' ΜΕΡΟΣ

Του Νίκου Ψυρούκη

Η ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ του νεοελληνικού αστικού-έθνικού κράτους δεν πρέπει να ταυτιστεί με τη δημιουργία της ελληνικής καπιταλιστικής εθνικής αγοράς. Και τούτο γιατί η διαδικασία της διαμόρφωσης της ελληνικής καπιταλιστικής εθνικής αγοράς αρχίζει πολύ πριν από την εμφάνιση του νεοελληνικού κράτους και ολοκληρώνεται κάτω από τις ιδιόμορφες συνθήκες της οικονομικά αποικιοκρατούμενης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας. Όταν εμφανίστηκε το μικρό Βασίλειο της Ελλάδας ή ελληνική αστική-έθνική αγορά υπήρχε πιά. Αν το Βασίλειο της Ελλάδας σήμαινε, απ' αυτή την άποψη, κάτι το νέο, αυτό το νέο εντοπιζότανε στο γεγονός πως τώρα η ελληνική αστική εθνική αγορά άνηκε σε δύο διαφορετικούς κρατικούς, ακόμα και κοινωνικο-οικονομικούς, σχηματισμούς:

α) στην αστική Ελλάδα

β) στη μισοαποικιακή φεουδαρχική Οθωμανική Αυτοκρατορία του σουλτάνου της Πόλης.

Γι' αυτό και η εξέλιξη της ελληνικής κεφαλαιοκρατίας είναι λάθος να εξετάζεται τόσο από την εποχή της εμφάνισης του νεοελληνικού κράτους, όσο και σε σχέση μονάχα μ' αυτό το κράτος.

Για παράδειγμα φέρνουμε το πιο αναπτυγμένο τμήμα της ελληνικής αστικής τάξης: το εφοπλιστικό κεφάλαιο. Βέβαια, μετά την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους, κέντρο της ελληνικής θαλάσσιας βιομηχανίας γίνεται η Ερμούπολη της Σύρου. Η Ερμούπολη έγινε το μεγάλο ναυτιλιακό-εμπορικό κέντρο που το θαύμαζαν ακόμα και οι μεγαλέμποροι της Αγγλίας (1). Ποιός όμως έδινε τις δεκάδες χιλιάδες ναυτεργάτες; Ποιός έδινε τους αξίους μαστόρους των ξακουστών ελληνικών ναυπηγείων; Βασικά το νησιώτικο Αιγαίο, που το μεγαλύτερο τμήμα του δεν έπαψε να είναι κάτω από την οθωμανική κυριαρχία. Και επειδή αστική αγορά σημαίνει πρώτα απ' όλα έμπορευματοποιημένη εργατική δύναμη, γι' αυτό και η ελληνική αστική-έθνική αγορά δεν έπαψε να υπάρχει όπου η μάζα του ελληνικού λαού μπορούσε να είναι έμπορευμα για το ελληνικό κεφάλαιο. Και η μεγάλη πλειοψηφία των χειρών αυτών βρίσκονταν έξω από τα σύνορα του Βασιλείου της Ελλάδας (στη Θεσσαλία, στην Ήπειρο, στα νησιά κλπ.).

Η ΕΞΕΛΙΞΗ ΤΟΥ ΚΑΘΕΣΤΩΤΟΣ ΤΗΣ ΞΕΝΗΣ ΕΞΑΡΤΗΣΗΣ ΚΑΙ ΚΗΔΕΜΟΝΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Το ελληνικό κεφάλαιο δεν θα ήταν κεφάλαιο αν δεν επέδωκε να βάλει κάτω από τον απόλυτο έλεγχό του και την εξουσία του την ελληνική εργατική δύναμη. Η ύπαρξη του Βασιλείου της Ελλάδας ενίσχυε την τάση του αυτή και αφάνταστα το διευκόλυνε για να πετύχει το σκοπό του. Η προσπάθεια για την ένωση όλων των σκλάβων ακόμα περιοχών με την ελεύθερη μητέρα πατρίδα του εξασφάλιζε τη συμπαράσταση ολόκληρου του έθνους και πρώτα απ' όλα των εργαζόμενων μαζών. Και ήταν ολότελα φυσικό αφού ο αγώνας για την κατάργηση της οθωμανικής κυριαρχίας ήταν πάλη για την κατάργηση της μεσαιωνικής φεουδαρχίας στα Βαλκάνια και στην Εγγύς Ανατολή. Ακόμα και στα 1912, ο Λένιν χαρακτήρισε τον πρώτο βαλκανικό πόλεμο σαν ένα από τους κρίκους της αλυσίδας εκείνης των παγκοσμίων γεγονότων που σήμαιναν «το τέλος του μεσαίωνα στην Ασία και στην Ανατολική Ευρώπη» (ύπ. δική μου) (2).

Παρ' όλα αυτά, στην προσπάθειά του αυτή το ελληνικό

κεφάλαιο δεν μπορούσε να δείξει καμιά συνέπεια. Γιατί στηρίχτηκε στο καθεστώς της ξένης εξάρτησης και κηδεμονίας που το ίδιο είχε εγκαθιδρύσει στο νεογέννητο ελληνικό κράτος. Η τάση του να γίνει ο απόλυτος κυρίαρχος τουλάχιστο της ελληνικής εθνικής-αστικής αγοράς δαμαζότανε από τις απαιτήσεις της ετεροδορούς συμμαχίας του με το ξένο κεφάλαιο και πρώτα απ' όλα με το αγγλικό (ουσιαστικά από το 1833 η αγγλοκρατία επικρατούσε στην Ελλάδα). Οι «προστάτιδες δυνάμεις» της μικρής Ελλάδας, τη θέλανε άλλη μιά Ιρλανδία. Ύστερα, είχαν και τα δικά τους σχέδια και τις δικές τους ξέχωρες επιδιώξεις για το μέλλον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας (Ανατολικό Ζήτημα). Και αυτούς τους δύο παράγοντες το ελληνικό κεφάλαιο δεν μπορούσε ούτε να τους περιφρονήσει, ούτε και να τους αγνοήσει. Αντίθετα, σε αποφασιστικό βαθμό, στηριξε τις προσπάθειές του για την ικανοποίηση της τάσης του και των επιδιώξεών του πάνω σ' αυτούς τους παράγοντες. Στο στρατηγικό παιχνίδι του ακολούθησε πάντα τη γραμμή: σταθεροποίηση του καθεστώτος της ξένης εξάρτησης και κηδεμονίας στην Ελλάδα και ενεργητική ανάμιξη του νεοελληνικού κράτους στη διένεξη του «Ανατολικού Ζητήματος» με σκοπό: προσφέροντας τις υπηρεσίες του στις μεγάλες αποικιοκρατικές δυνάμεις (βασικά στην Αγγλία) να έχει ικανοποιητικά ανταλλάγματα. Γι' αυτό, από την αρχή, το μεγάλο εθνικό πρόβλημα της απελευθέρωσης των σκλάβων περιοχών από καθαρά πρόβλημα του ελληνικού λαού διεννοοποιήθηκε, δηλαδή έγινε ένα από τα πύονια του «Ανατολικού Ζητήματος».

Με κεντρικό άξονα το πρόβλημα της απελευθέρωσης του σκλάβου ελληνισμού μπορεί κανείς να παρακολουθήσει πολύ παραστατικά το τί σήμαινε για τον ελληνικό λαό η πιο πάνω στρατηγική του ελληνικού κεφαλαίου, του στυλοβάτη του καθεστώτος της ξένης εξάρτησης και κηδεμονίας. Δυστυχώς, μέσα στα πλαίσια ενός σύντομου άρθρου, είναι αδύνατο να παρακολουθήσουμε την όλη εξέλιξη του ζητήματος. Μονάχα σε πολύ χοντρές γραμμές μπορούμε ν' αναφέρουμε χαρακτηριστικά παραδείγματα.

Ένα τέτοιο παράδειγμα είναι η διαίρεση του αστικού πολιτικού κόσμου σε διάφορα ξενόδουλα στρατόπεδα (πρός το ωραιότερο σε διάφορα φιλοξενικά κόμματα). Γνωρίζουμε πως από την αρχή της ζωής του νεοελληνικού κράτους παρουσιά-

στηκαν τό φιλοαγγλικό, τό φιλογαλλικό καί τό φιλωρωσικό κόμμα. Μιά καί ή άπελευθέρωση του ύπόδουλου έλληνισμού βασίστηκε στο καθενός της ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας καί στην εξέλιξη του «'Ανατολικού Ζητήματος», οι παραιτάξεις αυτές ποτέ δέν είχαν ένιαία γραμμή γιά τή λύτρωση των σκλάβων άδελφών, άφου οι τρεις άποικιοκρατικές «προστάτιδες» δυνάμεις άλληλοτρονούνσαν. 'Η μόνη κοινή στάση τους ήταν ό σεβασμός του καθεστώτος της ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας. Μά καί στο σημείο αυτό υπήρχαν καί οι διαφωνίες: δηλαδή άν έπρεπε νά υπάρχει άγγλοκρατία ή γαλλοκρατία ή ρωσοκρατία. 'Η φαγωμάρα αυτή φυσιολογικά έμπαινε καί μέσα στους κόλπους του έλληνικού λαού καί του έξασθενούσε τή θέληση γιά τή δημιουργία μιās πραγματικά ελγίθερης καί προοδευμένης 'Ελλάδας.

Οπως τονίσαμε από τήν άρχή, στο 19ο πιά αιώνα, καί οι τρεις μορφές του κεφαλαίου ένα έχουν προορισμό: νά ικανοποιούν τίς άπαιτήσεις της καπιταλιστικής βιομηχανίας. Στην έλληνική πραγματικότητα αυτό σήμαινε πρώτα άπ' όλα ύποταγή στις άπαιτήσεις της θαλάσσιας βιομηχανίας. Κι άφου τό συμφέρον της θαλάσσιας βιομηχανίας ήταν, ίσαμε τό 1946, δεμένο βασικά με τήν άγγλική κεφαλαιοκρατία, έπόμε- νο ήταν — παρά τίς διάφορες ταλαιπωρίες — τό καθεστώς της ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας νά έχει κυρίως τή μορφή της άγγλοκρατίας καί ή πολιτική του νεοελληνικού κράτους στο «'Ανατολικό Ζήτημα» νά είναι προσαρμοσμένη στην πολιτική της Μεγάλης Βρετανίας.

'Η άγγλική έξωτερική πολιτική του 19ου αιώνα, ύποταγμένη στις άπαιτήσεις της άγγλικής καπιταλιστικής βιομηχανίας, άπόβλεπε στην κατάκτηση όλο καί περισσότερων άποικιακών άγορών, στη διασφάλιση όλο καί περισσότερων άποικιακών φτηνών πρώτων ύλών. 'Ανάμεσα στις άρχές του 18ου καί στις άρχές του 19ου αιώνα τό έξωτερικό έμπόριο της Μεγάλης Βρετανίας περίπου έπταπλασιάστηκε. 'Ανάμεσα στά 1801 καί στά 1850 τό άγγλικό έξωτερικό έμπόριο έφτασε από 56,7 έκατ. στερλίνες σέ 275,4 έκατ. στερλίνες, δηλαδή παρουσίασε αύξηση περίπου 500% (3). 'Η επέχταση του έμπορίου του άγγλικού κεφαλαίου συνοδευότανε από τίς άνάλογες άποικιακές κατακτήσεις (στην περίοδο που άναφερόμαστε ιδιαίτερα στις 'Ινδίες καί στη Μέση 'Ανατολή).

Τό παράδειγμα της Μεγάλης Βρετανίας τό άκολουθούσαν πιστά καί οι άλλες άποικιοκρατικές δυνάμεις, παρ' όλο που ή βιομηχανική τους άνάπτυξη άκόμα ύστερούσε. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι ή τσαρική Ρωσία, που σ' όλο τό 19ο αιώνα κατείχε τή δέκατη θέση στην ιεραρχία των βιομηχανικών δυνάμεων καί που ήταν ό πιό σκληρός άνταγωνιστής της 'Αγγλίας στις περιοχές της 'Εγγύς καί Μέσης 'Ανατολής. Τό έξωτερικό έμπόριο της Ρωσίας άνάμεσα στά 1801-1850 αύξή-θηκε πάνω από 200%. 'Από 127,9 έκατ. ρούβλια έφτασε σέ 283,3 έκατ. ρούβλια (4). Καί φυσικά ή άνοδος του ρωσικού έξωτερικού έμπορίου συνοδευότανε από τήν παράλληλη επέχταση της τσαρικής Ρωσίας (στην Εύρώπη καί στην 'Ασία).

'Η τσαρική Ρωσία, ό άμεσος χωροφύλακας της τοτινης άντεπανάστασης, είχε γίνει ό πονοκέφαλος των άλλων άποικιοκρατικών δυνάμεων κι ό εφιάλτης των προοδευτικών δυνάμεων. Στά 1853, ό Κάρολ Μάρξ παρατηρούσε: «...'Ηδη ό Πέτρος ό Α' ήθελε νά οικόδομησει τό μεγαλειό του πάνω στά έρείπια της Τουρκίας. 'Η Αικατερίνη έπεισε τήν Αυστρία καί κάλεσε τή Γαλλία γιά νά πάρουν μέρος στο διαμελισμό της Τουρκίας καί στην ίδρυση έλληνικής άυτοκρατορίας στην Κωνσταντινούπολη όπου θά κυβερνούσε ό έγγονός της που μ' αυτό τό πνεύμα είχε άνατραφεί καί που χάρη σ' αυτόν τό σκοπό χωροστύσε άκόμα καί τ' όνομα του (Κωνσταντίνος ο δίκ.). 'Ο Νικόλαος είναι πιό μετριοπαθής καί ζητάει μονάχα τό άποκλειστικό προτεκτοράτο πάνω στην Τουρκία. 'Η άνθρωπότητα δέν ξεχνάει πώς ή Ρωσία ήταν ό προτεκτορας (κηδεμόνας) της Πολωνίας, ό προτεκτορας της Κριμαίας, ό προτεκτορας της Κουρλανδίας, ό προτεκτορας της Γεωργίας, της Μιγγρελίας, των τσερκέζικων καί καυκασιακών φυλών (όλες αυτές οι περιοχές ένσωματώθηκαν στη Ρωσία σ. δικ.). Καί τώρα πάει νά γίνει ό προτεκτορας της Τουρκίας... 'Η Ρωσία πήρε από τή Σουηδία περιοχή μεγαλύτερη άπ' αυτή που άπόμεινε σήμερα στο βασίλειό αυτό. 'Από τήν Πολωνία πήρε έδάφη τόσα όση είναι ή έκταση της αυστριακής άυτοκρατορίας. 'Από τήν ευρωπαϊκή Τουρκία άπόσπασε περιοχή μεγαλύτερη από τήν Πρωσία (χωρίς τίς έπαρχίες του Ρήνου). 'Από

τήν άσιατική Τουρκία πήρε έκταση τόση όση άποτελούν όλα τά έδάφη της σημερινής Γερμανίας. 'Από τό κράτος των Τατάρων άπόσπασε έπιφάνεια όση έχει ή ευρωπαϊκή Τουρκία, ή 'Ελλάδα, ή 'Ιταλία καί ή 'Ισπανία μαζί. Τά έδάφη που συνολικά κέρδισε ή Ρωσία στα τελευταία έξήντα χρόνια, τόσο από άποψη έκτασης, όσο καί σημασίας, είναι ίσα μ' όλόκληρη τήν άυτοκρατορία που είχε προηγουμένα ή Ρωσία στην Εύρώπη» (5).

'Η Μεγάλη Βρετανία, γιά νά βάλει φραγμό στη ρωσική επέκταση, που άποτελούσε άμεσο κίνδυνο γιά τίς δικές της άποικιακές κατακτήσεις στην 'Ανατολή, δυνάμωνε τήν οικονομική άποικιακή ύποδούλωση της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας καί ταυτόχρονα ήταν υπέρμαχος της έδαφικής της άκεραιότητας. Μονάχα στη δεκαετία 1840-1850 οι άγγλικές έξαγωγές στις περιοχές του όθωμανικού κράτους είχαν αύξηθεί κατά 250% καί πάνω (από 1.440.592 στερλίνες έφτασαν σέ 3.762.480 στερλίνες) (6). 'Η άγγλική κυβέρνηση δέν έπαψε νά ύποστηρίζει τό status quo της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας. Σ' όλες τίς μεγάλες συναντήσεις των διπλωματών της άποικιοκρατικής Εύρώπης, σ' όλα τά διπλωματικά παρασκήνια, ή 'Αγγλία δέν έκανε τίποτα άλλο παρά νά προσπαθεί νά πάρει με τό μέρος της τίς άλλες άποικιοκρατικές δυνάμεις (Γαλλία, Αυστρία κ.λπ.) γιά τήν από κοινού άντιμετώπιση της Ρωσίας στο πρόβλημα της Τουρκίας.

Οί Μάρξ-Ένγκελς θεωρούσανε χρεώκοπημένη τήν άγγλική πολιτική του status quo της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας. 'Εγραφαν: «... 'Η άποσύνθεση της Τουρκίας έξακολουθεί καί θά έξακολουθεί όσο θά συνεχίζει νά υπάρχει τό τωρινό σύστημα «της ίσορροπίας των δυνάμεων» καί της διατήρησης του status quo. Καί παρ' όλα τά συνέδρια, τά πρωτόκολλα καί τά τελεσίγραφα, θά παράγει τό χρονιάτικό της μερτικό στις διπλωματικές δυσκολίες καί στις διεθνείς αντιθέσεις, έτσι άκριβώς όπως γίνεται καί με κάθε σώμα που βρίσκεται σ' άποσύνθεση, που γεμίζει τόν περίγυρό του με τήν άνάλογη ποσότητα διοξειδίου του άνθρακα καί μ' άλλα μυρωδάτα άέρια» (7). Ταυτόχρονα όμως τόνιζαν πώς άν ή Ρωσία κατακτούσε τήν Τουρκία, τότε «θά διπλασιαζόταν σχεδόν ή δύναμή της κι ή δύναμη όλης της ύπόλοιπης Εύρώπης δέ θά μπορούσε νά συγκριθεί μαζί της. Αυτό θά σήμαινε άνέλπιτη καταστροφή γιά τήν έπαναστατική ύπόθεση». Γι' αυτό, έλεγαν, «είναι σημαντική ή διατήρηση της τουρκικής άνεξαρτησίας, ή άν φτάναμε στη διάλυση της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας, θά ήταν σημαντικό νά έμποδιστούν τά ρωσικά προσαρτιστικά σχέδια. Σ' αυτή τήν κατεύθυνση τό συμφέροντα της έπαναστατικής δημοκρατίας συμπίπτουν με τά συμφέροντα της 'Αγγλίας. Ούτε ή μία ούτε ή άλλη δέν πρέπει νά έπιτρέψουν στον τσάρο νά κάνει τήν Κωνσταντινούπολη μιá από τίς πρωτεύουσές του...» (8).

Η σύμπτωση των συμφερόντων της τοτινης έπαναστατικής δημοκρατίας καί της άποικιοκρατικής 'Αγγλίας γιά τήν παρεμπόδιση της ύποδούλωσης των χωρών της 'Οθωμανικής Αύτοκρατορίας, από τήν τσαρική Ρωσία, καθόλου δέ σή-μαινε τ α υ τ ι σ η σ κ ο π ώ ν. Γι' αυτό καί δέν μπορεί νά χαρακτηριστεί προοδευτική, ούτε καν θετική, ή πολιτική της άγγλό-δουλης παράταξης της έλληνικής άστικής τάξης. Αυτή ύποστή-ριζε τή φιλική συμβίωση με τήν Τουρκία. 'Ο Γ. 'Ασπρέας, ύποστηρικτής της πολιτικής αυτής, δέν κρύβει πώς ήταν κ α θ α ρ á á γ γ λ ι κ ή. Μάς λέει πώς οι βαθύτεροι στο-χασμοί της άγγλικής πολιτικής δέν ήταν άνθελληνικοί. «'Η τουρκική άκεραιότης έν τούτοις δέν έστρέφετο κατά των 'Ελλήνων, αλλά κατά της ρωσικής πολιτικής καί θετικός έχ-θρός της φυλής δέν ήδύνατο νά άποβή ή άγγλική πολιτική άλλ' ή ρωσική» (9). Μά ή πολιτική της φιλίας με τήν Τουρκία κατα-δίκαιζε σέ μαρασμό, άκόμα καί σ' άνοιχτή προδοσία, του έθνι-κοαπελευθερωτικού άγώνα των σκλάβων 'Ελλήνων καί διαιώ-νιζε τό καθεστώς της ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας στο νεο-ελληνικό κράτος-φάντασμα.

Μήπως όμως αυτό δικαιώνει τή ρωσόδουλη άστική πολιτική παράταξη, ή τή γαλλόδουλη; 'Η πρώτη δέν ύποστήριζε τή συστηματική άνάπτυξη του έθνικοαπελευθερωτικού άγώνα, μά τήν ύποταγή του στις άπαιτήσεις του ρωσικού έπεκτατισμού. 'Η δεύτερη, πιό καιροσκοπική καί προσαρμοσμένη στα γαλλικά συμφέροντα, άνάλογα με τίς περιστάσεις, προσπα-

θοῦσε νά ἀξιοποιήσει καί τίς δυό γραμμές ὑπέρ τῶν γαλλικῶν συμφερόντων. Κοινός παρανομαστής ὧν ἦταν ἡ διατήρηση τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας στήν Ἑλλάδα καί ἡ προώθηση τῶν θέσεων τοῦ ἑλληνικοῦ κεφαλαίου. Κοινός παρανομαστής ὧν ἦταν ὁ εὐνοχησμός τοῦ γνήσιου λαϊκοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος.

Ἀντίθετα ἡ προσηκτική μελέτη τῶν τάσεων τοῦ ἑλληνικοῦ λαϊκοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος καί τῆς στάσης τῶν ἐπαναστατῶν δημοκρατῶν τῆς ἐποχῆς μᾶς δίνει καί τό μέτρο τοῦ σωστοῦ γιά τήν ἐποχή ἐκείνη: ἀπόσπαση τοῦ προβλήματος τῆς ἀπελευθέρωσης τῶν σκλάβων λαῶν τῆς Ὄθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἀπό τά πλοκάμια τοῦ «Ἀνατολικοῦ Ζητήματος» (δηλαδή ἀποδιεθνοποίησης) καί κατάργηση τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας στό νεοελληνικό ἐθνικό κράτος (τίς θέσεις αὐτές θά τίς βροῦμε ἀκόμα καί στό Ρῆγα καί στό Σολωμό καί στό Μακρυγιάννη κ.λπ.). Μονάχα μιά τέτοια πολιτική γραμμή μπορούσε καί τή λευτεριά νά φέρει καί τήν πρόοδο νά ἐξασφαλίσει.

Ο Ὅπως, λοιπόν, βλέπουμε, ἀπό τό 19ο αἶωμα, ἡ ἑλληνική ἀστική τάξη, χάρις στή συμμαχία της μέ τό διεθνές ἀποικιοκρατικό κεφάλαιο, δέν μπορούσε νά ἔχει καμιά συνέπεια στό τεράστιο πρόβλημα τῆς ἐθνικῆς ἀπελευθέρωσης ὁλόκληρου τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Τό ἴδιο δέ μπορούσε νά εἶχε καμιά συνέπεια στό πρόβλημα τῆς ἀνάπτυξης καί τῆς προόδου τῆς ἑλληνικῆς κοινωνίας. Γι' αὐτό, ἀπό τότε κιόλας, δέν ἦταν σέ θέση νά ἐξασφαλίσει τήν ἐθνική ἐνότητα. Ἀντίθετα, εἶχε γίνει φορέας ἐθνικοῦ διχασμοῦ.

Τό πιό πάνω συμπέρασμα βγαίνει ἀπό τήν ἴδια τή νεοελληνική ἱστορική πραγματικότητα. Ποιός ἀποφάσισε πῶς τό νεοελληνικό κράτος θά ἔπρεπε νά ἦταν βασιλεῖο; Οἱ προστάτιδες δυνάμεις. Ποιός ἀποφάσισε πῶς ὁ πρῶτος «Βασιλιάς τῶν Ἑλλήνων» θά ἦταν ὁ Βαυαρὸς πρίγκιπας Ὁθωνας; Οἱ προστάτιδες δυνάμεις. Ποιός ἀποφάσισε πῶς τῇ θέσῃ τοῦ λαομίσητου Ὁθωνα ἔπρεπε νά τήν πάρει ἡ δυναστεία τῶν Γλύξμπουργκ; Ἡ «προστατὶδα» Ἀγγλία. Καί μονάχα αὐτά τά παραδείγματα εἶναι ἀρκετά γιά νά δείξουν πῶς ἡ ἑλληνική ἀστική τάξη δέν μπορούσε νά εἶναι ἀπό τότε ὁ πραγματικός ἡγέτης τοῦ ἔθνους.

Φυσικά, τό ἑλληνικό κεφάλαιο δέν ἔπαψε ν' ἀναπτύσσεται (στήν Ὁθωμανική Αὐτοκρατορία, στίς παροικίες, στό ἑλληνικό κράτος καί πρῶτα ἀπ' ὅλα στή θαλάσσια βιομηχανία). Πιστό στή στρατηγική του, γνώριζε ν' ἀξιοποιεῖ ἀκόμα καί τίς ἐθνικές ταπεινώσεις ὑπέρ του. Ἀναφέρουμε γιά παράδειγμα τά πρῶτα βήματα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλίας καί τοῦ ἑλληνικοῦ πολεμικοῦ στόλου (τόν καιρό πού ἀρχισε τό ἀντικόπλοιο ν' ἀντικαθιστᾷ τό ἱστιοφόρο καράβι).

Οἱ Ἕλληνες ἦταν οἱ πρῶτοι πού χρησιμοποίησαν ἀτμοκίνητο σκάφος γιά πολεμικούς σκοπούς (τὴν ἀγγλικὴ κατασκευὴς «Καρτερία»). Στὴ δεκαετία τοῦ 1850 οἱ Ἕλληνες κεφαλαιοῦχοι ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους πού εἶδαν τίς συνέπειες τῆς βιομηχανικῆς ἐπανάστασης πάνω στίς μεταφορές (ἰδιαίτερα στὴ θαλάσσια βιομηχανία). Σὰν ἄνθρωποι πού ἄμεσα ἐπαιρναν μέρος σ' ὅλες τίς δραστηριότητες τῆς παγκόσμιας ἀποικιοκρατικῆς καπιταλιστικῆς ἀγορᾶς, ἔγκαιρα εἶδαν τὴ σημασία τοῦ ἀτμοκίνητου καραβιοῦ. Τὸ 1855, ὁ Ἀλ. Μαυροκορδάτος ἔλεγε ἀπὸ τὸ βῆμα τῆς Βουλῆς: «Ἐάν ἡ ἐφεύρεσις τῆς τυπογραφίας, τῆς ναυτικῆς πυξίδος καί τῆς πυρίτιδος μεγίστας ἐπέφερον εἰς τὸν κόσμον μεταβολάς, ἡ τοῦ ἀτμοῦ ἔφερε καί ὑπόσχεται ἔτι μεγαλυτέρας... Βλέπων τις τὴν κατὰ τοῦτο ἄμειλλαν καί κίνησιν τῶν κυβερνήσεων καὶ τῶν λαῶν τῆς Ἀμερικῆς καί τῆς Εὐρώπης, νομίζει ὅτι ἡ ὑδρογείος αὐτὴ σφαῖρα εἶναι προωρισμένη νὰ καλυφθῇ κατὰ μὲν τὴν ξηρὰν μέ σιδηροδρόμους, κατὰ δὲ τὴν θάλασσαν μέ ἀτμόπλοια καὶ ὅτι τὸ κράτος ἐκείνο, τὸ ὁποῖον δέν ἠθέλην ἀποφασίσει νὰ βαδίσῃ εἰς τὴν νέαν ταύτην ὁδόν, θέλει καταδικασθῇ νὰ μὲν πολὺ ὀπισθεν τῶν ἄλλων κατὰ τὸν πολιτικὸν καὶ τὴν εὐπορίαν» (10). Τὸ ἑλληνικὸ κεφάλαιο ἐβλεπε πεντακάθαρα πῶς ἡ «εὐπορία», δηλαδή ἡ ἀποικιακὴ καταλήστευση τῆς περιφέρειας, ἀνῆκε σ' ὅσους θά ἀξιοποιούσαν γιὰ λογαριασμό τους τὴ βιομηχανικὴ ἐπανάσταση.

Ετσι, τὸν καιρὸ πού ἀκόμα οἱ βορειοαμερικανοὶ σκαρφίζονταν τὰ ἱστιοφόρα κλίππερς, μέ σκοπὸ νὰ χτυπήσουν τὸν ἀτμό, τὸν καιρὸ πού τὰ ἱστιοφόρα καράβια γνώριζαν τὴ μεγαλύτερη ἀνάπτυξή τους (ἀνάμεσα στὰ 1850 καὶ στὰ

Εὐρώπης.

1855), τό ἑλληνικό κεφάλαιο προχωροῦσε, χωρὶς αὐταπάτες, γιά τὴ δημιουργία τῆς ἀτμοκίνητης ναυτιλίας (11). Ἡ ἐκλογὴ, ὅπως τονίσαμε, δέν ἦταν τυχαία. Ἀφοροῦσε τὸν ἐκσυγχρονισμό τοῦ πιό προωθημένου κλάδου-ὄπλου τοῦ ἑλληνικοῦ κεφαλαίου. Χωρὶς αὐτό ἦταν ἀδύνατο τὸ ἑλληνικό κεφάλαιο νά ἔχει μερτικό ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευση τῆς περιφέρειας ἀπὸ τὴν καπιταλιστικὴ μὴτρόπολη.

Στὰ 1856 πῆγε στό Λονδίνο ὁ ἴδιος ὁ Ἕλληνας πρωθυπουργός, Ἀλ. Μαυροκορδάτος, καί ἀγόραζε τὰ τρία πρῶτα ἀτμοκίνητα ἐμπορικά σκάφη (τὴν Ὑδρα, τὴ Βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος καί τὸ Πανελλήνιον) πού τό καθένα ἦταν 200 τόννων. Στὸ μεταξύ κι ὁ πολεμικός στόλος ἀποχτοῦσε τὰ ἐλικοκίνητα πλοία Πανόπη, Πληξάουρα, Ἀφρόδεσσι καί Σφενδόνη. Μά ἐκεῖνο πού γιά μᾶς ἔχει σημασία εἶναι νὰ δοῦμε κάτω ἀπὸ ποιές συνθήκες ἀρχισε αὐτὴ ἡ προσπάθεια.

Ἡ ἀνοδος τοῦ ἐθνικοαπελευθερωτικοῦ κινήματος στίς σκλάβες περιοχές (ἰδιαίτερα στὴ Θεσσαλία καί στὴν Ἠπειρο) ὑποχρῶνε τὴν ἀρχουσα τάξη τοῦ νεοελληνικοῦ κράτους νὰ δείξει ὑποχωρητικότητα στίς προτάσεις τῆς Μόσχας γιά τὴ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδας στὸν καινούργιο ρωσοτουρκικὸ πόλεμο τοῦ 1853 (πού ἀρχίζει μ' ἀφορμὴ τὴν ἀρνήση τῆς Τουρκίας νὰ δεχτεῖ ὅπως ἡ Ρωσία εἶναι ὁ προστάτης-κηδεμόνας τῶν χριστιανῶν τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας). Ὁ πόλεμος γρήγορα μετεξελίχθηκε στό γνωστὸ κρμαϊκὸ πόλεμο ἀνάμεσα στὴν Ἀγγλία καί Γαλλία ἀπὸ τὴ μιά καί στὴν τσαρική Ρωσία ἀπὸ τὴν ἄλλη (Μάρτης 1854). Οἱ ἀγγλογάλλοι, γιά νὰ ἐμποδίσουν τὸ ἑλληνικὸ κράτος νὰ πάρει μέρος στὸν πόλεμο καί νὰ βοηθήσει ἔτσι τὸ ἐθνικοαπελευθερωτικὸ κίνημα στίς σκλάβες περιοχές, ἐτέβαν τὸν περιβόητο ἀποκλεισμό τῆς χώρας καί τὴν τριχροὴ κατοχὴ τους. «Ὁ Μαυροκορδάτος σχημάτισε κάτω ἀπὸ τίς κατάρεις τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ ἀγγλόφιλη κυβέρνηση, τὸ ὑπουργεῖο κατοχῆς, ὅπως ὀνομάστηκε» (12). Τὸ ὑπουργεῖο, λοιπόν, τῆς ξενικῆς κατοχῆς ἦταν πού ἀναλάμβανε νὰ ἐκσυγχρονίσει τὴν ἑλληνικὴ θαλάσσια βιομηχανία! Ὁ ἐθνικός ἐξευτελισμός ἦταν μεγάλη εὐκαιρία γιά τὸ ἑλληνικὸ κεφάλαιο.

Ἡ ἀγγλογαλλικὴ νίκη στὸν κρμαϊκὸ πόλεμο ἀναμφισβήτητα σήμαινε δυνάμωμα τῶν Ἀγγλῶν ἀποικιοκρατῶν στὴν περιοχὴ τῆς Ὁθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας καί γενικότερα στὴν περιοχὴ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἄρα σήμαινε καὶ ἐνίσχυση τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας γιά τὴν υπεράσπιση τῆς ἀκεραιότητος τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ σουλτάνου. Τέλος, ἡ ἀγγλοκρατία (τό καθεστῶς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας) στὴν Ἑλλάδα σταθεροποιότανε παραπέρα. Ὅπως καί προηγουμένα, ἔτσι καί τώρα τὸ ἑλληνικὸ κεφάλαιο συνέχισε νὰ προκοδεῖ. Οἱ παραδουνάβιες παροικίες, οἱ παροικίες τῆς Νότιας Ρωσίας, οἱ παροικίες τῆς Αἰγύπτου (δηλαδή ὅλες οἱ παροικίες πού ἀσχολιόντουσαν μέ τὸ ἀγγλικὸ ἀποικιακὸ ἐμπόριο) γνώριζαν ἀνθιση. Τὸ ἴδιο ἀνερχότανε σταθερὰ καί ἡ ἐμπορικὴ ναυτιλία καί τὸ ἑλληνικὸ τραπεζικὸ κεφάλαιο. Ἀκόμα καί στό ἑλληνικὸ Βασίλειο ἀρχισε, μετὰ τὸ 1856, ν' ἀναπτύσσεται ἡ βιομηχανία. Μέσα σὲ εἴκοσι χρόνια (1856-1876) ἰδρύθηκαν 150 ἐργοστάσια πού κινιόντουσαν μ' ἀτμό (13). Γιὰ τὰ τοτινὰ μέτρα, ὅπου τὰ βασικὰ βιομηχανικὰ κέντρα τοῦ ἀποικιοκρατικοῦ καπιταλισμοῦ (Ἀγγλία, Η.Π.Α., Γαλλία, Γερμανία)

κρατούσανε τό μονοπώλιο τῆς βιομηχανικῆς ἀνάπτυξης, ἡ πρόοδος τῆς βιομηχανίας τοῦ μικροσκοπικοῦ ἑλληνικοῦ Βασιλείου δέν ἦταν καθόλου εὐκαταφρόνητη. Οἱ καπιταλιστικές σχέσεις εἰσχωροῦν βαθιά καί στήν ἀγροτική ὑπαίθρο τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους (ἀπόδειξη ἡ ἀνάπτυξη τοῦ πιστωτικοῦ συστήματος τῶν ἑλληνικῶν τραπεζῶν).

Μά ὅλα αὐτά γίνονταν στή βάση δυό προϋποθέσεων : α) ὅτι τό καθεστῶς τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας στήν Ἑλλάδα ἐπρεπε νά παραμείνει ἀνέπαφο καί β) ὅτι τό ἑλληνικό κράτος θ' ἀκολουθοῦσε τήν πολιτική τοῦ σεβασμοῦ τῆς ἐδαφικῆς ἀκεραιότητος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας (δηλαδή ἐπρεπε νά συνεχίσει νά χαντακώνει τήν ἔθνικοαπελευθερωτική πάλη τῶν σκλάβων περιοχῶν). Ἡ ἰδεολογία τῆς Μεγάλης Ἰδέας καθημερινά κατακουρελιαζότανε μέσα στή ζωή. Γιατί ἡ ἐλεύθερη Ἑλλάδα ἔμενε «Ψωροκόσταινα», ἐνῶ οἱ σκλάβες περιοχές τοῦ ἑλληνισμοῦ ἦταν καταδικασμένες νά ὑπομένουν τό ζυγό τῆς ὀθωμανικῆς φεουδαρχίας.

Ἡ ἑλληνική βιομηχανική ἀνάπτυξη ἦταν τέτοια πού δέν ἐπρεπε τή γρήγορη ἀπελευθέρωση κι ἀνάπτυξη τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων τουλάχιστο τοῦ ἐλεύθερου κράτους. Ἀκόμα καί ὁ ἐκσυγχρονισμός τῆς θαλάσσιας βιομηχανίας γινότανε ἀργά καί πολύ δύσκολα. Στά 1860, τό 30 % τοῦ παγκόσμιου ἐμπορικοῦ στόλου ἦταν ἀτμοκίνητος. Ἀντίθετα, ὁ ἑλληνικός στόλος ἐξακολουθοῦσε νά ἀποτελεῖται σχεδόν μονάχα ἀπό ἰστιοφόρα. Στά 1892 τό 75 % περίπου τοῦ παγκόσμιου ἐμπορικοῦ στόλου ἀποτελιόταν ἀπό ἀτμοκίνητα πλοῖα. Τήν ἐποχή ἐκείνη, ὁ ἑλληνικός στόλος εἶχε δύναμη περίπου 300.000 τόννων. Τά ἀτμοκίνητα καράβια ἦταν 92, χωρητικότητας 83.899 τόννων, δηλαδή μόλις καί ἀντιπροσώπευαν τό 27,5 % τῆς συνολικῆς δύναμης τῆς ἑλληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας. Ἄν ἡ κατάσταση βελτιωνότανε, αὐτό χρωσιότανε ὄχι στήν ἀνάπτυξη τῶν ντόπιων παραγωγικῶν δυνάμεων, μά στήν ἀξιοποίηση ἀπό τή μερίδα τοῦ ἑλληνικοῦ κεφαλαίου τῶν ἀποικιοκρατικῶν ἐπιδρῶμων. Λόγου χάρι στά 1910 τά ἀτμοκίνητα σκάφη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου ἦταν 300, συνολικῆς χωρητικότητας 250 χιλιάδων τόννων (14). Ἀντιπροσώπευαν πιά τήν πλειοψηφία τῶν ἐμπορικῶν πλοίων τῆς Ἑλλάδας. Μά αὐτό χρωσιότανε βασιικά στίς εὐνοϊκές συγκυρίες τῆς ἀποικιοκρατικῆς ἀγγλικῆς εἰσβολῆς στή Μέση Ἀνατολή καί στή Νότια Ἀφρική (πόλεμος τῶν Μπόερς). Στά 1915, χάρι στόν πρῶτο παγκόσμιο ἱμπεριαλιστικό πόλεμο, ὁ ἑλληνικός ἐμπορικός στόλος ἦταν πιά κατά 90 % ἀτμοκίνητος (475 ἀτμοκίνητα πλοῖα, συνολικῆς χωρητικότητας 893.650 τόννων) (15). Ἡ λεγόμενη «χρυσή ἐποχή» τοῦ Χαρ. Τρικούπη (τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα) γιά τήν ἀνάπτυξη τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας βασίστηκε κυρίως στήν ἀγγλική ἀποικιοκρατική ἐπέκταση. Ποιός διεύθυνε τήν πολιτική τοῦ Τρικούπη; «Ὁ ἔξω ἑλληνισμός καί κυρίως οἱ ἑλληνικές «κοινότητες» πού ἦταν στήν Ἀγγλία καί Αἴγυπτο...» (16). Ἡ γνώμη πώς τότε ἔκανε τά πρῶτα βήματά του τό ἑλληνικό βιομηχανικό κεφάλαιο, πώς τότε ἄρχισε ν' ἀναπτύσσεται ὁ ἐνδογενής ἑλληνικός καπιταλισμός, εἶναι τό λιγότερο ἀφελής. Ἀς μήν ξεχνάμε πώς μετά τό 1870 ἄρχιζε νά διαμορφώνεται τό παγκόσμιο μονοπωλιακό κεφάλαιο καί πώς ἀπό τότε ἄρχισε καί ἡ ἐξαγωγή κεφαλαίων γιά ἐπενδύσεις στό ἐξωτερικό. Τότε ἀκριδῶς τό συσσωρευμένο στό ἐξωτερικό ἑλληνικό κεφάλαιο, μαζί μέ τό ξένο, ἄρχιζαν νά μπαίνουν καί στούς ἑλληνικούς παραγωγικούς κλάδους σάν πάγια κεφάλαια τῆς ἑλληνικῆς βιομηχανίας. Μά τό καθεστῶς τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας ἔμενε ἀνέπαφο στήν Ἑλλάδα.

Πιό πιστή στήν ἀγγλική πολιτική κι ἀπό τήν ἴδια τή Μεγάλη Βρετανία, ἡ ἐπίσημη Ἑλλάδα ἀπαρνιότανε κάθε προσπάθεια τῶν σκλάβων Ἑλλήνων γιά τήν ἀποτίναξη τοῦ ὀθωμανικοῦ ζυγοῦ. Τό status quo τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας ἐξακολουθεῖ νά εἶναι ἀπαράβατος κανόνας τῆς ἑλληνικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς. Αὐτό μπορούμε νά τό δοῦμε πολύ καθαρά παρακολουθώντας τή στάση τῆς Ἀθήνας ἀπέναντι στήν Κρητική Ἐπανάσταση στή διάρκεια τοῦ δευτέρου μισοῦ τοῦ 19ου αἰῶνα (1866-1869). Παρά τό γεγονός ὅτι οἱ κυβερνήσεις τῆς Ἀθήνας δέν μπορούσαν ἀνοιχτά νά καταδικάσουν τόν ἐνωτικό ἀγῶνα τῶν Κρητικῶν, στήν πράξη ἔκαναν ὅ,τι περνοῦσε ἀπό τό χέρι τους γιά νά θαφτεῖ τό κρητικό πρόβλημα, μιά κι αὐτό ἀπαίτοῦσε τό συμφέρον τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας. Ὁ Γ. Κορδάτος χαρακτηριστικά γράφει γιά τόν πρῶθυπουργό Δ. Βούλγαρη (1868) : «...Ὅλες του οἱ κρυφές

ἐνέργειες ἐδείχναν πώς ἤθελε νά σταματήσει ὁ ἐπαναστατικός ἀγῶνας στήν Κρήτη. Φανερά, ὅμως, ἐπειδή δέν μπορούσε νά φανερώσει τά ἀντικρητικά του αἰσθήματα, ἔκανε πώς ἐνδιαφερότανε γιά τήν ἔνωση τῆς Κρήτης» (17). Καί ἡ ἀσυνέπεια τῆς ἀστικῆς τάξης, πού ἀπό τή μία — κάτω ἀπό τήν πίεση τοῦ λαοῦ καί τῆς ἴδιας τῆς τάξης τῆς γιά καλυτέρευση τῆς θέσης τῆς — δέν καταπολεμοῦσε ἀνοιχτά τόν ἔθνικοαπελευθερωτικό ἀγῶνα τῶν σκλάβων ἀδελφῶν καί ἀπό τήν ἄλλη — κάτω ἀπό τήν ἀνάγκη τῆς διατήρησης τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας — στήν πράξη ἐφάρμοζε τήν πολιτική τοῦ status quo τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας, ὁδηγοῦσε ὅλο καί σέ νέες ἐθνικές ταπεινώσεις καί συμφορές.

Μιά ἀπ' αὐτές ἦταν ὁ ἑλληνοτουρκικός πόλεμος τοῦ 1897 πού εἶχε γιά ἀφορμή τήν κρητική ἐπανάσταση τοῦ 1896-1897. Τό νεοελληνικό κράτος κόντεψε νά διαλυθεῖ. Μά παράλληλα, ἡ καταστροφή ἐκείνη ἀνοίξε τό δρόμο γιά νά ἐπιβληθεῖ ὁ Διεθνῆς Οἰκονομικός Ἐλεγχος (Δ.Ο.Ε.), πού δέ σήμαινε μονάχα σταθεροποίηση τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας, μά καί διασφάλιση τοῦ ἑλληνικοῦ κεφαλαίου (ἐφοπλιστικοῦ-παροικιακοῦ, δηλαδή τοῦ πιά ἰσχυροῦ ἑλληνικοῦ κεφαλαίου) γιά τίς ἐπενδύσεις του στήν οἰκονομία τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Καί δικαιολογημένα ἀναρωτιέται κανεῖς : ἦταν δυνατό νά ἐξασφαλίσει τήν ἐθνική ἐνότητα μιά τέτοια ἀστική τάξη;

Στά τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα πρωτοπαρουσιάστηκε ἡ τάση γιά κάποια ἀμφισβήτηση τῆς ἀγγλοκρατίας ἀπό τή μερίδα τῆς ἀστικῆς τάξης. Μά καί πάλι ἡ ἀμφισβήτηση αὐτή στηριζότανε στήν ἀπόλυτη ἀποδοχή τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας. Τό γεγονός αὐτό χρωσιότανε στήν καινούργια πραγματικότητα. Ἡ Ἀγγλία, ἂν καί κατεῖχε ἀκόμα τήν πρώτη θέση στή βιομηχανική παραγωγή (1880), δέν ἦταν πιά ὁ μέγας κυρίαρχος τῆς καπιταλιστικῆς οἰκονομίας. Τό 1900 τό προβάδισμα τό εἶχαν πιά πάρει οἱ Η.Π.Α. Στά 1878 ὁ πρῶθυπουργός Α. Κουμουνδούρος διακήρυττε πώς : «ἡ συναίσθησις τοῦ καθήκοντος διά τήν διατήρησιν τῶν ἐθνικῶν συμφερόντων ἐπιβάλλει ἴσην εὐγνωμοσύνην πρὸς τὰς τρεῖς εὐεργέτιδας δυνάμεις καί ἐξίσου φιλικήν συμπεριφοράν πρὸς τὰς λοιπὰς». Μά ἡ ἀμφισβήτηση αὐτή, στηριγμένη στά σάπια θεμέλια τοῦ καθεστώτος τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας, ποτέ δέν μπόρεσε νά καρποφορήσει. Ἦταν τυχοδιωκτική.

Ἡ στιγμιαία πραγμάτωση τῆς ἐθνικῆς ἐνότητας, στά 1912, κι ὁ νικηφόρος πρῶτος βαλκανικός πόλεμος πού ἔφερε τήν ἀπελευθέρωση τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀπό τό μεσαιωνικό ὀθωμανικό ζυγό, καθόλου δέν ἦταν ἔργο τῶν ἀστικῶν τάξεων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Ὑπῆρξε ὁ καρπός τῆς ἀνάπτυξης τοῦ ἔθνικοαπελευθερωτικοῦ ἀγῶνα στήν Ἀνατολή καί στά Βαλκάνια. Ἀλλωστε ὁ δεύτερος βαλκανικός πόλεμος (1913) ἀπόδειξε περὶτρανα τήν ἀντιδραστικότητα τῶν καθεστώτων τῆς ξένης ἐξάρτησης καί κηδεμονίας πού κυριαρχοῦσαν στίς βαλκανικές χώρες καί τῶν ἀστικῶν τους τάξεων. Ὅσο γιά τό ἑλληνικό κεφάλαιο, πού ἔμπαινε πιά ἀπό στάδιο τῆς μονοπωλιακῆς ἀνά-

Κόρινθος, 1834.

Έρμούπολις Σύρου, 1837.

πτυξής του, δέν άργησε νά δείξει τήν ποιότητά του μέ τό μεγάλο έθνικό διχασμό τοῦ 1915 καί τίς τυχοδιωκτικές πολεμικές περιπέτειες στήν Ουκρανία καί στή Μικρά Ἀσία. Τό τέλος αὐτῶν τῶν έξορμήσεων εἶναι πασίγνωστο : ἡ έθνική καταστροφή τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

Παρ' ὅλα αὐτά, ἡ έθνική καταστροφή, πού συσώρευσε τόσες συμφορές στόν ἐργαζόμενο έλληνικό λαό, δέν ἦταν καταστροφική γιά τό έλληνικό κεφάλαιο καί γιά τό καθεστῶς τῆς ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας στήν Ἑλλάδα. Παρά τό γεγονός πῶς χάθηκαν οἱ παροικίες τῆς Νότιας Ρωσίας, πῶς παρήκμασαν οἱ παραδουνάβιες έλληνικές παροικίες, πῶς τό έλληνικό κεφάλαιο ἔχασε ὅλες του τίς δυνατές θέσεις στήν Τουρκία, τό μονοπωλιακό πιά έλληνικό κεφάλαιο καλυτέρευσε τή θέση του μέσα στά πλαίσια τῆς παγκόσμιας ἀποικιοκρατικής καπιταλιστικής ἀγοράς. Ἡ θαλάσσια βιομηχανία τῆς Ἑλλάδας γνώρισε καινούργια γρήγορη ἀνάπτυξη. Τό 1939 τά έλληνικά ἀτμοκίνητα καί νηξελокίνητα πλοία ἀνέρχονταν σέ 577, συνολικῆς χωρητικότητας 1.838.000 τόνων. Ἡ Ἑλλάδα ἔγινε ἡ 9η ναυτική δύναμη τοῦ κόσμου (18). Ἡ έλληνική μονοπωλιακή χρηματιστική ὀλιγαρχία, καί τό ξένο κεφάλαιο, προώθησαν τήν έλληνική βιομηχανία, χάρη στά φτηνά ἐργατικά χέρια τῶν προσφύγων, ἔλεγξαν ὀλοκληρωτικά τήν ἀγροτική παραγωγή κ.λπ.

Βέβαια τό δυνάμωμα τοῦ έλληνικοῦ μονοπωλιακοῦ καπιταλισμοῦ καί πάλι βασίστηκε στή συμμαχία ντόπιου καί ξένου κεφαλαίου. Στηρίχτηκε στό καθεστῶς τῆς ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας. Μά, ὅπως παλιά, ἔτσι καί τώρα ἡ «ἀντίση» αὐτή προετοίμαζε νέες συμφορές καί έθνικές συμφορές γιά τόν έλληνικό λαό. Ἐτσι ἦλθε τό 1940, ἡ ἐποποιία τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ στήν Ἀλβανία, ἡ ἀνοιχτή προδοσία τῆς ἀστικής τάξης, ἡ τριπλή φασιστική κατοχή (Γερμανίας, Ἰταλίας, Βουλγαρίας), ἡ ξενική ἐνοπλή ἐπέμβαση καί ἡ προδοσία τῆς Ἑθνικῆς Ἀντίστασης. Κι ὅταν χρειάστηκε τό καθεστῶς τῆς ξένης εξάρτησης καί κηδεμονίας νά σταθεροποιηθεῖ μέ τήν ἀντικατάσταση τῆς ἀγγλοκρατίας ἀπό τήν ἀμερικανοκρατία, τότε ἡ ἀστική τάξη δέν δίστασε νά προκαλέσει τό φοβερό ἐμφύλιο πόλεμο τοῦ 1946-1949 καί νά χωρίσει τό λαό μέ αἷμα!! Τί σημασία ὅμως εἶχαν ὅλα αὐτά γιά τόν έλληνικό μονοπωλιακό καπιταλισμό, ἀφοῦ ἔτσι εξασφάλιζε τό έλληνικό κεφάλαιο τήν πρώτη παγκόσμια θέση στή θαλάσσια βιομηχανία καί αἰσθητά καλυτέρευε τή θέση του στήν Ἑλλάδα καί στήν παγκόσμια ἀποικιοκρατική καπιταλιστική ἀγορά;

Μέ γνώμονα αὐτή τή συγκεκριμένη ἱστορική πείρα μποροῦμε εὐκόλα νά κατανοήσουμε γιατί ἡ έλληνική ἀστική τάξη ἀπαρνήθηκε, μετά τό δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, τόν ἀπελευθερωτικό ἀγῶνα τοῦ έλληνικοῦ λαοῦ τῆς Κύπρου, γιατί ἔφτασε νά ὑπογράψει τίς συνθήκες τῆς Ζυρίχης καί τοῦ Λονδίνου καί γιατί μέ τή στάση της αὐτή ἔφερε τήν τουρκική κατοχή στό νησί. Μέ γνώμονα αὐτή τήν ἱστορική ἐμπειρία μποροῦμε ἀκόμα νά καταλάβουμε γιατί ἡ ἀστική τάξη τοῦ τόπου στηρίζε στόν τόπο τόσες δικτατορίες καί τόσες ἀντιλαϊκές κυβερνήσεις. Τέλος, μέ γνώμονα αὐτή τήν ἱστορική ἐμπειρία, μποροῦμε νά καταλάβουμε γιατί ἡ έλληνική ἀστική τάξη, ἀκόμα ἀπό τό 1830, δέν μπορούσε μέ συνέπεια νά συσπειρώσει τό ἔθνος γιά πραγματικά προοδευτικούς καί δημοκρατικούς ἀγῶνες.

Κάτω ἀπό τό πρίσμα τῶν πιό πάνω διαπιστώσεων θά πρέπει νά δοῦμε καί τό ὀξύ πρόβλημα πού ἀντιμετωπίζει σήμερα ὁ τόπος : τό πρόβλημα τῆς έθνικῆς ἐνότητας γιά τήν ἀπόκρουση τῶν καινούργιων κινδύνων πού ἐμφανίστηκαν στόν ὀρίζοντα.

ΣΤΟ ΕΠΟΜΕΝΟ: Τὸ τελευταῖο μέρος

(1) Γιάννη Κορδάτου : Εἰσαγωγή εἰς τήν ἱστορία τῆς ελληνικῆς κεφαλαιοκρατίας, 1972, σ. 38

(2) Λένιν : Ἀπαντα, ρωσική ἐκδοση, τόμ. 16ος, σ. 356

(3) Διεθνές Ἐμπόριο, ρωσική ἐκδοση, Μόσχα 1954, σ. 73

(4) Στό ἴδιο, σ. 81

(5) Κ. Μάρξ : Τό τουρκικό ζήτημα, Μάρξ-Ένγκελς, Ἀπαντα, τόμ. 9ος, τσέχικη ἐκδοση 1960, σ. 142-143

(6) Φ. Ένγκελς : Τί συμβαίνει στ' ἀλήθεια μέ τήν Τουρκία; Μάρξ-Ένγκελς, Ἀπαντα, τόμ. 9ος, στό ἴδιο, σ. 41

(7) Κ. Μάρξ-Φ. Ένγκελς : Βρετανική πολιτική-Ντιζραέλι... Ἀπαντα, τόμ. 9ος, στό ἴδιο, σ. 33

(8) Φ. Ένγκελς : Τί συμβαίνει στ' ἀλήθεια μέ τήν Τουρκία, στό ἴδιο, σ. 45

(9) Γ. Ἀσπρέα : Πολιτική Ἱστορία Νεώτερης Ἑλλάδος, τόμ. Α', 1930, σ. 209

(10) Ἀγόρευση Ἀλ. Μαυροκορδάτου στή Βουλὴ 16/6/1855

(11) Βλέπε Ἐπαμ. Ἐμπειρικών : Περί τῆς ἀτμήρους ἡμῶν ναυτιλίας, 1900

(12) Γιάννη Κορδάτου : Οἱ ἐπεμβάσεις τῶν Ἀγγλῶν στήν Ἑλλάδα, 1973, σ. 45

(13) Βλέπε Δεμάθα : Περί βιομηχανικῆς προόδου ἐν Ἑλλάδι, Ἀττικόν Ἡμερολόγιον 1897, σ. 397-438

(14) Στρ. Ἀνδρεάδης : Ἡ ἐξέλιξις τῆς ελληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, 1960, σ. 29

(15) Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικόν Λεξικόν, τόμ. 1Δ, σ. 313

(16) Γιάννη Κορδάτου : Εἰσαγωγή εἰς τήν ἱστορίαν τῆς ελληνικῆς κεφαλαιοκρατίας, σ. 58-59

(17) Γιάννη Κορδάτου : Ἱστορία Νεώτερης Ἑλλάδος, τόμ. Δ', σ. 298

(18) Στρ. Ἀνδρεάδης : Στό ἴδιο, σ. 30

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Δημοσιεύουμε σήμερα το δεύτερο και τελευταίο μέρος της ομιλίας του Δρ Η. Richter με θέμα «Προβλήματα της σύγχρονης ιστορίας» που δόθηκε τον περασμένο Νοέμβριο στο Ίνστιτούτο GOETHE με την ευκαιρία της συμπλήρωσης 25 χρόνων απ' την ίδρυση του «Ίνστιτούτου Σύγχρονης Ιστορίας» του Μονάχου.

Το κείμενο του Δρ. Heinz Richter—άσχετα με τις θέσεις του συγγραφέα—παρουσιάζει αυξημένο ενδιαφέρον, τώρα που δειλά και ασυστηματοποίητα αρχίζουν πάλι να εμφανίζονται κάποιες προσπάθειες για τη συγκέντρωση του υλικού της πρόσφατης ιστορίας μας. Και ακόμα γιατί τώρα γίνεται κοινή συνείδηση, ή σημασία που έχει για το παρόν αλλά και το μέλλον ή αυτογνωσία και ή αποκατάσταση της αληθινής Ιστορίας μας.

Η ΥΠΟΤΙΘΕΜΕΝΗ ΕΛΛΕΙΨΗ ΤΩΝ ΠΗΓΩΝ

Η δεύτερη κατηγορία, ότι δηλαδή η σύγχρονη ιστοριογραφία πάσχει από έλλειψη πηγών, ενσταθεί ακόμα λιγότερο απ' εκείνη της μικρής χρονικής απόστασης. Όποιος επιμένει να ζητάει ιδεώδη πληρότητα πηγών, θα πρέπει να εγκαταλείψει κάθε μορφής ιστοριογραφία, αν μάλιστα αναλογιστούμε ότι οι κλασικοί ιστορικοί τολμούσαν ν' αποκαταστήσουν π.χ. την πολυ σημαντική για τη γερμανική ιστορία εποχή του Έρρίκου Α' (919-936), έχοντας στη διάθεσή τους τρεις μόλις δεκάδες — δευτερευόντας μάλιστα σημασίας — ντοκουμέντα. Η σύγχρονη ιστοριογραφία, αντίθετα, ακόμα και στην πιο δυσμενή περίπτωση, δεν θα βρεθεί ποτέ μπροστά σ'ε μιά τέτοια έλλειψη πηγών. Αλλά και οι ένδοξοι ιστορικοί του Burckhard, ότι δηλαδή μερικά ουσιαστικά γεγονότα που ένδεχομένως έχουν μείνει άγνωστα, όταν αργότερα έρθουν στο φως, αξιοποιούν τον σύγχρονο ιστοριογράφο, ισχύουν βέβαια για κάθε εποχή, αφού η ανεύρεση νέων πηγών, για οποιαδήποτε εποχή, μπορεί ν' ανατρέψει ολόκληρα ιστορικά οικοδομήματα.

Η έρευνα της σύγχρονης γερμανικής τουλάχιστον ιστορίας, δεν πάσχει, ειδικά για την περίοδο μέχρι και το 1945, από έλλειψη πηγών: τό αντίθετο συμβαίνει, και για την περίοδο αυτή μάλλον υπερπληθώρα πηγών διαθέτουμε. Πρέπει δέ να θυμηθούμε ότι μιά οποιαδήποτε δευτερευόντας σημασίας υπηρεσία εκδίδει σήμερα τόσα ντοκουμέντα, όσα ολόκληρο τό Πρωσικό κράτος την εποχή του Φρειδερίκου του Μεγάλου. Απ' τα 1945 κι έδω, σχεδόν καθημερινά μεγαλώνει η πλημμυρίδα δημοσιευμάτων και ντοκουμέντων, για την εποχή της Δημοκρατίας της Βαϊμάρης, τον Εθνικοσοσιασμό και τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Αφετηρία γι' αυτό στάθηκε η δημοσίευση των πρακτικών της μεγάλης δικής της Νυρεμβέργης — με πάνω από 40.000 ντοκουμέντα που έφρε στο φως — των αρχείων του γερμανικού υπουργείου των Έξωτερικών και του Ήμερολόγιου του γερμανικού Γενικού Έπιτελείου, που αποτελείται, αυτό μόνο, από 7 όγκώδεις τόμους, με 6.643 σελίδες συνολικά. Βουνά ολόκληρα από ντοκουμέντα περιμένουν έξ' όλων τους έρευνήτες στο Όμοσπονδιακό Αρχείο της πόλης Koblenz και στο Στρατιωτικό Αρχείο της πόλης Freiburg, χωρίς ν' αναφέρουμε τό ύλικό που υπάρχει στο Ίνστιτούτο Σύγχρονης Ιστορίας του Μονάχου. Σ' αυτά πρέπει να προστεθεί τό δημοσιευμένο ήδη ύλικό (έφημερίδες, περιοδικά, απομνημονεύματα) ή ακόμα και εικονογραφικά και ήχητικά ντοκουμέντα, ενώ ο όγκος τους αυξήθηκε ακόμα περισσότερο όταν ή Μεγάλη Βρετανία άνοιξε τά δικά της Αρχεία. Κοντολογίς, ο ιστορικός βρίσκεται σήμερα, σ' ό,τι αφορά την περίοδο πριν και κατά τη

διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, όχι μπροστά σ'ε έλλειψη, αλλά αντίθετα σ'ε υπερπληθώρα πηγών που πρέπει ν' αξιοποιηθούν. Τό πρόβλημα που έχει νά αντιμετωπίσει ο σύγχρονος ιστορικός, είναι τώρα τό πώς θά διατάξει την πληθώρα του τόσου υλικού που έχει στη διάθεσή του.

Μιά πρόσθετη δυσκολία είναι ότι τό σημερινό ιστορικό ύλικό δεν έχει την ίδια «ποιότητα» που είχε παλιότερα. Τά έγγραφα του Μεσαίωνα και τά ντοκουμέντα της παλιότερης ιστορίας, όσο λίγα κι αν είναι εκείνα που έχουν διασωθεί, προέρχονται από τά κέντρα εξουσίας του ίδιου του κράτους. Αντίθετα μ' αυτά, στά μοντέρνα κράτη, και σ'ε συνάρτηση με την ορθολογιστική οργάνωσή τους, αναπτύχθηκε μιά ολόκληρη σειρά από υπηρεσίες, οργανισμούς και μηχανισμούς που «ατομικοποιούν» τό ιστορικό ποιοτικό. Τά έγγραφα που προέρχονται απ' αυτά τά γραφειοκρατικά κέντρα, δεν περιλαμβάνουν πιά παρά μόνον αποσπασματικά ένα οποιοδήποτε ιστορικό γεγονός. Έτσι, γιά νά μπορούμε ν' αποκαταστήσουμε πλήρως ένα ιστορικό συμβάν, θά πρέπει νά κατέχουμε τό σύνολο των σχετικών εγγράφων που τό αφορούν και που προέρχονται από όλα διαδοχικά τά γραφειοκρατικά κέντρα που καταπιεστήκανε μ' αυτό. Αλλά και τότε ακόμα ή αποκατάσταση του γεγονότος δεν θά είναι απολύτως σίγουρη. Όπως παρατήρησε σωστά ο Scheuring, θάτανε απαραίτητο νά είχαμε παρευρεθεί οί ίδιοι στο γεγονός ή τουλάχιστον νά είχαμε έρωσσει στην υπηρεσία εκείνη που πήρε τη σχετική απόφαση. Αλλά και έτσι ακόμα, τό αποτέλεσμα δεν θάτανε 100 % σωστό. Οί λόγοι γι' αυτό είναι πολλοί. Ο πιο πεζός θά μπορούσε νά είναι ότι ή υπόθεση τακτοποιήθηκε τηλεφωνικώς και δεν κρατήθηκε ούτε κάποια σχετική σημείωση. Άλλος λόγος είναι ότι πολλά γεγονότα δεν πήραν ποτέ γραπτή μορφή, είτε γιατί δεν θελήσανε οί πρωταγωνιστές τους νά υπάρξουν γραφτές μαρτυρίες γι' αυτά — π.χ. κρατικά έγκλήματα ή ένέργειες μυστικών υπηρεσιών — (χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι τό γεγονός ότι δεν υπάρχει κανένα γραπτό ντοκουμέντο σχετικό με τη διαταγή του Χίτλερ γιά την «τελική λύση» του έβραϊκού ζητήματος, δηλαδή την εξόντωση των Έβραίων), είτε πάλι από λόγους συνωμοτικότητας, γιά ν' αποφευχθεί δηλαδή ή έμπλοκή τρίτων σ'ε επικίνδυνες καταστάσεις — πράγμα που συνέβαινε σχεδόν πάντα με τίς δραστηριότητες των αντιστασιακών οργάνώσεων. Όποιος τυχόν έχει ασχοληθεί με την ιστορία του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, ξέρει καλά ότι δεν είναι δυνατόν νά γραφτεί ή ιστορία μόνο από τά διασωθέντα έγγραφα. Ο ιστορικός που τά μελετάει διαισθάνεται σαφώς ότι ή πραγματικότητα είναι συχνά διαφορετική απ' τά στοιχεία που περιλαμβάνονται στα έγγραφα. Η ρήση «ό,τι δεν υπάρχει στά έγγραφα, δεν υπάρχει και στην πραγματικότητα», βρίσκεται

εδώ την πλήρη διάψευσή της. Έτσι, λοιπόν, για την ολοκλήρωση της έρευνας, απομένει μόνο η «μαρτυρία» των πρωταγωνιστών των γεγονότων, μία μέθοδος που εφαρμόζεται εύρως στη συγγραφή της Σύγχρονης Ιστορίας και που θα ξαναγυρίσουμε σε λίγο στη μεθοδολογία της.

Ένας δεύτερος συντελεστής που δημιουργεί δυσκολίες στην ανάλυση των σύγχρονων ιστορικών ντοκουμέντων είναι αυτός που χαρακτήρισε ο Scheuflig σαν «ιδεολογική συνάρτηση» των πηγών. Στόν αιώνα μας, λόγω και της διαμόρφωσης πολλών ιδεολογιών, αυξήθηκε πολύ ως τάση να χρησιμοποιούμε τις λέξεις, όχι στην κυριολεξία τους, αλλά είτε έννοιακά είτε και με τελείως διαφορετικό νόημα από το πραγματικό τους. Όποιος αναζητάει στα ντοκουμέντα του Γ' Ράιχ κυριολεξία — πράγμα που συνέβη π.χ. κατά την έρμηνεία ενός έγγραφου του τότε στρατιωτικού Διοικητή Νοτίου Ελλάδος, στρατηγού Spreidel, σχετικά με τη σφαγή των Καλαβρύτων, απ' τό κατά τά άλλα λαμπρό περιοδικό «ΑΝΤΙ» — αυτός δεν έχει αντιληφθεί τό πρόβλημα της γλωσσικής δομής σε μία δικτατορία, γιατί στην πραγματικότητα τό έγγραφο του Spreidel είναι μία δορυμνική κριτική για τά γεγονότα των Καλαβρύτων. Σε τέτοιες περιπτώσεις, άθως εκ πρώτης όψεως λέξεις, είχανε ένα άπαισιο νόημα. Ποιός μπορεί νά φανταστεί ότι πίσω απ' τόν εύφημισμό «ειδική μεταχείριση» που χρησιμοποιήθηκε απ' τό χιτλερικό καθεστώς κρυβότανε ή εξόντωση των Έθραίων. Τό ίδιο φαινόμενο παρατηρείται εξ άλλου και στο αντίθετο άκρο, όπου πίσω από τόν όρο Λαϊκή Δημοκρατία κρύβεται ή Δικτατορία του Προλεταριάτου και πίσω απ' αυτή πάλι, ή Δικτατορία του Κόμματος. Κοντολογίς, όποιος αναλύει πηγές της σύγχρονης ιστορίας, δεν πρέπει νά άμελεί τή λεκτική ιδεολογική ύφή τους.

Η πληθώρα όμως των πηγών έχει και τά πλεονεκτήματά της, άφου ένδεχόμενες παραποιήσεις, λάθη και άδυναμίες, εύκολότερα αποκαλύπτονται όταν για τό ίδιο θέμα έχουμε στη διάθεσή μας ποικίλα ντοκουμέντα, διαφόρων μάάλιστα προελεύσεων.

Προϋπόθεση όμως είναι ότι ό ιστορικός θέλει στ' αλήθεια ν' ανακαλύψει τήν πραγματικότητα και τήν αλήθεια και όχι νά φορτώσει στόν έχθρό, από λόγους ιδεολογικής αντίθεσης, ντο-

κουμένα που φαινομενικά είναι εις βάρος του, ενώ στην πραγματικότητα είναι πλαστά. Έδώ θα ήθελα νά θυμίσω τή λεγόμενη «Συμφωνία του Πετρίτσι», εκείνο τό πρωτόγωνα πλαστό έγγραφο περί δήθεν συμφωνίας μεταξύ του ΕΛΑΣ και του γερμανικού στρατού, τόν Δεκέμβρη του 1944, που άκόμα και πρόσφατα, στά 1967, χρησιμοποιήθηκε στην περίφημη έκθεση με τίτλο «Δεκέμβρης 1944-Δεκέμβρης 1967» που έγινε στην πλατεία Συντάγματος. Άκόμα και λαθροχειρίες στά Άπομνημονεύματα των πρωταγωνιστών των γεγονότων, είναι εύκολο νά αποκαλυφθούνε.

Βεβαίως και τά μέσα των πλαστογράφων έχουνε γίνει σήμερα τελειότερα, και ή έπιτυχία στην ανακάλυψη πλαστοτήτων και λαθών προϋποθέτει συχνά τή χρησιμοποίηση έγκληματολογικών μεθόδων, για τή διαπίστωση π.χ. προσθηκών σε «Ημερολόγια». Ίδιαίτερη δυσκολία παρουσιάζουνε τά μεμονωμένα έγγραφα-ντοκουμένα που διασώζονται μόνο σε αντίγραφα. Σε τέτοιες περιπτώσεις ή διαπίστωση της πλαστότητας μπορεί ν' αποκαλυφθεί μόνο μετά από λεπτή και πολύ προσεκτική έσωτερική κριτική των πηγών. Η διαφορά μεταξύ των πηγών που αναφέραμε μέχρι τώρα και τά ειδικά προβλήματα που αυτές δημιουργούνε και των πηγών παλαιότερων εποχών είναι όμως μόνο ποσοτική, πράγμα που ισχύει και για τά εικονογραφικά και ήχητικά ντοκουμένα. Η αξιοποίησή τους δεν άπαιτεί ειδική μεθοδολογική προπαίδεια και κάθε ιστορικός που έχει άποκτήσει κάποια πείρα στην παραδοσιακή ιστοριογραφία, είναι σε θέση ν' αντιμετωπίσει τά προβλήματα που αναφέραμε και που δημιουργεί ή έρευνα των πηγών της σύγχρονης ιστορίας. Γι' αυτό, όπως σωστά παρατηρεί ό Jaekel, και δεν ύπάρχει ειδική μεθοδολογία για τήν έρευνα των πηγών της.

Η ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗ ΤΩΝ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Σε γενικές γραμμές ισχύουνε για τή συγκέντρωση μαρτυριών τά ίδια κριτήρια που ισχύουνε και για τήν έπεξεργασία του γραφτού ή άλλου υλικού. Και στην περίπτωση αυτή καμιά μαρτυρία δεν πρέπει νά γίνεται ανεξέλεγκτα

ΜΑΘΗΜΑΤΑ

ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ

ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Ο Χάρτης αυτός δημοσιεύτηκε στην «Έθνηκή Φλόγα» (που έβγαζε ό Ζέρβας) στις 26 Νοεμβρίου 1945.

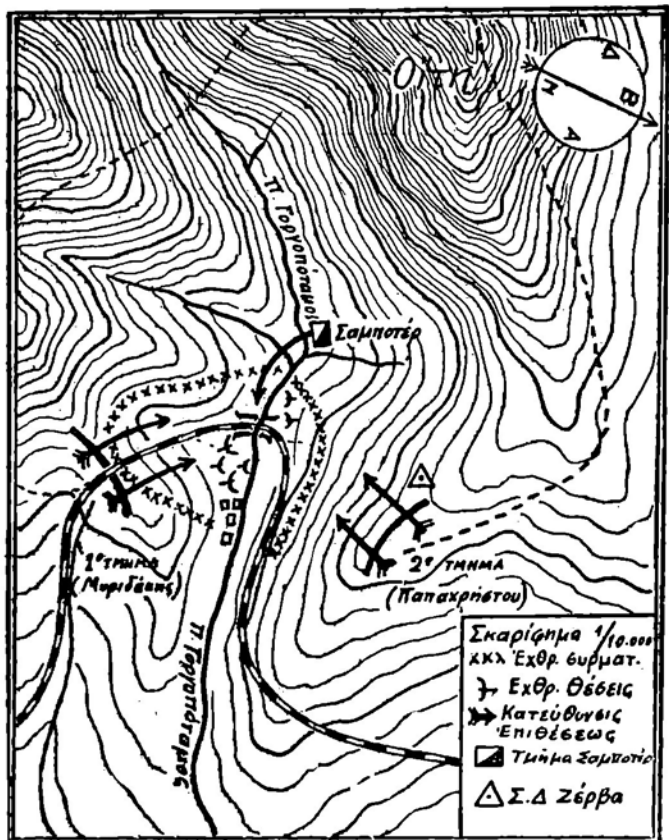
Η έπεξηγηματική λεζάντα που τόν συνοδεύει γράφει: «Χάρτης της τοποθεσίας Γοργοποτάμου, με τή διάταξη των τμημάτων κατά τις νυχτερινές ώρες της 25ης Νοεμβρίου πριν από τήν έξόρμηση». Όπως βλέπουμε ό ΕΛΑΣ δεν έλαβε μέρος στην έπιχείρηση του Γοργοποτάμου.

Και βέβαια δεν πρόκειται για τυπογραφική άβλεψία, αλλά έσκεμμένη διαστρέβλωση της Ιστορίας: σχεδόν όλόκληρη ή 4σέλιδη έφημερίδα είναι άφιερωμένη στην τρίτη έπέτειο της άνατίναξης του Γοργοποτάμου και πουνθενά, σε μία πρώτη ματιά, δεν βλέπεις τή συμμετοχή του ΕΑΜ!

Ο τίτλος, άλλωστε, είναι χαρακτηριστικός του γενικότερου πνεύματος: «Πώς άνατινάχτηκε ή περίφημη γέφυρα χάρη στο Ζέρβα και τούς άντάρτες του».

Διαβάζοντας προσεκτικά όλο τό κείμενο βλέπεις ότι και «κάποιοι Άρης» (!) πήρε μέρος στη μάχη! Πώς; «Κατόρθωσαν -λέει- να τόν πείσουν νά τούς άκολουθήσει» ό Ζέρβας και ό Κρίζ!

Αυτά για τήν Ιστορία...

Χάρτης της τοποθεσίας Γοργοποτάμου, με τή διάταξη των τμημάτων κατά τις νυχτερινές ώρες της 25ης Νοεμβρίου, πριν από τήν έξορμηση

πιστευτή: αντίθετα, μάλιστα, ιδιαίτερα εδώ πρέπει ν' αναζητηθεί κατά τό δυνατόν και ό τοτινός αντίπαλος του μάρτυρα και νά έρωτηθεί κι αυτός σχετικά, έτσι πού νά μπορέσει νά γίνει διασταύρωση των δύο μαρτυριών. Έδώ όμως, κι όσες προσπάθειες κι άν καταβληθούν, θά υπάρξουν και αντικρουόμενες θέσεις και κενά, πού δέν πρέπει βέβαια νά τά καλύπτει ό ιστορικός μέ τολμηρές υποθέσεις, αλλά αντίθετα νά τά όμολογεί μέ ειλικρίνεια. Μόνον έτσι ή αξία των προφορικών μαρτυριών έξισούται μέ κείνη των γραπτών πηγών.

Μετά τή σύντομη αυτή αναδρομή στην ιστορία και τή μεθολογία της έρευνας της Σύγχρονης Ιστορίας, άς ξεετά σουμε τώρα τήν άποστολή και τή λειτουργία της.

Όπως τονίσαμε ήδη, ή νεώτερη ιστορική έρευνα στη Γερμανία, μετά τή μεγαλύτερη έθνική και ήθική καταστροφή πού γνώρισε ποτέ ή χώρα αυτή, και ό λαός της, άρχισε μετά τό 1954 από τήν αρχή. Σημείο εκκίνησης στάθηκε μία όμοια άπαίτηση μ' εκείνην πού προκάλεσε και τή δίκη της Νυρεμβέργης, ή αναζήτηση δηλαδή της αλήθειας και — για νά χρησιμοποιήσουμε έναν όρο πού πολύ έχει κακοπάθει τά τελευταία χρόνια — ή κάθαρση του παρελθόντος. Ένώ όμως στο δικαστήριο της Νυρεμβέργης ή αλήθεια υποτάχθηκε στη σκοπιμότητα, στην περίπτωση της κάθαρσης του παρελθόντος, αυτή περιορίστηκε στη νομική και ποινική πλευρά της μόνο, χωρίς καν ν' αναζητηθεί μία δική της προβληματική. Έτσι όμως δέν δικαίωσε τίς υψηλές ήθικές αξιώσεις μέ τίς όποιες είχε ξεκινήσει. Η δίκη της Νυρεμβέργης τελικά δέν ικανοποίησε κανέναν, αλλά αντίθετα, δημιούργησε νέα προβλήματα, χωρίς νά λύσει κανένα απ' τά παλιά. Η εκτίμηση του παρελθόντος απέθηκε στους ιστορικούς, πού τους ανατέθηκε έτσι ή άποστολή της πολιτικής και ήθικής διαπαιδewγησης του λαού. Οί πρώτοι ιστορικοί άρχισαν τήν προσπάθεια των όγκων των πηγών χωρίς ιδιαίτερο μεθολογικό προβληματισμό. Κάτω απ' τίς συγκεκριμένες συνθήκες της εποχής εκείνης, ό τρόπος αυτός, απ' τή σκοπιά της μεθολογίας, δέν ήταν πάντως ό χειρότερος. Για τους ιστορικούς, ή περίοδος του Γ' Ράιχ ήταν βέβαια Σύγχρονη Ιστορία, μέ τό πρόσθετο όμως προσόν ότι ήταν «τετελεσμένη», δέν είχε δηλαδή τό μειονέκτημα της υπόλοιπης Σύγχρονης Ιστορίας, πού έχει 'Ανοιχτό» (άγνωστο) τό τέλος της. Μετά τήν επιστροφή των 'Αρχείων, οί ιστορικοί είχανε μίαν άπέραντη πηγή απ' όπου μπορούσαν νά αντλήσουν. Στην πρώτη φάση της έρευνας της Σύγχρονης Ιστορίας ή άποστολή της ήταν αυτό πού ονομάστηκε κάθαρση του παρελθόντος. Όσο αναγκαίες κι άποτελεσματικές κι άν άποδειχτήκαν οί προσπάθειες αυτές για τό φρονηματισμό του λαού, ή σκοπιμότητα αυτής της μορφής έρευνας της Σύγχρονης Ιστορίας κρατούσε όμως τά ίδια κριτήρια, κι όδηγούσε τήν έρευνα στο νά παραβλέπει βασικές άδυναμίες της πολιτικής, πού δέν είχανε λείψει μετά τό τέλος του Γ' Ράιχ. Η έρευνα του ιστορικού για τό έπαίσχυντο και συχνά έγκληματικό παρελθόν, είναι βέβαια ύποχρέωση. Η άπωθητική όμως στάση έναντι αυτού του παρελθόντος, όδηγούσε και τά άτομα και τους λαούς σε νευρωτικές καταστάσεις, άφου τά άπωθούμενα, μέ τό νά τά άγνοούμε, δέν παύουνε και νά υπάρχουνε. Κάθαρση του παρελθόντος, σέ συνάρτηση μ' αυτό, δέν μπορεί παρά νά σημαίνει ότι καταβάλλουμε έντιμες προσπάθειες για νά βρούμε τίς αιτίες και τά άποτελέσματα αυτού του φοβερού παρελθόντος, νά τό γνωρίσουμε καλά, νά διαχωρίσουμε τή θέση μας απ' αυτό, κι έτσι ν' άπαλλαγούμε απ' αυτό. Μόνο άν συνειδητοποιήσουμε τό παρελθόν αυτό, όσο κακό κι άν ήτανε, θά μπορέσουμε ν' άποφύγουμε μία επανάληψή του.

Έτσι όμως ή αξία μίας μαρτυρίας φαίνεται νά βρίσκεται σέ ριζική αντίθεση μέ τίς προϋποθέσεις πού θέτει ό Ranke. Έδώ πρέπει νά σημειωθεί έξ άλλου ότι, στη μεγαλύτερη συγκέντρωση μαρτυριών πού έγινε ποτέ στην ιστορία, στη δίκη δηλαδή της Νυρεμβέργης, ή αλήθεια ελάχιστα ώφελήθηκε. Έμοιαζε έτσι νά επιβεβαιώνεται εκείνο πού υποστήριζε ή συμβατική ιστορική έρευνα, ότι δηλαδή ό μάρτυρας δέν συγκρατεί στην ανάμνησή του τήν ίδια τή στιγμή όπου πραγματοποιείται τό γεγονός, αλλά τήν προβολή του γεγονότος αυτού σέ πολύ μεταγενέστερο χρόνο. Σ' αυτή τήν πρώτη άδυναμία, προστίθενται μετά κι άλλες, όπως είναι τά κενά της μνήμης, ή και ή

μερική άμνησία ακόμα.

Παρά τίς αναπόφευκτες αυτές άδυναμίες όμως, πολλά σπουδαία γεγονότα έχουνε διασωθεί για τους μεταγενέστερους, μόνο από προφορικές μαρτυρίες. Μερικές φορές μάλιστα οί μαρτυρίες ήτανε τόσο αξιόλογες πού και οί πιο σκεπτικιστές ακόμα έχουνε πειστεί πλέον για τή σημασία τους. Βασικό πάντως για τήν άποτελεσματικότητα της συγκέντρωσης μαρτυριών, είναι ή σωστή στάση εκείνου πού τίς συγκεντρώνει.

ΤΡΟΠΟΣ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ ΜΑΡΤΥΡΙΩΝ

Τότε είναι άποτελεσματική ή συγκέντρωση μαρτυριών, όταν γίνεται μέ τόν σωστό τρόπο. Σωστός τρόπος δέ σημαίνει ότι ό ιστορικός πού έρωτά, είναι ό ίδιος καλά πληροφορημένος, πριν απ' τή συνέντευξη μέ τόν μάρτυρα, για τό τί μπορεί νά γνωρίζει ό μάρτυρας, ό ίδιος δέ κατέχει καλά τό σχετικό ιστορικό ύλικό: καλύτερα κι απ' τόν έρωτώμενο.

Έτσι ό ιστορικός θά μπορέσει νά θέσει τίς έρωτήσεις του κατά τρόπο κριτικό και έρευνητικό. Είναι άπαραίτητο, και ιδιαίτερα στην περίπτωση λεπτών και δύσκολων περιπτώσεων, νά διαχωρίζει ό ιστορικός τή θέση του απ' τίς λεγόμενες «δημοσιογραφικές επιτυχίες», κυρίως για νά κερδίσει τήν έμπιστοσύνη του έρωτώμενου. Αν παρ' όλα αυτά δέν συμβεί κάτι τέτοιο — ένδεχομένως από αντίθετη ιδεολογική τοποθέτηση έρωτώντος και έρωτώμενου — πρέπει ό έρωτώμενος νά έχει τουλάχιστον πειστεί για τή σοβαρότητα της έρευνας και νά έχει τήν πεποίθηση ότι μπορεί νά πεί τήν άποψη του χωρίς περιορισμούς, κι ότι ή άποψη του αυτή θά μεταδοθεί πιστά.

Υπάρχουνε πολλές πλευρές της Σύγχρονης Ιστορίας πού χωρίς τίς προφορικές μαρτυρίες θάχανε μείνει σκοτεινές για τους μελλοντικούς έρευνητές. Θά 'θελα νά υπενθυμίσω ειδικά τό εύρύτατο πεδίο πού καλύπτει ή ευρωπαϊκή γενικά, κι ή γερμανική 'Αντίσταση ή και, στο αντίθετο άκρο, μερικές χαρακτηριστικές δίκες πού γίνανε σέ δικτατορικά καθεστώτα και πού, για τους λόγους πού προαναφέραμε, σπανίως πήρανε τή μορφή γραπτών ντοκουμέντων.

Αλλά κι όταν ακόμα υπάρχουνε έγγραφα, όπως π.χ. τό γράμμα του Speidel πού αναφέραμε παραπάνω, θά μπορούσαμε νά πιπύψουμε — άν δέν υπάρξει μία αντικριβιστική συνέντευξη — ότι ό συντάχτης του υπήρξε όπαδός του καθεστώτος εκείνου, ένω στην πραγματικότητα ήτανε αντίπαλός του — ό άδελφός του άνηκε στον κύκλο της 20 'Ιουλίου (άπόπειρα εναντίον του Χίτλερ) — κι ότι στη σύνταξη του γράμματος εκείνου, περιορίστηκε στα έξωτερικά σχήματα της εποχής. Αλλά κι όταν ακόμα ένας μάρτυρας δέν έχει κατορθώσει ν' άποκολληθεί ψυχολογικά απ' τό παρελθόν του, κι ό ιστορικός πού κάνει τήν έρευνα έχει νά αντιμετώπισει στάση άπολογητική ή και άμυντική ακόμα, και τότε πάλι μπορεί νά προκύψουνε θετικά άποτελέσματα από μία τέτοια συνέντευξη. Ό ιστορικός θά κατορθώσει νά ρίξει μία ματιά πίσω απ' τό προστατευτικό τείχος της σωπής και νά αντίληφθει, ίσως, τί ώθησε τόν μάρτυρα νά κάνει κάποια ένέργεια ή νά τηρήσει μία όρισμένη στάση. Η ιδεώδης περίπτωση είναι βέβαια όταν κατορθώσει ό ιστορικός νά αναγκάσει έναν βασικό μάρτυρα νά φτάσει σέ έξομολογήσεις — άν μάλιστα ό μάρτυρας αυτός διαθέτει καλή μνήμη — όποτε μετατρέπεται σέ σπουδαιότατη πηγή για τήν ιστορία.

Έξίσου άπαραίτητο είναι νά γνωρίζει καλά ό ιστορικός — έκτός από τίς συνθήκες της εποχής εκείνης — και τήν τοτινή ιδεολογική τοποθέτηση του μάρτυρα καθώς και τήν τωρινή του κατάσταση και βεβαίως και τήν πολιτική του θέση. Μπορεί άραγε και σέ καταφατική περίπτωση νά μιλήσει έλευθερα ό μάρτυρας; Είναι οί τωρινές συνθήκες τέτοιες πού νά επιτρέπουνε στον μάρτυρα νά πεί τήν αλήθεια για τό παρελθόν; Εάν ό μάρτυρας μέ τά λεγόμενά του μπορεί νά διατρέξει κάποιον κίνδυνο, είναι βέβαια δυνατόν νά καταφύγουμε στην άνωνυμία της μαρτυρίας του, λύση πού και θεμιτή είναι, και μπορεί νά δικαιολογηθεί. Ιδιαίτερα δύσκολη είναι ή συλλογή μαρτυριών, όταν ό έρωτώμενος άνηκει στην κομμουνιστική παράταξη, γιατί σ' αυτή τήν περίπτωση, τότε μόνον έχει άποτελέσματα

ο ιστορικός στην έρευνά του, όταν τοποθετηθεί κι αυτός στην ίδια ιδεολογική βάση, πράγμα που δεν προϋποθέτει βέβαια ότι απάχεται την ιδεολογία του εξωτόμενου.

Τό μόνο μέσον για να τό πετύχουμε είναι να δούμε γυμνή την αλήθεια, την κάθε άνελέητη αλήθεια. 'Η κακή έκφραση για «τό λέρωμα της ίδιας μας φωλιάς», δέν πρέπει ν' αποθαρρύνει τόν ιστορικό απ' την αποστολή του αυτή. 'Η Σύγχρονη 'Ιστορία πρέπει, κατά την έκφραση του Scheufling, «να φωτίζει τά γεγονότα και να έρμηνεύει τίς αιτίες και τίς εξελίξεις των γεγονότων... δέν πρέπει να διστάζει να ξεσκεπάξει πλαστογραφίες και να διαλύει μύθους... Κι όταν ακόμα τ' αποτελέσματα της έρευνας της Σύγχρονης 'Ιστορίας είναι ευχάριστα ή δυσάρεστα, για τόν έπιστήμονα έρευνητή είναι μόνον «αδιάφορα», άρκει μόνον να είναι σωστά. Προκαταλήψεις και έπικρατούσες θέσεις δέν πρέπει να επιδρούν στη διαμόρφωση της γνώμης του ιστορικού και να τόν οδηγούνε έτσι σε λάθη έκτίμησης. 'Οδηγοί του πρέπει να είναι μόνο τό ουσιαστικά αληθινό και ήθικά δίκαιο. 'Η αντικειμενικότητα αυτή πρέπει να ισχύει ακόμα περισσότερο για τά δυσάρεστα κεφάλαια της ιστορίας... 'Η Σύγχρονη 'Ιστορία πρέπει να είναι αντικειμενική και να έπιστημαίνει σφάλματα και ευθύνες, αλλά κυρίως να αναλύει τίς άφορμές των πράξεων και τίς συνθήκες που τίς προκαλέσανε ή και τίς δημιουργήσανε».

Τό ίδιο ισχύει βέβαια και για την περίοδο πρίν απ' τό 1945, μιά περίοδο δηλαδή, που και μεθοδολογικά είναι πιά καθαρή Σύγχρονη 'Ιστορία. 'Εδώ δέ πρέπει να έπιστημανθεί με έμφαση εκείνο που έγραψε ο Brecht, ότι δηλαδή «ο γαστέρας που γέννησε αυτό τό τέρας — τόν φασισμό — είναι ακόμα καρπερός». 'Η πείρα ετούτης της πόλης κι όλης της χώρας σας, όπως τό έδειξε ή πρόσφατη έπταετία, πείθει ότι ο Brecht είχε όπωσδήποτε δίκιο. 'Ετσι όμως δημιουργείται για την ιστορική έρευνα, κι ιδιαίτερα την έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας, μιά νέα άπαιτήση, που ο Wolfgang Mommsen διατύπωσε ως εξής : «'Η πραγματική αποστολή της ιστορίας, είναι να φωτίσει τη σύγχρονη πραγματικότητα, με βάση την πρόσφατη πείρα, και να υπογραμμίζει τά ειδικά χαρακτηριστικά των διαφόρων σχηματισμών. Γιατί μόνο μπροστά από τό ιστορικό βάθος, και μόνο σε άντιπαράθεση με την ιστορική πείρα, γίνονται άνάγλυφοι οι όροι υπό τούς όποιους περιγράφουμε τη σύγχρονη πραγματικότητα, κι άποκτούνε έτσι σημασία για την κατανόηση κάθε φορά της ανθρώπινης και της κοινωνικής ζωής. 'Ετσι ή έπιστημονική ιστοριογραφία θά βάλει τά θεμέλια εκείνα που δημιουργούνε τίς προϋποθέσεις για έναν μελλοντικό ορθολογιστικό προσανατολισμό».

Μ' αυτή όμως τη διατύπωση της έπιστημονικής ιστορικής έρευνας, ή ιστορία γίνεται ένα ισχυρό όπλο εναντίον εκείνων που ο J. Burckhard όνόμασε «terribles simplificateurs» (άπιθανους υπεραπλουστευτές) είτε λέγονται αυτοί Χίτλερ, είτε Μεταξάς είτε Παπαδόπουλος. 'Η μέχρι τώρα ιστοριογραφία όμως, κι όταν ακόμα άσχολιότανε με τη Σύγχρονη 'Ιστορία περιοριζότανε να είναι — και με τούς περιορισμούς βέβαια που άναφέραμε παραπάνω — μιά ιστοριογραφία άπολιτική, άνάδρομική και περιγραφική, χωρίς δηλαδή αξιολογήσεις. 'Αποτέλεσμα της τοποθέτησης αυτής ήτανε ότι οι έρευνητές της Σύγχρονης 'Ιστορίας ακόμα και για την μετά τό 1945 περίοδο, ήτανε πολύ διστακτικοί και δέν βρίσκανε την εξήγηση για φαινόμενα όπως π.χ. τό φούντωμα του Νεο-φασισμού. Μιά τέτοια όμως τοποθέτηση, μπορούμε να την περιμένουμε από την ιστορική έρευνα που σάν μόνο σκοπό της βάζει την «προσπάθεια να καθορίσει τίς τοπικές μόνο δομές», όπως λέει ο Alexander Rustow.

Σ' αυτό όφείλεται επίσης τό ότι οι ιστορικοί, όπως παρατήρησε ο J. Burckhard, προβάλλουνε εναλλασσόμενες κοινωνικές, πολιτικές, οικονομικές και πολιτιστικές οργανωτικές μορφές της ανθρώπινης παρουσίας και μ' αυτόν τόν τρόπο διευρύνουνε, για την κατανόηση και έκτίμηση της σύγχρονης εποχής, τά προσλαμβάνοντα συστήματα. 'Ετσι ή έπιστημονική ιστοριογραφία άποκτάει και άποστολή «άπελευθερωτική». Δέν θά είναι δηλαδή στό μέλλον μόνον κατ'αφατική ύπέρ των κρατούντων ή του κοινωνικού κατεστημένου, αλλά θά μεταμορφωθεί σ' ένα άντι-ιδεολογικό όπλο. Για τό σκοπό αυτό, θά πρέπει οι έρευνητές της Σύγχρονης 'Ιστορίας να συνεργάζονται όλο και περισσότερο μ' εκείνους που άσχολούνται με τίς κοινωνικές έρευνες, χωρίς βέβαια να άπαρνιούνται και την αυτότελείά τους. 'Η μελλον-

τική άποστολή της Σύγχρονης 'Ιστορίας πρέπει να είναι ή διαφώτιση των σύγχρονων ιστορικών φαινομένων, με βάση την ιστορική μέθοδο, και σκοπό την κατοχύρωση της Δημοκρατίας στη σύγχρονη κοινωνία. Γιατί αυτή ή συνεχώς έξελισσόμενη Δημοκρατία μόνο σε μιά φωτισμένη και πληροφόρημένη κοινωνία μπορεί να στηρίζεται, και μάλιστα τώρα περισσότερο παρά ποτέ, να άντλεί διδάγματα από τό παρελθόν, για να προφυλάγεται για τό μέλλον.

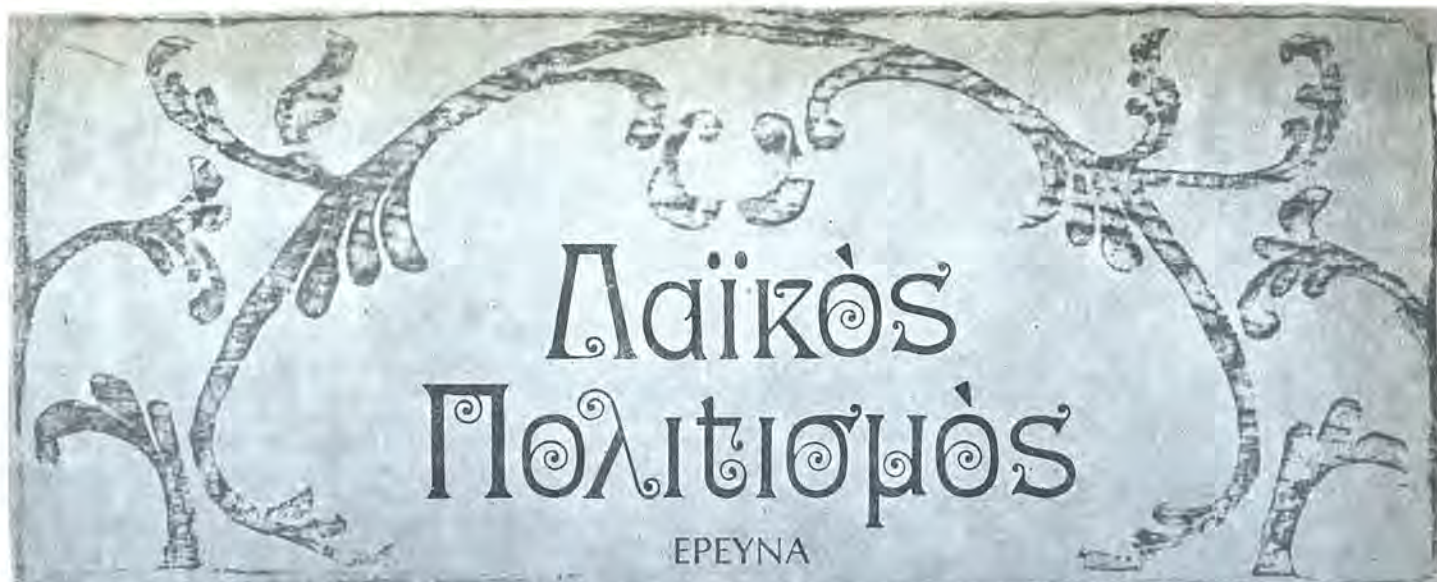
Η ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Τελειώνοντας θά ήθελα να κάνω μερικές παρατηρήσεις σχετικές με τη σύγχρονη ελληνική ιστοριογραφία. 'Όπως τόνισα και στην αρχή, ή έπίσημη έρευνα δέν άσχολεύεται στόν τόπο αυτό με τη σύγχρονη ιστοριογραφία : άντίθετα την άποκλείει, και μάλιστα με τά επιχειρήματα των όπαδών του 'Ιστορισμού. Τό εύκολο συμπέρασμα που μπορεί να βγει απ' τη διαπίστωση αυτή, είναι ότι οι σύγχρονοι Έλληνες ιστορικοί είναι όλοι όπαδοί της θεωρίας αυτής. Μιά τέτοια γνώμη όμως θά 'τανε υπεραπλούστευση του φαινομένου. 'Ο πραγματικός λόγος που στόν τόπο αυτό δέν γίνεται έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας — με τη συμπαράσταση, κι ακόμα λιγότερο βέβαια την έπιχορήγηση του έπίσημου κράτους — είναι πολιτικός και πρέπει ν' αναζητηθεί στο πρόσφατο παρελθόν της χώρας. Θά ξεπερνούσε τά όρια της διάλεξης αυτής ή λεπτομερής άνάλυση των πραγματικών αιτίων : εκείνο μόνο που μπορεί να ειπωθεί είναι ότι έάν τό ελληνικό κράτος προωθούσε τίς έρευνες της Σύγχρονης 'Ιστορίας, τά αποτελέσματα θά 'τανε μάλλον δυσάρεστα για τό ίδιο. Για τό λόγο αυτό κι έκανε ό,τι μπορούσε για να έμποδίσει την έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας. Τό άπόρρητο των 50 χρόνων που έχει καθορίσει τό ελληνικό κράτος για την παραχώρηση των κρατικών αρχείων στους έρευνητές, είναι βέβαια άνασταλτικό για την προώθηση της σύγχρονης ιστοριογραφίας. 'Ο τρόπος με τόν όποιο άντιμετωπίζονται απ' τούς άρμόδιους των διαφόρων κρατικών υπηρεσιών οι έπιστήμονες έρευνητές, πνίγει στη γένεση της κάθε προσπάθεια για την έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας. Τέτοιες διαπιστώσεις θά μπορούσαμε να κάνουμε πάμπολλες. 'Όμως, και παρ' όλη αυτή την περιφρόνηση εκ μέρους των έπιστήμων, και παρά τίς δυσκολίες που υπάρχουν, γίνονται και έδώ μερικές προσπάθειες για την έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας. 'Αντιπροσωπευτική περίπτωση, όπου παρά τά πολλά έμπόδια εκ μέρους των άρμοδίων, γίνανε προσπάθειες για την αναζήτηση της αλήθειας, είναι ο Κομνηνός Πυρομάγλου, που με τά βιβλία του, αλλά κυρίως με την έκδοση των δύο ιστορικών περιοδικών του, έβαλε γερά θεμέλια για την έρευνα της Σύγχρονης 'Ιστορίας στην Ελλάδα, θεμέλια πάνω στα όποια μπορεί κανείς να στηριχθεί. 'Η Ελλάδα θέλει να γίνει μέλος της ΕΟΚ, πράγμα που σημαίνει ότι έπιθυμεί να ταυτιστεί με την Εύρώπη και βέβαια και με τά πολλά προβλήματά της. Αυτό πάλι σημαίνει ότι πρέπει να ξεκαθαρίσει τόν ρόλο της μεταξύ των ευρωπαίων εταίρων της, πράγμα που για να τό πετύχει πρέπει ν' άποκτήσει αυτόγνώση της πρόσφατης ιστορίας της. Δέν άρκει πιά να επαναπαύεται πάνω σ' ένα ένδοξο αλλά πολύ μακρινό παρελθόν, και να άγνοει ή και να άποσιωπά την πρόσφατη ιστορία της. 'Ο δρόμος για να μάθουμε την ταυτότητά μας, και τη θέση μας, είναι να γνωρίζουμε την πρόσφατη ιστορία μας.

Και γιατί να μην άποτελούσε κι έδώ μιά δίκη — ή δίκη της χούντας των συνταγματαρχών — την άφετηρία για την προώθηση της έρευνας της πρόσφατης ελληνικής ιστορίας;

Κάθε Σάββατο
κυκλοφορεί ή

ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗ ΠΟΡΕΙΑ
όργανο Σοσιαλιστικού άγώνα και προβληματισμού

Χρησιμοποιείτε τὸν ὄρο «ὁ λαϊκὸς μας πολιτισμός»; "Αν ὄχι γιατί; "Αν ναί, ποῖό εἶναι τὸ συγκεκριμένο περιεχόμενο πού τοῦ δίνετε;

Τό ΑΝΤΙ, μέτ' ἐρώτημα αὐτό — πού ἔθεθε σέ μιά σειρά ἀπό εἰδικούς — ἐλπίζει πῶς θά προωθήσει τόν διάλογο γιά τόν καθορισμό ἑνός ὅρου πού χρησιμοποιεῖται εὐρύτατα ἀλλά καί μέ διαφορετικό περιεχόμενο.

Στό προηγούμενο τεύχος εἶχαμε δημοσιεύσει τίς ἀπαντήσεις τῶν Κ. Μοσκόφ καί Σπ. Ἀσδραχά. Σήμερα δημοσιεύουμε τήν ἀπάντηση τῆς καθηγήτριας στό Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης κ. Ἄλκης Κυριακίδου-Νέστορος. Στό ἐπόμενο τεύχος ἀπαντοῦν οἱ : Χρ. Γιανναράς καί Γ. Ἰωάννου.

3. ΑΛΚΗ ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΝΕΣΤΟΡΟΣ

Νομίζω πῶς ἡ πρωτοβουλία τοῦ «ΑΝΤΙ» νά ξεκινήσει μιά συζήτηση γιά τόν λαϊκὸ πολιτισμὸ εἶναι πολύ χρήσιμη, γιατί πραγματικά ὑπάρχει μιά ἐντονὴ ἀσάφεια γύρω ἀπὸ τόν ὄρο καί τὸ περιεχόμενό του. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τόν λόγο ἐλπίζω νά μέ συγχωρήσουν οἱ ἀναγνώστες τοῦ περιοδικοῦ γιά τήν κάπως ἐκτενέστερη ἀπάντησή μου. Δέν μπορῶ ὅμως νά κάνω ἀλλιῶς. Δουλειά μου εἶναι ἡ λαογραφία, κι αὐτὴ ἔχει ὡς ἀντικείμενό της τόν λαϊκὸ πολιτισμὸ. Ἔτσι χρησιμοποιοῦ ἀναγκαστικά τόν ὄρο, μολονότι σέ μιά φάση τῆς προσπάθειάς μου νά τόν καθορίσω σκέφτηκα πῶς θά ἦταν καλύτερο νά τόν ἀντικαταστήσω μέ τόν ὄρο «παραδοσιακὸς πολιτισμός». Οἱ λόγοι πού μέ ὁδήγησαν σ' αὐτὸ εἶναι οἱ ἑξῆς :

Σύμφωνα μέ τόν συντομότερο ὀρισμό της, «λαογραφία εἶναι ἡ ἐπιστήμη τοῦ λαϊκοῦ μας πολιτισμοῦ» τὸ «μας» σημαίνει ὅτι ὁ λαογράφος προέρχεται καὶ ὁ ἴδιος ἀπὸ τὸν λαὸ τὸν ὁποῖο μελετᾷ, καί μέ τόν ὄρο «λαϊκὸς πολιτισμός» νοεῖται ὁ πολιτισμὸς τοῦ χωριοῦ, σέ ἀντίθεση μέ τόν πολιτισμὸ τῆς πόλης, πού χαρακτηρίζεται ὡς «ἀνώτερος», «σύγχρονος» ἢ «ἀστικός» πολιτισμός. Ἡ διάκριση βέβαια αὐτὴ ἔγινε σέ μιά ἐποχὴ ὅπου ἡ ὑπαίθρος κρατοῦσε ἀκόμη τὸν παραδοσιακὸ της χαρακτήρα· συνέχιζε, μέ ἄλλα λόγια, τὸν πολιτισμὸ ἐκεῖνο πού ἔχει τήν καταγωγή του, σύμφωνα μέ τήν ἄποψη τοῦ Στίλπωνα Κυριακίδη, στήν ὑστερὴ ἀρχαιότητα (ὅπως ἄλλωστε καί ἡ νεοελληνικὴ γλῶσσα), συνεχίστηκε ἔπειτα ὡς λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν βυζαντινῶν χρόνων, καί στήν τουρκοκρατία, τέλος, πῆρε — γιά λόγους ιστορικούς — καθολικότερο χαρακτήρα (1) : δηλαδή «παραδοσιακός» ἦταν ὁ πολιτισμὸς καί τῆς πόλης καί τοῦ χωριοῦ, προσαρμωμένος, φυσικά, στίς συγκεκριμένες συνθήκες τοῦ κάθε ἐλληνικοῦ τόπου.

Αὐτός ὁ «λαϊκὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων», ὅπως τὸν ὀνομάζει ὁ Κυριακίδης, τοῦ ὁποῖου ἡ τελευταία ἱστορικὴ φάση εἶναι ὁ πολιτισμὸς τῆς τουρκοκρατίας, ὑπέστη τίς πρῶτες μεγάλες ρωγμές ἀμέσως μετὰ τήν ἰδρυση τοῦ ἐλεύθερου ἐλληνικοῦ κράτους (1832), ὅταν ἡ κεντρικὴ ἐξουσία ἐπενέβη : α) στήν πατροπαράδοτη διοικητικὴ ὀργάνωση τῶν Ἑλλήνων (κατέλυσε τήν αὐτονομία τῶν κοινοτήτων καί ἐγκατέστησε ἓνα σύστημα συγκεντρωτικὸ καί

ἀπολυταρχικό), καί β) στήν παιδεία, ἡ ὁποία ἀπὸ κοινοτικὴ ἔγινε δημόσια καί ἀνοίξε ἔτσι τόν δρόμο ἀπὸ τήν κοινότητα στήν πρωτεύουσα. Οἱ ἐπεμβάσεις αὐτές τῆς κεντρικῆς ἐξουσίας συντέλεσαν σέ μιά ριζικὴ ἀλλαγὴ τῶν σχέσεων στό ἐπίπεδο τῆς διοίκησης καί στό ἐπίπεδο τῆς παιδείας : οἱ Ἕλληνες χωρίστηκαν τώρα σέ διοικούντες καί διοικουμένους, ἐνῶ στό ἐπίπεδο τῆς παιδείας ἄρχισε νά βαθαίνει ὁλοένα καί περισσότερο τὸ χάσμα μεταξὺ λογίων καί λαοῦ, μεταξὺ τῆς ἐπίσημης Ἑλλάδας καί τῆς Ἑλλάδας «τῶν ἀπλοπόνων χωρικῶν», ὅπως τοὺς χαρακτήρισε ὁ Παλαμάς (2).

Παρ' ὅλα αὐτά, ὡς τόν Β' παγκόσμιο πόλεμο δικαιολογοῦνται ἴσως οἱ λαογράφοι μας νά μιλοῦν γιά «λαϊκὸ πολιτισμὸ» καί νά ἐννοοῦν τόν πολιτισμὸ τῆς ὑπαίθρου, γιατί ὑπῆρχε, ἔστω καί πολὺ ἐξασθενημένο, ἓνα σύστημα ζωῆς διαφορετικὸ, τὸ ὁποῖο διέκρινε τοὺς Ἕλληνες χωρικοὺς ἀπὸ τοὺς ἀστούς συμπατριῶτες τους. Μετὰ τὸ 1950 ὅμως, γιά λόγους πού ὀφείλονται τόσο στίς πολιτικές συνθήκες τῆς πατρίδας μας ἐκείνη τὴν ἐποχὴ, ὅσο καί στὴ ραγδαία ἀλλαγὴ τῆς τεχνοοικονομικῆς βάσης τοῦ πολιτισμοῦ μας, δηλαδή τὴν οὐσιαστικὴ εἰσοδὸ μας στὴ βιομηχανικὴ φάση τῆς ἱστορίας μας, ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς ὡς σύστημα ζωῆς, ὡς ἓνας βίος οἰκοδομημένος πάνω σέ συγκεκριμένες ἱστορικὲς ἐπιλογές — μέ δυὸ λόγια : ὁ λαϊκὸς πολιτισμὸς ὡς ἱστορικὴ πραγματικότητα — δέν ὑπάρχει πιά. Γι' αὐτό, γιά νά ξεκαθαρίσω τὸν χαρακτήρα του ὡς ἱστορικοῦ φαινομένου ἀπὸ ὁποιοσδήποτε κοινωνιολογικοῦ ἢ ἄλλου συνειρμὸς πού δημιουργεῖ σήμερα ὁ ὅρος «λαϊκὸς πολιτισμός», ὅρισα — καθόσον, βέβαια, μέ ἀφορὰ — τὴ λαογραφία ὡς «σπουδὴ τοῦ παραδοσιακοῦ μας πολιτισμοῦ», ἐξηγώντας συνάμα καί τοὺς λόγους πού μέ κάνουν νά πιστεύω ὅτι εἶναι χρήσιμος σήμερα γιά τὴν πατρίδα μας ἓνας ἱστορικὸς προσανατολισμὸς τῆς λαογραφίας (3), ὁ ὁποῖος θά τὴν μεταβάλλει οὐσιαστικά σέ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ τῆς τουρκοκρατίας — ἐφόσον αὐτὸς ἀποτελεῖ τὴν τελευταία φάση τῆς ἀκμῆς τοῦ παραδοσιακοῦ μας πολιτισμοῦ.

Φυσικά, ἂν ὁ ἱστορικὸς προσανατολισμὸς κρίνεται σήμερα ὡς ὁ χρησιμότερος, αὐτὸ δέν σημαίνει ὅτι ἡ λαογραφία θά πρέπει νά ἀποξενωθεί ἀπὸ τὸ βασικὸ της ἔργο : τὴν ἀπουδὴ τοῦ «ζώντος, παρόντος λαοῦ», ὅπου κι ἂν βρισκεται αὐτός, ὅπως κι ἂν καθορίζεται μέσα στὴ συγκεκριμένη, κάθε φορά, ἱστορικὴ πραγματικότητα. Ὁ «λαός» λ.χ. τῆς λαογραφίας τοῦ 19ου αἰώνα, μέσα στό ρομαντικὸ-ἐθνικιστι-

κό κλίμα της εποχής, είχε γίνει σχεδόν συνώνυμος με τό «έθνος» κι αυτό γιατί ο «λαϊκός πολιτισμός», με την έννοια του πολιτισμού της υπαίθρου, είχε ήδη αναγνωρισθεί ως ταυτόσημος με τον «εθνικό πολιτισμό». Ο «άνωτερος» πολιτισμός των ευρωπαϊκών πόλεων του 19ου αιώνα είχε ήδη πάρει, όπως είναι γνωστό, τον κοσμοπολιτικό χαρακτήρα που του έδιναν, από τη μία μεριά η κοσμοθεωρία του διαφωτισμού — κοινό κτήμα όλων των μορφωμένων ανθρώπων — ανεξάρτητα από την εθνική τους καταγωγή — και, από την άλλη, η οικονομική βάση του καπιταλισμού, που εξομοίωνε τους ανθρώπους σ' ένα άλλο επίπεδο. Φυσικό λοιπόν ήταν η εθνική φυσιογνωμία του κάθε λαού να βρίσκεται εκεί όπου δεν είχε εισχωρήσει η «μοντέρνα», η «ευρωπαϊκή», γιά μας τους Βαλκάνιους, επίδραση, δηλαδή στην υπαίθρο: εκεί όπου δεν φορούσαν «φράγκικα» ή «όγκωπαϊκά», κατά τον Μπαρμπά-Γιώργο, αλλά τη φουρ-στανέλα, που την έραβαν — άς τό θυμηθούμε — οι «έλληνοράπται».

Σήμερα τη φουρστανέλα τη φοράνε μονάχα οι τσολιάδες της προεδρικής φρουράς και τα παιδάκια στις εθνικές γιορτές και τις απόκριες. Ο έλληνικός λαός που ζει σ' ένα χωριό και στις παρυφές των πόλεων (ο «λαός των πόλεων», όπως ονομάζονται στη λαογραφία οι μετανάστες του έσω-τετικού και οι πρόσφυγες που έρχονται να βρουν δουλειά στις μεγάλες πόλεις και δημιουργούν πολλές φορές εκεί — οι συγχωριανοί ή και οι κοντοχωριανοί μαζί — δικούς τους, τοπικούς συνοικισμούς, όπως λ.χ. τὰ Μυκονιάτικα του Πειραιά ή τὰ Άναφιώτικα της Άθήνας) — αυτός ο έλληνικός λαός βρίσκεται σήμερα σ' ένα μεταβατικό, όπως τό ονομάζουν, στάδιο ανάπτυξης, επομένως και σ' ένα μεταβατικό στάδιο του πολιτισμού του. Ο τρόπος της ζωής του είναι ένα συμπύλημα από επιβιώματα του παραδοσιακού πολιτισμού, από τη μία μεριά, και από τὰ λεγόμενα «καταπεπτωκότα στοιχεία», δηλαδή τὰ στοιχεία του βίου και πολιτισμού της αστικής τάξης που «καταπίπτουν» στον λαό, από την άλλη.

Αυτός τώρα ο λαός των άγροτών και των εργατών, που δεν έχει πιά τον δικό του τύπο ζωής, αλλά — μέσα στο κύκλωμα της καταναλωτικής κοινωνίας — εξαρτάται άμεσα από τον κυρίαρχο τύπο ζωής, τον αστικό, είναι άραγε δυνατόν να δημιουργήσει έναν καινούργιο, δικό του πολιτισμό; Γιά την ώρα δεν βλέπω πώς θά μπορούσε να γίνει αυτό. Γιά να υπάρξει «λαϊκή» δημιουργία, θά πρέπει ο λαός — έστω και αν πρόκειται γιά ένα μικρό μόνο τμήμα του πληθυσμού, ένα μικρό κοινωνικό στρώμα — να αποκτήσει συνείδηση του έαυτού του και ένα σύστημα αξιών που να μην εξαρτάται από τό αντίστοιχο αστικό σύστημα — θά πρέπει, με άλλο λόγια, ο «λαός» αυτός, σάν ομάδα, να έχει ένα *minimum*, τουλάχιστον, κοινωνικής ολοκλήρωσης. Πιστεύω λ.χ. ότι τό ρεμπέτικο τραγούδι, στην αρχή του, ήταν μιά γνήσια λαϊκή δημιουργία, γιατί ήταν έκφραση ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής, του ρεμπέτικου ή μάγκικου (4). Τό γιατί — σέ μιάν όρισμένη ιστορική στιγμή — τό ρεμπέτικο εξέφρασε, έκτός από τούς ρεμπέτες, και ένα μεγάλο μέρος της εργατικής τάξης, αυτό είναι άλλο θέμα. Αυτό που μάς ενδιαφέρει έδω είναι ότι τό ρεμπέτικο γεννήθηκε μέσα σέ μιάν ομάδα που είχε συνείδηση του έαυτού της — είχε, επομένως, αυτό τό *minimum* κοινωνικής ολοκλήρωσης που απαιτείται γιά τή λαϊκή δημιουργία.

Δέν ξέρω αν υπάρχουν σήμερα τέτοιου είδους ομάδες. Βλέπω πίο πολύ άτομα, λαϊκούς ανθρώπους: δέν βλέπω λαϊκό τρόπο ζωής και σκέψης, δηλαδή λαϊκό πολιτισμό με ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Ο σημερινός λαϊκός άνθρωπος του χωριού ή της πόλης έχει — όσον άφορά τίς πολιτιστικές του επιλογές — διάφορες δυνατότητες: μπορεί, αν θέλει, να κρατά την παράδοση (πράγμα που γιά τόν Έλληνα σημαίνει να κρατά αδιάρρηκτους τούς δεσμούς του με την ιδιαίτερή του πατρίδα, και επομένως με τούς χωριανούς του και με τὰ συνήθεια και τὰ έθιμα του τόπου του) ή μπορεί, αν θέλει, να ακολουθεί τή μόδα: άλλοτε κάνει τό ένα και άλλοτε τό άλλο, και άλλοτε πάλι συμφέρει τὰ δύο, τό μοντέρνο και τό παραδοσιακό, σέ μιά μεταβατική μορφή των φαινομένων του πολιτισμού (5).

Η επιλογή τώρα που κάνει ο λαϊκός άνθρωπος από τίς παραπάνω δυνατότητες και η μορφή του συμπλήματος

που προκύπτει δέν εξαρτάται βέβαια από κριτήρια αποκλειστικά ύποκειμενικά, προσωπικά. Η συμπεριφορά του λαϊκού ανθρώπου μπορεί σήμερα να μην καθορίζεται τόσο άυστηρά όσο στο πάλαι ποτέ πλαίσιο της παραδοσιακής κοινότητας, εξακολουθεί ώστόσο να ύπαγορεύεται από όρισμένους κανόνες. Τό θέμα είναι αν αυτοί οι κανόνες συμπεριφοράς, που επιβάλλονται από την κοινωνία στην οποία ζει ο λαϊκός άνθρωπος, είναι αρκετά σημαντικοί ώστε να μάς επιτρέψουν να μιλήσουμε γιά «λαϊκό πολιτισμό». Φοβούμαι πώς όχι. Άλλωστε πιστεύω ότι ο όρος «λαϊκός πολιτισμός» στην τρέχουσα χρήση του δέν συνδέεται πιά τόσο πολύ με συμβατικούς τρόπους ζωής, όσο με ένα κείριο πρόβλημα, που αποτελεί σήμερα τό έπικεντρο των κοινωνικών και των ανθρωπιστικών σπουδών: πρόκειται γιά τό πρόβλημα, άκριβως, της δημιουργικής δραστηριότητας του ανθρώπου στο πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας μας (6). Βλέπω, με άλλα λόγια, τόν λαϊκό πολιτισμό, σάν σύγχρονο πρόβλημα, να καθορίζεται βασικά σέ σχέση με την έννοια της λαϊκής-δημιουργίας — ως δημιουργίας και ως συμμετοχής, συνάμα, σ' αυτήν. Καί, γιά να γίνω σαφέστερη, θά δώσω ένα παράδειγμα: μ' αυτό θέλω να θέσω κι εγώ, με τή σειρά μου, ένα έρώτημα, που ελπίζω να οδηγήσει τή συζήτηση που άνοιξε τό «ΑΝΤΙ» σέ γόνιμο έδαφος:

Οι λαογράφοι που μελετούν τόν «λαό των πόλεων» παρατήρησαν πώς από τὰ επιβιώματα του παραδοσιακού πολιτισμού που καταγράφουν σήμερα στις εργατικές συνοικίες και τὰ γκέτο των μεγαλουπόλεων (7), εκείνο τό παραδοσιακό λογοτεχνικό είδος που έχει σχεδόν εξαφανιστεί είναι τὰ παραμύθια: στή θέση τους βρίσκουν τώρα αυτό που ονομάστηκε στή λαογραφία «προσωπικές ιστορίες». Ο μετανάστης, ο πρόσφυγας, ο λαϊκός άνθρωπος, γενικά, διηγείται στον λαογράφο, όχι πιά την ιστορία του δράκου με τίς τρεις κεφαλές, αλλά τή δική του, προσωπική ιστορία, την ιστορία της ζωής του. Οι προσωπικές αυτές μαρτυρίες των λαϊκών ανθρώπων δέν είναι βέβαια κάτι καινούργιο: χρησιμοποιήθηκαν και παλαιότερα από λογοτέχνες σάν θέματα ήθογραφικά, και σήμερα χρησιμοποιούνται αυτού-σες, σάν τρόπος γραφής (8). Θά μπορούσαν άραγε, κοιταγμένες από μιάν άλλη σκοπιά — λαογραφική ή, πλατύτερα, ανθρωπολογική — να μάς οδηγήσουν στην καρδιά του προβλήματος που μάς άπασχολεί, δηλαδή στο πώς δημιουργεί σήμερα ο λαϊκός άνθρωπος; (Νομίζω πώς εκείνο που τόν διαφοροποιεί, ως σήμερα άκόμη, από μάς, είναι ότι δημιουργεί προσωρικά). Κι άκόμη, αν αυτή ή άτομική, όπως φαίνεται σέ πρώτη ματιά, δημιουργία — ή «προσωπική ιστορία» — είναι δυνατόν να κρύβει πίσω της μιάν όμαδική, συλλογική διάσταση.

(1) Στίλπωνος Κυριακίδου, Γλώσσα και λαϊκός πολιτισμός των νεωτέρων Έλλήνων, Άθήνα 1946, σ. 37. Βλ. επίσης Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος, Λαογραφικά Μελετήματα, Άθήνα, «Όλκός», 1975, σ. 46 και 99 έπ.

(2) Α. Κυριακίδου-Νέστορος, έ.ά., σ. 47. Βλ. επίσης Mario Vitti, Η ίδιολογική λειτουργία της έλληνικής ήθογραφίας, Άθήνα, Κείμενα, 1974, σ. 65.

(3) Α. Κυριακίδου-Νέστορος, έ.ά., σ. 41-46 και 96 έπ.

(4) Βλ. τή θαυμάσια, κατά τή γνώμη μου, εισαγωγή της Άγγελας Καίλ στην Αυτόβιογραφία του Μάρκου Βαμβακάρη, Άθήνα, 1973, σ. 17 έπ.

(5) «Τά αποτελέσματα του συμφυρμού αυτού είναι τίς περισσότερες φορές μάρτυρες της κακής προσαρμογής που συντελείται σ' αυτό τό μεταβατικό στάδιο — κακής γιαντί κατά κανόνα ενεργεί αντικοινωνικά, αντικοινωνικά και αντιαναπτυξιακά». Βλ. Α. Κυριακίδου-Νέστορος, έ.ά., σ. 42.

(6) Άπό τὰ πολλά που έχουν γραφτεί σχετικά ξεχωρίζω εδώ τό βιβλιαράκι του Lucien Goldmann, La création culturelle dans la société moderne, Paris, Denoël/Gonthier, 1971. Η λειτουργία της δημιουργικότητας στον παραδοσιακό πολιτισμό, κι σχέση με τή λειτουργία της στή δική μας, τή σύγχρονη κοινωνία, είναι επίσης ένα πρόβλημα που θίγεται στον Πρόλογο των Λαογραφικών Μελετημάτων μου, έ.ά., σ. 7-11.

(7) Βλ. λ.χ. τὰ πεπραγμένα ενός συμποσίου με θέμα «Υπάρχει λαός στις πόλεις»; που δημοσιεύτηκαν στο Journal of American Folklore 83 (1970), και σέ ιδιαίτερο τόμο από τούς Americo Paredes και Ellen Stekert, με τίτλο The Urban Experience and Folk Tradition, University of Texas Press, 1971.

(8) Στην έλληνική ήθογραφία λ.χ. τὰ Λόγια της πλωρης του Καρκαβίτσου σπριζόνται σέ τέτοιου είδους μαρτυρίες (βλ. Mario Vitti, έ.ά., σ. 77), ενώ αυτούσιες παρουσιάζονται οι μαρτυρίες των Μικρασιατιών προσφύγων στον Κοινό Λόγο της Έλλης Παπαδημητρίου, Άθήνα 1972.

Θαυμάσιο παράδειγμα αυτούσιας μαρτυρίας είναι επίσης οι άποσπασμοί προς τό κοινό των ήρωων του Θίασου του Θόδωρου Άγγελοπούλου. Βλ. τήν έκδοση του σεναρίου από τό Θεμέλιο, Άθήνα 1975, σ. 35, 81 και 99.

ΕΠΙΣΗΜΑΙΝΟΥΜΕ

Ο ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟΣ ΟΜΙΛΟΣ

Η σύσταση του «Πανεπιστημιακού Όμιλου», και μόνο σ'αν είδηση, είναι καλώςδεχτο γεγονός. Οι στόχοι, έτσι όπως συνοπτικά διαγράφονται στο ιδρυτικό κείμενο, ανταποκρίνονται σ'ένα ευρύ δημοκρατικό πρόγραμμα, αλλά και τις αναζητήσεις του Φοιτητικού Κινήματος. Διαπιστώνεται σήμερα ότι «χρειάζονται αλλαγές για να λυθούν τα κληροδοτημένα από δεκαετίες προβλήματα». Όμως αυτή η συνειδητοποίηση, οφείλεται αποφασιστικά στον καταλυτικό ρόλο του Φοιτητικού Κινήματος. Οι Πανεπιστημιακοί δάσκαλοι, θα πρέπει λοιπόν να λειτουργήσουν σ'ε οργανική σύνδεση μ' αυτό. Ο «Πανεπιστημιακός Όμιλος» δεν πρέπει να αποτελέσει ένα νέο και αυτόνομο «θεσμό». Έπισημάνθηκε κιόλας το γεγονός πως μέρος από προοδευτικούς δασκάλους δεν συσπειρώθηκε γύρω του. Η απουσία σημαίνει ατομία ή επικράτηση της αρχής της «έπιλεκτικής» πρόσκλησης από την πλευρά δσων είχαν την πρωτοβουλία;

Η Νεοελληνική Ιστορία μέσα απ' τη γελοιογραφία.

Τά χρόνια της δικτατορίας μάς μάθανε όλους να περιμένουμε με αγωνία τό γελοιογραφικό σχόλιο στον τύπο, ένα σχόλιο που είσχωρουσε ανάμεσα από τις χαράμαδες του «τείχους», ένα σχόλιο που ακροβατούσε πάνω στο τεταμένο σκοινί της λογοκρισίας. Όμως, η γελοιογραφία στον τόπο μας, και μάλιστα η πολιτική γελοιογραφία, δεν ήταν κάτι καινούργιο. Αντίθετα, μιά πηγαία λαϊκή έκφραση έχει φτιάξει μιά γερή παράδοση στο χώρο αυτό. Ο δημοσιογράφος Δημήτρης Σαπρανίδης, με τό βιβλίο του «Ιστορία της Πολιτικής Γελοιογραφίας», που πρόσφατα εκδόθηκε ο πρώτος τόμος του, αναλαμβάνει να μάς ξεναγήσει τόν ακολουθούμε γοητευμένοι και από όσα βλέπουμε αλλά και από τη διαπίστωση που κάνουμε πως είναι και ό πιο κατάλληλος αλλά και ό μόνος ξεναγός. Η δουλειά του αυτή, δουλειά δέκα χρόνων, έγινε σ' ένα χώρο βιβλιογραφικά... παρθένο. Ένας μόχθος τεράστιος

που αποκαλύπτει τό μεράκι του συλλέκτη και τό ερευνητικό του πάθος.

Η εισαγωγή του μάς πάει στις ρίζες: απ' τά τοτέμ, τις μάσκες του αρχαίου θεάτρου, ως τόν καταγκιόζη. Στη συνέχεια, μπαίνουμε στο κυρίως θέμα μας, την πολιτική γελοιογραφία, που εντοπίζεται ή αρχή της γύρω στο 1850. Ακολουθεί ή λαϊκή σάτιρα του λόγου και ή γελοιογραφία στην εποχή της πρώτης μοναρχίας, με την εμφάνιση των πρώτων σατιρικών περιοδικών λαϊκής κατανάλωσης, και φτάνει ως την «ένσωμάτωση» της αστικής γελοιογραφίας στις σελίδες τ'ου αστικού τύπου. Στο σημείο αυτό παρουσιάζεται ή προσωπικότητα του Θέμου Άννινου, που βάζει τη σφραγίδα της στη μετέπειτα εξέλιξη του είδους. Έτσι, φτάνοντας στα 1909, ολοκληρώνουμε τόν πρώτο γύρο και περιμένουμε γεμάτοι ανυπομονησία τό δεύτερο, σ' αυτό τό υπέροχο γελοιογραφικό γαϊτανάκι

Του Άλέξη Κυριασάπουλου

«ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ» ΤΗΣ ΑΛΕΞ ΜΥΛΩΝΑ

Μετά από μιά δεκάχρονη απουσία κι άναγκαστική απομόνωση, ή Άλεξ Μυλωνά παρουσιάζει στο «Πολυπλάνο» τη νέα της δουλειά. Αυτή τη φορά ή καλλιτέχνης σκοπεύει ψηλά. Στόχος της ή ένταξη της γλυπτικής στο χώρο — μέσα κι έξω από την πόλη — σ'ε στενή συνεργασία και συνάρτηση με την αρχιτεκτονική: έργοστάσια, σχολεία και σπείτια ακόμα. Τα έργα της Μυλωνά έχουνε τώρα μιά νέα διάσταση: την αίσθηση της «μεγάλης» γλυπτικής φόρμας, που με τις προεκτάσεις μιάς νέας αισθητικής δράσης, προσφέρεται για τη δημιουργία συγκροτημάτων όπου ή γλυπτική θά τ'ά «άνθρωποι», αφού από τη φύση και

τόν προορισμό τους είναι μόνον «χρηστικά».

Ύστερα από μακροχρόνιες δημιουργικές έρευνες, αναζητήσεις και πειραματισμούς και μιά συνεχή και πληθωρική παρουσία στο χώρο της τέχνης (1953 - 1966), τόσο στην Ελλάδα, όσο και στο εξωτερικό, ή Μυλωνά, παρουσιάζει τώρα μιά κατασταλαγμένη και ώριμη δουλειά που αποτελεί όρόσημο στη νεοελληνική γλυπτική.

Παράλληλα, ή Μυλωνά, παρουσιάζει και μιά σειρά έργων μικρογλυπτικής καθώς και πολλαπλά, έργα δηλαδή που είναι προσιτά στο ευρύτερο κοινό και τούς φιλότεχνους.

Άθήνα - Σικάγο:

χρόνος χρήμα και... γρασίδι!

Οι Ευλάμπιοι ζούσαν ήσυχα στη βίλα τους σ'ε λόφο έξω από την Άθήνα, ό Ιούλιος, τραπεζικός οικονομολόγος με πολιτική δράση, ή Κία ψιλοεπιχειρηματίας συνεργάτης Ιταλού φίλου τους, Roberta di Carneiro, τό σπίτι, 8.000 τετραγωνικά πόδια, την κούραζε λιγάκι, αλλά ως είναι καλά οι υπηρέτες...

Και ξαφνικά, όπως όλα σ' αυτό τόν τόπο γίνονται ξαφνικά, άλλαξε ή κατάσταση και οι Ευλάμπιοι βρέθηκαν εκτός του νυμφώνος...

Δυστυχισμένη Κία, τί νά πρωτομαζέψεις; τόσες άντίκες, τόσα παλιά γλυπτά (8.000 μάς είπανε); «χρειάστηκε νά παλαιψουμε μανάχα για δύο-τρία κομμάτια απ' αυτά», λές πικραμένη... Κι έφυγες δυστυχισμένη εσύ μαζί με τόν δυστυχή Ιούλιο, τόν δυστυχή τόν γιό σου και τό ακόμα πιο δυστυχισμένο αφανιστάκι λαγωνικό σου. Μπήκες στην Α' θέση ενός... δυστυχισμένου JET με μερικούς μόνο απ' τούς υπηρέτες σου, με μόνη έλπίδα νά γίνεις πιλγκριμ στο Νέο Κόσμο, στη λίμνη Foresti έξω απ' τό Σικάγο. «Είναι αλλιώς από την Ελλάδα, εδώ», λές Ιού-

λιε, «εδώ τό γρασίδι είναι τέλειο... στην Ελλάδα δέν είμαστε τόσο άπαιητικοί... είχαμε κατοικία νά διατηρούν τό χορτάρι χαμηλό...», κι άναστενάξεις! Ζήτησες κι απ' τις άρχές νά σου επιτρέψουν νά έχεις κατοικίες, μά δέν κατανόησαν την ψυχική σου ανάγκη. Ιούλιε. «Θά μπορούσαμε νά χτίσουμε έναν τοίχο», προτείνει ή σοφή συντορφός σου και κανείς τότε δέ θά έδλεπε τις κατοικίες... Άληθινά υπέροχη σύλληψη, Ιούλιε, τό γοτθικό σου μέγαρο με λίγο άλατοπίπερο έλληνικό του βουνού και του κάμπου, θά σου λύσει και τό τελευταίο πρόβλημα προσαρμογής. Κατά τά άλλα οι δύο σας μπουτίκ, ή μιά που άνοιξε τό καλοκαίρι, με κείνο τό τέλειο — ίδιο γρασίδι — πάρτυ, κι άλλη της Νέας Ύόρκης, ή πρώτη, στον πύργο της «Όλυμπιακής» του Ώνάση, δουλεύουν θαυμάσια. Άλλωστε ή κουλούρα σας είναι τέτοια, που γνωρίζετε καλά πως ό χρόνος είναι χρήμα και τό χρήμα δίνει χρόνους και με τό χρόνο όλα λησμονούνται... Έτη πολλά, λοιπόν, και εισόδημα μεγάλο.

ΣΤΙΣ προτάσεις που δημοσιεύσαμε σάν ομάδα πρωτοβουλίας, μάς απασχολούσε τό θέμα καί οί αναγκαίες συνθήκες γιά μιά πύ ούσιαστική αποκέντρωση. Δέ μπορούσαμε νά φανταστούμε μιά αποκέντρωση πού νά μή στηρίζεται στήν άνίχνευση τών πραγματικών αναγκών, τή θεωρητική δουλειά καί τήν κριτική τών θεσμών στόν πολιτιστικό τομέα.

Γράφουμε :

«Μέσα στίς κρατούσες συνθήκες γίνεται όλο καί πύ δύσκολη ή πραγματική έπαφή ανάμεσα στό «κοινό» καί τούς «καλλιτέχνες».

Τά διάφορα κυκλώματα καί οί μηχανισμοί επιβάλλουν καί συντηρούν τήν απόσταση ανάμεσα στους δύο αυτούς χώρους, καθορίζοντας ταυτόχρονα τούς τρόπους έπενέργειας καί λειτουργίας τής τέχνης γενικότερα, έξυπηρετώντας έτσι στενά συμφέροντα στόν ύλικο καί πνευματικό τομέα.

Οί ίδιες οί έννοιες «καλλιτέχνης», «έργο», «δημιουργία» έχουν φορτιστεί μέ τέτοιο τρόπο πού νά ύποδοθηούν άποτελεσματικότερα τίς βλέψεις καί τούς γενικότερους στόχους αυτών τών μηχανισμών πού είναι :

α) ή έμπορία τής τέχνης σέ κάθε έπίπεδο καί τομέα.

β) ό προκαθορισμός από ειδικούς, ύπεύθυνους κι άνεύθυνους, τών άντιλήψεων καί τής άντιληπτικότητας του «κοινού».

γ) ή άποδυνάμωση τής άποτελεσματικότητας τών έργων καί τής επαναστατικότητας τών διαφύρων πρωτοποριών.

δ) ή άπορρόφηση καί έξαγορά νέων δυνάμεων (μελλοντικών τιτλούχων) γιά τή διαώνιση του ίδιου συστήματος, κ.λπ.

Όλα αυτά διαρθρώνουν ένα πολύπλοκο καί εύλύγιστο παιχνίδι πού άποβλέπει στή διάβρωση «κοινού» καί «καλλιτεχνών» γιά νά περάσει ή ιδεολογία τής άρχουσας τάξης καί στους πύ ειδικούς χώρους.

Σ' αυτήν τήν κατάσταση έχουμε νά άντιπαρατάξουμε σάν άπώτερο σκοπό καί στόχο μας τήν προσπάθεια γιά δημιουργία ενός παράλληλου δίχτυου πολιτιστικής δράσης, χωρίς μ' αυτό νά διαγράφουμε τή δυνατότητα γιά δραστηριότητες καί έπεμβάσεις «άπό τά μέσα», ένάντια όμως στους μη-

'Αποκέντρωση καί Παράλληλη Δράση

Τών

Δ. 'Αληθινού - Α. Παγουλάτου

Σάν μέλη τής πολιτιστικής ομάδας «Παράλληλη Δράση», πού δημιουργήθηκε τό Σεπτέμβριο του '75 καί όργάνωσε μιά σειρά άπό έκδηλώσεις σέ δημόσιες καί σέ συνοικίες τής 'Αθήνας, θά θέλαμε νά έκφράσουμε όρισμένες σκέψεις μας, σέ σχέση μέ τό πρόβλημα τής αποκέντρωσης πού μπηκε, τελευταία άπό τόν Β. Δημητρέα, στό «ΑΝΤΙ» (δές καί άρθρο άνυπόγραφο στήν «ΑΥΓΗ», 1 Φλεβάρη '76).

χαινισμούς πού άναφέραμε πύ πάνω. Μέσα σ' αυτό τό δίχτυο θά είναι δυνατή ή όσο γίνεται πύ πλατιά συμμετοχή νέων ατόμων καί ομάδων γιά τήν έξασφάλιση τής συνεχούς διεύρυνσης κι άνανέωσής του.

Μέσα σ' αυτήν τήν προσπάθεια πού περνά άπό διάφορες φάσεις καί στάδια δέν πρέπει νά παραγνωρίζονται οί άμοιβαίες μας θεωρητικές καί όργανωτικές άδυναμίες. Γι' αυτό τό λόγο αυτή ή διαδικασία περνάει αναγκαστικά άπό μιά φάση άμοιβαίας διαπαιδαγώγησης, πού θά άνοίξει ένα εύρύ πεδίο γιά τήν ούσιαστική έπαφή, τή συνεργασία και τή δραστηριοποίηση τών δημιουργικών ίκανοτήτων όλων μας.

Μέσα σ' αυτήν τήν προοπτική προχωρούμε σήμερα σέ μιά μέ ίσους όρους συζήτηση του κοινού προβλήματος γιά δυναμική έκφραση τών αναγκών καί έπιθυμιών μας στό δημιουργικό τομέα, έτσι πού άν ύπάρξουν οί αναγκαίες διαδικασίες καί άλλαγές νά γίνει δυνατή στό μέλλον ή έξαφάνιση του διαχωρισμού τών δύο αυτών χώρων («κοινού» καί «καλλιτεχνών») μέ τήν προοδευτική διάλυση του ενός μέσα στόν άλλο.

Σ' αυτό τό κείμενο κατά τή γνώμη μας έξετάζονταν οί άπα-

ραίτητοι όροι γιά τήν πραγματοποίηση τής αποκέντρωσης (δηλ. : ιδεολογικό ξεκαθάρισμα, κριτική τής ύπάρχουσας κατάστασης, άνίχνευση τών πραγματικών αναγκών, άμοιβαία διαπαιδαγώγηση, κοινή έξεργασία ενός πολιτιστικού προγράμματος). Προχωρώντας πάρα πέρα τή συλλογιστική μας βλέπουμε ότι :

α) 'Η αποκέντρωση δέν μπορεί παρά ν' άρχισεί άπό τά ίδια τά κέντρα (τίς μεγάλες πόλεις) καί τίς συνοικίες τους : ή άστυφιλία, όπως κατ' εύφημισμόν όνομάστηκε ή τραγική μετακίνηση μεγάλων μέρων του πληθυσμού τής ύπαίθρου πρός τά άστικά κέντρα τής χώρας, καταλήγει σέ μιά μεταφορά τής έπαρχίας καί τών πιεστικών αναγκών τής στά κέντρα. 'Η μετακίνηση αυτή συνεχίζεται καί παίζει άποφασιστικό ρόλο στή διαμόρφωση τής ψυσιονομίας του πληθυσμού τών συνοικιών. Οί διάφορες άνάγκες πού έχουν τά στρώματα αυτά τά κάνουν εύάλωτα στήν κυρίαρχη ιδεολογία.

β) 'Η αποκέντρωση στηρίζεται καί πραγματοποιείται άπό πολιτιστικούς πυρήνες πού ή στελέχωση τους θά πρέπει νά γίνεται άπό όλα τά στρώματα του λαού, βάσει μιάς μίνιμουμ ιδεολογικοπολιτικής συμφωνίας (π.χ. πολιτιστικοί πυρήνες στους συνοικια-

κούς πολιτιστικούς καί μορφωτικούς συλλόγους καί συνδέσμους). Οί πυρήνες αυτοί σ' έπαφή μέ παράλληλες ομάδες καί άντιπροσωπευμένοι μέ ίσους όρους θα μπορούν νά προγραμματίζουν έκδηλώσεις, σεμινάρια, κ.λπ. Καταλυτικό ρόλο θά παίζει σ' αυτό τόν προγραμματισμό ή συλλογική δουλειά τών καλλιτεχνών (όλων τών κλάδων, όπως σωστά γράφει ό Β. Δημητρέας), κοινωνιολόγων κ.λπ.

γ) 'Ο συντονισμός στίς δραστηριότητες αυτών τών ομάδων, ή όσο γίνεται πύ δημοκρατική άντιπροσώπηση τους, θά είχε σάν άποτέλεσμα τήν πύ πλατιά διεύρυνσή τους καί θά άποτελούσε τήν αναγκαία προϋπόθεση γιά παράλληλη δράση. 'Η άνάγκη γιά πραγματικό διάλογο τών ομάδων καί οί κατάλληλοι όροι γιά τήν πραγματικά έλεύθερη έκφραση όλων συμμετέχουν στίς έκδηλώσεις τής, θά άποτελούσαν μέρος τής θεωρητικής δουλειάς παράλληλα μέ τήν κριτική τών θεσμών του άστικού κράτους.

δ) Δέν έχουμε αταπάτες σέ σχέση μέ τά όρια τής παράλληλης δράσης, πού στή φάση αυτή είναι άποτελεσματική κυρίως στόν κριτικό έντοπισμό τών προβλημάτων, βασικά στόν πολιτιστικό χώρο. 'Η επαναστατική άλλαγή καί ή άναδόμηση είναι πού προσεγγίζει καί πιθανόν λύνει τό σύνολο τών προβλημάτων μιάς κοινωνίας. 'Ανάμεσα στά άλλα, προσπάθεια τής «Παράλληλης Δράσης» είναι νά βρεθεί τό πεδίο όπου θά γινόταν πύ εύκολη ή συνάντηση τής καλλιτεχνικής καί πολιτικής παιδείας του τόπου. Φαίνεται εδώ καθαρά ή μεγάλη σημασία τής κριτικής πού μπορούν νά κάνουν οί ομάδες του παράλληλου δίχτυου στήν μέχρι τώρα ιδεολογία τής άριστεράς γύρω άπό τά πολιτιστικά πρόβλήματα : κατά τή γνώμη μας ή ιδεολογία αυτή είναι μιά άπό τίς αιτίες πού άδήγησε στή σχεδόν άνυπαρξία πολιτιστικού προγραμματισμού καί σέ τελευταία άνάλυση στή διάβρωση τών λίγων προοδευτικών κινήσεων άπό τήν άστική ιδεολογία. Φαίνονται άκόμη τά άποτελέσματα πού μπορεί νά έχει όλη αυτή ή προσπάθεια πάνω στίς ειδικές γλώσσες (πλαστική, ποιητική κ.λπ.).

στις έπάλξεις τής Δημοκρατίας

ή ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ

ή άπογευματινή σου έφημερίδα

• ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΟΣ •

‘Η κρίσιμη καμπή του ελληνικού κινηματογράφου

του Δημήτρη Σταύρακα

‘Ο ελληνικός κινηματογράφος βρίσκεται στην κρίσιμη καμπή του. ‘Αλλά η κρίσιμότητα αυτή στοιχειοθετείται από δύο καταστάσεις αντίρροπες και, εκ πρώτης όψεως, αντιφατικές με την έννοια ότι η μία απ’ αυτές εμφανίζει μιαν άρνητική δυναμική του φαινομένου ενώ η άλλη μιαν απόλυτα θετική.

‘Η άρνητική δυναμική συνίσταται στην οικονομική κρίση — συνεχώς εξυνδόμενη — που χαρακτηρίζει τη σφαίρα της παραγωγής των κινηματογραφικών προϊόντων. ‘Η θετική δυναμική συνίσταται στην ποιοτική άνοδο των ταινιών, αυτού που καθιερωμένα πλέον ονομάζεται «Νέος ‘Ελληνικός Κινηματογράφος» και που το κύριο χαρακτηριστικό του είναι η ρήξη — κατά κύριο λόγο — στο θεματικό - ιδεολογικό επίπεδο με τον κινηματογράφο της 20ετίας 50-70.

‘Η οικονομική κρίση του ελληνικού κινηματογράφου δύσκολα θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν το αποτέλεσμα μιας ήθελγμένης πολιτικής των μέχρι σήμερα κυβερνήσεων. Για τον άπλο λόγο ότι η πτώση των εισιτηρίων των κιν/κών αιθουσών δεν είναι το αποτέλεσμα οικονομικών επιλογών της εξουσίας στον βιομηχανικό κλάδο της κινηματογραφίας, αλλά το αποτέλεσμα νέων επιλογών του κατανάλωτικού κοινού, συνυφισμένης με την διαφύλαξη της του τρόπου ζωής πλουτιών στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας. Και άσφαλέςτατα, αυτή η διαφύλαξη θα πρέπει ν’ αποδοθεί σ’ ένα ευρύτερο πλέγμα επιλογών οικονομικού αλλά — και κυρίως — ιδεολογικού χαρακτήρα, των οποίων την καταγωγή θά πρέπει ν’ αναζητήσει κανείς σε νέτρα εξουσίας έξω από τον ελληνικό χώρο. Γιατί όπως και νά ‘χει το ζήτημα, το πραγματικό γεγονός παραμένει: Καλή ή κακή ή κρατική πολιτική απέχουν στον κινηματογράφο, έτσι όπως διαμορφώθηκε θεσιμ-

κά από τις άρχες των ετών ‘60, παρέμεινε αναλλοίωτη μέχρι το τέλος του ‘75.

Μεσολάβησαν εν τούτοις δυο θεμελιώδη γεγονότα — διαφορετικού χαρακτήρα το καθένα — στο διάστημα της τελευταίας 15 ετίας, ικανά στο να εξηγήσουν αυτές τις δυο καταστάσεις για τις οποίες μιλάμε παρ’όλα αυτά. Το ένα υπήρξε η δημιουργία της τηλεόρασης που, ενσωματωμένη ιδιόμορφα σε μιαν κατανάλωτική κοινωνία στα πρώτα της βήματα, οδήγησε στο άδειασμα των κιν/κών αιθουσών. Αυτό υπάρχει σαν καταγωγική αιτία της οικονομικής κρίσης του κιν/φου. Το άλλο, υπήρξε η στρατευμένη δικτατορία του ‘67-‘74, που έφερε στην επιφάνεια τη βαθιά κρίση της ελληνικής κοινωνίας, εξαρτημένης από τις ιμπεριαλιστικές δυνάμεις, έτσι όπως αυτή η κρίση εκφράζεται στο πολιτικό και ιδεολογικό επίπεδο. Στο βαθμό που ευρύτερες μάζες του ελληνικού λαού συνειδητοποίησαν το ότι η δικτατορία αποτελούσε το δομικό φαινόμενο του

πλέγματος εξάρτησης της ελληνικής κοινωνίας από τον ιμπεριαλισμό, το γεγονός τις οδήγησε σε μιαν ριζοσπαστικοποίηση της πολιτικής τους συνείδησης, πράγμα που δεν μπορούσε να μην έχει τις επιπτώσεις του στον χώρο του κιν/φου, που, επιπλέον, χαρακτηρίζεται, από την πλευρά της κοινωνικής σύνθεσης των επαγγελματιών που τον απαρτίζουν, σαν πολύ λιγότερο «στεγανοποιημένος» κοινωνικά σε σχέση με άλλες μορφές της καλλιτεχνικής δραστηριότητας.

Από τη δική της πλευρά, η κυρίαρχη τάξη συνειδητοποίησε την ανάγκη, από τη μία μεριά, για έναν εξωραϊσμό της πολιτικο-ιδεολογικής της φυσιογνωμίας — απ’ όπου εκπηγάσουν οι όρκοι πίστωσης που τακτικότητας δίνει στα ιδεώδη της Δημοκρατίας — και από την άλλη, για έναν ουσιαστικότερο έλεγχο και μιαν αποτελεσματικότερη αναδιάρθρωση των ιδεολογικών της μηχανισμών — απ’ όπου εκπηγάει όλη αυτή η προσπάθεια σε βάθος και σε πλάτος για μιαν αναθεώρηση του θεσμικού πλαισίου που είναι η απαραίτητη υποδομή, τόσο για την άσκηση της εξουσίας της, όσο και γι’ αυτή τη κατευτή την επιβίωσή της.

Μέσα στη λογική αυτή έντασσονται οι αντιφάσεις μιας όρισμένης πολιτικής της σημερινής κυβέρνησης που, ενώ προσπαθεί να προσεταχισθεί το ευρύτερο δυνατό φάσμα των κοινωνικών δυνάμεων — και των πολιτικών τους φρεών — είναι ταυτόχρονα υποχρεωμένη σε συχνές αναδιπλώσεις — κατά τομείς — προκειμένου να ικανοποιήσει τις επιταγές εκείνων των αντιδραστικών δυνάμεων που, παραδοσιακά, ελέγχουν τη δημόσια ελληνική ζωή.

Οι αντιδραστικές αυτές δυνάμεις έχουν αντιληφθεί ότι το κύριο μέτωπο που διεξάγεται ο άγώνας, είναι το ιδεολογικό. Οι δυνάμεις αυτές έχουν επίσης συνειδηση του γεγονότος ότι το ιδεολογικό μέτωπο υπήρξε — και εξακολουθεί να είναι — ο αδύνατος κρίκος της συνολικής πολιτικής που άσκει η άρχουσα τάξη στην ‘Ελλάδα. ‘Η ήττα των προοδευτικών δυνάμεων στη διάρκεια του έμφυλου πολέμου, προσέφερε μιαν ανέλπιστη αδεύτερη ανάσα» στη δοσιλογική δεξιά, μετατρέποντας τους κατηγορούμενους σε κατήγορους. ‘Αλλά η εφτάχρονη δικτατορία μετέτρεψε ένα σημαντικότερο ζήτημα της Δεξιάς σε υπόλογο απέναντι στον ελληνικό λαό, για το ξεπούλημα των εθνικών συμφερόντων στον ιμπεριαλισμό. Στόν κιν/κό χώρο, οι συνειδητοποιημένες δυνάμεις του «Νέου ‘Ελληνικού Κινηματογράφου» αισθάνθηκαν, σαν αδήριτη ανάγκη για την πολιτιστική επιβίωση του λαού μας, το χρέος ν’ αποκαταστήσουν την ιστορική μνήμη, ν’ αναψηλαφήσουν την παραχαραγμένη πρόσφατη ιστορία της χώρας, ν’ αναλύσουν τη σημερινή ελληνική κοινωνία. ‘Αλ-

λά αυτή η σημαντικότερη στροφή και τροπή που άρχισαν να παίρνουν τα πράγματα στο χώρο του κιν/φου δεν ήταν, και δεν θα μπορούσε να ήταν, της άρεσκείας των δυνάμεων που κυβερνούν τη χώρα. ‘Εγινε πολύ σαφής η ανάγκη για τη σημερινή ‘Εξουσία να εκκαθαρίσει, κατά το δυνατόν, τους ιδεολογικούς μηχανισμούς της. Και τέτοιοι είναι οι μηχανισμοί εκείνοι, που με τη μορφή των κρατικών — ή των ελεγχόμενων από το κράτος — φορέων, είναι αποφασιστικής σημασίας για τον εν γένει έλεγχο της εξέλιξης και της ανάπτυξης που εμφανίζουν οι διάφορες εκπολιτιστικές μορφές της δημόσιας ζωής, ανάμεσα στις οποίες ο κιν/φος είναι ίσως η σημαντικότερη. ‘Απ’ αυτή την άποψη, οι σκοποί και οι στόχοι των πρόσφατων υπουργικών αποφάσεων (Βλ. ΑΝΤΙ No 39, άρθρο με τίτλο: «Ποιός φοβάται τον ελληνικό Κιν/φο») είναι διαφανέστατοι: δεν πληττείται ο ελληνικός κιν/φος γενικά, αλλά ένας ό ρ ο σ κ ι ν / φ ο ς. Κι αυτό είναι μόνον η άρχή. ‘Αναμένεται η κατάθεση νομοσχεδίου που — κανείς δεν θά πρέπει ν’ αμφιβάλλει — θά λαβαίνει υπ’ όψη του όλα αυτά τα νέα δεδομένα του κιν/κού χώρου, τα όποια μιλάμε παραπάνω, επιτηρώντας να τα θέσει κάτω απ’ τον έλεγχο του. Δεν θά πρέπει εν τούτοις να υποθέσει κανείς ότι βρίσκεται απέναντι σε ανεπίστρεπτες προκαθορισμένες διαδικασίες που καθιστούν άσκοπη τη διεξαγωγή οποιοσδήποτε αγώνα. Καμιά εξουσία δεν είναι σε θέση να εφαρμόσει απόλυτα τις βουλές της. ‘Ακόμα λιγότερο μιιά εξουσία που είναι υποχρεωμένη, από το διαμορφωμένο συσχετισμό των δυνάμεων, να τηρήσει όρισμένες επιφάσεις δημοκρατικότητας.

‘Επιπλέον, θά μπορούσε να έχει κανείς λόγους να πιστέψει ότι μέσα σ’ αυτό το συνολικό πλέγμα, απ’ όπου λαμβάνονται οι κάθε είδους αποφάσεις για τη δημόσια ζωή, υπάρχουν φορείς και δυνάμεις που εμφανίζονται από δημοκρατικές προθέσεις. Με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο, οι δυνάμεις που κυβερνούν αυτή τη στιγμή τη χώρα είναι υποχρεωμένες να μοιραστούν ένα, έστω και μικρό, μέρος της εξουσίας με όσους τις αντιπολιτεύονται. ‘Η ‘Εταιρία Σκηνοθετών, που αποτελεί αυτή την ώρα την αιχμή του αγώνα για την επιβίωση του «Νέου ‘Ελληνικού Κιν/φου», δεν αποτελείται ασφαλώς από πρόσωπα που ανήκουν όλα στην ίδια ιδεολογία, κι ακόμα λιγότερο στην ίδια πολιτική παράταξη. ‘Αλλά, σίγουρα, αποτελείται από πρόσωπα που διακατέχονται από την ευγενική φιλοδοξία να κάνουν έναν κιν/φο ποιότητα και — κυρίως — έναν κιν/φο που νά είναι πραγματικά ελληνικός. Πράγμα που σημαίνει την άρνηση για έναν κιν/φο που — είτε αναφέρεται στα ιστορικά γεγονότα, είτε στη σημερινή ελληνική πραγματικότητα με τη μορφή του καθημερι-

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΑΝΑΔΡΟΜΙΚΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

“ΒΙΒΛΙΟΦΙΛΙΑ,,

Κυκλοφορεί σε λίγο ανά τρίμηνο

- ‘Ιστορία του βιβλίου
- Γραφικές τέχνες
- Βιβλιογραφία
- ‘Αναδίφηση

νοῦ βίου τῶν Ἑλλήνων — παρα-
χαράσσει αὐτὴ τὴν πραγματικό-
τητα, εἴτε διαστρεβλώνοντας τὴν
ἱστορία, εἴτε παρασιωπώντας
τὴν, εἴτε παρουσιάζοντας ἀν-
θρώπους καὶ γεγονότα ποὺ δὲν
ἔχουν καμιά σχέση μετὰ τὴν ἀλή-
θεια τῆς δικῆς μας χώρας, τοῦ
δικοῦ μας λαοῦ.

Πάνω σ' αὐτὸ τὸ πλατὺ μέ-
τωπο τῆς ἐλληνικότητας τοῦ
κιν/φου μας, εἶναι δυνατὴ ἡ
συμπέρωση ὅλων τῶν δυνάμεων
τοῦ κιν/κού χώρου, ἀνεξάρτητα
ἀπὸ ιδιότητα, ἀνεξάρτητα ἀπὸ
ιδεολογικὴ ἢ πολιτικὴ τοποθέ-
τησιν. Καὶ ὅσο πιὸ ἀραγὲς καὶ
πλατὺ θὰ εἶναι αὐτὸ τὸ μέτωπο,
τόσο δυσκολότερη θὰ εἶναι ἡ

διεσάφηση τοῦ ἱμπεριαλιστικοῦ
παραγόντα μετὰ τὴ μορφή μοντέλων
ζωῆς ποὺ δὲν ἔχουν καμιά σχέση
μετὰ τὴς ρίζες τῆς δικῆς μας κοι-
νωνίας.

Στοὺς κιν/στὲς πέφτει ἕνας
βαρὺς καὶ τιμητικὸς ρόλος στὸν
ἀγώνα γιὰ τὴν πολιτιστικὴ ἀπε-
λευθέρωση ἀπὸ τὰ πολυμορφὰ
ἱμπεριαλιστικὰ δεσμά. Κι ὁ ἀ-
γώνας αὐτὸς διεξάγεται σήμερα
ἀπὸ ἕνα εὐρύτατο φάσμα δυνά-
μεων ποὺ θὰ καθιστοῦσε κάθε
προσπάθεια γιὰ ἀποκλεισμό προ-
σώπων ἢ ομάδων, ἐπικίνδυνο
καὶ γιὰ τὰ πολιτιστικὰ συμφέ-
ροντα τῆς χώρας μας καὶ γιὰ
τὰ εἰδικότερα τοῦ ἐλληνικοῦ κι-
νηματογράφου.

Γύρω ἀπὸ τοὺς «βοσκούς»

τοῦ Γιώργου Λεωτσάκου

Δὲν ἀφίνω εὐκολὰ ἢ συχνὰ τὸ χῶρο τῆς μουσικῆς κριτικῆς, οὔτε
συνηθίζω νὰ ἐκφράζω τὴ διαφωνία μου γιὰ ὅσα συμβαίνουν σ' ἄλλες
τέχνες ὅπου, φυσικά, ὑπάρχουν φωνές ἀρμόδιότερες. Πιστεύω ὅμως
ὅτι ἡ μεγάλη τέχνη τῶν καιρῶν μας καὶ ἐκείνη μετὰ τὴν πλατύτερη κοι-
νωνικὴ ἀπὴχηση δὲν εἶναι πιά (κακὰ τὰ φέματα!) ἡ μουσικὴ, ποὺ
ὑπερετῶ, ἀλλὰ ὁ κινηματογράφος, καὶ οἱ προβληματισμοί μου, σὰν
κοινωνικοῦ ὄντος, δὲν περιορίζονται μόνο στῆς τέχνης μου τὸ χῶρο.
Γι' αὐτὸ ἐγκαταλείπω πρόσκαιρα τὴ μουσικὴ γιὰ νὰ ἐκφράσω δημό-
σια, προτεινόντάς τις σὲ καλὸπαιστὴ συζήτηση, μερικὲς βαθύτερες
ἀνησυχίες μου ἀπὸ τὴν ταινία τοῦ Νίκου Παπατάκη «Οἱ βοσκοὶ»
(«Les pères du désordre»). Δὲν παρακολουθῶ ταχτικά κινηματο-
γραφικὲς κριτικὲς καὶ δὲν ξέρω ἂν σκέψεις σὰν κι αὐτὲς ἢ παραπλή-
σιες διατυπώθηκαν ἤδη. Ἄν ναι, τόσο τὸ καλλίτερο: θὰ ἔνιωθα πολὺ
ἄνετα ξέροντας πὼς δὲν ἤμουν ὁ μόνος ποὺ ἀντέδρασε ἔτσι.

Ἐνστιχτα λογοκριτῇ μήτε εἶ-
χα μήτε ἔχω. Πιστεύω πὼς κάθε
πράξη λογοκρισίας ἰσοδυναμεῖ
με πνευματικὸ εὐνοουχισμό: θεω-
ροῦμε τὸ λαό, τὴν κοινωνία, ὅτι
ἀποτελεῖται ἀπὸ νήπια. Ὅμως
δυσὸς φορὲς στὴ ζωὴ μου προβλη-
ματίστηκα ὅχι τόσο γιὰ τὸ αἰσθη-
τικὰ σκόπιμο ὅσο γιὰ τὸ κοινο-
νικὰ ἐπιωφελεῖς (ποὺ περιλαμβάνει,
φυσικά, καὶ τὴν ὑποκίνηση
μιάς ἀντιδράσεως, ἐπαναστατικῆς
ἢ ἄλλης) στὴν εὐρύτερη ἔννοια
τῆς λέξεως, τοῦ νὰ παρουσιάζονται
ὁρισμένα πράγματα. Ἡ πρώτη
ἦταν στὸ Δουβλίνο τῆς Ἰρλαν-
δίας, τὸ 1971, θάρρῳ, ὅπου εἶδα
ἀλογόκριτη (στὴν Ἑλλάδα παι-
ζόταν τότε πεσοκοιμένη ἀπὸ
τὴ χουντικὴ λογοκρισία) τὴν ται-
νία «Soldier Blue», με ὀλόκλη-
ρη τὴν τελικὴ σκηνὴ τῆς σφαγῆς
τοῦ χωριοῦ τῶν Ἰνδιάνων. Μέρους
ἤμουν ἄρρωστος ἀπὸ τὸ αἷμα καὶ
τὴν ἀηδία. Ἦταν ἀπαραίτητη
ἄραγε ἡ ὁμορφία γιὰ νὰ
κινήσει τὸν ὁμοφίλο στὸ
θεατὴ αἰσθηματὰ ἀγανάχτηση
κατὰ τῶν λευκῶν δυνάμεων; Ἡ
δεύτερη, πολὺ σοβαρότερη νομι-
ζώ, ἦταν μετὰ τοὺς «Βοσκούς» τοῦ
Παπατάκη, ποὺ τὴν προηγούμενη
ταινία του «Οἱ ἄβυσσοι», δὲν
ἔτυχε, δυστυχῶς, νὰ δῶ.

Νὰ τὸ ἀνησυχητικὸ στοιχεῖο
γιὰ τὴς ἀντιδράσεις ποὺ μπορεῖ
νὰ προκαλέσει ἡ ταινία σ' ἕνα
προοδευτικὰ προδιατεθειμένο κοι-
νὸ: Οἱ ἥρωες - θύματα τῆς κα-
ταπίεσης (ψυχολογικῆς καὶ κοι-
νωνικῆς) δὲν ἐπ' αὐτὰς τὸ ὄν
οὐσιαστικὰ ἀλλὰ ξεσποῦν σὲ μιὰ

κολασμένη, ἀποκρουστικὴ ἐκτό-
νωση ποὺ, γιὰ νὰ θυμηθοῦμε τὸν
Γκαῖτε, τοὺς κάνει ὅχι ἀπλῶς νὰ
μοιάζουν μ' αὐτὸ, ἀλλὰ νὰ ξε-
περνοῦν σχεδὸν σὲ θηριωδία τὸ
πνεῦμα ποὺ ἀντιοῦνται καὶ ποὺ
κατ' εἰκόνα του εἶναι πλασμένοι.
Ἕνας ἀκάθαρτος καταρράχτης
ἀπὸ κοπριά καὶ βία, μετὰ τὸν κλι-
νικότερο δυνατό ψυχοπαθολογικὸ
συσχετισμὸ τῶν δύο αὐτῶν στοι-
χείων, δίχως ποθεν νὰ διαγρά-
φεται ἡ θέληση (συχνὰ ἐνυπάρ-
χει βαθύτατα ριζωμένη ἀκόμη
καὶ σὲ κλινικὲς περιπτώσεις!) τῶν
ἡρώων νὰ ξεφύγουν ἀπὸ τὸ
σαδομωχικὸ (sadique-anal)
στάδιο στὸ ὁποῖο τοὺς ἔχει κα-
θηλώσει ἡ καταπίεση. Δὲν ὑπάρ-
χει κανὴν ἡ ἀναζήτηση μιᾶς ἐλευ-
θερίας ἔσω καὶ στὴν κατάφραση
καὶ ἀποδοχὴ αὐτοῦ τοῦ σταδίου,
ἀναζήτηση σὰν καὶ ἐκείνη ποὺ
δίνει μιὰ ὀλόκληρη διάσταση στὰ
ἔργα τοῦ μαρκήσιου ντὲ Σάντ καὶ
τὰ κάνει κάτι πολὺ περισσότερο
ἀπὸ ἀπλὴ ἀπολογία ἢ ἔξαρση μιᾶς
διαστροφῆς. Τὸ ἀνησυχητικὸ, ἐ-
παναλαμβανόμενον, ἐπιμύθιο τῆς ται-
νίας εἶναι: «Γιατί νὰ ἐπαναστα-
τήσω ἂν πρόκειται νὰ βουτηχθῶ
χειρότερα στὴν κοπριά καὶ στὴ
βία ποὺ ἔτσι καὶ ἀλλιῶς κοιβαίω
μέσα μου;» Ἡ ἀκόμη, τολμά-
χιστον σ' ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἡρωίδα.
τῇ Δέσποινα, ὁ θεατὴς μπορεῖ
νὰ σκεφτεῖ ὅτι θὰ ἦταν προτι-
μότερη ἀκόμη καὶ μιὰ ἐπιφα-
νεακὴ ὑποταγὴ ποὺ θὰ τῆς ἐπέ-
τρεπε, σὰν σύζυγος τοῦ «ἐπιστή-
μονα» καὶ μόνου τῶν παιδιῶν του,
νὰ πάρει πιὸ σίγουρα τὴν τρυ-

μερή, «εὐνοουχιστικὴ» ἐκδίκηση
τῆς Μήδειας ποὺ παίρνουν σ'
ὅλες τὶς φαλλοκρατικὲς κοινο-
νίες οἱ καταπιεσμένες γυναῖκες.

Στὴν ταινία τοῦ Παπατάκη,
μετὰ τὸ κάπως φιλολογικὸ σενάριο
(φαντάζεστε λ.χ. τὴ λέξη «εὐνοου-
χιστὴς» στὸ στόμα ἐνὸς Στερεο-
ελλαδίτη ποιμένα;) πνιγόμεστε,
κυριολεκτικὰ, στὴν κοπριά καὶ
στὴ βία, δίχως ἔχνος τραγικῆς
κ' ἀθαρσίας. Ἀρκεῖ στὸ ση-
μεῖο αὐτὸ νὰ τὴ συγκρίνουμε μετὰ
τὴν τόσο συνταραχτικὴ «Εὐδο-
κία» τοῦ Ἀλέξη Δαμιανοῦ. Αὐτὴ
τὴ στιγμή ἐξ ἄλλου θυμοῦμαι
ἕνα στιγμιότυπο ἀπὸ τὸν «Οἰδι-
ποδα» τοῦ Ρουμάνου συνθέτη
Ζὼρζ' Ἐνέσκο, ποὺ εἶδαμε, λίγο
πρὶν ἀπὸ τὴ δικτατορία, στὸ
Ἑρῳδεῖο: ὁ τραγικὸς ἥρωας, με-
τὰ τὴν πτώση, ἀναρωτιέται κι
ἀπορεῖ ἀφοῦ μέσα σ' ὅλ' αὐτὰ ἡ
(οὐμάνιστική του) θέληση δὲν
ἔπαιξε κανένα ρόλο! Ἀκόμη, μέ-
σα σὲ ἀνάλογο, οὐσιαστικὰ, ἡθο-
γραφικὸ πλαίσιο. Θυμοῦμαι τὴν
ἀνεπανάληπτη «Φόνισσα» τοῦ
Παπαδιαμάντη, ποὺ τὰ εἶπε ὅλα.

Ἐλάχιστοι, ἐξ ἄλλου, θὰ πρό-
σεξαν ὅτι τὴ μουσικὴ τῆς ταινίας
ὑπέγραφε ἕνας ἀπὸ τοὺς πιὸ

ἐκκεντρικοὺς Γάλλους πρωτοπο-
ριακοὺς συνθέτες, ὁ Πιερ Μπαρ-
μπῶ, ὁ ὁποῖος, μεταξὺ ἄλλων...
ἀρνιέται ν' ἀποκαλύψει τὴν ἡλι-
κία του! («Γεννήθηκα μιὰ 10η
᾽Οκτωβρίου, τὸν 20ὸν αἰῶνα»).
Ἡ σεραϊζουσα μουσικὴ του, σὲ
ἀντίθεση μετὰ τὴ «φολκλορικὴ»
συχνὰ εἰκόνα, δενόταν ὡστόσο
μαζὶ τῆς συχνὰ μετὰ παραζέση
δραματικῆς εὐστοχίας. Ὁ Μπαρ-
μπῶ, ἔχει περάσει στὶς ἐγκυκλο-
παίδειες τῆς σύγχρονης μουσικῆς
σὰν ἐπινοητὴς ἐνὸς τρόπου σύν-
θεσης ποὺ τὸν ὀνομάζει «ἀλγο-
ριθμικὴ μουσικὴ»: οἱ δυνατοὶ
συνδυασμοὶ τῶν ἡχῶν ὑπολογί-
ζονται μετὰ τὴ βοήθεια ἡλεκτρο-
νικῶν συσκευῶν. Σκοπὸς του
ἦταν νὰ καταπολεμήσει ἔτσι τὴν
«ἐμπνευση» (ἐντὸς εἰσαγωγικῶν),
ἀυτοπάσσοντας τὴν ἐμφάνιση τῶν
ἀπλῶν ἢ σύνθετων ἡχητικῶν
γεγονότων σ' ἕνα ὑπολογισμό.
Αὐτὰ χρονογραφικὰ καὶ ἐντε-
λῶς ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὰ τόσο
ἀνησυχητικὰ ἐρωτήματα ποὺ θέ-
τει ἔμμεσα ἡ ταινία τοῦ Παπατά-
κη καὶ ποὺ τὴν ἀπάντηση γιὰ
τὴν αἰσθητικὴ - κοινωνικὴ τῆς
λειτουργίας φαίνεται νὰ τὴ δι-
νοῦν τὰ ἴδια.

•τηλεόραση•

«Ἦτο ὁμοφυλόφιλος ὁ Χαμουραμπί;»

Τοῦ Γιάννη Κακουλίδη

Γιαραμπίντο γιαχαμπί
γιαραμπίντο γιαχαμπάμπι
λονλούδι μου Γκιούλ Μπαχάρ,
γιαβάς γιαβάς,
μου τῶρες πεί με φιλιὰ
σὰν με κρατούσες ἀγκάλια.

Βασ. Τσιτσάνης

Ο ΜΕΓΑΣ Καβάφης με τὸν
ἐπιγραμματικὸ ἀφορισμὸ του «κι
ἀποχαίρετά την, τὴν Ἀλεξάν-
δρεα ποὺ χάνεις» βέβαια δὲν
ἀπευθυνόταν στὸν ὁμογενεῖς ποὺ
ἡ Νασερικὴ πολιτικὴ ὁδήγησε
στὴ Μητέρα Ἑλλάδα.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ὁ τελευταῖος
αὐτὸς στίχος ἀπ' τὸ ἐξάισιο ποί-
ημά του «Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς
Ἀντώνιον» λειτουργεῖ στὶς μέ-
ρες μας σὰν slogan ποὺ χαρακτη-
ρίσει τὴ συμπεριφορὰ πολλῶν ὁ-
μάδων ἀνθρώπων. Εἶναι ἡ ἀντι-
στοιχία τοῦ... «ἡβοὶ τοῖ γλίτσιδοι
ταὶ παλιολαδίτσιδοι», τοῦ... «εἶχα-
μαν καὶ εἶχαμαν», τοῦ... «μα-
ζεύω καρτὰ μαζεύω νταχαντικά
καὶ πάω Ὀντέσσα γλιτώσω ἀπὸ
μπολσεβίκου» καὶ δὲ συμμαζεῖ-
ται.

Ὅπως δὲ ποτε, δὲν κάνουμε,
ἐδῶ, λαογραφία. Βλέποντας ὁ-
μως ὅτι ἔχει... πέραση στὰ μέσα
ἐνημέρωσης καὶ δὴ τῆς τηλεόρα-
σος... μεταπολιτικὸ εἶδος ἐκπο-
μπῶν, σκεφτόμουν δημοσίως νὰ

προτείνουμε μιὰ ἐκπομπὴ ἱστο-
ριοεθνολογικοφιλολογικολαογρα-
φικοκαλλιτεχνικῶν περιεχομένων
με τίτλο «ΟΜΟΡΦΕΣ καὶ
ΘΕΑΜΑΤΑ». Τὴν ἐκπομπὴ πα-
ρουσιάζει κατὰ προτίμησιν Αἰ-
γυπτιώτικα καλλιτέχνες. Γὰ κύρια
προσόντα τῆς πρέπει νὰ εἶναι:
1. Γιαρνταρόμπα ἀπὸ τὰ μεγα-
λύτερα καταστήματα νεωτερι-
σμῶν τῆς Ἰσραήλ. 2. Συλλο-
γὴ κρεμαστῶν σκουλαρικιῶν ἀγο-
ρασμένων ἀπὸ κοσμηματοπωλεῖα
—κατὰ προτίμησιν— τοῦ Πόρτ-
Σαΐδ. 3. Εὐκολία τὴν ἀποστή-
θιση κειμένων. 4. Ἰκανότητα γιὰ
φωνητικὸ τρέμουλο.

Πιστεύοντας ὅτι δὲ χρειάζεται
ἰδιαίτερο ψάξιμο γιὰ νὰ βρεθῇ
ἡ παρουσιάστρια, προχωροῦμε
στὴν περιγραφή τῆς ἐκπομπῆς,
ποὺ θὰ θέλαμε νὰ μεταδίδεται
ἀπὸ τὴν YENEA.

Στὴν ἀρχή, μιὰ φωτογραφία
ἀπὸ ἕνα ἀγάλμα θὰ ἐμφανίζεται
στὴν ὁθόνη καὶ πάνω τῆς θὰ
πέφτουν οἱ τίτλοι. Μετά, θὰ

έμφανίζεται άνθρωποιδίουσα ή παρουσιάστρια με σταυρωμένα τα χέρια της πάνω στ' αγκάθια της. Ο φακός της κάμερας με zoom - in καθάρει στ' αμυγδαλές του μεσαίου δάχτυλου του δεξιού χεριού της παρουσιάστριας που με τρεμάμενη φωνή λέει: «Καλησπέρα, παιδιάκια. Μια φορά κι έναν καιρό, πριν πολλά πολλά χρόνια, όταν οι θιαγενείς τρώγαν χουρμάδες κι οι κροκόδειλοι τούς θιαγενείς (ή θόνη δείχνει μια γκραβούρα όπου απ' τ' στόμα ενός κροκόδειλου εξέχει τ' πόδι του θιαγενούς), μια βασίλισσα (έδω θαρκύζει ή παρουσιάστρια) ονόματι Κλεοπάτρα (στην θόνη ή φωτογραφία της Έλίζαμπεθ Ταίλζορ όταν υπέδιδε την Κλεοπάτρα) αποφάσισε να περάσει διακοπές στ' Αμπού ντάμπι. Τ' Αμπού ντάμπι είναι μια Ιστορική τοποθεσία εύρισκομένη στον 36ο παράλληλο βορειοδυτικά του Νείλου ένθα και

τά υπέροχα αγάλματα των βασιλέων που σήμερα δαπάναις της UNESCO (λυγμός) μεταφέρθηκαν αλλαχού και νύν τ' φράγμα του Άσουάν και κει που πατούσαν κάποτε οι πατούσες του Τούτχχαμών, τώρα φωλιάζουν (ύστερικές κραυγές) στρεΐδια, μύδια και καλόγνωμες.

Εκεί ζούσε ένα πριγκιπόπουλο που τ' λεγαν Χαμουραμπί, με μακριές μαύρες πλεξούδες, φορούσε γιρλάντες γύρω απ' τ' λαιμό του και τ' υγρά χείλη του άφηναν να φαίνονται δυο σειρές διαμαντένια δόντια. (Τ' ύφος της στάζει μέλι. Ο φακός με δεύτερο zoom-in καθάρει στ' άριστο κρεμαστό μπιρμπιλωτό σκουλαρίκι. Αυτό είναι σκηνοθετικό εύρημα).

Αυτό τ' πριγκιπόπουλο με τ' ήδονικά (τονίζει πολύ τις λέξεις) που τονίζονται στη λήγουσα) μάτια (τονίζει έπίσης πολύ τις λέξεις που τονίζονται στην πα-

ραλήγουσα) ήθελε (τονίζει όμοίως πολύ τις λέξεις που τονίζονται στην προπαράλήγουσα) να βγαίνει μόνο του τις νύχτες και να χάνεται στις φυτείες με τις μπανάνες εκεί που σύχναζαν οι παρκατιανοί βερβερίνοι και φελάχοι.

Αυτό, σ' συνδυασμό με τ' γεγονόσ ότ' ο Χαμουραμπί είχε λεπτή γλυκιά φωνή, μέση δαχτυλίδι και στόλιζε με μεταξωτές κορδέλες τούς γοφούς του, δημιούργησε όρισμένα έρωτηματικά στ' όν πατέρα Χαμουραμπί. Δυστυχώς οι γλωσσολόγοι δ' έβρ'χαν άκόμη άν τ' Χαμουραμπί ήταν έπιθετο, όπως π.χ. τ' δικό μας Παπαδόπουλος, ή μικρό όνομα, όπως π.χ. τ' δικό μας Γεώργιος. Ο Χαμουραμπί υιός συνέχιζε τις νυχτερινές του έξόδους. Πού τόν έχανες πού τόν έβρισκες, στίς μπανάνες. Και μια νύχτα (ή φωνή τσακίζει) πού

τά νερά τ' Νείλου χόρευαν κάτω απ' τ' Αύγουστιάτικο φεγγάρι (τ' κεφάλι πάει κι έρχεται, τ' χέρια σηκώνονται στ' όν ούρανό και play back ακούγονται τ' Κύματα τ' Δουνάβειος) ή τριήρης τής Κλεοπάτρας πού πήγαινε στ' Αμπού ντάμπι για διακοπές, σταματά κοντά στίς μπανανιές, για ν' κόψει μπανάνες ή ίδια ή Κλεοπάτρα και ν' φάει. Και τότε (έδω ή παρουσιάστρια τσιρίζει) ή Κλεοπάτρα βλέπει... "Όμως έδω, άγαπητοί τηλεθεάτες, τελειώσαμε για σήμερα. Τά άκρωσ ενδιαφέροντα θέματα μας θά τ' συνεχίσουμε στην επόμενη έκπομπή μας με τίτλο: "Η τ' όμοφυλόφιλος ό Χαμουραμπί;" Καληνύχτα.

Αυτή είναι σ' γενικές γραμμές ή έκπομπή πού προτείνουμε. Κάθε όμοιότης με πρόσωπα ή έκπομπές είναι συμπτωματική. Αύτά...

•θέατρο•

Οί «Προστάτες»

ΤΟΥ ΜΗΤΣΟΥ ΕΥΘΥΜΙΑΔΗ ΣΤΟ ΘΕΑΤΡΟ ΤΕΧΝΗΣ

Της Άννυς Θ. Κολτσιδοπούλου

Στ' οθόνη του υπόγειου τ' «Όρφείου», στέγασε ό Κούν από φέτος τή Νεοελληνική λαϊκή σκηνή τ' Θεάτρου Τέχνης. Ο ίδιος, σκηνοθετεί τ' θέατρο «Βεΐκη», μικτό ρεπερτόριο.

Έτσι, τ' θεατρικό όρνυχείο, πού «έβγαλε» ως τώρα τόν Σεβαστίκογλου, τόν Καμπανέλλη, τόν Κεχαΐδη, τόν Σκούρτη, τήν Άναγνωστάκη, «έβγαλε» φέτος τόν Μήτσο Εύθυμιάδη, άξιο συνεχιστή τής πολύτιμης κι όλοζώντανης αυτής «συλλογής». Οί «Προστάτες» του ήταν ένα ξεκίνημα - έφοδος στ' χώρο τής τέχνης και τής νεοελληνικής ιστορίας. Μέσα από μιάν άδουσα ιστορικοκριτική σάτιρα, έπιχειρεί ν' ταρκακονήσει τούς άδριάντες τών «άειμνήστων» σωτήρων πού γεμίζουν τ' σχολικά έγχειρίδια, θρέφουν έτη 12 τήν πατριωτική μας συνείδηση και διαμορφώνουν τήν «άντικειμενική», ιστορική μας θεώρηση. Άκόμα, έσκεπαΐζει με καλοζηγισμένα θεατρικά μέσα τόν ρόλο τών κοτζαμπάσηδων, τών «σωτήρων» και τών «προστατών», αυτό τ' τρίπτυχο τής συμφορής μας, πού όχι μόνο συνεχίζεται ως σήμερα αλλά τ' διαφυλάσσουμε και ως κόρην όφθαλμού πίσω από «ειδικά σίδερα» ή πίσω από χαλύβδινα κιγκλιδώματα και υπεραντόματους μηχανισμούς ασφαλείας.

Ο Μήτσος Εύθυμιάδης έπιστράτευσε τ' ταλέντο, τήν ευαισθησία και τήν παιδεία του για ν' δοκιμάσει μιά φόρμα πού ν' ίσορροπεί ανάμεσα σ' αήματα τού καθιερωμένου θεάτρου και σ' αήα θέαματα «των μπεντέδων και των πανηγυριών». Χρησιμοποίησε τόν πεζό λόγω συνδυασμένου με άπλή, γνήσια λαϊκή ρίμα. Τά 35 τραγούδια του δέν έχουν ρόλο διανοητικό αλλά λειτουργούν σάν δράση ή σόόλο, δίνοντας σ' όν μορφή λαϊκής ύπερας με έπικά στοιχεία. (Θέατρο στ' θέατρο, άφηγητής, τραγούδια, ντοκουμέντα, σπάσιμο τής δράσης με άναφορές σ' όν μέρα). Άσχετα με τ' άν ό Μήτσος Εύθυμιάδης μπόρεσε ή όχι ν' «ααάσει» μέχρι τέλους τ' δύ-

σκολο υλικό του, εκείνο πού προέχει είναι, πώς, ό,τι χρησιμοποιήσε, τ' χρησιμοποιήσε θεατρικά. Διαθέτει μιά βαθιά αίσθηση τών ρυθμών και τών νόμων τού σπανιδιού και είναι μάεστρος στ' πλάσιμο τών συμβόλων του.

Η «Νεοελληνική, λαϊκή σκηνή», δέν δικαιώθηκε μόνο ως προς τήν έπιλογή τού συγγραφέα και τού έργου. Η σκηνοθεσία τού Γ. Λαζάνη, ήταν ένα ξάφνιασμα, άκόμα και σ' αυτόν τόν χώρο τού «Κυκλικού», πού 22 χρόνια τώρα μάς έχει συνηθίσει στήν ποιότητα και τήν πρωτοπορία τού δακαλου Κούν. Ο Λαζάνης, πήρε έπίδεια σ' αήα του τ' θεατρικότητα τού υλικού πού τ' πρόσφερε ό Εύθυμιάδης κι έχτισε μιά παρά-

σταση γεμάτη κίνηση, ρυθμό και λαϊκότητα. Γεμάτη χυμούς και σκηνοθετικά εύρηματα, άκόμα γεμάτη χιούμορ πικρό ή φιλοσοφημένο, πού βγαίνει μέσα απ' τή θητεία τού Έλληνα σ' παρόμοιες στάσεις, έπαναστάσεις και καταστάσεις...

Η παράσταση είχε μιά διάθεση ν' άπλωθεί, έτσι πού και τ' κυβικά άκόμα τού υπόγειου χώρου, γίναν έκμεταλλεύσιμα για τή δράση. Αυτό τ' στοιχείο, είχε μιά κλίμα άπήχηση σ' όν κοινό, λειτουργώντας και πρακτικά αλλά άν θέλουμε και μεταφορικά. Μέσα από αυτές τις καθαρά σκηνικές έπινοήσεις κι «άναρριχήσεις», έβγαίνει μιά σατιρική νότα, ένα θεατρικό ξάφνιασμα, μιά άόριστη άναφορά σ' όν λαϊκό, ρωμείο δαιμόνιο, ένα διασκεδάσμα τού αιώνα καημού μας, μαζί με μιά «δραματοποίηση» τού «Η Έλλάδα ποτέ δέν πεθαίνει» και τού «Έρημ σκλάβο πικρή ρωμιόσύνη». Οί 25 ήθοποιοί, όλοι νέοι, άκόμα και πρωτοπαρουσιάστοι, μοι-

ράστηκαν τ' ούλάχιστον τριπλάσιο άριθμό από ρόλους με άπέραντο κέφι, άκρίβεια, συνοχή, ψυχή και δημιουργικότητα. Μας έδωσαν θαυμάσιους τύπους, ώριμη κίνηση κι άνάγλυφο τ' στοιχείο τής απόστασης από τούς άλλεπάλληλους ρόλους τους. Συμμετείχαν ουσιαστικά στήν όλοκλήρωση ενός έργου, πού όφείλει ν' συμπληρωθεί πάνω σ' όν σκηνή κι όχι σ' όν γραφείο τού συγγραφέα.

Η μουσική τού Χρήστου Λεοντή, «με μ' όβα απ' τ' 150 τελευταία χρόνια τής Ιστορίας μας», ήταν γνήσια, δεμένη άρρηκτα με τήν παράσταση, άβίαστη, δίχως δεσμεύσεις έπικότηας ή «περίσσιας λαϊκότητας».

Τά σκηνικά, τ' κοστούμια και τ' μακιγιάζ τού Δαμιανού Χαρίφη, ήταν μέσα σ' όν άπόλυτο δέσιμό τους με τήν όλη δράση, ένα μεγάλο μάθημα ένδυματολογίας και σκηνογραφίας. Αποτύπωσε όλο τ' χιούμορ, τή σατιρική διάθεση, τόν καημό και τις σύγχρονες άναφορές τού έργου και τής σκηνοθεσίας, τονίζοντας μασετρικά τ' στοιχείο τού γκροτέσκ έτσι πού ν' ααίρνει σ' όν σκηνή καθαρά πολιτική χροιά.

Είναι όπωσδήποτε μιά από τις καλύτερες παραστάσεις τής χρονιάς πού άντεξε λεβέντικα τήν κρίση τού φθινόπωρου, για ν' βρεΐ άναγνώριση κι άπήχηση σ' ένα πλ'θος θεατών, πού ξεπέρασε πιά τ' όρια τού καθιερωμένου κοινού τού Θεάτρου Τέχνης.

Έκδηλώσεις Φεβρουαρίου (ή Σαρακοστή εν μέσω 'Απόκρεω...)

Του Γκώργου Λεωτσάκου

"Όπως κι άλλοτε γράφαμε, τούς τελευταίους μήνες η μουσική ζωή της Αθήνας σημειώνει, σε αριθμό εκδηλώσεων, μία από τις μεγαλύτερες κάμψεις σε όλη την ιστορία της Έντεχνης Νεοελληνικής Μουσικής. Την κίνηση εξαντλούν ουσιαστικά οι συναυλίες της Κρατικής, κάθε Δευτέρα, και οι «πρώτες συνδρομητών» της Λυρικής, μία-δυο το μήνα. Έλάχιστες συναυλίες από Έλληνικούς Ιδιωτικούς ή ξένους μορφωτικούς φορείς. Έχει δώδηγαν τη μουσική μας, ώθώντας τους αξιόλογους μουσικούς μας στη μετανάστευση, ή έρασιτεχνική μεριότητα κι ή επαρχιακή στάθμη της ώδειακής μας παιδείας! Στο έξης λοιπόν, δίχως αυτό να αποκλείει περιστασιακά άλλες, σφαιρικότερες και δοκιμογραφικές νύξεις σε πρόσωπα και πράγματα, κάθε δύο τεύχη του «Αντί» θα δίνουμε μία συνοπτική, ημερολογιακή επισκόπηση των εκδηλώσεων κάθε μήνα. Το σημερινό πρώτο μας σημείωμα καλύπτει το Φεβρουάριο.

α) ΚΡΑΤΙΚΗ ΟΡΧΗΣΤΡΑ ΑΘΗΝΩΝ

1. Συναυλία 2.2.1976.

Έρχιμουσικός: Τσού Χούι.
Σολίστ: Μαρίκα Παπαϊωάννου - Χουμουρίζιο, πιάνο.

Θαυμάσιες σε πλαστική σπονδύλωση, στερεή αρχιτεκτονική και καθαρή διαγραφή της παραμικρής λεπτομέρειας (άναπνοές, τονισμοί, ρυθμός, δυναμική) εκτελέσεις δυο έργων που όμοια τους δεν ακούμε, δυστυχώς, συχνά στην Κ.Ο.Α.: Της νεανικής (1904), μεταξύ Μπράμς και έμπρεσιονιζόντος Ρίχαρντ Στράους συμφωνικής σελίδας του Βέρνερ «Στον Καλοκαιρινό Άνεμο», είδύλλιο για όρχηστρα πάνω σ' ένα κείμενο του Γερμανού φυσιολόγου ποιητή Μπρούνο Βίλα, και της Δέκατης Συμφωνίας του Σοστακόβιτς. Η σολίστ, στο Κοντσέρτο σε μι. μίζ. άριθ. καταλόγου Καίχελ 482, του Μότσαρτ, έδωσε μία φθογγικά άκριβη αλλά με σποραδική μόνο έκφραστική εύλωττία εκτέλεση: μέγα μέρος του έργου θύμιζε πιανιστικά γυμνάσματα αδιάφορα μουσικά.

2. Συναυλία 9.2.1976.

Έρχιμουσικός: Γιώργος Θυμής.
Σολίστ: Ντόρα Μπακοπούλου, πιάνο.

Εύσυνείδητη α' εκτέλεση του όπωσδήποτε ευχάριστου σάν ακρόαμα «Αφιερώματος» (1974), συμφωνικού διπτύχου του Ντίνου Κωνσταντινίδη: μεταξύ Νεζέρτνη του «Προανακρούσματος των Ψαλμών του Δαυίδ» και της «Κλασσικής Συμφωνίας» του Προκόφιεφ. Έχητική πληθωρική και με άκαταστασίες στο μόλυσμα του ήχητικού όλκου σε πλάνα, φάλτσα στα βιολιά κ.τ.λ. εκτέλεση της «Σκωτικής Συμφωνίας» του Μέντελσον. Άνάλογη πλαισίωση της σολίστ στο Πρώτο Κοντσέρτο για πιάνο του

Μπράμς. Έδω ή Ντόρα Μπακοπούλου, παρά τις στιγμές έσωτερικότητας κι ήχητικής όμορφιάς, έδωσε μία έρμηνεία κατακερματισμένη κι άνομοιογενή έκφραστικά, με πολλά φθογγικά άτυχήματα.

3. Συναυλία 16.2.1976.

Έρχιμουσικός: Βύρων Κολάσης.
Σολίστ: Λέλα Στάμος, μεσόφωνος.

Άπό τις ώραιότερες, άπό την πρώτη νότα ως την τελευταία, επιδόσεις όλης της σταδιοδρομίας του Κολάση σε άκρίβεια, λεπτότητα, λάμψη και διαύγεια ήχου κι έκφραστικών άποχρώσεων. Πρόγραμμα ενδιαφέρον: «Ρωμαϊκό Καρναβάλι» και ό κύκλος τραγουδιών «Καλοκαιρινές Νύχτες» (α' εκτέλεση), σε στίχους Θεόφιλου Γκωτιέ, του Μπερλιόζ, ή άνεπανάληπτη «Σεχραζάτ» (3 τραγούδια σε στίχους Tristan Klingsor) του Ραβέλ και ή άγνωστή μας «Πένθιμη Συμφωνία» (1943 - 50), στη μνήμη του Γιάν Μάζαρυκ, του επίσης άγνωστού μας Έλβετου Ματιέ Βιμπέρ: λιτά ένορχηστρωμένη (έγχορδα-χάλκινα κυρίως) ά lá Μπούκνερ και κλοχτισμένη σελίδα που περνά από μία άντιστικτική άντίληψη για την ανάπτυξη σε πλατειές μελωδίες κινούμενες σε μεμακρυσμένες τονικότητες, ά lá Προκόφιεφ και Σοστακόβιτς. Άτυχ η αυτή τη φορά σε τονική άκρίβεια κι έκφραστική ποιικιλία ή Λέλα Στάμος, που συνήθως αφήνει έντυπώσεις θετικότητας.

4. Συναυλία 23.2.1976.

Έρχιμουσικός: Σμιούελ Φρήντμαν.
Σολίστ: Γιάννης Χρονόπουλος, βιολοντσέλλο.

Άνάξια λόγω συναυλία, μ' ένα συζητήσιμη τεχνική «κεκλιμένο» Έσραηλινό μαέστρο. Η δίχως ένδοτητα ύφους και με άπαράδεκτα ρομαντικές ήχητικές

πληθωρικότητες άπόδοση της εισαγωγής άπό το «Ντον Τζιοβάννι» του Μότσαρτ, έκαμε περιττή την άκρόαση, στο β' μέρος, της χιλιόμετρικαςμένης Πέμπτης Συμφωνίας του Τσαϊκόφσκυ. Το πλήθος των τονικών άμαρτημάτων του σολίστ, στο Κοντσέρτο του Σούμαν, καθιστά περιττό κάθε άλλο σχόλιο.

Και κάτι που δέ μας ευχαριστεί καθόλου: Όλόκληρος μήνας μ' ένα μόνο Έλληνικό έργο στην Κρατική!

β) ΕΘΝΙΚΗ ΛΥΡΙΚΗ ΣΚΗΝΗ

1. Ντονιτζέττι: «Άννα Μπόλεϊν» (1830). «Πρώτη συνδρομητών»: 13.2.1976.

Δαπανηρότατη παρουσίαση μιάς από τις ισχνότερες και πιό φλύαρες μουσικά (έλάχιστες ενδιαφέρουσες σελίδες στη β' άπό τις δυο πράξεις) δημιουργίες του συνθέτη. Η άψογη διεύθυνση όρχηστρας του Τσού Χούι, τό μουσικότατο (παρά τα τρεμούλιασμα της φωνής χαμηλά) «μπέλ κόντο» της Βάσως Παπαντωνίου στον επώνυμο ρόλο και ή ικανοποιητικότητα επίδοση όλης σχεδόν της διανομής, δεν θά έσωζαν την κατάσταση άν τό μάτι μας δεν άπασχολούσαν συνεχώς τα βισκόντειου γούστου και σεβασμού στην ιστορική λεπτομέρεια κουστούμια και σκηνικά του εκπληκτικού Νίκου Γεωργιάδη, δικαιωμένα και άπό την έμπειρη, όπως συνήθως, σκηνοθεσία του Ντίνου Γιαννόπουλου. Την α' πράξη του έργου (με τη νέα καλλιτέχνηδα Άλέκα Δρακοπούλου άντί της Γιολάντας ντι Τάσσο, ως Τζαίην Σέιμους) είδαμε και δεύτερη φορά και τη βρήκαμε ακόμη πιό πληκτική παρ' ό,τι την πρώτη φορά. Γιατί ν' άνεβεί τό έργο;

2. Ροσσίνι: «Κουρέας της Σεβίλλης» (1816). «Πρώτη συνδρομητών»: 29.2.1976.

Άναβίωση παλιότερης διδασκαλίας με ύποτυπώδη τροχονό-

μηση της σκηνικής κίνησης άπό τον Πέλο Κασέλη και ένα άστοχο, δολοφονικό για τα ίδια τα κοστούμια του, αίματόχρωμο σκηνικό του Π. Μαντούδη. Έστερα άπό την έκφραστικά ίσοπεδωμένη εκτέλεση της εισαγωγής υπό τη διεύθυνση του Βύρωνα Κολάση, όλη ή α' πράξη ύπέφερε άπό νευρικότητες εξ αίτίας δυο άλλων τελευταίας στιγμής (νά όφεται ή γρίπη!) στη διανομή: Φωνητικές πληθωρικότητες του Φίγκαρο (Νικόλα Χερλέα), ώρότες και τονικές παρεκκλίσεις της Ροζίνας (Άνίτας Τερζιάν). Οι δύο ξένοι καλλιτέχνες έδωσαν όλο τό άρκετά πλούσιο φάσμα των ικανοτήτων τους μόνο στη β' πράξη. Ό Άλμαβίβα του Δημ. Στεφάνου ευχάριστη αλλά δυσέλικτη στα μελίσματα φωνή. Όλα έστρωσαν στη β' πράξη, όπως είπαμε. Έδω χαρήκαμε τον Θ. Σεργιά, συναρπαστικό ύποκριτικά και εύπρεπέστατο φωνητικά Δόν Μπάρτολο και τό Δημ. Καβράκο, άπολαυστικό Δόν Μπαζίλιο.

γ) ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΗΛΩΣΕΙΣ

«Τρίο Ραβέλ»: Γαλλικό Ένστιτούτο 20.2.1976.

Λαμπρό, παρά τις τονικές παρεκκλίσεις του βιολιού και λιγότερο του βιολοντσέλλου, συγκρότημα μουσικής δωματίου, έμφυχαμένο κυρίως άπό την πιανίστα Σαντάλ ντε Μπυσσύ: άψογη τεχνική, με φωτεινότερο ήχο, καθαρότατο «περλέ» και με μία λιτή έκφραση μέσω της όποιας πρόβαλε ό,τι συγκινησιακά ουσιαστικό υπήρχε στη μουσική. Το παζέμο στο συγκροτήματος, πολύ καλό σύμφωνα με τα άυστηρότερα διεθνή κριτήρια, μάς χάρισε άλησμόνητες στιγμές με ένα άγνωστο Τρίο του Μπουαντιέ, τό Τρίο σε ρε έλ. έργο 49 του Μέντελσον και τό άριστουργηματικό Τρίο του Ραβέλ. Τί όαση μέσα στην άθηναϊκή μουσική Σαχάρα!

Έκδόσεις «ΚΥΤΤΑΡΟ» τηλ. 713.604

Η ΓΥΝΑΙΚΑ ΣΤΗ ΚΙΝΑ το μισο τ ουρανο

Κλιόντι Μπρονιέλ
μετάφραση της Ελ. Σουίν

ΕΙΚΑΣΤΙΚΑ

Διαδικασίες και Συστήματα

(ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ, ΑΙΘΟΥΣΑ ΤΕΧΝΗΣ ΑΘΗΝΩΝ, ΦΕΒΡ. 76)

Γ. Πετρής

Πρόκειται για ομαδική έκθεση με έργα νέων ζωγράφων, που έχουν, έτσι είτε αλλιώς, κάποια σύνδεση με τις σύγχρονες ευρωπαϊκές μορφολογικές αναζητήσεις. Αντιπροσωπεύουν φυσικά τάσεις ανόμοιες, κι ή έρευνά τους κλιμακώνεται σε διαφορετικούς χώρους. Δεν βλέπει κανείς τίποτα το ειδικότερο που να δικαιολογεί τον κοινό επίτιτλο που χρησιμοποιήθηκε γι' αυτή την παρουσίαση: «διαδικασίες - συστήματα». Το πολύ-πολύ οι όροι αυτοί σημαίνουν τρόπους κατασκευής και κατάρτιση συστημάτων απ' τ' αποτελέσματα. Δεν ξέρουμε καμιάν απολύτως μορφή καλλιτεχνικής παραγωγής όπου να μην ισχύουν αυτές οι έννοιες. Ο τίτλος αυτός σ' όσους τον ερμήνευαν κατά γράμμα δημιούργησε την εντύπωση πως οι καλλιτέχνες της έκθεσης προβάλλουν συνειδητά κι αποκλειστικά μονάχα τεχνικές αναζητήσεις σαν αυτοσκοπό, και τις προτείνουν σαν το άκρο άκρο της καλλιτεχνικής δημιουργίας.

Η κύρια όμως παρεξήγηση συσταίνεται από τους φόβους που διατυπώθηκαν μήπως οι αυστηρές τεχνολογικές αναζητήσεις αποστειρώσουν την καλλιτεχνική παραγωγή του καιρού μας και την ευαισθησία μας. Η αντίρρηση είναι γνωστή από πιά παλιά κι έφτασε ως το σημείο να θεωρηθεί η τέχνη σαν ασυμβίβαστη με την τεχνολογική και την επιστημονική ανάπτυξη. Θα χρειαζότανε χώρος που δεν διαθέτουμε, για να θέσουμε, έστω και με άκρα συντομία, το ζήτημα και να διατυπώσουμε τις κρίσεις μας. Ας περιυσιτοούμε σε μια κοινότατη διαπίστωση: πως η γνώση, η

κάθε γνώση, είναι πηγή χαράς και κατανόησης. Και για να ρθούμε σ' άμεσώτερα ενδιαφέροντά μας, η γνώση της τεχνολογίας ενός έργου, ακόμα και της κουζίνας, που κάθε καλλιτέχνης επεξεργάζεται για τις ανάγκες του, βοηθούν καίρια, μās καθιστούν ικανότερους για να το προσεγγίσουμε.

Όπως και να το δούμε, κάθε μορφή εκφράζει κάτι, ακόμα και πέρα απ' αυτήν. Ο φορμαλισμός, αν εξακολουθεί ακόμα ο όρος να έχει κάποιαν ιδεολογική σημασία, υποχώρησε πολύ βαθιά κι ογκυρώθηκε σε νέες θέσεις. Όχι μόνο στον αυτοσκοπό της μορφής, που,

κατά τη γνώμη μας, ελάχιστα είναι έφικτος, άλλο αν ή μορφή είναι άρνητικα φορτισμένη, μα περισσότερο στην τυπική επανάληψη, στην επιβολή μιας αναγκαιότητας που δεν προκύπτει από το έργο. Ο έχθρος της τέχνης, αυτό πραγματικά μπορεί να την αποστειρώσει, είναι το μαρκό, ή κάθε άκαδημία. Κατά τα άλλα πρέπει να θυμηθούμε τη διαπίστωση κάποιου σύγχρονου ευρωπαίου ζωγράφου. «Οι ζωγράφοι δεν θέλουν πιά να ζωγραφίσουν, μα να έπινόν τους». Απ' τη δουλειά προτιμούν τη δημιουργία. Δημιουργούν, καταρτίζουν το δικό τους μοντέλο του κόσμου, κι όχι βέβαια του αντικειμενικού. Η πρόθεση του σύγχρονου καλλιτέχνη είναι αποκλειστική, κι αυτό το έμποδίζει την αποστείρωση. Τι άκριβως δημιουργούν, μάς το λέει κάποιος απ' τους ειδικότερους θεωρητικούς: «Ο καλλιτέχνης δεν δημιουργεί πιά σήμερα έργα, μα ιδέες για έργα». Μ' άλλα λόγια η τέχνη δεν απευθύνεται πιά στο μάτι, μα στο πνεύμα. Για να τα καταφέρει καλύτερα αμφισβήτησε την αξιοπρεπή αυτοδυναμία της ζωγραφικής, δανείστηκε από παντού επικουρικά στοιχεία. Δεν έχουμε πιά να κάνουμε με πίνακες, μα με κατασκευές. Η σύνδεσή τους με τη γενικότερη τεχνολογία της εποχής είναι μία κατάσταση ύπαρξής. Αν συνοψίσουμε ως εδώ, θα δούμε: πολλά προβλήματα, λίγες απαντήσεις. Τουλάχιστον ως λέμε καθαρά πράγματα, είναι ανάγκη να μπάσουμε κι άλλους στην έρευνα πάνω σε τέτοια προβλήματα.

Αυτή τη ρασιοναλιστική αντιμετώπιση τη βρίσκουμε πρώτα-πρώτα στο έργο του Π. Ξαγοράρη, που τούτη τη φορά εκθέτει πίνακες ζωγραφικής. Υπάρχει,

νομίζω για πρώτη φορά, μια διάθεση κονστрукτιβισμού και για να τη διατυπώσει χρησιμοποιήσε κάποιο «λυρικό καλειδοσκόπιο της μαθηματικής σχέσης». Είναι η πρώτη φορά, απ' όσο είδα, που το διανοητικό στοιχείο της δουλειάς του αποκτά τέτοια ζωγραφική διάθεση.

Πίνακες ζωγραφικής είναι και τα έργα που εκθέτει ο Μιχ. Κατζουράκης. Σχήματα καθαρά, χρώματα λαμπερά, ιδιαίτερα περιποιημένη ύλη, συνθέτουν με τρόπο σταθερό, σ' εύθετες που αποτρέπουν την εκφραστικότητα της χειρνομίας, τούτα τα έργα. Και σε τούτες τις καθαρά έλεγμένες μορφές του έργου του, με διάθεση περισσότερο διακοσμητική, ο ζωγράφος είναι απόλυτα κύριος του ύλικού του.

Προς την ίδια κατεύθυνση τοποθετεί και ή Ο. Ζούνη την έργασιά της. Ελάχιστα παρεκκλίνει απ' το γνωστό πίνακα. Οι συγκλίνουσες γραμμές του σχεδίου της, δηλ. τα όρια στις χρωματικές της επιφάνειες, υποβάλλουν την ιδέα μιας τυπικής προοπτικής οργάνωσης του πίνακα. Οι γραμμές αυτές καθορίζουν έντονα ένα επίκεντρο σημείο ύψους μα δεν προβάλλουν γι' αυτό καμιά ιδιαίτερη οντότητα. Είναι απλά ένας δείκτης που δεν σκοπεύει τίποτα.

Η Ναυσικά Πάστρα έρευνά τον κόσμο της μ' όμοιων κτύλους, και εκεί, σε κάποιον αναπάντεχο τόπο, σημειώνει κάποια περιοχή, όπως τη συλλαμβάνει η νόση της. Τα σχέδιά της, ψυχρά γεωμετρικά, απαλλαγμένα όμως από την κατάθλιψη της ευθείας, είναι σχέδια κυριολεκτικά κατασκευαστικά την ιδέα αυτή την αποκτά κανείς στην ίδια την έκθεση. Μια μεταλλική κα-

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ "ΑΛΦΑ - ΩΜΕΤΑ.,

ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΓΡΑΜΜΗ.,

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 57 (ΣΤΟΑ ΟΠΕΡΑ) ΤΗΛ. 638.435 - ΑΘΗΝΑΙ

Λεξ. 120

120

90

50

τασκευή, που αντιμετωπίζει την εξερεύνηση του κόσμου απ' την ίδια σκοπιά με τα σχέδια, αποτελεί την κατασκευαστική της απόδοση.

Η Μπία Ντάβου παρουσιάζει επίσης βιομηχανικά σχέδια — το πρότυπο τούτη τη φορά είναι σχέδια για ηλεκτρικές εγκαταστάσεις. Η λαμπερή και πολύ φροντισμένη ύλη της αποκαλύπτει την καλλιτεχνική σύμβαση. 'Ωστόσο ο θεατής, εξαρτημένος απ' την όποια καθημερινή του εμπειρία, τους αποδίδει τη λειτουργικότητα των αληθινών ηλεκτρολογικών σχεδίων.

Περίοπτα αντικείμενα είναι τα έργα του Γιάννη Μίχα, από καί είναι μάλλον έργα γλυπτικής. Όμως ο καλλιτέχνης υποδεικνύει στην όραση του θεατή μια και μοναδική επιφάνεια. Από καί είναι έργα ζωγραφικής. Μά η κατάταξη αυτή έχει μονάχα θεωρητική σημασία. Μια σταθερή επανάλυση της ίδια αδειανής, μά θετικής ορθογωνίας επιφάνειας, ρυθμολογεί την αναλυτική τούτη προσπάθεια. 'Από πούθενά δεν ανιχνεύει κανείς καμιά πρόσθετη πρόθεση.

Είναι γνωστά τα ζωγραφικά εφόδια στη δουλειά του Γιάννη Μπουτέα, από προηγούμενες εκθέσεις του. Τη φορά τούτη εκθέτει κι εκείνος κατασκευές, μ' όπτικές όμως επενδύσεις σ' επιφάνειες. Τό εύτελές υλικό του, η λιβάτσα, ο σπάγγος, ο σωλήνας του νέον, φέρουν το έργο κοντότερα στη διάθεση του θεατή και του παρέχουν και το μέτρο της μετατρεψιμότητάς τους σ' ευγενή ύλη, μέσα στις κατασκευές του. Οί παράλληλοι σπάγγοι, πού τους δένει και τους κόβει διαγώνια ο φωτεινός σωλήνας, είναι μια απόπειρα να σχεδιάσει ο καλλιτέχνης

κατ' ευθείαν μέσα στο χώρο. Δημιουργεί έτσι κάποιο οπτικό αντικείμενο καμωμένο για μια και μοναδική φορά, δηλ. κάτι πού δεν μεταφέρεται, μά μπορεί να ξαναγίνει άλλο. Περισσότερες απαιτήσεις έχει, νομίζω, ή άλλη κατασκευή του, γιατί σ' αυτήν, πέρα απ' τὸ διανοητικό ή απλά ρηματικό στοιχείο, λειτουργεί μια πρόταση για κάποιον αναπροσαρμογή της όρασής μας σχετικά με τὰ υλικά πού μᾶς περιβάλλουν. 'Η σύνθεση αὐτή αποκαλύπτει μια πτυχή στη σύγχρονη ευαισθησία μας, πού είναι ἐφικτή σὲ κάθε στιγμή και σὲ κάθε χώρο.

ΧΡΟΝΙΚΟ

Μίλη Παρρασκευαΐδη. (Μορφές της Ρωμοσύνης, 'Αθήνα 1976).

Η πρώτη διαπίστωση, πού σημειώνει κανείς με την άπλη έπαφή του με τὸ βιβλίο αὐτό, είναι πὼς πρόκειται γιὰ τεκμήριο τῆς εποχῆς. 'Ο ζωγράφος δὲν παρουσιάζει φανταστικές παραστάσεις, μά πρόσωπα αληθινά, πού, με τὴ σύνδεσή τους με τὸν τόπο και τὴν εποχή, αποκτοῦν μιὰ συμβολικὴ στερεότητα. Τὰ πορτραίτα τούτα εικονογραφοῦν μονιμότερες καταστάσεις. 'Όλα τούτα τὰ σχέδια ἀνάγονται σὲ μιὰν ἀπὸ τις πιὸ ὀδυνηρὲς περιόδους πού γνώρισε ο τόπος, δηλ. ἀπὸ τὸ τέλος τοῦ πολέμου και δῶ. 'Η εὐστοχὴ ἐκλογή τῶν τύπων ἀποτελεῖ ὡστόσο τὸ πρῶτο ἐπίτευγμα. Τὸ μολύβι παρέχει σὲ ζωγράφο ἕνα λιτὸ μέσο γιὰ τὴ διατύπωση τῆς νοηματικῆς του. Πρόκειται γιὰ μιὰ πολυτονικὴ ἀχρωμία, τὸ ἀπλούστερο μέσο, πού ὀδηγεῖ τὴν προσοχὴ τοῦ θεατῆ ἄμεσα σὲ κείνο πού ὁ ζωγράφος θέλει νὰ μετα-

δώσει. Τὸ μέσο αὐτό, ὁ γραμμικός τόνος, δικαιώνεται στὴν ἐργασία τοῦ καλλιτέχνη ἀπὸ τὴν ἐπάρκειά του σὲ διπλὸ στόχο του: νὰ χαρακτηρίσει μ' ἀκρίβεια τὰ πρόσωπα, μά και νὰ ξεπεράσει τὸ εὐκαιριακό. Πρόκειται λοιπὸν γιὰ προσωπογραφίες, μά ὁ ζωγράφος θέλει νὰ διασώσει καταστάσεις πού ἔχουν γιὰ κείνον ἔντονο συγκινησιακὸ δυναμικό. Στὰ κοριτσίστικα μόνο κεφάλια του ὁ καλλιτέχνης βάζει σὰ στόχο τὴν ὁμορφιά τοῦ μοντέλου. Οἱ χωρικοὶ τῆς Μυτιλήνης ἐκφράζουν κάποια γραφικότητα, μά ὄχι σὲ βάρος τῆς ἀλήθειας τους. Γενικά οἱ τύποι πού τὸν ἀπασχολοῦν εἶναι ἀνώνυμοι καθημερινοὶ ἄνθρωποι, κι ἂν αὐτὸ δὲ συμβαίνει πάντα και πέρα γιὰ πέρα, ὁ ζωγράφος, με τὴν αἰσθησή του, τοὺς ὀδηγεῖ, με μέσα ψυχολογικά, πρὸς τὴν ἰδια κατεύθυνση.

Β. Σκυλάκος. (Γλυπτική, Δεμός, Φεβρουάριος 1976).

Κοινὰ βιομηχανικά αντικείμενα, πού συνθέτουν κάτι σὰν τμήματα ἀπὸ μηχανὲς γνώριμες και παραδεκτὲς σὲ μάτι ἀπ' τὴν καθημερινὴ συνάφεια, εἶναι τὰ ἔργα πού ἐκθέτει ὁ καλλιτέχνης. Εἶναι δυνατόν νὰ ρθεῖ μιὰ στιγμή, πού κάποια εἰδικὴ γνώση, μιὰ πεζὴ ἀναγωγή σὲ πραγματικό, ἀποκαλύπτει τὸ πραγματικὸ αντικείμενο, τὴ μηχανὴ πού κρύβεται κάτω ἀπ' τὸ ψευδώνυμο τῆς κατασκευῆς. Αὐτὸ μπορεί νὰ μᾶς μαρτυρήσει γιὰ τὴν ἔλλειψη κάποιας ὀργανικῆς λειτουργικότητας σ' αὐτὴ τὴ μηχανή. 'Ωστόσο ὁ διάλογος μ' αὐτὴ μπορεί νὰ συνεχιστεῖ κι ἀκόμα παραπέρα κι ὄχι ἀπλὰ με διάμεσο τὴν αἰσθητικὴ υπόσταση τοῦ αντικείμενου. Γιατὶ πέρα ἀπ' τ' ἀποτελέσματα

τῆς ἴποιας σύνθεσης, τὰ εὐτελῆ τούτα αντικείμενα πετυχαίνουν, μ' ὀλοτέλα χειροποιεστά σύγχρονα σύμβολα, μιὰν ἀπομνημείωση, πολὺ ταιριαστὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ μας. Οἱ παραπέρα λεπτομέρειες δὲν ἔχουν σημασία, μᾶς ὑπαγορεύουν μόνο νὰ μὴ ἀναθέσουμε καμιάν ἀποκλειστικότητα σὲ τέτοιες συνθέσεις.

Ἐλλη Μαρία Κομνηνοῦ. (Ζωγραφική, 'Ωρα, 16-2 με 3-3).

Στερεότητα στὴ μορφή, περιποιημένη ὕλη, μιὰ ἀκριβὰ κερδισμένη ἥπια χρωματολογικὴ αἴσθηση, μέσα λιτὰ με τὴν ἀπώτερη πλαστικὴ ἀπόδοση, εἶναι τὰ τεχνολογικά στοιχεία, πού προωθοῦν παλιότερες κατακτήσεις τῆς ζωγράφου. 'Εκείνο ὅμως πού φέρνει ἀκόμα πιὸ κοντὰ μας τούτη τὴ ζωγραφικὴ, εἶναι ἡ ἐννοιολογία τῆς, ἡ στάση τῆς μπροστὰ στὰ σύγχρονα προβλήματα. Στηριγμένη ἀκριβῶς σ' αὐτὲς τις μορφολογικές κατακτήσεις τῆς ἡ ζωγράφος, κερδίζει τὴν ἀνερση γιὰ ν' ἀποδώσει πλαστικά ἐμπειρίες ἀπ' τις πιὸ ὀδυνηρὲς προσπάθειες φάσεις τοῦ ἐθνικοῦ μας βίου. 'Η συμβολὴ τῆς δὲ σταματᾷ ἀπλὰ στὴ διαλογὴ τοῦ περιστατικού. 'Η ζωγράφος συμμετέχει συγκινησιακά σ' αὐτὸ κι ἀπὸ καὶ οἱ κατακτήσεις τῆς κερδίζουν τὴ δικαίωσή τους: διαδηλώσεις, δίκες, θριαμβικὲς νεκρικὲς πομπές... τὸ γεγονός μαζί και ἡ ἰδεολογία του πού καταλήγουν στὴν ἀποθέωση τῆς ὀμυδικῆς δράσης. Μερικά ἀπ' τὰ ἔργα τῆς ἀποτελοῦν τὴν πιὸ νόμιμη τομὴ, ἀνάμεσα σ' ἀνάλογα ἔργα πού παρουσίασαν προσπάθεια οἱ ζωγράφοι μας. 'Η συγκίνηση και ἡ ἀλήθεια ἀποτελοῦν τὴν ἰδια τὴν ἐκφραστικὴ τῆς.

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟ "ΑΛΦΑ - ΩΜΕΓΑ.. ΕΚΔΟΣΕΙΣ "ΓΡΑΜΜΗ..

ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ 57 (ΣΤΟΑ ΟΠΕΡΑ) ΤΗΛ. 638.435 - ΑΘΗΝΑΙ

Λογ. 150

150

150

130

•Βιβλίο•

Επιμέλεια: Άντεια Φραντζή

Ε. Χ. ΚΑΣΣΑΓΑΝΗΣ

Ερμόδωμο
Αθήνα 1975

«ΛΑΧΕΙΟΦΟΡΟΝ ΔΑΝΕΙΟΝ 1971.— Κέρδη πολλά. Σίγουρα λεφτά. /—Για μένα; /—Για σένα, για μένα και για όλους. / Τη ψυχή μας τη ζημιωθήκαμε έτσι κι αλλιώς».

«ΠΡΩΤΟΧΡΟΝΙΑ. Κάθε παραμονή ενταφιάζουμε / τις νεκρές μας ελπίδες / με την προσδοκία μιας αναστάσεως / που αναβάλλεται ως τη Δευτέρα Παρουσία. /»

Λόγος πικρός, μιλά δίχως περιστροφές κι αποκαλύπτει. Ειρωνικό σχόλιο, εύθυμο όπως αυτό: «IL BUON GOVERNO. "Όλα πάνε λαμπρά στη Βαβέλ. / Κι από φέτος θα λειτουργήσουν / "Ινστιτούτα ξένων γλωσσών», που δεν αφήνει περιθώρια διαφυγής. "Όμως άλλοι μιά μνήμη ανασύρεται και «ναρκωμένη ανασκίρτα».

«Η ΚΑΛΗ ΑΓΓΕΛΙΑ. Μέρα ντυμένη στα χρυσά και στα γαλάζια / με κανονίες που διαλαλούν στα πέρατα τη δόξα σου / με αστροπελίκια σε τετράδες ξεκοιλιάζοντας τον ουρανό / έπεσε ο ήλιος, κοιμήσου έν ειρήνη. // Κάποτε με νανουρίζες με δεκαπεντασύλλαβα όνειρα / όνειρα ταπεινά, χειροπιαστά, σά χρώμα / άφράτο που ανασταίνει τη ζωή / πριν έρθει να την κάψει ο 'Αλωναίρης / πριν την ποδοπατήσουνε τα πέταλα / πριν την άλυσουν οι επάλληλες μυλόπετρες. // Έώρα μου απόμεινε μιά χούφτα μαύρο αλεύρι / για να χορτάσω τόσα στόματα — / παιδιά, γυναίκες, γέροντες και ζωντανά / που αναχαράζουν ξεμυγιάζοντας με την ούρα τους / και τό σκαούλι ξεσκισμένο στο καρφί / με τό σπόρο χυμένο να τον τρών τα μαυρουπούλια».

Άλλου πάλι ή μνήμη παγιδένει: οι ελπίδες λιγοστεύουν και ο στίγος άσθμαίνει μέσα από την άγωνία του χρόνου. «Χρόνια παλιά, που τώρα τα μετράς / στ' αulάκια των ρυτίδων και στους ίσκιους / που μάκρυναν κάτω απ' τα κυπαρίσσια...» Γιατί νιώθει «Μές στα τετράγωνα φυλακι-σένος...»

Όμως αυτή ή ίδια ή μνήμη, είναι και παρηγορήτρα, είναι αυτή που διαφυλάσσει ό,τι πιο πολύτιμο και φτάνει ο ποιητής να πει: «Φύλαξε μέσα σου τον άκομμάτιστο καιρό / τον ήλιο που τον μάζευες με τό μπαμπάκι / σταλαματιά σταλαματιά σαν άγιο μύρο / κι άπλωσε την άσπίδα του καλοκαιριού / πάνω από τό γυμνό κορμί σου που κρυώνει. /»

Η συλλογή αυτή περιέχει ποιήματα γραμμένα από τό 1971 ως τό 1975. Εισάγει με τό πολυμήνα Μάνα και ακολουθούν οι ένούητες: Άνεπίκαιρα, Μυθολογία, Έπιτύμβια, Εόρκια και παιχνίδια, Έπίκαιρα.

PONANANT LAINIKK

Ό έαυτός και οι άλλοι
Έκδόσεις: Καστανιώτη, Αθήνα 1976

Μετ.: Νίκος Μπαλής

Ό Ρόναλντ Λαίνγκ σ' αυτή τη μελέτη του προσπαθεί να περιγράψει τα άτομα μέσα σ' ένα κοινωνικό σύστημα άτόμων, με σκοπό να συμβάλει στην κατανόηση όρισμένων από τους τρόπους με τους όποιους ο καθένας επηρεάζει την έμπειρία του κάθε ατόμου για τόν έαυτό του και των τρόπων με τους όποιους διαμορφώνεται ή άλλη ενέργεια. Άποπειράται τό συνδυασμό της έμπειρίας και της συμπεριφοράς σε συνεκτική θεωρία: την κατανόηση των διαπροσωπικών σχέσεων με προσωπικούς όρους.

Άντλώντας τα παραδείγματά του τόσο απ' τη λογοτεχνία όσο και από περιπτώσεις άσθενών, αποδεικνύει ότι «κάθε σχέση συνεπάγεται έναν όρισμό του έαυτού από τόν άλλο και του άλλου από τόν έαυτό» και ότι αν ο έαυτός δεν επιβεβαιώνεται μέσα από τις έπαφές του με τους άλλους, ή αν είναι αντίφατικοι οι χαρακτηρισμοί που τό αποδίδουν οι άλλοι, ή θέση του γίνεται έπισημής και ένδεχεται να καταρρεύσει. Η περιγραφική ψυχιατρική διακρίνει τέσσερις κατηγορίες σχιζοφρένειας. Ό Λαίνγκ δέ χρησιμοποιεί καμιά απ' τις διαγνώσεις αυτές. Άντίθετα δημιουργεί ένα νέο έπαναστατικό τρόπο προσέγγισης που έχει ένα κοινωνικό και πολιτικό νόημα και διαφέρει από τό συμβατικό τρόπο. Δίχως να λύνει τελικά τό πρόβλημα των ψυχωτικών, ή συμβολή του είναι ότι προσθέτει έναν ουσιώδη παράγοντα στην κατανόηση του προβλήματος. Άναλυτικά περιέχει: Μέρος πρώτο: Τρόποι διαπροσωπικής έμπειρίας (1. Φαντασίωση και έμπειρία, 2. Φαντασίωση και επικοινωνία, 3. Προσποίηση και ύπεκφυγή, 4. Η αντίστιξη της έμπειρίας, 5. Η παγωμάρα του θανάτου). Μέρος δεύτερο: Μορφές διαπροσωπικής επένεργειας. (6. Η συμπληρωματική ταυτότητα, 7. Έπιβεβαίωση και Δυσέπιβεβαίωση, 8. Η συνεργασία, 9. Ύευτικές και άνισχυρες θέσεις, 10. Χαρακτηρισμοί και προσταγές). Παράρτημα: Σύστημα συμβόλων για διαδικές προοπτικές, βιβλιογραφία.

ΕΛΕΓΝ ΜΟΡΓΚΑΝ

Η καταγωγή της γυναίκας
Έκδόσεις: Ράππα, Αθήνα 1975
Μετ.: Αλέξανδρος Κοτζιάς

Η συγγραφέας έπισημαίνει μερικά κενά και αντίφασεις στις θεωρίες των νεότερων ζωολόγων — Ιδιαίτερα του Ντέσμουντ Μόρρις: «Ό γυμνός πίθηκος» — σχετικά με την καταγωγή και την εξέλιξη του ανθρώπου: συγχρόνως προτείνει τη δική της έρμηνεία για την πλήρωση των κενών αυτών. Με την καθαρή και έλλογη επανερμήνευση της εξέλιξης του ανθρώπινου είδους, ή Έλεν Μόργκαν τά βάζει με τους

μεγαλύτερους σύγχρονους ειδί-
κούς, που ή σκέψη τους άδυνατεί να βγει από τα καθιερωμένα κα-
λούπια: του ταρζανοειδούς προ-
ανθρωπίδη άρσενικού — του κρα-
ταιού κυνηγού. Μάς δείχνει πώς
έπικράτησε ως τώρα ή άνδροκεν-
τρική άποψη της εξέλιξης. Πώς
όλότελα παρανοήθηκε από τους
άνδρες ειδίκοις ή σεξουαλική
άνταπόκριση της γυναίκας. Πώς
είκοσι έκατομμύρια χρόνια παρά-
λογου λογισμού επηρέασαν τη
σημερινή κοινωνική θέση της
γυναίκας.

Η Έλεν Μόργκαν, έκτός από
την έπιστημονική της τοποθέτη-
ση σχετικά με την καταγωγή και
την εξέλιξη του ανθρώπου, παίρ-
νει θέση και στη δίχως τέλος
συζήτηση στο θέμα της χειρα-
φέτησης της γυναίκας και έρχε-

ται σε σύγκρουση με τις «όρθο-
δοξες» θέσεις του «κινήματος
για την άπελευθέρωση της γυναι-
κας», παρ' όλο που κι αυτή θέλει
τη γυναίκα έλεύθερη από κάθε
μορφή κοινωνικής καταπίεσης
και υποδούλωσης, έπιμένει στη
γυναικοκεντρική θέση της για
την ανθρώπινη κοινωνία.

Τό βιβλίο αυτό περιέχει: 1. Ό
άνδροκεντρικός μύθος, 2. Η όδός
διαφυγής, 3. Ό πίθηκος αναπλά-
θεται, 4. Έπιθετικότητα: τό
φρένο που δεν έπιασε, 5. Ό όρ-
γασμός, 6. Ό έρωτας, 7. Ό λό-
γος, 8. Η έπιστροφή, 9. Ό κυ-
νηγός, 10. Η πολιτική των πρω-
τεόντων, 11. Τι θέλουν οι γυ-
ναίκες, 12. Τό παρόν και τό
μέλλον, καθώς και σχετική βι-
βλιογραφία.

•ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ•

ΜΙΑ ΑΠΑΝΤΗΣΗ
ΤΟΥ ΠΑ. ΣΕΡΒΑ

Άπό τό δημοκρατικό βήμα του
«ΑΝΤΙ» μπορεί κανείς ν' άπλώ-
σει τις δημοκρατικές του σκέψεις,
όπως νομίζει καλό. Να τοποθετεί
προβλήματα. Να κρίνει. Και να
έπικρίνει, έστω και με όζυτητα.
Όμως, νομίζω, σε καμιά περί-
πτωση δεν δικαιούται να σέρνει
την πένα του και να γρατσουνίζει
ό,τι του καπνίσει.

Άναφέρομαι στο ύστερόγραφο
του κ. Ναθανάηλ, που δημοσιεύ-
τηκε στο τελευταίο «ΑΝΤΙ», τό
σχετικό με την ειρωνεία μου, τά-
χα, προς τό κυπριακό κόμμα της
ΕΔΕΚ.

«Αν έγω μιλώ και γράφω (και
θά γράφω) κάτι σχετικά με την
ΕΔΕΚ, είναι ή έκφραση των άνη-
συχιών μου για τό ότι δεν τολμά,
συγκεκριμένα και αντίθετα από τό
κατεστημένο, να προβάλλει και να
πολεμά για τις σοσιαλιστικές του
θέσεις. Κατά τά άλλα έκτιμώ και
σέβομαι την ΕΔΕΚ. Και είναι
ψέμα να ισχυρίζεται ό κ. Ναθα-
νάηλ ότι «έκφραζόμουν ειρωνικά».

Τ' άλλα; Την «άπάντηση
στην άπάντηση», τά άφήνω στην
κρίση του άναγνώστη που προ-
σεχτικά με διαβάσει και προσε-
χτικά διαβάσει τις όποιεςδήποτε
έπικρίσεις.

Πλ. Σέρβας

ΓΙΑ ΤΟ ΑΝΕΒΑΣΜΑ ΤΗΣ
«ΑΠΕΡΓΙΑΣ» ΤΟΥ ΣΚΟΥΡ-
ΤΗ ΑΠΟ ΤΟ Θ.Ε.Θ.

Τώρα που κόπασε ό θόρυβος
των άνακοινώσεων, των έπιστο-
λών και διαφιτισμών γύρω από
την «Απεργία» του Γ. Σκούρτη
και για την άποκατάσταση της
αλήθειας, όσον άφορά τη σκηνο-
θεσία του έργου από τό Θεατρικό
Έργαστήρι Θεσσαλονίκης, έχω
να πω τά εξής:

Τό Θ.Ε.Θ. άνάθεσε τη σκηνο-
θεσία του έργου σε τριμελή σκη-
νοθετική έπιτροπή, στην όποια

συμμετείχα. Μετά την άναγκαία
έπεξεργασία και τροποποίηση του
κειμένου σε 6,τι άφορούσε τους
στόχους του αλλά και τη θεατρική
του κατασκευή, έγινε ή διανομή
των ρόλων και οι δοκιμές άρχισαν
στις 25 Αυγούστου 1975. Παραι-
τήθηκα από τη σκηνοθετική έπι-
τροπή 13 μέρες πριν απ' την προ-
μιέρα του έργου, που δόθηκε στις
26 Όκτωβρίου 1975 στο ΚΘΒΕ
και στα πλαίσια των Δημητρίων.
Οι λόγοι που όδήγησαν στην πα-
ραίτησή μου ήταν οι διαφορές
μου με τό συγγραφέα του έργου
για την πέρα από κάθε δεοντο-
λογία επέμβαση του στη σκηνο-
θεσία, ή όποια δημιουργούσε κλί-
μα διαλυτικό, έντελώς άσύμφορο
για την ολοκλήρωση της δου-
λειάς.

Έγστερα από την παραίτησή
μου κι όταν τό έργο είχε μετά
από δοκιμές 50 περίπου ήμερών
πάει μορφή, ή σκηνοθετική έπι-
τροπή διευρύνθηκε και πήραν μέ-
ρος σ' αυτήν ό συγγραφέας, ό κ.
Π. Χαρίτογλου και άλλα μέλη
του Έργαστηρίου. Τό έργο έφτα-
σε στην προμιέρα με τη συνδρομή
του κ. Χαρίτογλου, ό όποιος συν-
τόνε την παράσταση.

Ευχαριστώ για τη φιλοξενία
Ρούλα Πατεράκη
Θεσσαλονίκη

ΔΙΕΥΚΡΙΝΙΣΗ

Κύριε διευθυντή

Στό τεύχος σας, αριθμός 32,
δημοσιεύτηκε τό γράμμα μου —
άπάντηση στην Β. Παπανδρέου.
Θέλω όμως να κάνω δυό διευκρι-
νίσεις: 1) Τό γράμμα, ΑΝΘΑ-
ΣΜΕΝΑ, δημοσιεύτηκε με τόν
τίτλο «μια άποψη το υ
ΚΚΕ έ.σ.». Τό γράμμα έκφρά-
ζει τις προσωπικές μου ιδέες κι
όχι του ΚΚΕ έ.σ. 2) Τό ότι ή δη-
μοκρατία είναι άστικό πολιτεύμα,
όπως γράφω, όπως έπίσης και
τό έκλογικό δυναμικό που φέρνω
σαν άντιπαράθεση, είναι σχετικά.

Σέργιος Ζαμπούρας

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΕΔΡΟΣ

Πανεπιστημίου 44 - Τηλ. 615.783

ΝΕΕΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

ΖΕΦΗ ΔΑΡΑΚΗ
Ο Ἀρχάγγελος καθρέφτης
Ποιήματα

●
ΒΑΣΙΛΗΣ ΣΤΕΡΙΑΔΗΣ
Ντὶκ ὁ Χλομὸς
Ποιήματα

●
ΣΩΤΗΡΗΣ ΓΟΥΝΕΛΑΣ
Σαπφὼ
Λογοτεχνία

●
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΠΛΑΣΣΑΡΑ
Παρένθεση
Μυθιστόρημα

Βιβλιοπωλεῖο «**δωδώνη**»

Ἀσκληπιοῦ 3 • Ἴπποκράτους 17

► Μιὰ ἀντικειμενικὴ παρουσίαση τῆς ἱστορίας τῆς **ΕΘΝΙΚΗΣ ΜΑΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΣ** γραμμένη ἀπὸ τὸν ὑπαρχηγὸ τοῦ **Ε.Δ.Ε.Σ.** Κομνηνὸ Πυρομάγλου.
► **ΣΕΛΙΔΕΣ 450**
► Ἀνέκδοτο φωτογραφικὸ ὕλικό.
► **Δρχ. 350**
► Πωλεῖται στὸ βιβλιοπωλεῖο

γιὰ σοβαρές ἐπενδύσεις

γραμματάσημα
νομίσματα

ΠΥΛΑΡΙΝΟΣ

Σοφοκλέους 7-8 ☎ 32.10577

**Φοιτητές ταξιδεύτε
μαζί μας**

- **ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΠΤΗΣΕΙΣ**
- **ΦΟΙΤΗΤΙΚΕΣ ΕΚΔΡΟΜΕΣ**
- **ΦΘΙΝΑ ΕΙΣΙΤΗΡΙΑ** σέ
αεροπλάνα
πλοία
τραίνα
- **EXPRESS ΠΟΥΛΜΑΝ ΓΙΑ ΛΟΝΔΙΝΟ**
- **ΦΟΙΤΗΤΙΚΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΟΔΗΓΟ**
δωρεάν ἀπὸ τὰ γραφεῖα μας
- **Ἐκδίδουμε τὴν
ΔΙΕΘΝΗ ΦΟΙΤΗΤΙΚΗ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ**

GAST HELLAS

- **ΙΠΠΟΚΡΑΤΟΥΣ 2 ΚΑΙ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΓΩ-
ΝΙΑ 6'** δροφός. Τηλ. 600.233 - 604.777
- **ΣΟΛΩΝΟΣ 68, ΑΠΕΝΑΝΤΙ ΑΠΟ ΤΗΝ ΝΟ-
ΜΙΚΗ ΤΗΛ. 613.087 - 629.095.**

κυκλοφορεί

F. CHATELET
E. PISIER, KOUCHNER
J. M. VINCENT

ΟΙ ΜΑΡΕΙΣΤΕΣ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1 οι μεταμορφώσεις της
επανάστασης

Εξάντας

έκδόσεις 'Εξάντας

Lotus

φοιτητής ή σπουδαστής

ΛΟΝΔΙΝΟ-ΠΑΡΙΣΙ

ΚΟΠΕΓΧΑΓΗ-ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ

ΜΠΑΝΓΚΟΚ-ΤΟΚΙΟ-ΟΖΑΚΑ

ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

διεθνής φοιτητική
ταυτότητα

Lotus

ΦΙΛΕΛΛΗΝΩΝ 7

322-5266 - 322-1680

Σπουδών

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΚΑΣΤΑΝΙΩΤΗ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ 39 * ΤΗΛ. 324.6633

κυκλοφορούν

⊗ νέα σειρά * ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΨΥΧΑΝΑΛΥΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ * νέα σειρά ⊗

